

eas serunt et foveant, ut partem debiliorem juvent et fortiorem opprimant, qua oppressa debiliorem jam sibi obligatam facile occupant, ut facit Turca. Unde Aristoteles, lib. V *Polit.* cap. XI: « Calumniari, ait, invicem, et amicis committere cum amicis, et plebem cum nobilitate, et divites inter seipsum, et subditos ad paupertatem redigere, tyrannicæ est pravitate, ut neque sumptus fiat in custodia, et illi quotidianis molestiis occupati vacare non possint ad consilia contra tyrannos ineunda. »

Septimo. *Septimo*, Septuaginta pro *princeps impius* vertunt *princeps inops*; unde indicant causam rapacitatis et avaritiæ principum esse, quod sint inopes, tennes et pauperes, vel quia prodigi, vel quia avari et insatiabiles, vel quia ex infima plebe emergunt, et ad principatum assurgunt. Quare ut insignem suam inopiam levent, imo impleant, minima quelibet exigunt, ac pauperes vectigalibus et tributis exhauriunt usque ad ossa. Princeps ergo cui dominatur paupertas, eidem sæpe dominatur rapacitas et impietas. Hinc rursus Septuaginta eos comparant lupo sitiienti, tum quia inopes semper sitiunt opes, suntque inexplebiles et insatiabiles; tum quia lupo sicut sanguinem animalium, ideoque guttur invadit ut strangulet et sanguinem hauriat: sic tyranni sitiunt sanguinem subditorum, omniaque cædibus et stragibus implent. Unde Ptolemæus Philadelphus dicebat in tyrannide cum multa alia esse gravia, tum illud maxime, quod immeritis occidere cogatur utilitatis suæ gratia. Ita Stobæus, *serm.* 49. Ibidem Ælianus: « Tyranni, ait, omnia suspicantur et metunt. Sciunt enim quod sicuti sues, ita et ipsi vitam omnibus debeant. Quam inopia sit causa avaritiæ, ac proinde inopes non esse præficiendos reipublicæ, pluribus ostendi vers. 3.

Octavo. Denique leones, ac præsertim ursi, pedibus valent hisque feras minores calcant, proterunt, presumulant: sic tyranni majores et potentes non audent læcessere, sed pauperem plebem exagitant, et quasi pedibus calcant et exterunt, quia nemo eis resistere audeat aut valet (1).

Exempla. Talis leo, ursus et lupo pauperis plebis, præsertim Christianorum, fuit Nero, Domitianus, Decius, Maximianus, Constantius, Julianus. Vide S. Gregorium Nazianzenum, oratione *in Julian.*, S. Athanasium, Luciferum Calaritanum, et S. Hilarium, *Contra Constantium*. Talis ante Christum fuit Nabuchodonosor, de quo *Jerem.* cap. IV, 7: « Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit. » Et Ezechiel, cap. XIX, 2 et seq., Joachaz, Joakim, Joachim et Sedeciam reges Juda comparat leunculis, ac de Joakim ait, vers. 6: « Qui incedebat inter leones, et factus est leo, et didicit prædam capere et homines devorare. Didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum

adducere; et desolata est terra, et plenitudo ejus, a voce rugitus ejus. » Ubi plures analogias leonis et tyranni assignavi. Hinc Blas interrogatus quodnam animal esset perniciosissimum: « Silvestrium, ait, tyrannus, domesticorum autem adulator. »

Mystice, leo, ursus et lupo est diabolus, tyrannorum omnium princeps, inventor et choragus, cujus sævitia, astutia, cupiditas, nequitia, superat omnem leonem et ferarum crudelitatem, dolum et voracitatem.

16. DUX, INDIGENS PRUDENTIA, MULTOS OPPRIMET Vers. 16.
PER CALUMNIAM: QUI AUTEM ODIT AVARITIAM, LONGI FIENT DIES EJUS. — Hebraice, *dux carens intelligentiis, multos oppressionibus; odians avaritiam, prolongabit dies*; Chaldæus, *et qui odit calumnias, prolongabuntur dies ejus*; Septuaginta, *rex egens proventurum; magnus sycophanta: qui autem odit injustitiam, longum tempus vivet*; Scholiastes, pro *magnus sycophanta*, vertit, *abundans extorsionibus*, et addit, *qui autem odit injustitiam, vitam vivit*; Tigurina, *sub stulto principe crebræ sunt violentiæ: qui autem odit avaritiam (Syrus, fraudem), diu imperabit*; Vatablus, *princeps carens prudentia et (id est idcirco, q. d. quia parum habet prudentiæ, ideo multum habet injuriæ) multus in injuriis non prolongabit dies: at qui odit avaritiam, prolongabit dies*. Ex fine enim versus exponitur ejus principium: *et enim prolongabit dies per zeugma initio repetendum, et ob antithesin negandum est, addita negatione non. Alludit ad ursum, cui, teste Plinio, caput est debilissimum: sic princeps oppressor, capite, id est cerebro, judicio et prudentia, est debilissimo.*

« Demonstrat hæc sententia, ait Jansenius, qui sint principes illi impii, qui se gerunt ut leones et ursi, nempe qui indigent prudentia, qua intelligere deberent quod sit eorum in subditos officium, et qua in re sit propria sita prosperitas; nempe si subditos habeant sibi bene affectos, et amantes potius quam metuentes. Qui ergo hujusmodi caret prudentia, multos opprimet per calumniam, hoc est per quamvis injuriam, ideoque multos sibi faciet inimicos: unde a suis desertus facile et ipse ab hostibus suis opprimitur, vel, quod tyrannis solet evenire, a suis trucidabitur. Hoc enim in hac prima parte relinquatur intelligendum ex secunda parte. Qui autem odit avaritiam, et ideo non premit populum suum exactionibus, longi fient dies ejus, sive quod Deus illius vitam propter pietatem prolongabit, sive quia talis a suis stipatus et dilectus, non solum tutus erit a suorum insidiis, sed et ab hostium incursu. Indicat sententia errare principes, qui ad sui tuitionem et conservationem vite suæ putant undiquaque comparandas divitias et opes, ideoque multos expilant, nunquam satiati. » Tales enim sunt imprudentes et deficientes intelligentiis, ut habent Hebræa, id est multipliciter insipientes, tum quia populum a se avertunt, cum bonum

(1) *Pauperem*, id est tenuem, qui tyrannide resistere non potest.

principis sit amare populum et ab eo amari; tum quia eum expilando seipsos depauperant et expilant: opes enim principis consistunt in opibus subditorum; tum quia rebellionis dant causam, ut æmuli in eos insurgant, imo totus populus eos ut tyrannos expellat, et principatu, vel etiam vita privet, juxta illud Poetæ:

Ad generum Cereris (*ad Plutonem, puta ad inferos*)
sine cæde et sanguine pauci
Descendant reges, et sicca morte tyranni.

Tyrannos enim parvo tempore vivere et regnare constat ex historiis et jugi experientia. Unde ipsi omnia formidant: sciunt enim quod ut sues vitam suam multis debeant, uti paulo ante dixi. Hinc Thales ex longa peregrinatione domum rediens, rogatus quid in ea novi vidisset: « Vidi, ait, tyrannum senem, » quasi id prodigiosum esset, inauditum et pene miraculum. Ita Plutarchus.

Porro, Septuaginta vertunt, *rex egens proven-tuum magnus sycophanta*, id est, rex avarus opumque avidus est calumniator, oppressor et expilator populi. Sycophanta enim ad litteram idem est quod observator, et delator ejus qui ficos furto sustulisset, ita dictus ἀπὸ τοῦ σὺκα φανταίνω, id est ab indicando eum qui ficos ederat: hinc sycophanta pro mendace, cavillatore, quadruplatore et fraudatore ponitur. Quod hinc originem habuit. E duobus servis Græci cujusdam viri alter ficus, quæ domi paratæ erant, absumpserat: alter quis eas abstulisset, ignorabat. Querenti eas domino sons innocentem accusabat. Herus, ut veritatem exploraret, haurire utrumque subtepidam aquam jussit, deinde evomere. Tunc primum sycophantæ ortum vocabulum: eo ita appellato qui ficos devoraverat, culpamque in innocentem cavillando ac mentiendi rejecerat. Festus: « Sycophantas, ait, appellatos hæc de causa dicunt, Atticos quondam juvenes in hortos irrumpere solitos, ficosque deligere: quam ob causam lege constitutum fuisse, ut quicumque id fecisset, capite plecteretur. Hanc igitur pœnam qui persequerentur ob parvula detrimenta, sycophantas, hoc est ficorum edones, esse appellatos. » Hæc Sipontinus. Sycophantas ergo ad verbum veritas ficosos, ficorum studiosos, ficos numerantes, ficorum custodes, ficos viventes, de ficos calumniantes. Festus et Athenæus, lib. III *Dipnosop.*, testantur Athenis pœnam capitis constitutam iis qui ficos furto tollerent; hinc sycophantia vocatur calumnia, delatio falsa, accusatio, dolus et circumventio.

Talis sycophanta fuit Constantius Imperator, qui, teste Marcellino, lib. XIV, delatoribus non tantum dictorum et factorum, sed et somniorum aurem præbebat. Præcipue vero indulsit Mercurio cuidam, qui se specie familiaritatis convivii admiscebat, et si quis nocturnum visum efflisset, depravata narratione ad Constantium deferebat, adeo ut vix quispiam auderet fateri se dormisse, ac docti nonnulli sortem suam deplorarent quod

apud Atlanteos nati non essent, ubi negant videri somnia: quod et Stephanus fatetur in dictione *Atlantes*.

Maximus sycophanta fuit Julianus Apostata Constantii consobrinus, qui miris artibus et dolis Christianos circumveniebat, ac inter alia spoliabat eos bonis eo titulo, quod ipsi ea e templis Gentilium rapuissent. Cumque id falsum esse ostenderent: « Christus vester, inquiebat, vobis paupertatem consuluit, et beatos pauperes prædicavit, eisque regnum cœlorum promisit; obedite ergo Christo et legi vestræ, ac cedite mihi opes vestras. » Ita invasit prædia B. Gallicani, qui fuit gener Constantini Magni; sed Christus sycophantiam detexit, imo ultus est: quotquot enim Gallicani prædia invadebant, corripiebantur a dæmone, aut lepra tacti recedebant. Ita habet Vita B. Gallicani, et Baronius, anno Christi 362.

Igitur, « rex egenus provenituum magnus est sycophanta, » primo, quia avarus vilis et abjecti est ingenii, ideoque opibus subditorum per fraudem inhiat; cum verus « rex non sit, inquit Aristoteles, lib. VIII *Ethicæ*, cap. x, nisi sit ex se sufficiens, et bonis omnibus antecellat. Talis autem nullius indiget rei. » Subditus ergo potius ditat quam ab eis ditetur. Secundo, quia levi de causa eis litem intentat, ut sycophanta ob ficus, captatque legum transgressiones, imo earum occasiones suggerit, ut transgressores graviter mulctet, et bona eorum sibi vindicet et confiscet. Tertio, quia cavillatur et falsa crimina subditis imponit, aut subtili legum interpretatione culpam eis injicit, ubi vere non est culpa, teste Aristotele, lib. III *Polit.* cap. vi; idque facit per pretextus et species honestatis, nimirum falsa fucis, turpia phaleris indigent, hoc est: « Putre salsamentum origano vel aceto, » ut vulgo dicitur. An non talis sycophanta?

Quocirca Phavorinus apud Stobæum, cap. xlv, hoc sycophantiæ et avaritiæ dedit remedium: Ut non augeas tributa, minue sumptus. « Si plura præsentibus desidero, ait, demam aliquid de præsentibus, et præsentia mihi sufficiunt. » Hinc et Basilii Imperatoris exhortatio ad Leonem filium, cap. xxvii, inculcat ei pecuniæ contemptum et justam vectigalium moderationem. Et Agapetus Diaconus in *Admonitorio ad Justinianum Imperatorem*, cap. xlvii: « Tutissimam, ait, arbitrare salutis tuæ custodiam, nulla quemquam ex subditis afficere injuria; qui enim offendit neminem, suspicioni habet neminem. Quod si nulla quemquam afficere injuria tutelam conciliat, longe magis beneficiis collatis id præstabit; nam ut tutelam exhibet, ita charitatem non prodit. » Plutarchus: « Nullum, ait, firmiter principi præsidium, quam vera et constans benevolentia. » Philo: « Deus nullius indiget, rex solius Dei. Imitare igitur eum qui nullius eget, ac largiter impertire petentibus misericordiam, non summo jure nec restrictione cum supplicibus agens, sed omnibus quæ ad

Sycophantia
Juliani
Apostata.

Rex pauper est
sycophanta.
Primo.

Secundo.

Tertio.

Rex moderetur
tributa
minuendo
sumptus.

Quarta.

Sycophanta,
quis?

vitam degendam pertinent petentibus præbens. » Agathon : « Tria meminisse decet magistratum : primo, se hominibus imperare; secundo, ex legibus imperare; tertio, non semper imperaturum esse. » Diodorus : « Regem bene suo munere fungentem decet esse justum, magnanimum, veracem et liberalem in largiendo; ac quavis cupiditate majorem; supplicia leviora delicto, gratiam autem majorem beneficio referre tum subjectis, tum amicis. » Ausonius : « Niti decet ut subjectis venerabilis magis, quam terribilis esse videaris; illud enim gravitas, hoc vero feritas comitatur. » Hæc refert Antonius in *Melissa*, part. II, cap. I.

Vers. 17. 17. HOMINEM, QUI CALUMNIATUR ANIMÆ SANGUINEM, SI USQUE AD LACUM FUGERIT, NEMO SUSTINET. — Pro lacum hebraice est בור bor, id est cisterna, puteus, lacus, sumiturque pro sepulcro et inferno. « Calumniatur, » id est, per calumniam aut vim opprimit, et effundit « sanguinem animæ, » id est sanguinem, in quo est anima, id est vita. Est periphrasis homicidæ. Hebræum enim אסא asac, id est calumniatur, significat opprimere, vim inferre, fraudare, vi extorquere, per calumniam, vim aut dolum eripere : sæpe enim quis occidit alium non gladio transfodiendo, sed falsum testificando, ut faciunt falsi testes; aut iniquam capitis sententiam ferendo, ut faciunt perversi iudices; aut apud principem aliumve potentem falso accusando, ut ab eo occidatur, ut faciunt invidi et detractores, qui omnes sunt homicidæ non physice feriendo, sed ethice per calumniam curando, ut ab alio interimatur. Hoc significat hebræum אסא, id est calumniatur (1). Jam

Primo, Rabbinii sic exponunt. R. Levi, q. d. Homicida, ob multitudinem eorum qui eum insectabuntur ut capiant et plectant, ita diffugiet, ut ad sepulcrum descendat, neque quispiam sit qui cadentem sustineat auxiliumque ferat, q. d. Omnium odio et insectationi erit expositus. R. Salomon : Homicida neque ab æthere, neque a terra, neque ab ullo hominum sustinebitur, quin in lacum gehennæ tradatur. Aben-Ezra : Qui violentus est in sanguinem animæ, parricida nimirum et cædis patrat, a suis flagitiis in hujusmodi calamitatem detrudetur, ut in foveam descendat necem sibimet illaturus, seque in calamitosum locum conjecturus; neque vero ullus existat a quo revocetur. Rursum, q. d. Qui a seipso et a divitiis suis supplantatus fuerit, propterea quod humanum sanguinem effuderit, donec in sepulcrum inferatur, sedes mutans, hinc inde diffugiet sibi ipsi maxime timens. Nemo enim hunc, cum ceciderit, sustinet, nec ulla in eum miseratione movetur, eo quod divinam imaginem

(1) Homo oppressus sanguine animæ, sanguine alicujus fuso tanquam ineluctabili onere gravatus, usque ad foveam, sepulcrum fugiet, neprehendant eum propinqui occisi. Alii, non sustinebunt eum, quasi אסא pro אסא positum esset : ita Vulgatus.

in homine, quem occidit, labefactarit. Hæc Aben-Ezra.

Secundo, Syrus vertit, vir qui conscius est sanguinis animæ, ad electos confugiet, et non adjuvabunt illum. Hebræum enim בור bar (unde בור bor) purum, nudum, electum significat, q. d. Homicida qui sibi est conscius effusi sanguinis, implorabit opem electorum tum cœlitum; puta Angelorum et Sanctorum, tam terrigenarum, puta hominum piorum; et misericordium; at nemo a pœna liberabit eum. Omnes enim exhorrent homicidium et homicidam, cupiuntque illum tanti sceleris tam humano generi noxii pœnas luere.

Tertio, Septuaginta vertunt, qui in causa cædis pro altero spondet (qui se vadem dat judici pro homicida), et exsilio mulctabitur (cum homicida metuens pœnam capitis non se sistet, sed fugiet et in latebras se abdet), et nulla unquam securitate potietur. Amici enim et parentes occisi eum ut homicidam, pro quo spondit, persequentur, et jugiter lacessent.

Quarto, Chaldæus vertit, filius hominis qui sollicitus est de sanguine animæ, si usque ad lacum fugerit, non comprehendent eum, q. d. Homo sanguinis effusi reus, ideoque sollicitus et anxius, esto fugiat in antra, specus et fossas, v. g. in fodinas auri, argenti, æris, carbonum, quales sunt Leodii, ut ibi se abscondat; tamen nec carbonarii, nec ceteri qui in fodinis sunt aut laborant, eum recipient, sed ut communem hostem propellent, verentes ne et ibi quempiam ex ipsis occidat.

Quinto, Vatablus vertit, qui violententer, vel per violentiam, sanguinem fuderit, usque ad sepulcrum fugiet, et non retinebunt eum, q. d. Homicida in certum mortis periculum, ut a iudice, vel a cognatis ejus, quem occidit, necetur, se conjicit, nec quis ab eo illum eripiet. Rursum, « ad sepulcrum fugiet, » quia multi homicidæ, conscientia sceleris adacti; seipsos occidunt, aut judici occidendos tradunt, uti Judas proditor Christi seipsum suspendit. Juste enim qui aliorum fuit, etiam sui ipsius fit carnifex; hæc enim congrua est sceleris talio Dei que ultio.

Sexto, Lyranus, q. d. « Homicida, si usque ad lacum fugerit, » id est, si usque ad mortem et sepulcrum pœnitere distulerit, « nemo sustinet, » id est nemo potest ei auxiliari, quia post mortem non est locus pœnitentiæ et gratiæ. Verum hoc mysticum est.

Septimo, Pagninus et Baynus vertunt, homo oppressor in sanguine animæ, id est, qui violententer alteri animam ex sanguine et corpore per homicidium extorsit, ad foveam fugiet, puta ad antra et cavernas, ut ibi lateat, ne teneant eum, ne scilicet eum capiant et judici plectendum sistant. Spiritu taliter multi homicidæ pœnitentes fugerunt ad antra et speluncas, ibique tota vita austeram egere pœnitentiæ, et sancti evasere, uti latro conversus ab Abbate Apollo apud Palladium in *Lausiaca*, cap. LI; et alius apud Moschum in *Prato Spirituali*,

cap. CLXVI; et alius apud Ruffinum, cap. XVI, quem S. Paphnutius per visum vidit sibi meritis æquari. Sic spiritaliter S. Magdalena, S. Pelagia, S. Maria Ægyptiaca, etc., quæ suis illecebris multorum animas occiderant, pœnitentes in antris vitam duxere Angelicam. Mirum est quod de Maria infanticida scribit Joannes Moschus in *Prato*, cap. LXXVI, scilicet ea fugiente ad navim, eam stetit ut nequiret progredi; ea deinde in scapham expulsa et submersa, navim cursum suum perfecisse. Idem, cap. CLXVI, narrat latronem quemdam pœnitentem monasterium adiisse, ibique monachum effectum spectrum pueri vidisse, dicentis: « Cur me occidisti? » quare ad sæculum redeuntem postero die decollatum fuisse. Ita ultio homicidas sequitur usquead aras.

Octavo, noster Salazar ingeniose, ut solet, per lacum accipiens puteum, censet hic alludi ad ritum veterem, quo ii qui alios juste vel injuste occiderant, lavabant manus, ut quasi contaminati sanguine effuso eum abluerent, itaque puri ad aras et sacra accederent, uti Pilatus lavit manus in condemnatione Christi, q. d. Homicida, si privatus sit; erit omnibus execrationi, ut, etiamsi fugiat ad puteum ejusque aquis se abluat, omnes tamen eum detestentur: sin dux sit aut princeps qui multorum sanguinem fudit, et contra jus fasque innocentes capite damnavit, « si usque ad lacum effugerit, » etiamsi quotidie acceptis ex lacu aut puteo copiosissimis aquis manus suas lustraverit, « nemo sustinet, » id est purum ipsius imperium subditi tolerare non possunt, atque adeo illum aut imperio aut vita privant.

Nono, solide et genuine, q. d. Homicida quasi pestis communis humani generis, ita est omnibus exosus et execrabilis, ut lucem, solem hominesque fugiat: quin sub terra in antra se abdat, ut velut socius ferarum cum eis habitet, quas feritate superavit; nec tamen ibi erit tutus, sed ubique pavidus et tremens, instar Cain parricidæ profugus, omnes auræ foliorumque sibilos, omnes avium garritus, omnem auræ ventique strepitum expavescet, velut qui sit odium Dei et hominum, ideoque ab hominibus neci devotus, ut tanquam justitiæ victima, vindictæ divinæ et humanæ suo sanguine parentet; quin et bestiis invisus ab eis neci dedatur aut prodatur. Exempla sunt in Ibyco, qui, cum a latronibus in solitudine occisus esset, grues eos qui auctores erant sceleris prodiderunt, qui et scelus morte luerunt; in Besso, cujus parricidium hirundines evulgarunt; in canibus, qui homicidas Pyrrhi et Hesiodi allatrarunt, itaque prodiderunt; et in aliis pluribus, quos recenset Plutarchus lib. *De Sera numinis vindicta*. Hinc leges civiles parricidio pollutis viventibus adimunt elementa quatuor, dum jubent culeo insutos inter fera animalia sine usu elementorum interire, utpote qui eorundem usum suis parentibus ademerint, ideoque sint homines scelesti et catharmata mundi.

Hoc est quod severe ab olitanis sæculis sanxit Deus, *Genes. IX, 5*: « Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, et de manu hominis, etc. Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius; ad imaginem quippe Dei factus est homo. » Vide ibi dicta.

18. QUI AMBULAT SIMPLICITER, SALVUS ERIT (hebraice *salvabitur*); QUI PERVERSIS GRADITUR VIIS, CONCIDET SEMEL. — Hebraice, et *perversus in viis* (Cajetanus, *transversans vias*) *cadet in una*; Chaldaeus, et *cujus universæ sunt viæ, corrueat semel*; Septuaginta, *qui ambulat juste, adjutus est; qui autem perversis viis graditur, implicabitur*; vel, ut clarius vertit Interpres *Catenæ Græcorum*, *cave obsequaris genti iniquæ: qui ambulat juste, auxilium consequetur; qui autem graditur viis perversis, erroribus et tricis implicabitur*; Syrus, *concidet in foveam*.

Sensus est clarus, q. d. Qui in suis actionibus, quæ sunt quasi viæ, procedit simpliciter, hebraice *תמימ* *tamim*, id est innocenter, innoxie, candide, integre: hic esto in obtrectatores, æmulos, aliaque damna et pericula, quæ parit misera hæc vita, incidat, tamen Dei ope ex illis salvabitur; et incolumis evadet; at vero qui in actionibus suis procedit prave, distorte, maligne, dolose, esto ad tempus illæ prospere et ex voto succedant, tamen tandem in una eorum corrueat irreparabiliter, nimirum in adversitates incidet, e quibus emergere et resurgere non poterit. Ergo *concidet semel* duo significat: *primo*, q. d. Corruet in una machinatione sua, ut suis artibus dolisque capiatur; *secundo*, corrueat irreparabiliter. Ita Aben-Ezra, R. Salomon et alii. Aliter R. Levi: *Corruet semel*, id est *semper*: cum enim, inquit, una sit via virtutis et boni, multæ vero sint viæ vitii et mali, perversus autem viam boni deserat, necesse est ut viam mali capessat, in eaque in malum corruat.

Antistropha Salomoni est gnome *Isaiæ* cap. XLIII, 2: « Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te; cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te, quia ego Deus tuus, sanctus Israel, salvator tuus. » Vide ibi dicta. Ita tres pueros Hebræos Deus in igne Babylonio illæsos servavit, *Daniel*, cap. III, ac Jonam in ventre ceti. Idem Hebræos per mare Rubrum quasi per aridam deduxit, submerso in eo Pharaone insequente, *Exodi* XIV. Joannes Moschus in *Prato*, cap. II, narrat senem quemdam tantæ virtutis fuisse, ut leones secum in eadem spelunca susciperet, cum eis ambularet, et cibum eis in suo sinu præberet. Et cap. XVIII, narrat vitam alterius senis, qui cum leonibus passim dormiebat. « Die verò quadam, ait, tulit duos leonis catulos in ecclesiam, dicens fratribus: Si mandata Domini nostri Jesu Christi custodiremus, ista animalia profecto nos timerent; sed propter peccatum servi effecti, nos illa timere comprobamur. »

Homicidam omnines persequuntur, etiam bestia.

Exempla.

Vers. 19. 19. QUI OPERATUR TERRAM SUAM, SATURABITUR PANIBUS; QUI AUTEM SECTATUR OTIUM, REPLEBITUR EGESTATE. — Hebraice, *qui vanos vel vacuos*, id est otiosos, *sectatur*, *satiabitur paupertate*; Syrus, *qui ambulat post vanitatem* (otium vanum), *satiabitur egestate*. Est elegans antithesis, *q. d.* Operans satiatur esu panum: otiosus vero satiatur, id est repletur, sua fame et inedia; laborans abundabit opibus: piger et deses abundabit et conficietur inopia.

Hanc gnomem audivimus cap. XII, 11, ubi eam abunde explicui.

Mystice de otio spiritali bonorum operum hanc gnomem exponit Cassianus, lib. X *De Spiritu accedat*, cap. II: « Otiosus, ait, replebitur paupertate, vel visibili scilicet, vel invisibili, quia necesse est otiosum quemque e diversis vitiis involutum teneri, et alienum semper existere a contemplatione Dei, vel divitiis spiritualibus, de quibus beatus Apostolus: Quia in omnibus, ait, divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia, » I Cor. I, 5. Si hæc est otiosorum paupertas, laborantium divitiæ in verbo et in scientia consistunt, non in verbo quod aerem verberet, neque in scientia quæ mentem inflat et in superbiam efferat; sed in verbo quod mentem erudiat, et in scientia quæ doctorem ipsum et audientes ædificet. His divitiis strenui operatores ignorantes docent, frigescentes accendunt, pusillanimes roborant, et sibimetipsis novos meritorum thesauros accumulunt.

Vers. 20. 20. VIR FIDELIS MULTUM LAUDABITUR: QUI AUTEM FESTINAT DITARI, NON ERIT INNOCENS. — Hebraice, *vir verax*, vel *fidelis*, *multus in benedictionibus*; Aquila, *vir fidem faciens*; Chaldaeus, *vir fidelis multæ benedictiones* (Syrus, *fidelis benedicetur*): *qui autem cucurrerit in iniquitate ut ditetur, non erit innocens*; Septuaginta, *vir fidelis multum benedicetur: malus autem non erit impunitus*.

Benedictio duplex est, verbalis et realis: verbalis est laus et boni appreciatio, realis est rerum copia; hinc duplex oritur sensus:

Prior, *q. d.* Qui fidelis est in actionibus, ac cum fide negotiatur, hunc omnes laudabunt, eique omnia bona acclamando appreciabuntur: qui vero festinat ditari, ideoque dolis et fraudibus per fas et nefas opes corradi, hic non erit innocens, sed ut nocens et fraudator, culpabitur et damnabitur ab omnibus. Ita Vatablus.

Posterior, *q. d.* Qui fidelis est in suis negotiis, hic « multus erit in benedictionibus, » id est cumulabitur rerum copia ut opibus circumfluat: Deus enim omnia ejus negotia prosperabit, ut quotidie ejus fortunæ promoveantur et crescant; qui vero per fraudes et usuras festinat ditari, hic non erit innocens, id est impunitus, quia opibus non tantum speratis, sed et iis quas habet privabitur et depauperabitur (1).

(1) Hic sensus genuinus est. Confer hic Juvenalem, sa-

S. Gregorius exponit: « Non erit innocens, » scilicet a peccato. Audi eum, III part. *Pastor.* admon. 21: « Cum repleti homines cunctis simul opibus inardescunt, audiant quod scriptum est: Qui festinat ditari; non erit innocens. Profecto enim qui augere opes ambit, vitare peccatum negligit, et more avium captus, cum escam terrarum rerum avidè conspicit, quo stranguletur, peccati laqueum non agnoscit, » juxta illud Pauli: « Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem, » I Tim. VI, 9. Huic gnomæ similem audivimus cap. XIII, 11, et cap. XX, 21, ubi eam explicui.

21. QUI COGNOSCIT IN JUDICIO FACIEM, NON BENE- Vers. 21.
FACIT, ET (id est quia) ISTE PRO BUCCELLA PANIS DESERIT VERITATEM. — Hebraice, *cognoscere faciem*, aut *vultum*, *non bonum: et super buccellam panis prevaricabitur vir*; Chaldaeus, *astimare faciem non est bonum, et pro buccella panis peccabit vir*; Septuaginta, *qui non reveretur facies justorum, non est bonus; qui talis est, buccella panis vendit virum*. Ita Complutenses, Regii cæterique; quare in Vaticanis mendose pro *vendit virum irrepsit vendit virum*; Syrus, *ob buccellam panis prodit virum*. Noster pro *virum* vertit *veritatem* paraphrastice, quia, cum deseritur veritas in judicio, proditur, venditur et perditur vir, qui in eo false et injuste damnatur; in judicio non est in Hebræo, sed subintelligitur, quia acceptio personarum maxime cernitur, maximeque nocet in judicio.

Priorem partem hujus sententiæ audivimus cap. XXIV, 23. Sensus est, *q. d.* Accipere personam præsertim in judicio, ut propter munera vel amicitiam amico ad judices causam, quæ parti adversæ ex justitia erat adjudicanda, non est bonum, imò grande malum et nefas. Est miosis. Nam, ut ait Cicero: « Exiit personam judicis, quisquis amicum induit. » Oportet ergo ut iudex clausis oculis judicet, nec ullius personam recipiat. Hæc de causa Areopagitæ judicabant in tenebris noctu. Rationem (2) subdit: « Et, » id est quia, talis « pro buccella panis deserit veritatem, » id est pro re parva parvique pretii et momenti veritatem commutat in falsitatem, æquitatem in iniquitatem, dum in gratiam amici falsam et injustam contra partem adversam profert sententiam. Omnis enim res, esto in se pretiosa, vilis

tyra XIV, vers. 173 seqq.:

Nec plura venena
Miscuit, aut ferro grassator sæpius ullum
Immana mentis vitium, quam sava cupido
Indomiti census: nam dives qui fieri vult,
Et cito vult fieri; sed quæ reverentia legum,
Quis metus aut pudor est utquam properantis avari?

(2) Aut potius merum additamentum, ad quod confer simillimum Catonis de M. Cælio, tribuno plebis, apud Gellium, *Noct. Attic.* lib. I, cap. XV: « Frusto panis conduceri potest, vel uti taceat, vel uti loquatur. »

est, si cum pretio veritatis et justitiæ comparetur. Adde: Non pauci iudices iniqui pro re vili, ut pro munere unius hædi vel agni, pervertunt justitiam. Adeo vilis est eis animus, vilis fides, vilis honos, vilis justitia. Hoc est quod queritur Deus, *Ezech. xiii, 19*: « Violabant me, ait, ad populum meum, propter pugillum hordei et fragmen panis, » perinde ac aves et pisces capiuntur hamo per micam panis: per illam enim adescati unco lethifero os inserunt; aut sicut oves quæ frusto panis a lanione ducuntur ad macellum ut macentur. Quare, licet nonnulli Doctores asserant licere iudicibus accipere esculenta et poculenta, id tamen taxat hic Salomon, quia subinde ob ea pervertitur iudicium. Hinc Justinianus Imperator, § *Oportet*, de mandat. princip. *Authent. coll. III*, sanxit, « ut (præfetti et iudices) nullum omnino, neque majus neque minus donum accipiant. Oportet, ait, te pure sumentem administrationem, et sine omni suffragio, et præ omnibus aliis mundas servare manus Deo, nobisque et legibus, et nullum contingere lucrum, neque majus neque minus, » etc.

De turpitudine acceptionis personarum, æque ac munerum, dixi cap. xxiv, vers. 23, et alibi: per hæc enim corrumpitur et quasi constupratur Astræa, id est justitia, quam veteres instar virginis integerrimæ pingebant; unde illud: « Concupiscentia spadonis devirginabit juvenulam, sic qui facit per vim iudicium iniquum, » *Eccli. cap. xx, 2*. Vide ibi dicta.

Vers. 22. 22. VIR QUI FESTINAT DITARI, ET ALIIS INVIDET, IGNORAT QUOD EGESTAS SUPERVENIET EI. — Hebraice, *festinus ad opes vir mali oculi, et non sciet quod egestas veniet ei*; Chaldaeus, *qui festinat ad substantiam, vir est oculi nequam*; Septuaginta, *festinat ditescere vir invidus, et non novit quod vir misericors obtinebit eum*; Syrus, *festinat ditari oculo invido*. Oculus nequam est oculus avari, qui, ut se ditet, aliis lucrum invidet et surripit, ut illud ad se derivet, juxta illud de avaro: « Nequius oculo quid creatum est? ideo ab omni facie sua lacrymabitur, » *Eccli. xxxi, 13*. Vide ibi dicta.

Significat Salomon avaritiam parere invidiam, ac vicissim invidiam parere avaritiam: quocirca omnis avarus est invidus, et omnis invidus avarus. Vide S. Chrysostomum, homil. 63 in *Joan.*: « Gravis, ait, quidam affectus est invidia: hic orbem terrarum innumeris implevit malis. Hinc iudicia complentur, hinc livores et pecuniarum amor. » Et paucis interjectis: « Hic morbus avaritiam peperit, quæ omnia confudit, et justitiam corrumpit. Dona enim excæcant oculos sapientum, et tanquam frenum ori, avertunt et cohibent testimonia. » Et S. Augustinus, tract. 8 in *Joan.*: « Si vis ditior esse quam alius homo, invidabis ei, cum videris tibi illum æqualem. Debes ergo velle omnes homines tibi æquales esse. » Et in *Psalm. cxxv*: « Nemo, ait, invidet alteri in eo quod non vult vel esse, vel videri. Alius tibi invidet,

quia dives es; hic autem aut dives vult esse, ut tibi invideat, aut dives putari vult. » Quocirca idem Augustinus sæpe inculcat efficax contra Invidia damna. invidiam pharmacum esse opum contemptum. Nervosius S. Cyprianus, tract. *De Zelo et livore*: « Late patet, ait, zeli multiplex et fecunda perniciēs. Radix est malorum omnium, fons cladum; seminarium delictorum, materia culparum; inde odium surgit, animositas inde procedit. Avaritiam zelus inflammat, dum quis suo non potest esse contentus, videns alterum ditiozem. Ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus auctiozem. Zelo excæcante sensus nostros, atque in ditionem suam mentis arcana reducente, Dei timor spernitur, magisterium Christi negligitur, iudicii dies non providetur. » Hæc et alia multa Cyprianus.

ET IGNORAT QUOD EGESTAS SUPERVENIET EI, — quia avaritia excæcat cor ejus æque ac invidia, atque ideo in corradendis divitiis per fas et nefas finem non facit. Egestatem accipe tum temporalem in hac vita, tum spiritalem in gehenna, ubi dives Epulo a Lazaro poposcit guttam aquæ, nec accepit. « Juste enim non accipit guttam, qui Lazaro negavit micam, » ait S. Augustinus. Porro causas hujus egestatis recensui cap. xiii, vers. 11, ad illa: « Substantia festinata minuetur. » Hic alia causa innuitur, nimirum invidia; cum enim ipse invideat aliis, alii vicissim invident ipsi, ideoque ab eo lucrum avertere, eumque depauperare satagunt. Adde justo Dei iudicio fieri, ut avarus invidens aliis ut solus emineat et ditescat, cæteri vero depauperentur, talione puniatur, nimirum ut cæteri ditescant, ipse solus depauperetur.

Septuaginta pro *חֶסֶד cheser*, id est egestas, legentes *חֶסֶד chesed*, id est pietas, misericordia; vel potius *חֶסֶד chasid*, id est pius, misericors, vertunt, *festinat ditescere vir invidus, et non novit quod misericors obtinebit eum, q. d.* Avarus invidens aliis lucrum, satagit coacervare opes, et nescit quod Deus in pœnam avaritiæ illas auferet ab eo, et transcribet in virum liberalem et misericordem, qui in pauperes a quibus exortæ sunt, eas refundat, juxta illud vers. 8: « Qui coacervat divitias usuris et fœnore, liberali in pauperes congregat eas. »

23. QUI CORRIPIT HOMINEM, GRATIAM POSTEA Vers. 23. INVENIET (aliqui legunt, gratiam audiet) APUD ECM, MAGIS QUAM ILLE QUI PER LINGUÆ BLANDIMENTA DECIPIT. — Hebraice, *arguens hominem post me gratiam inveniet magis quam blandiens lingua*; Chaldaeus, *qui corripit filium hominis gratiam inveniet coram eo, magis quam ille qui bifidus est lingua*; Septuaginta, *qui corripit hominis vias, gratias reportabit magis illo qui lingua gratificatur*; Aquila, *præ deliniente linguam*.

Pro postea Noster legit *אָחָרֵי achare*, id est post, postea; jam alio puncto legunt *אָחָרֵי acharai* (1),

(1) In codicibus pluribus et antiquioribus libris editis,

id est *post me*; R. Joseph Kimchi apud Pagninum legit *יָחַר־עָחָרִי* *ochari*, ut sit *benoni* cum *iod* paragogico, id est retro aversum, tardantem, retrocedentem, resilientem, scilicet a lege Dei; unde vertit, *qui increpat hominem, qui retrocedit* (a via Dei, virtutis et legis), *gratiam magis inveniet quam is qui blanditur lingua*; Aben-Ezra et Vatablus, *qui corripit hominem post me*, id est, inquit, ut me measque leges sequatur, ut sint hæc verba Dei, aut Salomonis jubentis contra has suas leges peccantem corripit, et juxta eas emendari corrigique. Baynus vero *post me* exponit, *q. d.* Qui peccantem acrius corripit, gratiam correpti inibit, perinde ac ego Salomon pravos subditorum mores gravius castigare soleo, et tamen ipsis pergratus sum.

Verum anteferenda est Vulgata versio, quæ commodiorem dat sensum, *q. d.* Qui corripit errantem, initio acerbitate correptionis eum mordet, affligit et cruciat; sed ubi correptionis fructum correptus percipit, grate eam accipit, imo corripienti gratias agit; ut vertunt Septuaginta, quia per correptionem videt se mores pravos in probos commutasse, itaque evitasse gravia damna et pericula famæ, fortunarum, vitæ et gehennæ: at vero adulator blanda et suavia propinans, esto initio delectet, tamen postea ubi auditor ejus rixas et damna persentiscit, eum odit et detestatur. Adulator enim est *bifidus lingua*, ut vertit Chaldaeus, quia quasi duplicem habet linguam: unam, qua præsens adulatur, aliam, qua absens calumniatur; unam, qua blanditur, aliam, qua mordet; unam, qua lambit, aliam, qua pungit. Huc facit illud cap. XXVII, vers. 6: «Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis.» Vide ibi dicta.

Ita videmus viros probos parentibus et magistris gratias agere, quod in pueritia et adolescentia pravos suos mores et lascivas cupiditates castigant, ac ingenue confiteri: Nisi me corripuisses, o pater, nisi me castigasses, o magister, perdidissem meipsum, ad furcam, imo ad gehennam ivissem: tibi ergo debeo meam probitatem, vitam, salutem. Ex adverso multi dum ob scelera ducuntur ad furcam, et plures in gehenna maledicunt parentibus et magistris, quod se male agentes non corripuerint, dicuntque: Maledictus sis, pater, qui me genuisti; maledicta, mater, quæ me peperisti: quia si a puero mea vitia castigasses, non evasissem prædo, adulter, homicida, nec torquerer in gehenna cum demonibus, sed regnarem in cælo cum Angelis.

Porro initio molesta cuilibet est correptio, uti Apolo declarat apologus, quem refert noster Pontanus, volum. III, pag. 1, cap. XL. Veritas olim toto orbe profuga, cum erraret, sub noctem aliquando

quos recenset De Rossi, legitur *אָחָרִי* *achare*, per ellipsis positum pro *achare ken*, postea; imo multi *acharai* pro adverbio habent, eodem sensu ac *achar*, post.

ad casam pauperculæ anus divertit. Ab ea hospitio perbenigne excepta interrogatur quænam sit, unde et quo tam sero? Illa: Sum veritas, ait, cui omnes invident, et quam nullo consistere loco patiuntur. Quid commeruisti? omnium acuso vitia, nihil dissimulo. Et quia sese reprehendi nemo ferre moderate potest, hinc mihi fuga et exilium perpetuum. Quid deinde? post cenulam dormitum eunt. Uni lecto se ambæ commendant. Orta luce, cum vestes rursum induerent, intuita veritas ancilam, altero oculorum orbatam, esse animadvertit, nec vitium tacet. Irascitur illa, et veritatem cum impetu e tugurio expellens addit: Non mirum si nusquam tibi locus, si te oderunt omnes, quando tam libere omnibus vitia sua objicere soles. Nuper quidam nobilis privatam vitam agens, de illa familiariter colloquens cum Philippo II, Hispaniæ rege, eandem prætulit regiæ dignitati, quod illa tribus magnis dolibus polleret, quibus careret regia: primo, amicitia et amico vero, pro quo regi se substituant adulatores; secundo, veritate, quam raro audit rex, seductus a parasitis; tertio, aurora Musis amica, cum rex subinde in multam lucem dormiat.

24. QUI SUBTRAHIT ALIQUID A PATRE ET A MATRE, Vers. 21.

ET DICIT HOC NON ESSE PECCATUM, PARTICEPS EST HOMICIDÆ. — Hebraice, *diripiens patrem suum et matrem suam, et dicens: Non est prævaricatio, socius est viri corruptentis* (1); Chaldaeus, *socius est viri dissipantis*; Septuaginta, *qui abjicit patrem vel matrem, et videtur ipsi non peccare, hic consors* (Aquila, Symmachus et Theodotus, *particeps est viri impii*; Syrus, *viro iniquo sociatur*; Pagninus, *particeps est dissipantis bona sua*. Pro homicidæ hebraice est *מַשְׁחִית* *maschit*, id est corruptoris, perditoris, excisoris, vastatoris, grassatoris, ut vertit Vatablus.

Primo, Lyranus, Hugo, Dionysius, censent hic refutari errorem Scribarum et Sacerdotum, dicentium licitum, imo pium esse, si filii subtrahant alimenta debita parentibus, modo ea dent templo et Sacerdotibus, quos refellit Christus, *Matth. xv, 5*, ut sensus sit, *q. d.* Qui subtrahit, id est negat patri vel matri alimenta ad vitam necessaria, ut ea conferat templo, dicens id non esse peccatum, imo esse sanctum, is socius est homicidæ, quia cogit parentes inedia mori. Accedit noster Salazar, qui sic exponit, *q. d.* Qui parentum indigentiam non succurrit, atque ideo illis debitum naturæ subtrahit, cum homicidis, imo parricidis, censendus ac numerandus est, juxta illud S. Ambrosii in avaros: «Si non pavisti, occidisti.»

Verum obstat, quod pro *subtrahit* hebraicum sit *גָּזַל* *gozel*, id est rapit, furatur, prædatur, quod longe plus est quam *negat* vel *non succurrit*.

(1) Id est, æquiparandus homini nequissimo, qui nihil non audet, quod ad perniciem aliorum vergit.

Secundo, ergo Cajetanus vertit, qui deprædatur patrem aut matrem, et dicit: Non est crimen, socius est viri destructoris, quia scilicet destruit et expul- lat familiam et domum paternam.

Tertio, Jansenius et Baynus hebræum *maschit*, quod Noster vertit *homicidæ*, vertunt *dissipatoris*, uti vertit Noster cap. xviii, vers. 9, ut sensus sit, q. d. Qui parentum bona suffuratur, idque sine delicti agnitione, socius est dissipatoris, quia tali se conjungit, et cum tali etiam ipse dissipat pa- terna bona. Solent enim juvenes ad hoc paren- tum bona suffurari, ut dilapident, et dissipato- ribus se conjungant. Et fere tales fiunt postea egregii dissipatores et homines perditii.

Quarto et genuine, Vulgata versio filium fu- rantem bona paterna vocat *socium homicidæ*: primo, quia continuis furtis parentes exhaurit, itaque eos inopia æque ac mœrore conficit et occidit, præsertim dum dicit id non esse peccat- um, eo quod parentum bona æstimet sua, quod eorum futurus sit hæres. Qua in re graviter errat, gravemque injuriam facit parentibus: esto enim parentum bona sint filiis debita, ut in ea post mortem succedant, needum tamen filii eorum sunt domini; multo minus eorum habent admi- nistrationem, ut eis ad libitum uti possint, quare peccant mortaliter, si notabilem summam paren- tibus surripiant; hæc tamen notabilis summa debet esse major in filio quam in famulo vel externo, quia pater plus indulget filio quam externo; unde et facilius filius a restitutione ex- cusatur, uti docte docet Petrus Navarra, et ex eo noster Lessius, lib. II *De Injur. fortun.* cap. xiii.

Secundo, quia filii decoctores solent esse socii nebulonum, hominum perditorum, raptorum et sicariorum. Rursum rapina, et dissipatio bono- rum paternorum ducit ad rapinas honorum externorum, indeque ad cædes et latrocinia, q. d. Filius decoctor tandem evadit homicida, prædo et latro, ac ut talis capite plectetur, vel suspen- detur, uti sæpe fieri videmus. Hinc Plato in *Phæ- dro* parentum violatores in inferno cum homi- cidis accenset, similique cum eis pœna multari affirmat.

Mystice, R. Salomon: Qui, ait, subtrahit ani- mas a patre, id est a præpotenti Deo, et a matre, id est ab Ecclesia, qui scilicet auctor est ut illæ scelus committant, et Deum furto petit, a quo filios avocet; hic similis est homicidæ, puta Jero- boam, qui sub Roboam schisma fecit, et decem tribus a duabus ac a templo, Deique cultu ad cultum vitulorum aureorum in Dan et Bethel ab- duxit.

Vers. 25. 25. QUI SE JACTAT ET DILATAT, JURGIA CONCITAT: QUI VERO SPERAT IN DOMINO, SANABITUR. — Hebræus: *Latus anima miscbit litem, et fidens in Domino impinguabitur*; Aquila et Symmachus, *πατισχυς*, id est *latus anima*, sive latianimis, *acuit litem*; Septuaginta, *ἀπληγος*, id est *insatiabilis* (minus ap- posite ad Hebræum Vaticanus legit *ἀμυγος*, id est

infidelis) *vir judicat temere; qui autem confidit su- per Dominum, in cura diligenti erit.*

Quæres, quis sit *latus anima*, sive latianimis? *Primo*, Syrus vertit, *vir avidus et gulosus*: hic enim *latus est anima*, id est animæ gula et aviditate, qui, ut eam expleat, debita contrahit, indeque lites et jurgia concitat, quæ gulam exinaniant, ut pro escis litibus pascatur; qui vero sperat in Domino, alimenta, quin et delicias consequetur, quibus animæ suæ appetitum expleat, satiet et impinguet.

Secundo, R. Levi per *latum anima* accipit profu- sum et prodigum: hic enim dilatat animam pro- fusione opum.

Tertio, Pagninus: *Latus anima*, ait, est animo- sus, audax et iracundus, qui proinde jurgia, rixas et pugnas concitat; sed qui sperat in Domino et implet illud: « Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus, » *Deut. xxxii, 35; Rom. xii, 19*, hic impinguabitur tranquillitate conscientiæ, et pace cum omnibus hominibus, quantum in ipso est.

Quarto, Baynus: *Latus anima*, ait, est avarus, qui animam suam dilatat ad multa capienda et rapienda. Unde Septuaginta vertunt, *insatiabilis*: hic enim dum festinat ditescere, et insatiabili opum desiderio laborat, dum multos afficit in- juria, multos habebit inimicos, et lites excitabit; sed qui super Dominum (sic enim legunt Hebræi) spem collocavit, a nemine quidpiam rapit, mori potius eligens, quam aliena deprædari, huic hon- estus et sufficiens victus nunquam deerit, imo deliciis affluet, si non corporis, saltem anima il- lius pinguescet et crassescet cœlesti pinguedine, de qua loquitur Psalter: « Sicut adipe et pingue- dine repletur anima mea. »

Quinto, Jansenius: *Latus anima*, ait, est super- bus et arrogans, ut vertit Chaldaeus (1). Nam per superbiam animus hominis dilatur et extendi- tur supra se ad honores hujus mundi; quod se- cutus noster Interpres vertit, *qui se jactat et dilatat*: hoc est, qui immodicus est sui laudator, animum suum expandens ad honores, talis jurgia concit- at, quia non patitur aliquem sibi præferri aut æquari. Qui vero non extollitur in seipso, sed humiliter se Deo subjicit, spem omnem suam collocans in ipsum, talis *impinguabitur*, hoc est prosperabitur in omnibus, Deo ipsi favente; tranquillitate mentis perfruetur, et, ut nos legi- mus, *salvabitur* ab omnibus malis; aut, ut po- tius legendum est, quemadmodum habent Codi- ces emendatiores, *sanabitur*.

Sexto, noster Salazar: *Latus anima*, ait, duo significat, scilicet superbum et avarum. Hinc Vul- gata vertit, *qui se jactat et dilatat*: nam verbum *jactat* fastum superbiæ, verbum *dilatat* avaritiæ cupiditatem innuere videtur. Hic ergo superbus simul et avarus homo excitat jurgia, vel miscet

(1) Recte.

lites, scilicet intra seipsum: duo nimirum vitia continet, quæ sibi invicem lites intentant. Superbia enim profusos sumptus poscit ad venditacionem gloriæ; avaritia vero e contra sumptus inhibet, ac sordidum hominem reddit.

Septimo
genuine.

Septimo et genuine: Latus anima est cupidus. Anima enim est inferior animæ pars, in qua residet appetitus et concupiscentia; animus vero est pars animæ superior, in qua residet ratio, mens et spiritus; unde ab anima quæ nobis communis est cum brutis, dicimur animales, sicut ab animo et spiritu spirituales. Aliud ergo est latitudo cordis, puta magnanimitas, quæ fuit in Salomone, III Reg. IV, 29, ac magna charitas, quæ fuit in S. Paulo, eum diceret: « Os meum patet ad vos, cor nostrum dilatatum est, » II Cor. cap. VI, 11; aliud est latitudo animæ, id est cupiditatis: hæc enim est mala et prava. » *Latus ergo anima est*, qui magnis desideriis æstuat, qui multa concupiscit, qui omnes vires dilatatur ut cupiditates suas expleat. Porro latitudo hæc animæ, sive cupiditas est triplex, puta: *prima* est cupiditas honorum, quæ dicitur ambitio; *secunda* opum, quæ dicitur avaritia; *tertia* voluptatum, quæ dicitur gula et luxuria. Unde illud I Joan. II, 16: « Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ. *Latus ergo anima trifariam dicitur: primo* enim significat ambitiosum; *secundo*, avarum; *tertio*, gulosum et luxuriosum, et sic omnes aliorum expositiones jam datas lato et generali hoc sensu complectimur. Hinc Septuaginta vertunt ἀνάγκη, id est insatiabilis; talis enim est omnis cupidus et cupiditas. Hinc et Noster, ut hæc omnia complecteretur, solerter vertit, *qui se jactat et dilatatur*. Superbus enim se jactat et ostentat ut pavo, avarus et gulosus dilatant gulam cupiditatis suæ, ut lupus fame tabescens.

Igitur sensus est, q. d. *Latus anima*, id est superbus et ambitiosus, *qui se jactat*, item *qui dilatatur* hiatum suæ concupiscentiæ, puta avaritiæ, gulæ et luxuriæ, id est avarus, gulosus et luxuriosus, hic ut suam vel ambitionem, vel avaritiam, vel gulam et luxuriam expleat, confidens in eadem anima sua, id est in animæ suæ sagacitate, viribus et robore, eum omnibus lites et jurgia concitat, ex quibus fit ut et honoribus quos ambivit, et opibus ac deliciis quas concupivit, privetur, maneatque inanis, jejunos et siccus; lites enim hominem exhauriunt et emaciant. Qui vero sperat in Domino, ab omnibus hisce sanabitur, ac honores, opes et escas, quæ illi abunde sufficiant, consequetur, iisque impinguabitur, ut habent Hebræa; unde videri posset in Vulgata pro *sanabitur* legendum *satiabitur*, vel *saginabitur*, si sic aliqui libri haberent, quia id conveniret cum verbo *impinguabitur*. Verum est verisimile nostrum Interpretem hic, ut et alias, secutum Græcæ quæ habent, ἐπιπλάθει ἐστίν, hoc est, *in cura erit, vel curabitur*, itaque vertit, sa-

nabitur, significans eum Deo curante sanum fore, et liberum ab omnibus perturbationibus.

Nota ex Septuaginta *qui autem sperat in Domino, in cura diligenti erit*, scilicet ipsius Dei. Unde Auctor *Catenæ Græcæ*. clare vertit, *qui confidit in Domino, is Domino curæ erit, hoc est, ait, is in animi et corporis sanitate a Domino conservabitur*. Sperantis ergo in se Deus est provisor et curator, isque exactus et diligens, juxta illud *Psalm. LIV, 3*: « Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet. » Nam Deus res ejus curabit, perinde ac si suæ essent et propriæ. Diligens enim cura, ait Jurisconsultus, est, cum quis ea cura curat res alienas qua proprias, quod fiet ut rebus omnibus abundet, ac nullius indigens ἀνάγκη, id est sibi sufficiens, nihilque appetens, suis contentus læte et beate vivat, quod proprium est Dei.

Magna hæc dignitas, magnus fructus spei, quod sperantem colloquet in cura et sinu Dei, Deumque ejus faciat curatorem, id est sollicitum in omnibus custodem et provisorum. *Cura* enim est vehemens et anxia sollicitudo, ita dicta, ait Festus: « Quod cor edat, vel quod curat; » unde Ennius apud Ciceronem, *De Senectute*:

Curamve levasso,
Quæ nunc te coquit, et versat sub pectore fixa.

Sicut ergo tutor et curator gerit curam sollicitam pupilli suæ fidei commissi, sic Deus similem gerit sperantis in se; spes enim illum curæ Dei tradit, Deusque in suam curam eum acceptat, ut in ea secure conquiescat, juxta illud: « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor. » Rursum, sicut pastor curam habet ovium sibi creditarum, sic Deus curam habet sperantium in se, ut illi fidenter dicere queant cum Psalte: « Dominus regit me (Hebraice, *pastor meus*); et nihil mihi deerit; in loco pascuæ ibi me collocavit, » *Psalm. XXII, 1*; quare qui tangit sperantem in Deum, cor Dei tangit, juxta illud: « Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei, » *Zachar. II, 8*. Vide ibi dicta. Cura ergo nostri urit oculos, urit cor Dei. Quocirca S. Petrus, *epist. I, cap. v, 7*, adhortatur fideles dicens: « Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. » Et S. Paulus, *Philip. IV, 6*: « Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum. » Nam, ut ait Psaltes, *Psalm. XXXIX, 18*: « Dominus sollicitus est mei. » Ita S. Joannes Silentarius irruentibus Saracenis fugere noluit, dicens: « Si Dominus mei curam non gerit, ut quid vivo? sin autem gerit, quem timebo? » Testis est Cyrillus in ejus Vita.

Moraliter, discite hic cupidum dilatare fauces cordis et corporis sui, ut omnia rapiat et sorbeat, ideo sibi jurgia et bella quibus pereat, accersere; hinc infernus pariter, ut eum ejusque latas

Spes nos
locat in
cura Dei.

vastasque cupiditates excipiat, dilatat seipsum. Audi Isaiam, cap. v, 14: « Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino; et descendit fortes ejus, etc., ad eum; » et cap. xxx, 33: « Topheth (id est gehenna) dicitur præparata, profunda et dilatata; nutrimenta ejus ignis et ligna multa; flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam. » Ignis enim cupiditatis accendit et dilatat ignem gehennæ, ut in eo perpetim ardeat et comburatur. At vero qui sperat in Deo, dilatat in eo res et spes suas, ut in eo placide et secure conquiescat, sciens se spes suas a Deo per preces obtenturum, et votorum suorum compotem futurum, juxta illud *Psalm. lxxx, 11*: « Dilata os tuum, et implebo illud. » Spes ergo in Deum est securis resecans omnes inquietas cupiditates; sperans enim in Deum, illo unico contentus vivit: scit enim se in Deo omnia possidere. Quare tacite secureque sibi dicit: « Sufficis tu Deo tuo, sufficiat tibi Deus tuus. »

S. Laurentius Justinianus sæpe monebat « nunquam amittendam de Deo fiduciam; illam esse in qua animæ vita consisteret. » Ita habet ejus Vita.

Hoc est quod ait Paulus, I *Timoth. vi, 17*: « Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum. Quin et Seneca, *epist. 119*: « Quanti, ait, animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare et dicere: Nihil mihi tecum fortuna, non facio mei tibi copiam. » Et *epist. 120*: « An parum habet qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Jupiter non habet. Nunquam parum est quod satis est. Nunquam multum est quod satis non est. Post Darium et Indos pauper est Alexander Macedo; quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, et, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inventus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium! »

Ex dictis collige hoc axioma: « Cupiditas est mater jurgiorum et bellorum, indeque paupertatis et inopiæ: » hæc enim individua est bellorum comes et assecla; « mortificatio vero, et abdicatio cupiditatis est mater tranquillitatis et pacis, » qua quis in Deo Deique providentia confidens et conquiescens, ab eo nanciscitur omnem rerum sufficientiam, imo abundantiam. Hoc est quod alacriter fidelibus inculcat S. Jacobus, cap. iv, 1: « Unde bella et lites in vobis? nonne hinc, ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris? Concupiscitis, et non habetis; occiditis, et zelatis, et non potestis adipisci; litigatis, et belligeratis. »

Et S. Chrysostomus, hom. *De S. Philogonio*, cælitum felicitatem describens: « Ubi, inquit, non est meum ac tuum: frigidum (utpote calori fra-

terni amoris repugnans) illud verbum, et quidquid est malorum, in vitam nostram invehens, innumeraque gignens bella. » Quin et Seneca, *epist. 120* jam citata: « Nihil, ait, mi Lucili, interest utrum non desideres, an habeas; summa rei in utroque eadem est: non torqueberis. » Unde illud Italorum: *Desiderare fâ penare, non desiderare fâ non penare.*

26. QUI CONFIDIT IN CORDE SVO, STULTUS EST: QUI AUTEM GRADITUR SAPIENTER, IPSE SALVABITUR. — Vers. 26
Perperam quidam pro *salvabitur* legunt *laudabitur*. Nam Hebraice est, *et ambulans in sapientia, ipse evadet*; Chaldæus, *qui ambulat in sapientia, protegetur a malo*; Septuaginta, *qui confidit in audacia cordis, ipse est imprudens; qui autem ambulat sapientia, salvabitur*. Hæc gnome similis et affinis est præcedenti.

Quæritur, quis est is qui confidit in corde suo? Confidens in corde suo quid? Resp. Primo.
Primo, Lyranus et Hugo censent esse eum qui confidit in sapientia sua, *q. d.* Qui fastu tumens præfidit sapientiæ suæ, hic stultus est, juxta illud cap. *xxvi, 12*: « Vidisti hominem sapientem sibi videri, magis illo spem habebit insipientis; » qui autem ipsam in se sapientiam sequitur, hic salvabitur. Innuit sapientiam sitam esse non in superbia, nec in præfidentia suæ sapientiæ, sed in regulis sapientiæ a S. Scriptura et Patribus traditis.

Secundo, Cajetanus per *cor* accipit cordis cupiditates, *q. d.* Qui confidenter sequitur suas cupiditates, hic stultus est; qui vero sequitur dictamina sapientiæ, id est legis divinæ, hic salvabitur eritque beatus in cælis.

Tertio, melius Jansenius per *cor* accipit cordis iudicium et consilium, *q. d.* Qui confidit in consiliis et cogitationibus cordis sui, ita ut ea sequatur in omnibus actionibus suis, nullius quærens sententiam, sed suo innixus iudicio; talis stultus est, et per suam stultitiam in multa incidet pericula et mala; qui autem graditur sapienter, ita ut non suum cor, sed sapientiam habeat ducem suarum actionum, talis salvabitur, ita ut vel non incidat in mala, vel, si incidat, liberetur ab eis per suam sapientiam et Dei gratiam.

Quarto et genuine, notat hic temerarios et præsumptuosos, *q. d.* Qui præfidit cordis sui imaginationibus, id est consiliis et viribus quas ipse sibi imaginatur et fingit, ideoque audacter et temere se conjicit in tentationes et pericula; hic stultus et demens est, quia in iis succumbet et corrueat; qui vero graditur sapienter, id est provide et caute ut pericula declinet, hic discrimina et lapsus evadet, ac salvabitur. Est metalepsis: nam per *confidere in corde* significat confidenter pericula aggredi, in eaque temere irruere. Sic *confidere* pro audere, et audacter aggredi ardua, sumitur cap. *xxviii, 1*, cum dicitur: « Justus quasi leo confidens; » et cap. *xiv, 16*: « Stultus transilit, et confidit; » et II *Machab. xv, 7*: « Machabæus autem semper confidebat. » Quin et Cicero,

Tuscul. III : « Qui fortis est, idem et confidens. » Terentius in *Phorm.* : « Homo confidens, illum dii omnes perdunt. » Ubi Donatus : Confidens, ait, est improbatus, audax, temerarius. Plautus in *Amphitr.* : « Qui me est alter audax homo, aut qui confidentior? » Virgilius, *Georg.* IV :

Nam, quis te juvenum confidentissime (*id est audacissime*) nostras
Jussit adire domos?

Præ-
deus et
audax
impia-
get.

Hunc esse sensum liquet ex Septuaginta, ex quibus Auctor *Catena Græcorum* sic clare vertit, *qui in cordis sui audacia spem ponit, stultus est; qui autem ambulat prudenter et caute, salutem consequetur*, sicque explicat, *q. d.* « Stultus merito vocatur, qui audaci cordi suo confidit, quia plus tribuit temeritati quam iudicio, plus rursus iniquitati quam æquitati. »

Salomonem de more secutus Siracides, cap. III, 27 : « Qui amat periculum, inquit, in illo peribit. » Vide ibi dicta.

Audi et Senecam Tragedum in *Hercule furente* :

Nemo se tuto diu
Periculis offerre tam crebris potest :
Quem sæpe transit casus, aliquando invenit.

Hinc videmus natatores natandi peritissimos, natando casu aliquo perire, et optimos milites pugnando.

27. QUI DAT PAUPERI, NON INDIGEBIT : QUI DESPICIT DEPRECANTES, SUSTINEBIT PENURIAM. — Hebraice, *qui dat pauperi, non deficiet, et abscondenti oculos suos multitudo maledictionum*; Chaldaeus, *et qui prohibet oculum suum a paupere, multæ erunt maledictiones ejus*; Septuaginta, *qui autem averterit oculum suum, in multa erit penuria*.

Hæc gnome clara est. Ratio a priori est, quia, ut dixi cap. XIX, vers. 17 : « Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis. » Vide ibi dicta, et S. Chrysostomum, hom. *Quod eleemosyna est ars omnium quæstuosissima*. Eleemosyna ergo non depauperat, sed summe ditat. Audi S. Cyprianum hanc gnomen eleganter pertractantem, hom. *De Opere et eleemosyna* : « Si vereris ac metuis ne, si operari plurimum cœperis, patrimonio tuo larga operatione finito ad inopiam redigaris, esto in hac parte intrepidus, esto securus; finiri non potest unde in usus Christi impenditur, unde opus cœlestis celebratur. Non hoc tibi de meo spondeo, sed de sanctarum Scripturarum fide, et divinæ pollicitationis auctoritate promitto. Loquitur enim per Salomonem Spiritus Sanctus, ac dicit : Qui dat pauperibus, nunquam egebit; qui autem avertit oculum, in magna penuria erit, ostendens misericordes atque operantes egere non posse, magis parcos ac steriles ad inopiam postmodum devenire. »

Sane mirum est divites fideles, cum fidem habeant, reipsa et factis non credere huic Salomonis oraculo Deique promisso. Deus tibi, o merca-

tor, promittit augmentum opum, si eas pauperibus communices. Non credis Deo asseveranti et promittenti? cautionem exigis? En cautio tibi est hæc Salomonis ex Dei ore asseveratio, chirographum tibi est S. Scriptura: Audi et S. Basilium, hom. 6 : « Imitare, ait, homo, vel terram : ut illa fructus proferto, ut ne illa conspiciaris esse deterior, quæ inanimis est; sane illa non in suum usum aut commodum, sed in tuum ministrare contendit; tu autem quem debueras ostendere beneficentiæ fructum, illum tibi ipsi congregas; nam benefactorum gratiæ in dantes revertuntur; dedisti esurienti, tibi consulisti; quod dedisti, ad te cum auctario revertetur : quemadmodum enim frumentum in terram cadens lucrum projicienti parit, sic et panis in esurientem porrectus multam in posterum tibi reddet utilitatem. »

Exempla hujus rei pete ex Gregorio Turonensi, lib. V *Histor. Franc.* cap. XIX, ex Vita S. Joannis Eleemosynarii, ex S. Gregorio, lib. II *Dialogor.* cap. XXX, ex Sophronio in *Prato spiritali*, cap. CLXXXV, CXCv et CCl.

Porro ponderanda sunt verba Hebræa, quæ habent : *Et abscondenti oculos a paupere multitudo maledictionum, q. d.* Multi, puta Deus, Angeli, demones et homines, maledicunt avaro et immisericordi, tum verbis, tum factis, quia ei malefaciunt, ut in pauperiem, infortunia et adversa multa incidat; privant eum donis et gratiis tam spiritualibus quam corporalibus, tam presentibus quam æternis. Maxime autem maledicunt et diris eum devotent pauperes, quibus negat eleemosynam, uti maledixerunt Troilo avaro, teste Leoncio in Vita S. Joannis Eleemosynarii. Denique in die iudicii Christus septem maledictionibus oppositis totidem operibus misericordiæ, quæ immisericordes neglexerunt, eis maledicet, dicens : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus; esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitiivi, et non dedistis mihi potum, » etc. *Matth.* XXV, 41.

Multiplicem vero avarorum paupertatem justitiæ et virtutum describit S. Chrysostomus, hom. 13 in *epist. ad Hebr.* et alibi : « Sunt, ait, peregrini corde, sunt debiles animo, sunt mente cæci, inobedientia surdi, et cæteris passionibus spiritualibus ægotantes, quorum animæ omnem escam spirituales abominantur, et appropinquaverunt usque ad portas mortis. »

Hinc videmus avaros immisericordes in multas ærumnas, lites, infortunia, damna incidere, adeoque acerbe cum paupertate non raro conflictari; liberales vero et misericordes bonis omnibus affluere.

Mystice R. Salomon hæc accipit de eleemosyna spiritali, *q. d.* Doctor, qui suam doctrinam aliis communicat, non indigebit, sed semper affluet conceptibus sapientiæ, ut eos aliis impertiat; qui vero avare eam sibi servat, sentiet ejus inopiam et defectum. Idem dicas de concionatore, consul-

Commu-
nicans
pientiam
eam
adaugere

Ratio a
priori.
Prima.
Secunda.
tore, confessario, etc. Ratio est duplex : prior, quod doctrina exercitio, puta docendo augetur; unde illud : « Qui alios docet, docet seipsum; » posterior, quod Deus doctori strenuo in præmium sui laboris et doctrinæ nova assidue lumina instillet, ut ea aliis communicet.

Vers. 28. 28. CUM SURREXERINT IMPII, ABSCONDENTUR HOMINES : CUM ILLI PERIERINT, MULTIPLICABUNTUR JUSTI. — Hugo \rightarrow abscondentur accipit imperative pro abscondantur, q. d. Suadeo et jubeo justis ut, cum regnant impii, abscondant sese, tum ut vitæ suæ consulant, tum ut melioribus temporibus se reservent, quibus persecutione cessante collapsam in ea fidem et pietatem restituant; tum ne animos et furorem impiorum se persequentium iritent, itaque persecutio increseat, et in omnes desæviat.

Ita sanxit Christus Apostolis : « Cum, ait, persequeretur vos in civitate ista, fugite in aliam, » *Matth. x, 23.*

Exemplum fugæ fuit S. Athanasius, cujus vita per 46 annos in Episcopatu Alexandrino non fuit aliud quam assidua fuga et latebræ. Vide eundem in *Apolog. de fuga sua*, et S. Augustinum, tract. 46 in *Joannem*, et epist. 180, ubi fuse docet quando fuga sit consilii, quando præcepti; quibus licita, quibus illicita. Hinc damnandus est liber Tertulliani *De fuga*, quo probare contendit illicitum esse fugere persecutionem, quem scripsit post lapsum in hæresim Montanistarum.

Verum \rightarrow abscondentur futurum est, non imperativus, ac proinde rei eventum significat, non præceptum, q. d. Cum ad regnum vel gubernationem assurgunt et evehuntur impii, quasi per antipathiam (qua calor fugit frigus, et frigus calorem, ac quodque contrarium fugit aliud sibi oppositum) fugiunt et abscondunt sese homines, ut declinent impiorum tyrannidem, nimias exactiones, vexationes, etc. Maxime justis : tum quia, inquit Jansenius, in carcerem conjiciuntur ab impiis regnantibus; tum quia ultro se dant in exilium, solumque patriam vertunt, ut impiorum furorem et persecutionem declinent; tum quia etiam in patria manentes se continent in silentio. Unde Arabicus vertit, in *locis impiorum status justorum coarctatur*. Contra, cum impii perierint, et in eorum locum pii surrexerint, justis multiplicantur, tum quia qui prius justis erant et latebant, palam et ubique se non verentur exhibere; tum quia eorum exemplo et doctrina multi ad justitiam amplectendam excitantur. Docet hæc sententia quantum intersit qui præsent. Sic, regnante Achab cum sua Jezabel, absconditi sunt Prophætæ Domini in speluncis; ipsis vero perditis, tempore Jehu multiplicati sunt justis; et in hoc gratiæ tempore, persecutione tyrannorum sæviante in Christianos, latibula quæsierunt Christiani, qui sublatis tyrannis multiplicati sunt. Sed et nostra ætas ostendit quomodo silere, latere et fu-

gere piis necesse sit, ubi regnant hæretici (1). Ratio est, quod impii, dum regunt, suam impietatem propagare, omnesque sibi similes, id est impios, efficere satagunt, tum per exemplum vitæ, tum per impias leges, tum per ruinas et penas, tum per honores et præmia, quæ sui sequacibus proponunt, tum per officiales impios quos sibi adsciscunt : quo fit ut multi pusillanimes et timidi cedant, et eorum impietati se conforment; qui vero solide pii sunt, fugiant et se abscondant. Ex adverso, dum regunt pii, suam pietatem spargere, omnesque probos et pios efficere conantur : quare plerique omnes ut ipsis placeant, pietati student, vel studere se simulant; impii vero abeunt, et latebras quærunt. Tanti est princeps bonus vel malus, ut, si bonus sit, omnes pene subditi sint boni; si malus, mali, juxta illud :

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Magnum enim dat auctoramentum rex virtuti aut vitio. Et illud : « Princeps est animata lex. » Lex multum potest, dum cives cohibet et in officio continet; at inanimis est : si animetur per vitam principis, efficacissima erit ut eandem omnibus aspiret, omnesque faciat principi similes, probos et sanctos, non tantum præsentibus, sed et posteris. Posthuma enim principis pii fama perennat, et ad multos annos sui memoriam, laudem et stimulum ad imitandum transmittit.

Princeps est animata lex.

Sapienter Agapetus Diaconus in *Admonit. ad Justinianum Imperatorem*, num. 49 : « Quæ subditis, ait, verbo quasi lege præscribis, hæc tu præveniens reipsa præstitisti, ut verbis, quibus persuades, integra quoque vita adstipuletur; sic enim commendabile tuum asseverabis imperium, si et ratiocineris non sine opere, et opereris non sine ratione. » Et num. 53 : « Quantum potestate cæteris antecellis, tantum factis etiam emicare ante alios enitere; persuasissimum enim habere eam abs te postulari honestorum rationem, quæ magnitudini virium proportionem respondeat. » Et num. 61 : « Sicut a Deo omnibus hominibus es prælatus, sic magis omnibus eum honestare festina. »

Denique hæc gnome similis et pene eadem est cum illa vers. 12 : « In exultatione justorum multa gloria est; regnantibus impiis ruinæ hominum. » Vide ibi dicta.

Porro Septuaginta vertunt, in *locis impiorum gemunt justis; in illorum autem perditione abundant justis. Gemunt*, tum quia dolent dominari impios et impietatem, ac ad Deum assiduè gemibus suspirant ut eam tollat; tum quia ab impiis vexantur, ridentur, ignominia afficiuntur, spoliantur, incarcerantur, et non raro vita privantur.

(1) *Multiplicabuntur justis*, id est augetur florentque.

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Corripientem spernens cito interibit; in multitudine justorum lætatur, impiorum gemit populus; rex justus erigit terram, avarus destruit; blandus rete tendit; novit justus causam pauperum; pestilentes dissipant urbem, sapientes servant; contendenti cum stulto nulla requies; totum spiritum profert stultus, sapiens reservat; principis gaudentis mendaciis ministri sunt impii; pauperis et divitis Deus est illuminator; regis justus thronus æternus; virga tribuit sapientiam; justus impiorum ruinas videbunt; erudi filium tuum, et refrigerabit te; deficiente prophetia dissipatur populus; servus verbis non eruditur; loquax insipientior stulto; servus delicate habitus fit contumax; ira multiplicat peccata; superbum sequitur humilitas, et humilem gloria; particeps furis odit animam suam; timens hominem corruet, sperans in Domino sublevabitur; magis timendum Dei iudicium, quam potentum; abominantur pii impios, et impii pios.

1. Viro qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus: et eum sanitas non sequetur. 2. In multiplicatione justorum lætabitur vulgus: cum impii sumperint principatum, gemit populus. 3. Vir qui amat sapientiam, lætificat patrem suum: qui autem nutrit scorta, perdet substantiam. 4. Rex justus erigit terram, vir avarus destruet eam. 5. Homo qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus ejus. 6. Peccantem virum iniquum involvet laqueus: et justus laudabit atque gaudebit. 7. Novit justus causam pauperum: impius ignorat scientiam. 8. Homines pestilentes dissipant civitatem: sapientes vero avertunt furorem. 9. Vir sapiens, si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem. 10. Viri sanguinum oderunt simplicem: justus autem quærit animam ejus. 11. Totum spiritum suum profert stultus: sapiens differt, et reservat in posterum. 12. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios. 13. Pauper et creditor obviaverunt sibi: utriusque illuminator est Dominus. 14. Rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur. 15. Virga atque correptio tribuit sapientiam: puer autem, qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem suam. 16. In multiplicatione impiorum multiplicabuntur scelera: et justus ruinas eorum videbunt. 17. Erudi filium tuum, et refrigerabit te, et dabit delicias animæ tuæ. 18. Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus: qui vero custodit legem, beatus est. 19. Servus verbis non potest erudiri: quia quod dicis intelligit, et respondere contemnit. 20. Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius correptio. 21. Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem. 22. Vir iracundus provocat rixas: et qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclivior. 23. Superbum sequitur humilitas: et humilem spiritu suscipiet gloria. 24. Qui cum fure participat, odit animam suam: adjurantem audit, et non indicat. 25. Qui timet hominem, cito corruet: qui sperat in Domino, sublevabitur. 26. Multi requirunt faciem principis: et iudicium a Domino egreditur singulorum. 27. Abominantur justus virum impium: et abominantur impii eos, qui in recta sunt via. Verbum custodiens filius, extra perditionem erit.

Vers. 1.

1. VIRO QUI CORRIPIENTEM DURA CERVICE CONTEMNIT, REPENTINUS EI SUPERVENIET INTERITUS, ET EUM SANITAS NON SEQUETUR. — Chaldæus, *vir qui non recipit correptionem, et indurat cervicem suam, cito conteretur* (Syrus, *repente prostigabitur*), et non erit

ei medicina; Hebraice, vir increpationum (1) *indur-*

(1) Id est, qui sæpe ob sua vitia corripitur. Alii, *vir reprehensionum*, id est reprehensione dignus. Gesenius, *vir defensionum*, qui, ubi vituperatur, obloqui et se defendere solet.

rans cervicem repente conteretur, et non sanitas, vel non medela, id est conteretur insanabiliter, irreparabiliter et immedicabiliter citra ullum remedium, ait Aben-Ezra, R. Levi et R. Salomon.

Quæritur, quis sit vir increpationum? Rabbini aliqui active accipiunt, q. d. « Vir increpans » alios delinquentes. Unde Septuaginta vertunt ἀσχη, id est corripuens, ut transferunt Complutenses: *Melior est*, inquit, *vir corripuens*, scilicet leniter, *viro duræ cervicis*. Nam, ut explicat Auctor *Catenæ Græcorum*: « Qui dextere reprehendit, sanat; qui vero pro cervicis suæ duritia conviciatur, non tam sanat quam irritat, et propter ruborem, quem temere ingerit, quos objurgat, impudentes reddit. » Hunc lenem correptionis modum sancit Apostolus, *Galat. vi, 1*: « Fratres, ait, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, ejusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris. » Vide ibi dicta.

Et S. Gregorius, II part. *Pastor. cap. x*, et S. Chrysostomus, hom. 30 *in epist. ad Hebr.*: « Non videtis, inquit, medicos, quando urunt vel secant aliquos, cum quanta lenitate opus curationis exercent; multo magis corripientem oportet hoc agere, ut mansuetus ac lenis sit, » ut acerbitatem pillulæ tam amaræ, lenitatis saccharo circumliniat etedulcoret.

Rabbini vero sic exponunt: *Vir increpans obdurans cervicem*, q. d. Si is qui alios increpat, ut eos legi et disciplinæ subdat, ipsemet ejus jugum dura cervice excutiat, faciaturque illa quæ in aliis objurgat, hic subito conteretur, et non sanitas, id est in casum aliquem incidet, quo plane contera- tur, ut sanari et reparari nequeat.

Verum cæteri omnes in *vir increpationum* passive accipiunt, ut idem sit quod *vir increpitus*, ut vertit Pagninus. Sic et Chaldaeus, quin et Septuaginta; nam τὸ ἀσχη non est participium a verbo ἀσχη, significans *corripuens*, increpans; sed est nomen plurale a singulari ἀσχη, id est *correptio*, *increpatione*. Unde Vatablus ex Septuaginta vertit, *melior est vir correptionum*, id est crebro correptus, qui corripit se sinit, qui correptiones placide excipit, *viro duræ cervicis*; *repente enim ardente eo non est medela*. Est metaphora a bobus et tauris, qui dura cervice feroces jugum excutiant, q. d. Qui frequenter ob vitia increpatur, vel ab homine per verba, vel a Deo per flagella et verbera, aut per internas inspirationes, et tamen instar tauri indurat cervicem, ut in vitiiis perduret et increpationes obstinate respuat; huic repentinus superveniet interitus, et eum sanitas non sequetur: quia vel in rixa ab inimicis cædetur, vel in scelus aliquod grave incidet, ob quod a Deo vel a iudice morte mulcabitur. Exemplum est in Pharaone, qui decies increpitus a Moysè ut dimitteret Hebræos, quos tyrannice opprimebat, cum ille obduraret cervicem, Mosique et Deo obduratus resisteret, Deus cervicem ejus confregit,

mergens eum cum omnibus suis in mari Rubro, *Exodi xiv*. Sic Ophni et Phinees luxuriose viventes, sæpe correpti ab Heli patre suo, cum nihilominus in scelere perseverarent, ambo una die repente in prælio occisi sunt, I *Regum iv, 11*. Nota est cædes et damnatio Udonis Archiepiscopi Magdeburgensis, eo quod a Deo increpitus: « Udo, Udo, cessa a ludo, lusum satis, Udo, » in sua tamen luxuria persisteret.

Sic sæpe videmus filios parentum monita et reprehensiones spernentes, sensim in scelera ruere, ac tandem furtum, homicidium, aut simile facinus designare, ob quod a iudice capite mulctentur. Ratio a priori est: *prima*, quod tales, ut dixi, in scelere se obducent, ut ex minori in majus pedetentim labantur, quo fit ut tandem aliquid enorme morte puniendum admittant; *secunda*, quod hanc pœnam mereatur contemptus correptionis et dura cervix correpti. Hæc enim, cum leni correptione non sinit se flecti, sed superbe et dure illi obluatur, malleo contundenda, aut ferro recidenda est; *tertia* est justum Dei iudicium, quo correptionis et gratiæ suæ neglectum, æque ac obstinationem in malo, ulciscitur, ut sinit talem ruere in exitium, tum corporis, tum animæ.

Porro interitus hic tum temporalis est, puta mors, tum æternus, puta damnatio in gehenna; sæpe enim talis præoccupatur morte temporali, et non raro æterna, a qua revocari nequit: « In inferno enim nulla est redemptio. » Et merito: quia enim correptus prævidere noluit et effugere interitum, juste ei inexpectatus supervenit; et quia, cum sanari posset, medicinam salutarem non recepit, cum sanari volet, sanitatem non consequetur.

Bayanus vero interitus hic mysticum et spiritalem accipit, quo scilicet anima labitur in peccatum enorme, ita ut ex eo non resurgat, sed in eo moriatur et damnetur, q. d. Praefractus, qui suæ opinioni et prudentiæ præfidit, ac suis desideriis mordicus inhæret, ut monita omnia respuat, hic tandem in peccatum mortale corrueat, quo confringetur irreparabiliter, sicut vas vitreum aut testaceum saxo illisum in minutissima frusta dissilit, ut redintegrari nequeat. Ita sane fieri videmus in sæcularibus clericis, et Religiosis, qui Superiorum reprehensiones spernunt, ut tandem in gravia scelera labantur, imo subinde apostatent ab Ordine, quin et a fide et Ecclesia, fiantque hæretici et ministri, quales multos hæc tulit ætas.

Quæres, cur Septuaginta vertunt, *melior est vir correptionum viro duræ cervicis*? enim *melior* non est in Hebræo, Chaldaeo et Vulgata. Respondeo: Septuaginta pro כִּקְסָה *macse*, id est *obdurans*, legerunt alio puncto cum *daghes* כִּקְסָה *mickesse*, id est *præ duro*. Sic ergo ad verbum vertere ex Hebræo, *vir correptionum præ duro cervice*; *præ*, id est præstat, hoc est, *melior est eo qui durus est cervice*, q. d. *Melior est qui sinit se corripit, quam*

Ratio a priori. Prima.

Secunda.

Tertia.

Spem-
iens cor-
reptio-
nem peri-
lit.

Exem-
pla.

qui dura cervice correptioni obstrepit. Subdunt causam: *Repente enim eo ardente non est medela*; q. d. Saepe enim monitus et increpitus exardescet in impatientiam, iram, rixam, obstinationem, ut scelera sua excusare, et quasi virtutes defendere velit: quare tunc nulla curationis ejus superest spes; non enim admittit medicinam, puta correptionem. Tales sunt Judæi, qui suæ perfidiæ reprehensores audire nolunt, sed surda aure instar aspidum obstinate in judaismo persistunt, ideoque sunt incurabiles. Tales quoque fuere Pharisei increpationibus Christi oblutantes, et opera Spiritus Sancti adscribentes diabolo, quorum proinde peccatum fuit in Spiritum Sanctum, quod non remittitur neque in hoc sæculo, neque in futuro, *Matthæi XII, 32.*

2. IN MULTIPLICATIONE JUSTORUM LETABITUR VULGUS (Syrus, *multiplicatur populus*, tum numero, tum censu, tum virtute): **CUM IMPII SUMPSE- RINT PRINCIPATUM, GEMET POPULUS.** — In multiplicatione, hebraice כִּרְבוֹת *birboth*, id est in multiplicari, hoc est, in magnificari et exaltari justos, cum scilicet justii dominantur, et consequenter subditi eorum exemplo et jussu (hæc enim est multiplicatio justorum) student justitiæ, itaque justii multiplicantur: opponitur enim impiorum principatui. Nam hebræum רַב *rab* et *rabbi*, id est multus, non tantum est quantitatis et numeri, sed et qualitatis et potentæ, ac significat idem quod magnus, potens, princeps; unde רַבִּים *rabbim* vocantur optimates et principes, *Isaiæ XII, et Job cap. XVI.* Clare ergo vertit Pagninus, *cum dominati fuerint justii*, etc.; Chaldæus, *in multitudine justorum*, etc.; Septuaginta, *dum laudantur justii, lætabuntur populi; imperantibus autem impiis gemunt viri*; Aquila, *in multiplicatione justorum.*

igitur hæc gnomo concinit, et quasi eadem est eum illa cap. XXVIII, 12: « In exultatione justorum multa gloria est; regnantibus impiis ruinæ hominum. » Unde R. Salomon: « Multa gloria, ait, est multiplicatio justorum. » Significat ergo quantum bonum populi et reipublicæ sit princeps probus, et quantum malum improbus, ac proinde tam electoribus curandum ut probum eligant, quam electo satagendum, ut probitate præcellat: sic enim sibi populi benevolentiam, obedientiam, reverentiam conciliabit, ut alacriter et læte per omnia sibi obediat: sin ex adverso sit improbus, populi odium, inobedientiam, contemptum sibi accerset, ut ægre et coacte sibi obtemperet, imo eum principatu, vel etiam vita privare satagat.

Causa est prima, quod probus princeps populum benigne habeat, nec tributis gravet, sed ejus commodis magis quam suis consulere satagat. Quidni ergo sub tali lætetur populus? Improbus vero populum dure tractet, oneribus premat, exhauriat, ut se ditet et exaltet; quidni ergo sub eo gemat populus, et, ut Cajetanus vertit, *suspiret*, et ad alium elementioŕem anhelet? *Secunda*, quod

probus princeps faciat ut subditi pariter sint probi; itaque multiplicentur justii, et regnet justitia et virtus, unde pax summa, concordia et amor civium consequitur, sic ut civitas videatur esse felix et beata instar paradisi. Ex adverso improbus princeps subditos facit improbos, ut omnes passim sint impii, regnetque impietas et vitia, ex quibus discordiæ, lites et seditio- nes oriuntur, ut videatur civitas esse aula vel atrium inferni. *Tertia* est, quod Deus sæpe benedicat omnique bono cumulet subditos ob probum principem, maledicat vero et malefaciat eisdem ob improbum; ita R. Levi. Hinc Christi ortum et regnum dilaudant Prophetae, quod sub eo regnatura sit justitia, pax, felicitas, in eaque exultaturi sint populi. Exultationem hæc et jubilum graphice depingit *Psalm. LXXI, 7*: « Orietur, ait, in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna, » etc. Unde vers. 17: « Et benedicentur, ait, in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. » Et *Isaias, cap. XXXV, 4*: « Lætabitur, ait, deserta et invia, et exultabit solitudo, et florebit quasi lilium. Germinans germinabit, et exultabit læta- bunda et laudans: gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron, » etc.

Sic sub piis Imperatoribus, Pontificibus et Præ- latis fuit communis populi lætitia, et quasi totius orbis ovans exultatio, ut sub Constantino, Theodosio, Carolo Magno; sub Sylvestro, Leone, Gregorio Magno Pontificibus; sub S. Augustino, S. Hieronymo, Basilio, Chrysostomo; sub S. Benedicto, Romualdo, Bernardo, Dominico, Francisco, Ignatio. Nam, ut ait Sapiens, cap. VI, 26: « Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. » Et Ruffinus, Proemio ad Vitas Patrum: « Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum? » Tunc ergo jubilando dicebant cum Psalte, *Psalm. LXIV, 12*: « Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, pinguescent speciosa deserti, et exultatione colles accingentur. »

Audi quid de S. Antonio, ejusque Religiosorum multiplicatione scribat S. Athanasius: « Erant, ait, in monte tanquam tabernacula plena divinis choris psallentium, legentium, orantium, qui infinitam regionem quamdam, et oppidum a mandana conversatione sejunctum videbantur incolere. Quis tum monachorum agmen aspiciens, quis virilem illum concordiam cœtum cernens, in quo nullus nocens, nulla detractio, sed multitudo abstinentium et certamen officiorum erat, non statim in ejusmodi vocem erumperet? Quam bonæ domus tuæ, Jacob, tabernacula tua, Israel! tanquam nemora obumbrantia, tanquam paradus super fluvios, tanquam tabernacula, quæ fixa sunt a Domino, tanquam cedri Libani circa aquas, » *Num. XXIII.* Rectorem enim suum sequuntur subditi, patrem filii, magistrum discipuli, ducem milites.

Porro quam hoc naturæ sit consonum, et ex ejus

quasi principis promanans, declarat Seneca, *epist.* 90: «Naturæ est, ait, potioribus deteriora submittere. Multis quidem gregibus aut maxima corpora præsumunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris cæteros mares vincit. Elephantorum gregem excellentissimus ducit. Inter homines in summo est optimus; ideoque summa felicitas erat gentium, quibus non poterat potentior esse nisi melior: tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet non putat posse.»

Vers. 3. 3. VIR QUI AMAT SAPIENTIAM, LÆTIFICAT PATREM SUUM: QUI AUTEM NUTRIT (hebraice, *pascit*) (4) SCORTA, PERDIT SUBSTANTIAM. — Chaldæus, *qui adhaeret* (Syrus, *qui associatur*) *meretrici*. Sapiencia præsertim juvenum sita est in continentia et temperantia, quæ moderatur brutas voluptates gulæ et luxuriæ, ad quas fervore naturæ et sanguinis rapitur juvenus; unde S. Hieronymus, *ad Eustoch.*: «Adolescentia, ait, et vinum duplex voluptatis incendium.» Sensus est ergo, *q. d.* Juvenis sapiens qui studet continentiæ et castitati, hic sua probitate magno gaudio afficit patrem, quia cum casto corpore et mente castum quoque integrumque servat patrimonium: e contrario juvenis vecors, qui indulget ventri et veneri, hic suas et patris opes cum meretricibus prodigit et dilapidat, ideoque se penuria, patrem mœrore afficit: meretrices enim exhauriunt opes licet amplissimas; sciuntque mille artes quibus ab amasiis eas emungant, imo extorqueant; ac libido cæca est et prodiga, unde juvenes ea acti omnia in meretricibus profundunt. Exemplum est in filio prodigo, qui omnia sua cum eis vivendo luxuriose consumpsit: quare ad extremam famem redactus, coactus est agere subuleum, et pascere porcos, *Lucæ xv.* De quo eleganter Chrysologus: «Quæ composita fuerant patre moderante, prodigente filio dissipantur. Moritur virtutibus, qui vitis crescit: sepelitur famæ, perit gloriæ, qui manet turpitudini, crescit infamiæ.» Porro filius prodigus recte opponitur sapienti, quia prodigus est insipiens et similis furioso: unde ut tali Jure Casareo datur curator in leg. *His qui in ea*, *Caus. XII, § 1.* Hinc Tiberius Imperator, teste Dione, *lib. LVII*, senatori cuidam luxurioso et prodigo curatorem dedit, quasi pupillus foret, imo amens et furiosus. Hinc et § *Si adolescens*, *lib. XII, leg. 17, tit. I*, sancitur ut is qui adolescenti luxurioso mutuo dat nummos, non habeat jus eos repetendi, quia sciens ac volens dedit eos juveni prodigo, certissime illos perdituro. Vide quæ de artibus et damnis meretricum dixit Salomon *cap. VII, 6 et seq.*

Vers. 4. 4. REX JUSTUS ERIGIT TERRAM, VIR AVARUS DESTRUIT EAM. — Hebraice, *rex in judicio stare facit terram, et vir oblationum diruit eam*; Chaldæus, *rex in judicio stabilem facit terram, vir impius dis-*

sipat eam; Septuaginta, *rex justus erigit provinciam, vir autem iniquus destruit*; Vatablus, *judicio rex ditionem firmam facit; at qui tributa extorquet, destruit eam.*

Pro *vir avarus* hebraice est אִישׁ תְּרוּמוֹת *is terumot*, id est *vir elevationum*, hoc est *oblationum*. Hinc passim in Scriptura *teruma* vocatur donum vel munus, quod Deo per sacerdotem elevatis manibus offerebatur.

Quæres, quis ergo hic est *vir terumot*, sive *elevationum*?

Primo, R. Salomon vertit, *vir elationum*, id est *vir superbus*, qui non veretur fore ut a quoquam in judicium vocetur; unde pro libito et fastu suo, judicat, itaque judicium pervertit. Hic sane destruit rempublicam.

Secundo, alii: *Vir elevationum vel oblationum*, inquit, est princeps vel judex, qui res sacras diripit, et oblationes Deo factas sibi adscribit. Hic sane evertit Ecclesiam, et consequenter rempublicam: religio enim et pietas est fundamentum reipublicæ, ut si illam tollas, hanc ruere necesse sit. Tales sunt non pauci, qui prædia et rura Ecclesiæ invadunt, ac proventus Ecclesiasticos sug applicant fisco, quos Deus punit talione, ut qui Ecclesiastica invadunt, perdant propria et sæcularia, ut contigit Henrico VIII Angliæ regi. Huc facit quod scribit R. Salomon: «Rabbini, ait, illud pronuntiarunt, judicem, si regi similis sit, quem nec amicos sibi comparare, nec munera oblata recipere necesse sit, hac ratione terram firmare; quod si similis sit sacerdoti per areas oberranti ad primitias postulandas, eandem diripere et perdere.»

Tertio, Aben-Ezra *is terumot* vertit, *vir exactio-* num, qui tributa exigit. Constat autem tributa, quæ a populo princeps refert, esse sextam ephæ partem, *q. d.* Rex, cum juste se gerit, terram firmam stabilemque reddit; sed qui tributa ampliora sumit quam certo ordine mensuraque constitutum sit, eandem demolitur. Sic et Vatablus.

Quarto, Septuaginta et Syrus vertunt, *vir in-*iquus, qui æquitatem et leges violat; Aquila et Theodotion, ἀνὴρ ἀπειθεύων, id est *vir demptionum* vel *oblationum*, qui aliena demit, vel oblata ambit et occupat.

Quinto, Baynus vertit, *vir munerum*: Rex, ait, justo judicio creatus, hoc est legitime electus, puta qui bonis actibus, sive virtutibus, aut legitima successione pervenit ad regnum, hic illud stabiliet, id est diu regnabit in populo; sed vir munerum, qui per largitionem et munera evectus est ad principatum, hic destruet terram, id est expilabit populum terræ.

Sexto et genuine, *vir terumot*, id est *oblationum*, est *vir munerum*, qui scilicet non dat, sed ambit et accipit munera, puta *avarus*, ut vertit Noster, ideoque *iniquus*, ut vertunt Septuaginta et *vir demptionum*, id est demens subditis dona et bona, ut vertit Aquila et Theodotion, *q. d.* Rex qui justa

(1) Rectius, *delectatur scortis.*

judicat, justeque administrat regnum, hic illud faciet stabile, dives, felix et prosperum : at qui recipit munera, quibus placatus scelera dimittit impunita, permittit fieri mala, bonos viros opprimat, sotes absolvit, insotes injuste condemnat. Rursum, qui officia et magistratus confert non dignis, sed indignis offerentibus dona, hic sane destruet rempublicam et populum terræ sibi subiectæ. Talis enim primo, subditos gravabit et exoriabit, ut munera, quæ pro principatu dedit (uti ea solent dare avari, ut illo ditescant) a subditis recuperet in triplum, imo in decuplum, ut ait Justinianus Imperator. Secundo, talis subditos velut mancipia munerum pretio a se coempta dure et indigne tractabit. Tertio, hac ratione via aperitur, ut honi et prudentes, qui non possunt vel nolunt dare munera, ab officiis excludantur, improbi vero et insipientes, sed divites, per munera eadem obtineant.

Scrpsit hæc de re insigne opusculum ad Ducissam Brabantiae S. Thomas Aquinas, ubi plane dissuadet illi ne magistratus pretio licitetur et vendat.

Nota hebræum יָעִיִּיִּיִּי *iaamid*, id est stare facit, statuit, stabilis terram, alludere ad centrum terræ, eique comparare regem, vel potius iudicium regis, q. d. Rex justus stabilis terram instar centri, vel potius per justitiam quasi per centrum. Sicut enim centrum, teste Aristotele, lib. I *De Cælo*, terræ et corporibus omnibus, quæ ad illud tendunt, confert triplex beneficium, scilicet unitatem, conservationem et quietem; sic et rex per justitiam, quam omnibus unam eandemque administrat, omnes in eadem sibi unit, et in concordia, amotis seditionibus, conservat, ac quietem a bellis hostibusque, quos ab eis propulsat, tribuit. Ex adverso vir avarus, id est tyrannus, regis nomine indignus, ut vir privatus potius vocandus sit quam rex, qui muneribus vendit justitiam, subditos quasi a suo centro avellit facitque excentricos, ac pro unitate affert discordiam et schismata, pro conservatione ruinam et exitium, pro quiete seditiones et tumultus. Unde noster Salazar : Sicut corpora, ait, e centro separata non quiescunt, sed vi sua ad ulteriora nituntur; ita etiam cives tyrannum principem nacti, incredibilem vim sustinent, atque adeo in ipsius obedientia non diu persistunt, sed inquieti ac mobiles alium cogitant, et alium affectant. Rursum, sicut corpora a centro dissita, a contrariis suis corrumpi solent; ita etiam imperia quæ ad tyrannos principes devenerunt, ab externis hostibus petita, facilius everti ac destrui solent.

Hanc tyrannidis esse indolem et proprietatem docet Plato, Plutarchus et Aristoteles, lib. V *Polit.* cap. x. Quocirca Agapetus Diaconus, *Admonit. ad Justin. Imperat.*, identidem ei commendat justitiam et beneficium in subditos : « Solis profecto, ait, partes sunt, illustrare radiis orbem; principis vero virtus est, egenorum misereri. Porro his cla-

rior est imperator, qui pius est : ille namque cedit succedenti nocti; hic autem rapacitati pravorum non concedit indulgetve quidquam, sed lumine veritatis iniquitatis occulta coarguit. » Et Plutarchus in *Moral.* : « Ut Deus, ait, in cælo pulcherrimum ac jucundissimum sui simulacrum constituit solem; sic in republica principem, qui prudentia, justitia, benignitate se erga omnes repræsentet. » Sixtus Pythagoræus in *Sententiis*, Sent. 13 : « Sapiens vir, ait, et pecuniæ contemptor similis est Deo. » Et Sent. 33 : « Revereat vitam tuam mundus : nihil admittas quod tibi invehat notam. » Alius : « Theologia Christianorum tria præcipua quædam in Deo ponit, summam potentiam, summam sapientiam, summam bonitatem. Hunc ternarium pro viribus absolvas oportet. Nam potentia sine bonitate mera tyrannis est; sine sapientia, perniciosa, non regnum. Primum igitur des operam, ut quandoquidem potentiam fortuna dedit, quam maximam sapientiæ vim tibi compares, ut unus omnium optime quid expetendum, quidve fugiendum sit perspicias. Denique ut quam maxime prodesse studeas omnibus : nam id est bonitatis. Potestas autem ad hoc potissimum tibi serviat, ut quantum cupis prodesse, tantumdem et possis, imo plus velis quam possis. Porro nocere hoc minus velis, quo magis potes. »

5. HOMO QUI BLANDIS FICTISQUE SERMONIBUS LOQUITUR AMICO SUO, RETE EXPANDIT GRESSIBUS EIUS. — Ita Romani et cæteri impressi; manuscripti tamen pro *ejus* legunt *suis*, et sic vertit R. Levi, Aben-Ezra et Septuaginta; Hebræum enim pronomen affixum tam est reciprocum quam absolutum, ut tam *suis* quam *ejus* verti possit.

Nostra ergo Vulgata versio, quæ habet *ejus*, significat cavendam esse assentationem tam assentato quam amico assentanti, q. d. Is qui amico blandis et ad assentationem compositis sermonibus adulatur, non amicus est, sed adulator et hostis : quia vel sciens, vel nesciens, vel simpliciter, vel fraudulenter, rete et laqueum expandit moribus et actibus ejus cui adulatur. Facit enim ut is superbiat, et majorem se putet quam revera sit, utque vitia quæ adulator excusat vel laudat, pro virtutibus habeat et exerceat. Est metaphora a venatoribus, qui aves et feras reti expanso illaqueant : sicut enim aves et feræ laqueo hoc capiuntur et necantur; sic adulatione capiuntur et necantur animæ insipientium. Ita Plutarchus, tract. *De differentia adulatoris et amici* : « Adulator, ait, trahit, et in laqueum injicit imitando. » Et post pauca : « Nec feram moratur, sed ipsum in plagas conjicit, et indagine cingit venatorem. » Vide ibi plura. Seneca, *Natur. Quest.* lib. IV, in Præfat. : « Nec adulatoribus latus præbeas, artifices enim sunt ad captandum superiores (en artem qua venatores ipsos ad retia pertrahunt). Mihi crede, capieris, si proditori eorum ipse te tradis. » Plato vero in *Gorgia* :

Justitia est centrum regni per tres dotes.

Tyrannus facit populum excentricum.

Rex sit justus et beneficus. Galenus.

Rex tres Dei dotes imitatur.

Vers. 5.

Philan-
tia adula-
tionis.

« Adulator, ait, optimi nullam habet curam, sed semper eo quod dulcissimum est, quasi hamo incautam illaqueat mentem, et usque adeo decipit, » etc. Hæc est philautia hominis, ut, etiamsi sciat adulatorem adulari, et imprudenter falsa dicere, ac mentiri splendide, tamen eo delectetur, suisque falsis laudibus ab eo decantatis palpetur et gaudeat. Gravier Seneca, *epist.* 59 : « Cito, ait, nobis placemus, si invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus, nec sumus modica laudatione contenti : quidquid in nos adulatio sine pudore congescit, tanquam debitum prendimus; optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe mentiri. » Non minus vere ac graviter, *De Tranquill.* cap. x : « Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipsi assentatus est? » Ergo quod adulatorum deceptione seducamur, ex nostro errore nostraque assentatione manat. « Amor proprius (ait Plutarchus) facit, ut quisque sui ipsius assentator cum sit primus atque maximus, non difficulter admittat externum, quem putat ac vult esse sibi atque accedere testem adstipulatoremque. » Quocirca sapienter Diogenes apud Dionem, orat. 3 *De regno* : « Omnium, ait, vitiorum turpissimum invenias adulationem : etenim id quod honestissimum justissimumque in vita est corrumpit, nempe laudem, ut jam amplius haud videatur credibilis, neque vera; aut (quod omnium pessimum est) virtutis præmia vitio attribuit. Itaque multo pejus faciunt, quam qui corrumpunt monetam; qui virtutem fide carere faciunt. » Et inferius : « Qui pauperem laudat ut divitem, ipse quidem mentitur, laudato autem paupertatem exprobrat. »

Vulgatæ accedit Chaldæus qui vertit, *vir qui dividitur* (hebræum enim חלק *chalaq* et blandiri sive adulari, et dividere significat) *a socio suo, rete expandit gressibus ejus, q. d.* Qui per litem, iram vel odium separat se ab amico, hic machinatur ei laqueum, id est fraudem et dolum, quo eum decipiat et supplantet.

Hebraicus est, *vir leniens* (1), vel *blandiens, super socium suum, rete expandit gressibus ejus, q. d.* Ideo lenibus utitur verbis, et blanditur proximo suo, ut per has blanditias eum decipiat, vel aliquid ab eo impetret quod sibi commodum, danti grave est et incommodum. Monet ergo blanditias et blandiloquos cavendos, quia fere decipere intendunt, vel aliquid extorquere : id ita esse quotidie experimur. Blanditiæ ergo sunt dulces et melliti laquei imprudentium. Unde Cato in *Distichis*, Salomonem secutus ita monet :

Noli homines blandos nimium sermone probare :
Fistula dulce canit, volucrum dum decipit auceps.

(1) Intellige לטון *lingam*.

Et inferius :

Sermones blandos blasosque cavere memento :
Simplicitas, veri forma est; fraus, ficta loquendi.

Huc facit gnome Syrorum et Arabum, *Cent.* 1, num. 97 : « Quando audieris unum de te loquentem bonum, quod in te non est, ne credas (ne in sinu gaudeas) : loquetur enim et malum de te, quod in te non est. » Hinc mollire sermones, sive blandiri, in Scriptura idem est quod decipere, ut : « Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula, » *Psalm.* lrv, 22. Sic Dalila blanditiis suis Samsonem seduxit, et in mortem induxit, *Judic.* cap. xiv, 15. Similia sunt *Proverb.* II, 16, et cap. vi, 26, et cap. xxiii, 31, et cap. vii, 23.

Pari modo qui hosti dolose propinant venenum, id porrigunt in vinis dulcibus delicatisque, et pateris auratis. Unde Juvenalis :

Nulla aconita bibuntur
Fictilibus : tunc illa time, cum pocula sumes
Gemmata, et lato Setinum ardebit in auro.

Olim enim Setina vina (ex oppido Setia non longe a Roma) erant delicatissima, unde illa bibebat Augustus Cæsar; jam mutato situ oppidi, mutatae sunt perieruntque hæ vinorum ejus deliciae.

Septuaginta vero Vaticani qui habent *suis*, sic vertunt, *qui præparat ad faciem amici sui rete, circumdat illud pedibus suis*; quæ sententia nervosior est, monetque astutos et fraudulentos, qui aliis tendunt insidias et machinantur fraudes, ut iis abstineant, eo quod hæ fraudes in eorum caput recisuræ sint, *q. d.* Qui amico suo machinatur per insidias malum, ipse eodem velut reti suo illaqueabitur et capiatur, juxta illud cap. xxviii, 10 : « Qui decipit justos in via mala, in interitu suo corruet, et simplices possidebunt bona ejus; » et cap. xxvi, 27 : « Qui fodit foveam, incidet in eam; et qui volvit lapidem, revertetur ad eum. » Hoc enim est justum Dei judicium ac justa talionis pœna, ut dolosi suis dolis quos aliis tenderunt, illaqueentur, ut ibi dixi, juxta illud *Psalm.* xxxiv, 8 : « Veniat illi laqueus, quem ignorat; et captio quam abscondit, apprehendat eum, et in laqueum cadat in ipsum. »

Porro Septuaginta Complutenses et Regii sic habent : *Qui præparatur ad vultum amici sui, rete circumjacet ei pedibus suis.* Verum hæc lectio obscura et implexa est, dissidetque ab Hebræo, Chaldæo, Vulgata, quin et a Septuaginta Vaticanis, et ab Auctore *Catenæ Græcor.*, qui omnes delent *ei*; forte quia pronomen hebræum, ut dixi, tam verti potest *ejus* quam *suis* : aliquis ad marginem Septuaginta adjunxit *ei* *ejus* vel *ei*, ut utramque versionem indicaret, quod postea in textum irrepsit.

6. PECCANTEM VIRUM INIQUUM INVOLVET LAQUEUS : Verus, 6.
ET JUSTUS LAUDABIT ATQUE GAUDEBIT. — Hebraice,

in pravaricatione viri malus laqueus (1), et justus præconia dicit et lætabitur; Cajetanus, et justus cantabit atque gaudebit; Chaldæus, vir malus in peccato suo capitur, etc.; Septuaginta, peccanti viro magnus laqueus, justus autem in gaudio atque lætitia erit; Aquila, in peccato viri iniqui offensio; Symmachus, in injustitia viri malum scandalum. Offensio et scandalum hic tum active accipi possunt, q. d. Iniquus sua iniquitate offendit et scandalizat proximos; tum passive, q. d. Iniquus in sua iniquitate offendet, scandalizabitur et capietur, sicut mus in esca decipulæ capitur et scandalizatur: inde enim vox scandali deducta est, ut alias dixi. Et hic posterior sensus conformior est Hebræo, Chaldæo, Vulgatæ et Septuaginta; unde Pagninus vertit, propter pravaricationem viri, veniet ei malus laqueus; justus autem laudabit et lætabitur; Vatablus, ipsi malo sua transgressio laqueus est; justus autem ovat et gaudet.

Iniquus Quæres, quis hic vocetur peccans et vir iniquus, qui suo peccato et iniquitate illaqueatur? Primo, Baynus intelligit fraudulentum et dolosum, de quo vers. præced., cui hunc versum ipse annectit, q. d. Rete expansum ab adulate non impedit gressus alicujus, sed iniquitates suæ capiunt impium, et funibus suorum verborum constringitur. Vel nervosius, q. d. Vafer et fraudulentus cum rete alteri parat, ipse sibi injicit laqueum; quo stranguletur et præfocetur: fraudes enim in fraudulentum recidunt, ipsumque præfocant.

S. caudæ Secundo, Aben-Ezra intelligit rebellem: rebellio enim hebraice vocatur פְּסָעָה pesca, id est prævaricatio. Solent enim rebelles in rebellione sua capi, et ob eam a principe capite mulctari.

Tertio, R. Levi intelligit scandalosum, qui alios ad sua scelera pellicere satagit, juxta illud: « Væ scelesto, væ scelesti vicino. » Hic enim velut pestis reipublicæ, ob hoc scandalum morte puniri et exterminari solet; sicut hæreticos dogmatizantes, qui scilicet alios ad suas hæreses sollicitant, plecti videmus. De his ait Deus, Jerem. cap. v, 26: « Inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes, et pedicas ad capiendos viros: sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plena dolo. »

Quarto, noster Salazar intelligit desperantem; huic enim sua desperatio est laqueus, id est peccatum gravissimum et immedicabile, quod eum necat et suffocat; sicut videmus desperantes seipso sæpe laqueo præfocare, aut aquis submergere. Desperatio ergo primo animam, deinde corpus strangulat. Ex adverso vir justus spe erectus præ gaudio gestit, et in Dei laudes erumpit. Sensus ergo est, q. d. Peccatorem maximorum criminum reum, sæpe sua ipsius conscientia ad

desperationem adducit, et collum laqueo inserere cogit, suo ipsius damnatum judicio. Sic Judas proditor admissi sceleris conscientia stimulatus, sibi ipsi laqueum injecit. Hæc apposita, sed inadæquata et partialis est explicatio. Desperatio enim tantum est pars et species una peccati, quod uti varias species alias continet, ita varios præter desperationem sibi necit laqueos.

Quinto, ergo plene et adæquate quemlibet hic peccantem accipias, scilicet peccato gravi et enormi, qui in alios injuriis, malignis et maleficis est. Hic enim hebraice vocatur פְּרָאָה ra, atque injuriam notat פְּרָאָה pesca, id est prævaricatio. Docet ergo hæc gnome peccatum simile esse escæ ad quam dum advolant aves, mures et feræ, refi vicino vel laqueo implicantur et capiuntur. Simili enim modo peccatum suam habet escam et illecebram, nimirum voluptatem gulæ, luxuriæ, ambitus, vindictæ, etc., sed cum ea peccatorem criminis unco perfodit, tenet et capit, juxta illud Sapient. xiv, 11: « Creaturæ Dei in odium factæ sunt, et in tentationem animabus hominum; et in muscipulam pedibus insipientium. »

Uncus hic est reatus peccati, quo se peccans demoni obstringit, iræque Dei sese obnoxium ac gehennæ reum efficit. Unde sequitur perpetuus conscientie mœror et angor, infamia, pœna judicis, milleque ærumnæ, vel a Deo, vel ab hominibus, in peccatorem immissæ. Hoc est quod Salomonem secutus Isaias ait, cap. v, 18: « Væ, ait, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustrum peccatum; » et Job cap. xviii, 9: « Tenebitur, ait, planta illius laqueo, etc., abscondita est in terra pedica ejus, et decipula illius super semitam; » et Salomonis pater David: « Funes, ait, inferni circumdederunt me: prævenerunt me laquei mortis, » II Reg. xxiii, 6. Vide dicta v 22, ad illa: « Iniquitates suæ capiunt impium, » etc.

JUSTUS LAUDABIT ATQUE GAUDEBIT. — Hebraicus, *jubilabit* (2) et lætabitur; tum quia gaudet scelera et scelestos puniri ex zelo justitiæ; tum quia ab utrisque se liberatum videt; tum denique quia justitia lætus lætam habet conscientiam, ac securus gaudia et præmia tum præsentia, tum æterna a Deo expectat. Cajetanus, *cantabit atque gaudebit*, ut alludatur ad illud Isaiæ xxxv, 8, juxta Septuaginta: *In siticulosa terra erit fons aquæ, illic erit lætitia avium.* Cyrillus autem ad hæc alludens verba: « Fons, ait, aquæ vivæ Christus salvator, in illo factus est avium concursus et lætitia. Aves hic dicit, qui ultra res terrenas evolant, et qui libertate spiritus utuntur, qui alti sunt propter virtutem, et quæ supra sunt sapiunt. »

Verè et pie S. Augustinus in *Sententiis*, num. 90: « Non potest, ait, quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exsultatio est, quæ bono lætatur æterno. »

(1) Alii, in delicto viri malum, seu peccatum, est ipsi laqueus: פְּרָאָה enim, si adjectivum esset, consuetæ Hebræis syntaxi substantivo postponendum fuisset.

(2) Rectius, *vincet*, id est florebit.

et num. 113: « Christiano recte gaudendi causa non pressens sæculum est, sed futurum. Et ita utendum est temporalibus, ne obsint æternis, ut in via qua peregrini ambulant, hoc placeat quod ducit ad patriam. » Plura de hoc justorum gaudio dixi cap. xv, 15, ad illa: « Secura mens quasi juge convivium. »

Vers. 7.

7. NOVIT JUSTUS CAUSAM PAUPERUM: IMPIUS IGNORAT SCIENTIAM. — Pro causam hebraice est דין *din*, id est iudicium, hoc est, litem et causam forensem quæ in iudicio disceptatur. Unde patet maxime hic de iudice et advocatis agi, q. d. Justus iudex et advocatus curæ et cordi habent, ideoque diligenter scrutantur causas forenses pauperum, ut earum justitiam et æquitatem a radice et fundamentis cognoscant, tueantur et decident. At injustus et impius iudex vel advocatus non curat lites pauperum, quia ab eis parum lucri sperat, ideoque non vestigat eorum rationes et fundamenta, imo affectat earum ignorantiam, ne cogatur pro eis stare contra divites et potentes; quorum munera et gratiam ambit; quales increpans Isaias, cap. i, 23: « Pupillo, ait, non iudicant, et causa viduæ non ingreditur ad eos. »

Justi agunt causas pauperum.

Justi agunt causas pauperum.

Justi agunt causas pauperum.

Exemplum.

Contra id quod sancit Propheta, *Psal. LXXXI, 3*: « Judicate egeno et pupillo, humilem et pauperem justificate. » Unde hebraice est יבין לן *lo iabin*, id est non discernit, scilicet בן *ben*, id est inter æquum et iniquum, inter litem divitis et pauperis, inter legem generalem et casum particularem; sed omnes una generali lege et sententia involvit: itaque pauperes sæpe excipiendos injuste condemnat. Talis justus fuit S. Job dicens, cap. *XXIX, 16*: « Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. » Talis fuit S. Ludovicus IX, rex Franciæ, qui metuens ne causæ pauperum negligenter a iudicibus audirentur, ipse singulis hebdomadis easdem audiebat, discernerebat et dijudicabat. Idem fecit S. Ivo, qui totum se gratis addixit patrocinio pauperum, ac proinde quasi patronus pauperum in Sanctorum numerum est relatus. Hac de causa in multis academiis gradum Doctoratus aut Licentiæ in jure suscepturi, ac tribunalium advocati, jurant se pauperum causas gratis acturos: imo Romæ stipendiis publicis designantur advocati, qui pauperum lites gratis peragant. Huc spectat illud Democriti apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. VII: « Optimus iudex est qui cito intelligit et lente iudicat; alterum enim benevolentia est, alterum vero diligentia exquisita. » Præclare Theodorici rex apud Cassiodorum, lib. III *Variarum*, cap. XX: « Inter gloriosas, ait, republicæ curas, quas perpeti cogitatione Deo auxiliante revolvimus, cordi nostro est levamen humilium contra potentiam superborum. » Et Plinius in *Paneg. Trajani*: « Rex est cujus imperii majestas salutis est tutela. » Et alius: « Principem dat Deus, qui erga omne hominum genus vice sua fungatur. »

Caoma

Porro Septuaginta vertunt, *novit justus judicare pauperibus: impius autem non cogitat scientiam; Complutenses, non cogitat causam; Regia, non intelligit iudicium*. Adduntque: *Et pauperi non inest mens cognoscens, vel solertia, ut vertit Auctor Catenæ Græc.* Quæ verba non sunt in Hebræo, Chaldæo, Vulgata: quare vel paraphrasticæ a Septuaginta sunt addita, vel certe ex alia versione adjecta. Si enim pro רשע *rasca*, id est impius, per apocopen legas רש *ras* (ut alibi legisse Septuaginta superius adnotavi) id est pauper, et reliqua quæ sequuntur eidem addas, prodibit hic sensus: « Pauper non intelligit scientiam, id est pauperi non est mens cognoscens, » quasi dicat: Ideo justus iudex vel advocatus scrutatur jus pauperis, quia pauper per se vel simplex est, stupidus aut stolidus, vel ignorans, aut ignarus juris: eo ergo magis ejus miseretur, magisque curæ habet tam miseriam causam, eique sedulo studet, ut ejus æquitatem vestiget et tueatur. Hoc est quod de Salomone in typo Christi, qui regum et principum fuit idea, cecinit David, *Psal. LXXI, 12*: « Quia liberabit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. »

8. HOMINES PESTILENTES DISSIPANT CIVITATEM: SAPIENTES VERO AVERTUNT FUREM. — Hebraice, *viri irrisionum* (id est irrisores; Syrus, *illusores*, qui omnia humana et divina irrident, ideoque pestilentes) *efflant, vel sufflant civitatem: Sapientes vero reverti faciunt nasum, id est iram et furorem*. Pro *dissipant* hebraice est יפִיחֻ *iapichu*, id est *efflant*; Chaldæus, *loquuntur mendacium*. Vulgo enim *sufflare* dicuntur, qui mentiuntur; sicut enim sufflando concitamus ventum, sic mentiendo nil nisi vanitatem et mendacium efflamus; Symmachus, *incenderunt*; Septuaginta, *exusserunt*; alii, *fluctuare faciunt*; Vatablus et Pagninus, *illaqueant, ut iapichu* alludat ad פַּחַ *pach*, id est laqueus.

Primo, Aben-Ezra sic exponit, q. d. Deus ob derisores parat civibus laqueos, quibus implicentur; sapientes vero ob prudentiam, qua polent, divinam iram sedant, laqueosque devitant.

Secundo, R. Levi: Derisores, ait, jurgia dissidiaque serunt, quibus perditur civitas; sapientes vero pacem conciliare student, iramque et æstum, quo quis in alterum exardescit, prorsus delinunt. Et Vatablus: Illusores, ait, sunt exitio civitati, at sapientes avertunt iram a sannionibus excitatam.

Tertio, Hebræi, qui *iapichu* vertunt, *efflant, vel sufflant, vel fluctuare faciunt*, censent esse metaphoram a vento, q. d. Sicut validi venti, præsertim contrarii, dum inter se conflictantur, sternunt arbores, evertunt turres, lacerant urbes, naves in mari collidunt et confringunt, atque altos tollunt ad sidera fluctus; sic pariter homines tumultuosi et seditiosi concitant rixas, schismata et seditiones, quibus tota civitas collidatur et conquassetur; at vero sapientes sua prudentia et

Vers. 8.

Sans 2

CHIST

CHIST

tranquillitate hos fluctus motusque sedant, ac cives paci, civitatem integritati restitunt.

Quarto, Septuaginta, Symmachus et alii, qui *iapichu* vertunt, *incendunt* vel inflammant, censent metaphoram duci vel a folle, vel flabris ventorum, *q. d.* Sicut folle sufflando excitatur ignis, qui totam lignorum struem, imo silvam aut domum, plateam, urbem, proserpendo comburat; sic pariter susurriones, qui serunt inimicitias, discordias et lites, sunt quasi folles et flabella, quæ iras et lites inter cives succendunt, ut tota civitas rixis exastuet, abeatque in pugnas et cædes; at vero sapientes hosce folles comprimunt, ac malitiam et pacem civitati reddunt.

Quinto, Noster *iapichu* vertit, *dissipant*, id est diffiant, metaphora sumpta a paleis et stipulis, *q. d.* Sicut ventilator tritici ventilando diffiat et dissipat paleas, ut tennes vanescant in auras; sic pariter susurriones et seditiosi suis susurris et tumultibus vulgus leve et mobile agitant ventilantque, ut seditiones concitet, quibus divites spoliuntur, probi necentur, potentes fugentur, itaque cives dispereant et evanescent; at vero sapientes sua sapientia et gravitate hosce tumultus pacant, ac plebem cum senatu conciliant, itaque civitati concordiam et tranquillitatem restitunt: uti Romæ olim fecit Menenius Agrippa, qui plebem a senatu dissidentem et secedentem in Aventinum montem, eo quod a susurrionibus concitata quereretur se a senatu opprimi, per apologum ventris et membrorum, quem recitavi I Cor. XII, 23, cum senatu conciliavit, urbiq; pacem reddidit.

Præclare Epictetus apud Stobæum, *serm.* 43: « Sicut, ait, faces in portu sublatae magna flamma in paucis cremis (rebus combustibilibus) excitata, navibus per mare errabundis multum auxilii ferunt; sic et viri splendidi in urbe periclitante paucis ipsi rebus contenti, magnis beneficiis cives afficiunt. » Exemplo sit mulier sapiens Thecuitis, quæ urbem Abela a rebellione Seba infestam sua sapientia a rebellione liberavit, ac Joab et Davidis bellum discussit, II Reg. XX. Moses quoque et Aaron sæpe averterunt iram Dei ab Israele, ut et Phinees occidens pestilentes cultores Beelphegor fornicantes cum Madianitis, qui eam concitarent, Num. XXV.

Vers. 9.

9. VIR SAPIENS, SI CUM STULTO CONTENDERIT, SIVE IRASCATUR, SIVE RIDEAT, NON INVENIET REQUIEM. — Hebraice, *vir sapiens iudicium subiens cum viro stulto, et irascetur, et ridebit, et non requies*; Chaldaeus, *vir sapiens contendens cum viro stulto, sive irascatur, sive rideat, non conteretur*; Septuaginta, *vir sapiens iudicabit gentes: vir autem nequam succensens deridetur et non terret*; Syrus, *non fert moleste, vel non indignatur*.

Primo, R. Salomon per virum sapientem accipit Deum, qui cum stultis, id est impiis, contendit jugiter sine requie.

Secundo, *q. d.* Stultus est incorrigibilis: aliorum enim monita vel ridendo, vel irascendo

explodit; quare non verbo, sed fuste et verbere contundendus et emendandus est.

Tertio et genuine, *id sive irascatur, sive rideat*, refer ad sapientem corripientem, non ad stultum correptum. Sensus ergo est, ait Jansenius, *q. d.* Si sapientem sive in iudicio, sive extra iudicium, disceptare contigerit cum viro stulto, hoc est homine improbo, sive sapiens irascatur, sive rideat, hoc est, sive serio agat, sive joco; sive seriis verbis justam suam indignationem ostendat, sive ridendo declaret se contemnere illius improbitatem; sive dure cum illo agat, sive blande et benigne, non inveniet requiem, id est non facile ab illo liberabitur; non facile illi satisfaciet, ut ab illius impetitione sit habiturus quietem. Proverbium docet stultum et improbum esse implacabilem et incorrigibilem; quare sapientibus caute declinandum esse a contentationibus cum eo. Exemplum est in Pharisæis, cum quibus Christus contendens nunquam potuit quietem ab eis obtinere, cum nunc dure eos inceseret, nunc blande eis satisfacere studeret. Stulti enim quasi feræ stolidæ et stupidæ nec blanditiis verborum, nec minis plagisve verberum ad sapientiam virtutemque transferri se sinunt; sapientes vero, utpote animo et iudicio pollentes, utrisque ad honestatem excitantur. Huc facit illud Sixti Pythagoræi: « Neque vox in piscibus, neque virtus in hominibus imperitis quaerenda. » Et illud Crateris: « Stulti similes sunt terebris, eo quod nisi vinculis et necessitate coacti officium suum non faciant. » Et illud: « Phryx non nisi plagis emendatur. »

Porro Septuaginta vertunt, *vir sapiens iudicabit gentes: vir autem nequam succensens deridetur, et non terret, q. d.* Vir sapiens facile regit populos: tum quia prudens est et moderatus; tum quia suo exemplo subditis præit, qui proinde eum sequuntur, et libenter obtemperant; at vero nequam et improbus nil a subditis impetrat, sed, esto eis immorigeris succenseat, ab eisdem deridetur, neque minando terret, parvi habetur et contemnitur; tum quia subditos gravat legibus, tributis et oneribus; tum quia imprudens est; tum quia subditis dat scandalum et malæ vitæ exemplum, severa præcipiendo, et dissolute vivendo. Unde Auctor *Catena Græc.* Septuaginta sic clare vertit, *vir sapiens recte iudicat populum; vir autem improbus ira incensus deridiculum se facit, nec ulli terrorem incutit*. Hinc discit probitatem plurimum valere ad regimen, et ad impetrandam a subditis obedientiam; hanc enim impetrat prudentiæ et virtutis opinio, æque ac vitæ exemplum. Unde Plutarchus in *Moral.* principem componit cum lege et iure: « Tot tantorumque, ait, honorum et munerum, quæ dii largiuntur, nullus est fructus aut usus rectus sine lege, jure et principe. Jus finis est legis: principis opus lex; princeps autem imago Dei cuncta administrantis. » Unde Cato pessimum dicebat esse principem, qui sibi ipsi

Profitas
valet ad
regimen.

imperare nequiret, ut rationi, legi et virtuti se subderet : qua enim ratione talis alios sibi legique subdet?

VERS. 10. 10. VIRI SANGUINUM ODERUNT SIMPLICEM : JUSTIAUTEM QUERUNT ANIMAM EJUS. — Pro *simplicem* hebraice est **טמ** *tum*, id est *integrum*, immaculatum, incorruptum; Syrus, *innocentem*; Saptuaginta, *ἅγιον*; id est *sanctum*. Hic autem maxime notat justum justitiæ propugnatorem et vindicem, qui scilicet injustos prædones et homicidas acriter increpat, et si magistratu fungitur, eos insectatur et morte mulctat; hunc enim ut vitæ suæ perniciem oderunt homicidæ.

Sensus est, *q. d.* Viri sanguinarii et homicidæ oderunt virum innocentem et virtutis studiosum, tum quia moribus suis contrarius est, eosque tacite vita sua condemnat : quia ergo delectantur scelerata vita, hinc virtutem et virtute præditos oderunt. Unde Chaldaeus vertit, *viri sanguinem effundentes oderunt simplicitatem; recti autem quarunt eam*, tum quia bonis ejus inhiant, ideoque illius velut in prædam sibi expositi vitæ insidiantur, *justi autem quarunt animam ejus* : student vitæ ejus conservandæ, utpote quæ sibi et toti reipublicæ ob exemplum, consilium, preces et merita apud Deum sit utilissima; tum denique, quia, ut dixi, sicarii oderunt viros integros, qui jura tuentur, et injurios, præsertim homicidas persequuntur : eos ergo ut suos iudices et carnifices immittissimos odiis insectantur.

Nota : *T* *quærent animam ejus* varie exponitur : primo, Tigurina vertit, *rectis autem vita ejus cura est*; secundo, Syrus, *recti amant eum*, scilicet amant cum eo versari et loqui, ut ab ejus anima sapiente et sancta instruantur, dirigantur, sanctificentur, ac consilium, consolationem, opem accipiant; tertio, Vatablus, *recti quarunt voluntatem ejus*, id est student ei in omnibus obsequi. *Anima* enim sæpe metonymice significat animæ desideria et consilia. Unde R. Salomon : « Vox hæc, ait, charitatem et benevolentiam significat, eandemque vim habet quam illa Davidis ad Abiathar, » I Reg. XXII, 23 : « Si quis quæsierit animam meam, quæret et tuam, id est, qui mihi beneficiis gratificabitur, tibi etiam gratificabitur. » Sed alius illius loci est sensus : *anima* enim ibi vitam significat. Quarto, R. Levi : *Justi*, ait, *quærent animam suam*, ut scilicet expleant sancta animæ suæ desideria, *q. d.* Omni modo tentant illa quæ desiderant exsequi; quinto, Aben-Ezra, Salazar et Baynus, *q. d.* Animam, id est vitam, justo ab homicidis ereptam requirent et vindicabunt recti et æqui iudices, nec permittent homicidas grassari impune, ut sanguinem proborum fundant, *q. d.* Hoc imprimis spectat ad iudices æquos, ut, sicut causas pauperum, ne a divitibus opprimantur, scrutantur et tuentur, sic et viro simplice, id est innocente, justo et integro, interfecto inquirant et puniant cædis auctores, ut sanguinem innocentis ulciscantur. Hoc sensu dicitur Ps. CXXI,

vers. 5 : « Non est qui requirat (id est ulciscatur), animam meam. » Et Ezech. III, 20 : « Sanguinem vero ejus de manu tua requiram; » et alibi sæpe. Cum enim simplices et innocentes sint modesti et patientes, nec suas injurias vindicent, par est ut id faciant justii iudices, ut justitiæ læsæ tum humanæ, tum divinæ, per sontium pœnam satisfiat. Unde Phocylides : « Scelesti, ait, juste necati, victimæ sunt Jovis. »

Ex hisce sensibus maxime genuinus est primus et ultimus. Utrumque sic connectas, *q. d.* Sicarii oderunt virum integrum, qui fortiter stat pro justitia quam ipsi violant, ideoque in ejus necem conspirant, uti Pharisei conspirarunt in necem Christi. Unde hæc eorum vox est, Sap. II, 12 : « Circumveniamus justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et impropere nobis peccata legis, etc. : morte turpissima condemnemus eum. » At justii, præsertim iudices et magistratus, vice versa conspirant, ut vitam viri integri tueantur, et, si illa ipsi ab homicidis erepta sit, vindicetur, et talione puniatur, etiamsi mors illius multorum cæde, qui mortis auctores vel adjuutores fuere, luenda et expianda sit.

Hæc gnome verissima est in probis sedulisque prætoribus et magistratibus qui sicarios persequuntur; hos enim cane pejus et angue oderunt sicarii, ac eos ad necem quærent; justii vero, præsertim iudices et præsides, tales circumdant, ut eorum vitam tueantur : quod si occidantur, acriter necis reos puniunt. Sic Davidis innocentis, et prædones persequentis, vitam tuebantur Gethæi et stipatores sexcenti, adeoque Saulem illi insidiantem occidissent, ni David prohibuisset, I Reg. XXIV, 5.

11. TOTUM SPIRITUM SUUM PROPERT STULTES : SAPIENS DIFFERT ET RESERVAT IN POSTERUM. — Nota : *Spiritus* in Scriptura multa significat : primo, mentem et sensa animi; secundo, sapientiam; tertio, desideria et cupiditates animi; quarto, secreta mentis; quinto, animum animique vires et impetus. Juxta quintuplicem hanc *spiritus* acceptionem quintuplex oritur sensus.

Primo ergo, R. Salomon *spiritum* accipiens pro mente sic explicat : Cum stultus totam mentem suam depromat, accedit sapiens, eumque improbat, compescit et deprimit responsis suis.

Secundo, Aben-Ezra per *spiritum* accipiens sapientiam, et per **אָחֹר** *achor*, id est *posterius*, accipiens cor hominis, quod est post labiorum pronuntiationem, sic exponit, *q. d.* Universos scientiæ spiritus exerit stultus cæterisque divulgat, juxta illud : « In corde prudentis requiescit sapientia, et in stulti corde dignoscetur; » sed sapiens scientiæ spiritum continet cohibetque corde, quod est post organa pronuntiationis, nec eam stulto evulgat, ut testatur illud : « In corde prudentis requiescit sapientia. »

Tertio, R. Levi per *spiritum* accipiens desideria et cupiditates, sic exponit : In cupiditates

VERS. 11.
Spiritus
quatu-
plex.

Primo.

Secundo.

Tertio.

suas stultus se effundit, seque dat præcipitem; sapiens vero eas ratione refrenat et cohibet, quare qui sapit, illas abscondit et cohibet. Vere S. Ephrem, serm. ad pietatem bonaque opera exercentes: « Ille vere divinus est philosophus, inquit, qui omni tempore pravis suis concupiscentiis resistit: nam qui solo nomine sapientiæ sibi blanditur, insipiens hic prorsus ac stultus reputabitur, quod de tam modicis passionibus ipse inquietari atque torqueri velit. »

Quarto. Quarto, Cajetanus et Baynus per *spiritum* accipientes secretum, interpretantur, *q. d.* Nullum majus stultitiæ argumentum, quam non posse servare secretum: totum statim effutire quidquid animo quis concepit, summa stultitia est; quare sapiens illud reprimit et mente recondit, juxta illud cap. XVII, 27: « Pretiosi spiritus vir eruditus; » et cap. XXV, 28: « Qui potest in loquendo cohibere spiritum suum. »

Quinto. Quinto, Chaldaeus per *spiritum* accipit iram et furorem: irati enim spiritus et fumos naribus efflant; unde vertit, *omnem furorem profert stultus, at sapiens in prudentia reprimit eum*; et Vatablus, *omnem iram suam effundit stultus, sapiens autem postea pacat eam*. Quod dupliciter accipi potest: primo, de ira stulti, *q. d.* Stultus litigans et exandescens effutit quidquid illi bilis suggerit, ac sapiens reddita ratione pacat eum ut bile posita mitescat; secundo, de ira ipsius sapientis, *q. d.* Stultus nequit cohibere iram, at sapiens eam prudenti silentio et consideratione reprimit; unde Symmachus vertit, *in novissimo mitigat eam*. Accedunt Septuaginta qui pro *spiritum* vertunt θυμῶν, quod S. Hieronymus et ex eo Cassianus vertunt iram. Audi Cassianum, *Collat. XVI, cap. XXVII*: « Totam iram suam profert stultus, sapiens autem dispensat per partes, id est stultus quidem ad ultionem sui iræ perturbatione succenditur; sapiens autem paulatim eam maturitate consilii ac moderationis extenuat et expellit. Tale est et illud quod ab Apostolo dicitur: Non vosmetipsos vindicantes, charissimi, sed date locum iræ, hoc est, nequaquam ad vindictam iracundia cogente tendatis; sed date locum iræ, hoc est, non sint corda vestra sic impatientiæ et pusillanimitatis angustiis coarctata, ut violentam commotionis procellam, cum irruerit, sustinere non possint: sed dilatamini in cordibus vestris, suscipientes adversos iracundiæ fluctus in illis extentis sinibus charitatis, quæ omnia suffert, omnia sustinet; et ita mens vestra amplitudine longanimitatis ac patientiæ dilatata, habeat in se consiliorum salutare recessus, in quibus receptus quodammodo atque diffusus teterrimus iracundiæ fumus, profinus evanescat. » Et post nonnulla: « Hæc est enim natura iræ, ut dilata languescat et pereat, prolata vero magis magisque conflagret. » Docet ergo hic Salomon efficax iræ remedium esse, si ultio, verba aspera, rixæ, etc., ad quæ ira exstimulat, differantur, ut maturius considerentur: ira enim est

velut flamma, quæ ubi efferbuit, illico defervescit et subsidit. Optimum ergo iræ remedium est mora, præsertim quia per eam ratio evigilat, et multa prudenter considerat, quæ iræ tumultus reprimant; illosque per partes carpant et dissipent: hoc enim est iram fallere, et fallendo eludendoque enervare. Idem docuere Philosophi: Aristoteles: « Ut ira coquatur, ait, tempore opus est, nec aliud salubrius remedium occurrit: » Athenodorus hoc monitum Augusto Cæsari velut monile aureum dedit: « Quoties irasceris, nihil dicito vel agito, donec viginti quatuor alphabeti litteras recitaveris. » Simile documentum dedit S. Ambrosius Theodosio Imperatori, cum subita ira jussisset Thessalonicenses, qui statuum suam dejecerant, occidi. Seneca, lib. II *De Ira*, cap. XXVI: « Maximum, ait, remedium iræ est mora, nec ab illa pete initio ut ignoscat, sed ut judicet: desinet, si exspectat; nec universam illam tentaveris tollere: graves habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur. » Idem, lib. III, cap. XII: « Nemo se differt: atqui maximum iræ remedium dilatio est, ut primus ejus fervor relanguescat, et caligo quæ premit mentem, aut resideat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet; quædam ex toto evanescent. » Præclare Nazianzenus in *Iambicis*: « Patientia, ait, molestiarum decoctio est. » Illic sensus recte cadit in versionem Chaldaeam, Vatablum et Septuaginta, at minus commode in Vulgatam, qui habet, *sapiens autem differt et reservat in posterum*: nec enim ira differendo reservanda est, sed plane exstinguenda.

Porro S. Gregorius, III part. *Pastor.* admon. 10, per *spiritum* accipit impatientiam, quam reservari ait in posterum, dum ultimo Dei judicio remittitur: « Audiant, ait, impatientes, quod per Salomonem rursus dicitur: Totum spiritum suum profert stultus, sapiens autem differt et reservat in posterum. Impatientia quippe impellente agitur, ut totus foras spiritus proferatur, quem idcirco perturbatio citius ejicit, quia nulla interius disciplina sapientiæ circumcludit; sapiens autem differt et reservat in posterum; læsus enim in præsens se ulcisci non desiderat, quia etiam tolerans parci optat; sed tamen iuste vindicari omnia extremo judicio non ignorat. »

Sexto et genuine, Septuaginta Hebræum פרוח Serto. *ruach*, id est *spiritum*, vertunt θυμῶν, id est *animum*, Genuine. animique vim, energiam, efficaciam, impulsum, fervorem, æstum, qui hominem stimulat et agitat ad illa quæ animo concepit, præpropere eloquendum vel operandum, *q. d.* Stultus omnes animi sui vires, impetus et æstus expromit, ut nihil sibi servet, sed totum se effundat et exhauriat; at vero sapiens animi sui vires et impulsus refinet reprimitque, et, ut aliqui ex Hebræo vertunt, *retrosum agit*, ut totum se non exhauriat, sed aliqua sibi servet, quæ deinceps expromat, et per partes dispenset, ut vertunt Septuaginta. Stultus, ait

Iræ remedium est mora.

Guomæ.

Ira sicut charitatis suffocanda.

Cajelanus, impetu agitur, sapiens impetum reprimit et freno rationis moderatur. Sic videmus stultos omnem suam scientiam simul et semel effundere, ac postea velut infantes obmutescere; rursum in agendo omnem suam industriam viresque simul et semel expromere, ac mox velut stupidos torpere et hebescere. Ex adverso sapientes ea quæ sciunt, pedetentim per intervalla enarrare, ut semper dicendi et docendi eis materia supersit. Rursum in agendo moderatos esse, ac vires suas temperare, et per partes successive exerere, quo fit ut diu operari valeant, et industriam viresque operando adaugeant. Unde ex Hebræo veritas, *sapiens autem in posterum promovet eum* (1), scilicet spiritum suum: hebræum enim *שָׂבַח* *scabach*, contraria significat, scilicet promovere et cohibere, item laudare et glorificare. Unde cum Cajetano veritas, *sapiens autem in posterum laudabit, vel glorificabit eum*, id est laudabilem et gloriosum efficiet spiritum suum et animum, dum scilicet sensim ejus vires expromit, ut semper operari valeat: itaque ejus virtutem et energiam continua operatione jugique exercitio auget et exacuit. Natura enim operando progreditur, opusque suum pedetentim polit et perficit; idem facit gratia. Unde in arboribus primo producit frondes, mox flores, deinde fructus, eosque sensim format, auget, maturat. Ex adverso, cum arbor vel vitis luxuriat, totamque se in folia effundit, nil sibi servat succi quod in flores et fructus conferat: quare sterilis est et infrugifera; idem fit si uno anno in fructibus luxuriat, totamque vim suam exhaustiat: mox enim sterilescit et exarescit. Idem fit in aqua et lacte, quod in olla igni impositum fervore ignis ebullit, et totum pene se effundit ut ignem exstinguat, ac mox plane detumescit et subsidit. Similes prorsus sunt fervores tironum; qui subito ebulliunt, sed mox subsidunt. Exempla hujus sententiæ quotidiana sunt in tironibus qui viam virtutis inchoant, ac præsertim in novitiis Religionum qui præpropere fervore, nimis jejuniis, pœnitentiis, orationibus caput corpusque fatigant, ac omnes vires suas consumunt, quo fit ut languescant tum corpore, tum spiritu fatiscant et tabescant, utque vigor ille concidat, et in morbos corruant, fiantque infirmi, enerves; torpidi et inepti ad omnia. Unde sapienter eos moderationis admonet S. Basilius, tract. *De Virgin.*

Fervor
tironum
ut flam-
ma eva-
nescit.

Vers. 12. **12. PRINCEPS, QUI LIBENTER AUDIT VERBA MENDACII, OMNES MINISTROS HABET IMPIOS.** — *Primo*, Baynus hæc accipit de mendaciis adulatorum, q. d. Princeps, qui pascitur adulationibus assentatorum, ministros habet impios: impii enim sunt assentatores qui vitia principis quasi virtutes adulando

(1) Rectius, *retrosum compescit eum*. Sensus: Homo stultus temere promit omnes animi sensus, motus et studia, inconsiderate effluit omnia quæ intus apud se habet; sapiens vero ea caute reprimit et celat. Minus apte per *spiritum iram* intelligunt Winerus et Ewaldus.

laudant, quo fit ut princeps vitiosus et tyrannus evadat, et rempublicam opprimat.

Secundo, alii accipiunt hæc de eo cui princeps irascitur vel offensus est, ac proinde de eodem libenter audit falsas accusationes et criminationes, ut eum perdat: cum enim id sciunt subditi, student ei obsequi, ac multa falsa in eum comminiscuntur, ut principis gratiam ineanat cum damno innocentis et pernicie reipublicæ. Verum hic sensus arctior est.

Tertio ergo, adæquate et genuine, *mendacium* hic planum et plenum accipe, puta non jocosum, nec officiosum; sed perniciosum, quod scilicet aliis gravem injuriam et damnum vel in bonis, vel in fama, vel in vita affert, quale est cum quis alteri in re gravi detrahit, aut eum calumniatur, vel falso accusat de crimine, ob quod infamia vel bonis multandus est, vel incarcerationus, vel vita privandus. Princeps enim qui calumnias et falsas accusationes libenter audit; facit ut ministri tales quærant et fingant, ut ei placeant, quo fit ut innocens opprimatur, justitia pessumdetur et evertatur. Hunc esse sensum liquet ex Septuaginta qui vertunt, *rege audiente sermonem injustum, omnes subditi injusti*; hebraice, *dominator, qui attendit super verbis falsitatis, omnes famulos habet impios*. Nam, ut ait Ecclesiasticus, x, 2: « Secundum judicem populi, sic et ministri ejus; et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea. » Vide ibi dicta. Hinc in aulis principum malorum, ministros videmus se eis in malitia conformare, imo satagere ut eis sint pejores.

Nota: Pro *impios* hebraice est *רשעים* *rescaim*, id est inquietos, tumultuantes, turbulentos, putalitiū non tam compositores quam structores et incitatores, mendaces, neque tam veritatis quam imposturarum studiosos, cupidos, avaros: ideo sane « in loco judicii » non solum est impius iudex, sed judiciorum subsellia plena sunt iniquissimis sycophantis, et nefariis delatoribus, improbis ministris, rabulis non tam veracibus quam verbosis, caudicis non tam veritatis quam sui lucri causam dicentibus. Denique forum plenum est avaritia et calumnia, ut Isaias, cap. LIX, vers. 4, conquerebatur: « Non est qui invocet justitiam; » quippe justitia exsul abest a suo loco: potius implorant præsens impietatis et iniquitatis auxilium. Vel: « Non est qui invocet juste, » qui vocet alium juste in jus. Hoc est quod velut grande scelus et piaculum deplorat *Eccle.* cap. III, vers. 16: « Vidi sub sole in loco judicii impietatem, et in loco justitiæ iniquitatem, » ut thronum justitiæ possideat impietas et injustitia, in eoque velut regina imperet et dominetur, hoc est, ut solium Dei occupet Lucifer, ac solium Christi occupet Antichristus, ut ibidem pluribus dicam. Vide dicta cap. XVII, vers. 7, ad illa: « Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens. »

Præclare Agapetus Diaconus Justinianum Im-

peratorem ita admonet, num. 41 et 42 : « Æqua lance tam ad amicos quam ad inimicos vergens iudicandi munus obito, neque bene sentientibus de te gratificans ob benevolentiam, neque malevolis resistens propter inimicitias : quoniam ejusdem est absurditatis, et secundum iniqua petentem dare litem, etiamsi sit amicus ; et injuriam justo inferre, etiamsi sit inimicus : malum enim utrobique simile est, tametsi in contrariis inveniatur. » Unde concludit : « Intenta mente auscultare debent rerum iudices. Difficilis namque captu est justi inventio, facileque effugere solet non admodum attendentes : quod si prætermissa dicentium eloquentia, dicatorumque neglecta verisimilitudine, ad penitissimam intentionum profunditatem penetraverint, sic demum haurient quod ab ipsis quaeritur, geminique insontes erunt delicti, neque ipsi honestum prodendo, neque aliis id ut committant concedendo. »

Vers 13.

13. PAUPER ET CREDITOR OBTINERUNT SIBI : UTRIUSQUE ILLUMINATOR EST DOMINUS. — Hanc gnomem audivimus cap. XXII, vers. 2, nisi quod pro *illuminator* ibi sit *operator* ; sed utrumque eodem redit. Illuminator enim est creator et provisor, qui lucis usuram et vitam utrique largitur, conservat, dirigit, prosperat, beat : lux enim symbolum est vitæ, lætitiæ, gratiæ, felicitatis omnique boni. Unde hebraice est : *Utriusque oculos Dominus illustrat*, ut scilicet lucis hujus usura fruatur, juxta illud *Job III, 20* : « Quare misero data est lux ? » et cap. *XXXVIII, vers. 15* : « Auferetur ab impiis lux sua, » id est vita ; et alibi sæpe. « Illuminator » ergo idem est quod fautor, custos et beneficentissimus provisor ; vel, ut Baynus, nutritor, *q. d.* Utrumque nutrit et pascit Dominus, juxta id quod Jonathas fame deficiens gustato melle ait : « Illuminati sunt oculi mei, » id est pastus et reffectus sum, ut oculi fame, defectu spirituum visivorum caligantes, jam melle reffecti illustrarentur et exhilararentur, *I Reg. XIV.*

Pro *creditor* hebraice est *אִישׁ תַּכְּכִּים is tecachim* ; quæ vox hic tantum reperitur, unde incertum quid proprie significet. Rabbinus, Pagninus, Baynus, Cajetanus et alii passim vertunt, *vir contributionum* (1), vel *fraudum*, vel *usurarum* (hæ enim summæ sunt fraudes, quia sub specie commodatæ pecuniæ multiplicatum lucrum exigunt), qualis active est *fænerator*, ut vertunt Septuaginta, et *creditor*, ut vertit Noster. Cajetanus vero et Aben-Ezra passive capiunt, ut idem sit quod *vir contritus*, fraudem passus, afflictus, et, ut Syrus, *dolore affectus*. Hic jungitur pauperi, quia afflictus afflicto sociari solet, ut mutuo se invicem solentur per spem in Deum ejusque invocationem : Deus enim utriusque desolati, et afflictione quasi excecatis est illuminator id est consolator, provisor

(1) Recte. *Obviant sibi*, id est passim occurrunt, æquales sunt coram Deo. Ewaldus, *inter se opponuntur*, sed quam male ! *utriusque* enim, etc.

et exhilarator. Alii cum Chaldæo, *tecachim* a *תַּכְּ* *toch*, id est *medium*, derivantes, vertunt, *vir medietatum*, id est mediocris fortunæ vir, vel vir fraudum : *toch* enim, id est *medium* vel *intraneum*, Hebræis subinde notat fraudem, eo quod in medio, puta pectoris, occultetur et concinnetur in corde. R. Levi vertit, *vir perplexus* : hujus enim Deus illuminat oculos, cum ejus perplexitates et scrupulos mentem ejus illuminando dissolvit ; alii vertunt, *vir intermedius* vel *mediator*, scilicet ad faciendam misericordiam. Magis credendum nostro Interpreti qui vertit, *creditor*, et Septuaginta qui vertunt, *fænerator*, et aliis qui vertunt, *vir usurarum*. Divites enim sæpe sunt usurarii, et fænerantur pauperibus : unde qui hic vocatur *creditor* et *fænerator*, cap. *XXII, 2*, vocatur *dives*.

Mystice Baynus : Deus, ait, illuminat oculos pauperis, cum luce gratiæ suæ ei ostendit quantum bonum Deique donum sit paupertas, ut illam patienter ferens mereatur opes æternas. Creditoris vero oculos illuminat, dum ei ostendit quantum donum sit beneficentia, qua pauperi succurritur : ut hæc gnome pauperes moneat patientiæ, creditores et divites beneficentiæ, utrosque spei in Deum et confidentiæ, ut se resignent divini Providentiæ. Hanc enim notat *illuminator*. Unde Septuaginta vertunt, *fæneratore et debitore ad invicem convenientibus, innoxio*, id est *inspectionem*, vel *visitationem*, *facit utriusque Dominus*, hoc est, utrosque inspicit et visitat, utrisque de necessariis providet et prospicit.

Mystice, rursus pauper est subditus, qui doctrina eget et reverentiam ac obedientiam debet ; creditor vero Prælati, qui doctrinam erogat, creditque et committit subdito : utriusque illuminator est Dominus : hunc enim illuminat, ut recta doceat ; et illum, ut per os istius quæ Deo sunt placita, videat et intelligat.

14. REX QUI JUDICAT IN VERITATE PAUPERES, THRONUS EJUS IN ÆTERNUM FIRMABITUR. — Vers. 14.

Sub pauperibus intellige et divites : qui enim judicat in veritate pauperes, ait Cajetanus, multo magis in eadem judicabit divites : solent enim pauperes a divitibus opprimi : divites enim gratia et potentia valent apud principes et iudices, eosque muneribus corrumpunt, ut pro se contra pauperes sententiam ferant. Rex ergo qui divitum potentiam non veretur, nec munera respicit, sed in veritate jus dicit pauperi, ac æquam pro eo profert sententiam, hujus thronus firmabitur *in æternum*, id est per totam vitam, ut scilicet quamdiu vivit judicatque in veritate, perpetuum obtineat regnum. Unde Aquila vertit, *in posterum* ; Theodotion, *in sæculum*. Rursus « in æternum, » quia regnum ejus transferetur in posterum per multa sæcula, uti translatum fuit regnum Davidis usque ad gentis excidium per Chaldæos. Ad hæc, « in æternum, » quia perpetua regni ejus tam æqui et justii apud posteros perennabit fama et gloria. Deni-

que « in æternum » cum Christo Rege regum in cœlis regnabit.

Solenter advertit Baynus : Sapiëntia divina, ait, longe aliis quam humana semper incedit vestigiis : nam in humana opibus et potentia divitum, gratia atque amicitia ad regnum pervenitur, armis vero et munitionibus stabiliri solet et retineri diadema. Contra hæc cœlestis plane Salomonis sapiëntia, pauperum defensione quam diutissime solum firmari posse docet : quod qui pauperibus patrociniatur, Dei optimi et maximi vice in terris quodammodo fungitur. Nam pauperum peculiam defensionem sibi vindicat Dominus, juxta illud : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor, » *Psal. ix.*

Porro Septuaginta pro *לעד לאד* *laed*, id est *in perpetuum*, alio puncto legentes *לעד* *laed*, vertunt, *in testem*, vel *in testimonium* : Principis, inquit, judicantis in veritate pauperes, sedes ejus in testimonium constituetur, ut scilicet subditi ad veritatem a se dictam confirmandam citent in testem regem, regisque dictum velut oraculum infallibile, perinde ac in veritatis a nobis assertæ testimonium jurando citamus Deum in testem, dicendo : Testor Deum me vera dicere.

Rursum, *sedes ejus in testimonium constituetur*, ut scilicet thronus ejus habeatur, et sit infallibile testimonium veritatis, utque rex e throno judicans et definiens quippiam, non tam ipse quam veritas ipsa per eum loqui, judicare et definire videatur.

Moraliter, hic discite quam veritas et veracitas, præsertim æquitatis et justitiæ, regi debeat esse cordi et curæ. *Primo*, quia rex est vicarius Dei, et quasi vicedeus in terris : Deus autem est ipsa prima, increata et essentialis veritas. Unde S. Dionysius apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. XXI : « Veritas, ait, est Deus, utpote unum, non multa secundum naturam. Verum quippe est unum, mendacium autem multiplex. Nam et Christus ait, *Joan. xiv* : Ego sum via, veritas et vita. » Ibidem Evagrius : « Veritatem tacere, ait, est aurum sepelire. » Hinc Dei jussu Moses in Rationali Pontificis insculpsit : « Doctrina et veritas, » *Exod. xxviii*, 30. « Pythagoras dicebat hæc duo divinitus hominibus data esse longe pulcherrima, veritatem amplecti, et beneficiis operam dare ; » et addebat, « utrumque cum deorum immortalium operibus comparari posse. » Ita Ælianus, lib. XII *De Variar. histor.* : « Idem interrogatus quid Deo simile facerent homines : Cum veritatem exercent, respondit. » Ita Stobæus, *serm. 9.*

Secundo, quia veritas veraque justitiæ administratio est basis et columen reipublicæ. Ex hac enim oritur civium inter se concordia, pax, æquitas, probitas, sanctitas. Unde princeps judicum apud Ægyptios sapphirum e collo gestabat, cui inscripta erat Veritas. Audi Ælianus, lib. XIV *Variar. histor.* : « Eum omnium hominum esse justissimum et sincerissimum oportebat, qui circa

collum imaginem ex sapphiro gemma confectam gestabat, quæ vocabatur Veritas. Ego vero judicem non tam in lapide sculptam aut expressam veritatem circumferre, quam in animo menteque insitam et infixam habere velim. » Cujus quoque rei meminit Diodorus, lib. II, cap. I, scribens in vestibulo illo Simandii Ægyptiorum regis : « Triginta ligneas judicum statuas positas, et in medio judicandi principem, cujus a collo suspensa veritas penderet, et oculis esset subclausis librorum cumulo circumstante. » Addit vero Diodorus : « Hæc imagines præferebant judices integros esse debere, prætorem solam inspicere veritatem. »

Tertio, quia veracitas regi conciliat subditorum amorem et reverentiam ; fallacia vero odium et contemptum. Unde Plinius in *Panegy. Trajani* : « Nunquam, ait, deceptus est princeps, nisi qui prius ipse decepit. »

Alfonsus Aragonum rex semper hoc in ore habuisse fertur, « tantum valere ad fidem debere unicuique principis viri verbum, quantum privatorum jusjurandum. » Veritas enim licet omnibus curæ esse debeat, principum tamen præcipuum debet esse ornamentum. Panormitanus, lib. I *De Gestis Alfonsi.*

Æschines contra Timarchum, « veritatem rem adeo validam esse » dicebat, « ut omnes humanas cogitationes facile superet. » Ita Stobæus, *serm. 9.* Demosthenes interrogatus « quid Deo simile haberent homines, » respondit : « Beneficere, et veritatem amare. » Ita Maximus, *serm. 8.* Tritum est illud Zorobabelis Dario regi propositum : « Forte est vinum, fortior est rex, fortiores sunt mulieres, fortissima est veritas : super omnia enim hæc vincit, » III *Esdrae* III, 10.

Errat ergo graviter non tantum contra fidem, sed et contra politiam Plato, dum, lib. V *De Republica*, scribit : « Crebro mendacio et fraude uti imperantes debere ad subditorum commodum. » Verba Platonis sunt hæc, « multiplex mendacio magistratum instructum esse debere, varioque errore, quo ad subditorum utilitatem abutatur ; diximus autem hujuscemodi omnia, velut pharmacum utilia esse ; » et Plinius, lib. XII *Epist.*, dicens : « Decipere pro moribus temporum prudentia est ; » et ille apud Plutarchum in *Apophthegm.*, asserens, « pueros quidem talis circumveniri oportere, at viros juramentis. » Hæc Atheorum et Machiavellistarum impia, imperita et impudentia sunt axiomata, quæ passim hic confutat Salomon, politiæ doctor et politicorum princeps, eademque damnat Ecclesia, imo omnis reipublica bene constituta. Vide S. Augustinum, lib. *Contra mendacium*, ubi docet nullo casu licere mentiri. Et *Epist. 8* : « Mentiri, ait, non licet nec pro laude Dei. »

15. VIRGA ATQUE CORREPTIO TRIBUT SAPIENTIAM : PUER AUTEM QUI DIMITTITUR VOLUNTATI SUÆ, CONFUNDIT MATREM SUAM. — « Sapiëntiam » hic practicam sive ethicam intellige, puta morum compositionem,

Veritas regi sit curæ. *Primo.*

Secundo.

Secundo.

Error Platonis, regi intendit esse mendacio.

Ver. 15.

honestatem, virtutem. Septuaginta, *plagæ et correptiones dant sapientiam: puer autem errans confundit parentes suos*; Aquila et Symmachus, *juvenis autem dimissus*; Chaldæus, *puer qui non recipit correptionem*. Sub *matrem* intellige et patrem. Unde Syrus vertit, *puer, qui non castigatur, pudefacit patrem suum*; nominat tamen matrem præ patre, quia ad matrem spectat puerorum educatio et institutio: quare si ipsa eam negligat, filiumque suæ voluntati dimittat, ab eo pudescit. Sicut Ismael, ait R. Salomon, pudescit Agar matrem suam, dum vexans Isaacum, a Sara et Abraham jussu Dei una cum matre domo expulsus, eandem magno dedecore, æque ac miseria et mœrore afficit, *Genes. xvi.*

Huc pertinet proverbium Arabum: « Jocus (colusio) auferit reverentiam. » Itali dicunt: *Baldezza di padrone, cappello di matto*. Pergunt Arabes: « Ne lude cum optimato, ne irascatur tibi, neque cum infimate, ne audeat super te, » id est ne te abutatur.

Puer domandus ut pullus equinus.

Significat hæc gnome puerum esse instar pulli equini, petulantem, lascivum, et suæ phantasie ac cupiditati obsequentem; quare sicut pullus freno, calcari, flagello domatur, ut hero serviat: sic correptione et castigatione, puta verbis et verberibus domandus formandusque est puer, ut non cupiditati, sed rationi et doctrinæ obsequi discat; alioquin instar pulli indomiti fiet protervus, pervicax, et sese in omne scelus et dedecus præcipitem dabit, eoque secum trahet patrem et matrem. Ita R. Levi: Flagellis, inquit, et correptione puer sapientia excolitur: ita enim honestis moribus informatur; quibus si careat, nulla semita relinquatur ad sapientiam obtinendam: puer autem, qui suæ voluntati permittitur, tum recta institutione, tum sapientia caret, atque ideo matri probro est ob improbitatem suam; præcipue vero cum in eandem plerumque improbitatis culpa rejiciatur, universis affirmantibus id ab illa effectum fuisse, quæ puerum a teneris recte non imbuerit. Hæc ille.

Salomonem secutus Plutarchus, lib. *De Officio auditoris*, docet puerum castigandum et formandum sicut castigatur et formatur pullus equinus, ut sessori sit tractabilis, flexilis et commodus. Prudenter vero monet Seneca, lib. II *De Ira*: « Plurimum, ait, proderit pueros statim salubriter instituere; difficile autem est regimen; quia dare debemus operam ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. » Et post nonnulla concludit: « Sic itaque inter utrumque regendus est, ut modo frenis utamur, modo stimulis. » Sane nimis severi parentes naturam indolemque puerorum nimia castigatione hebetant, obtundunt, indurant, durosque et pervicaces efficiunt; nimis vero lenes et blandi, quales plures sunt; eandem cupidinibus suis tradunt, vitiant et corumpunt. Plura de educatione et castigatione puerorum dixi cap. x, 1, et cap. xxiii, 13, et fusius *Eclli. xxx, 1* et seqq.

16. IN MULTIPLICATIONE IMPIORUM MULTIPLICABUNTUR SCELERA: ET JUSTI RUINAS EORUM VIDEBUNT. —

Hebraice, *multiplicabitur prævaticatio*. Causa est, quod impius impio ad scelus auxilium præstet, animosque et audaciam addat, qui; si solus esset, invalidus esset, et timeret in scelere deprehendi et puniri. Rursum, multitudo impiorum inducit licentiam peccandi, ejusque impunitatem, quod nemo multitudinem plectere audeat; insuper multitudo auctoritatem et decus conciliat sceleri: quo enim quisque est scelerator, eo se videt pluribus placere, esseque in pretio, quasi qui choragum impietatis eorum agat. At ne pii hæc impiorum multitudine percillantur, eamque in impietate sequantur et æmulentur, eos in pietate corroborat Salomon, dum subdit: « Et justis ruinas eorum videbunt, » *q. d.* Breve erit impiorum gaudium, breve impietatis regnum, quia mox a Deo vindice punientur, perdentur et in ruinam agentur; quam justis videbunt et gaudebunt, tum ob impietatis supplicium et excidium, tum ob suam justitiæ sortem sanctam et beatam, quæ eos a communi impiorum excidio separavit et vindicavit.

Septuaginta pro *ירא יירא* *iiru*, id est *videbunt*, aliis punctis legentes *ירא יירא* *iireu*, id est *timebunt*, a *ירא* *iare*, id est *timebit*, vertunt, *justi autem illis cadentibus timidi fiunt*; vel, ut Auctor *Catena Græc.*, *in illorum ruina consternantur justis*, id est gravitate supplicii impiorum percillantur et cohibentur justis, ne eorum scelera imitari cogitent.

Gnome hæc affinis est illi vers. 2: « In multiplicatione justorum lætabitur vulgus; cum impii sumpserint principatum, gemet populus. » Et illi vers. 6: « Peccantem virum iniquum involvet laqueus; et justus laudabit atque gaudebit. » Et illi cap. xxviii, 12: « In exultatione justorum multa est gloria, regnantibus impiis ruinæ hominum. » Exemplum est I *Machab. i, 55*, ubi per Antiochum multiplicatis in Judæa impiis, multiplicata narrantur scelera, sed eorum cum Antiocho celeris et horrenda fuit ruina, ut patet II *Machab. cap. ix.*

17. ERUDI FILIUM TUUM, ET REFRIGERABIT (Hebraice, *requiescere faciet*) TE, ET DABIT DELICIAS ANIMÆ TUÆ. — Septuaginta, *erudi filium tuum, et requiem dabit tibi, et dabit ornatum animæ tuæ.*

Nota: *טב ערודי*, hebraice *טב* *iasser*, id est *corripe*, castiga, erudi, proprie ad cupiditatum castigationem et morum conformationem pertinet; potest tamen quoque ad artes et scientias referri: filius enim a patre eruditus, ac ad scholas amandatus, si doctus et sapiens evadat, primo, patri magnæ est consolationi et refrigerio, ut in eo quasi in baculo senectutis suæ, imo quasi in centro et complemento votorum suorum, placide conquiescat; secundo, eidem est in *deliciis animæ*, id est summis et profundis, quæ ad intima animæ penetrant, eaque deliciosa voluptate mirisque oblectamentis perfundant et repleant; tertio,

eidem est magno ornamento; ut vertunt Septuaginta, quia per filium doctum et eruditum, qui ob scientiam fit doctor, episcopus, senator, præfectus, gubernator, etc., reipublicæ pater honoratur, laudatur, ornatur, ac per filium nomen et fama ejus in multos annos celebratur, ac subinde in multa sæcula perennat. Vide dicta *Eccli. xxx, 1* et seq., ubi eadem pene est sententia, imo plures aliæ in eadem rem.

Huc spectat proverbium Arabum, *Cent. 2, num. 66*: « Rami, quando correxeris eos, rectificantur; trabs autem non lentescit, quando correxeris eam, » id est, tenera ætas flecti dirigique potest, at indurata corrigi nequit. Hoc est quod Gallice dicitur: *Vieil arbre, malaisé à redresser.*

Vers. 18. 18. CUM PROPHETIA DEFECERIT, DISSIPABITUR POPULUS: QUI VERO CUSTODIT LEGEM, BEATUS EST. — Chaldaeus, *in multitudine impiorum dissipabitur populus*; Septuaginta, *non erit enarrator* (Auctor *Caten. Græc., qui legem interpretatur*) *genti iniquæ; custodiens autem legem beatissimus*. Pro *dissipabitur* hebraice est *פָּרַץ* *ipara*, id est, ut Cajetanus, *nudabitur*, vel *spoliabitur populus*; Pagninus, *rebellis erit*; Syrus, *scindetur populus*; alii, *retrocedet*; Baynus, *cessat et otiosus est populus*. Omnia huic loco quadrant: nam ubi deficient Prophetæ et pii doctores et concionatores, primo populus cessat a bonis operibus, deinde deficit et recedit a religione, mox scinditur in sectas et schismata, illico rebellat suis pastoribus, itaque tandem nudatur omni virtute omnique bono spiritali et sæpe temporali.

Quæres, quænam hæc est prophetia?

Prophetia multipliciter dicitur. Primo.

Primo, Rabini ad litteram proprie dictam accipiunt. Hanc enim significat hebræum *חֶזוֹן* *chazon*, id est *visio*: unde Prophetæ vocati sunt *Videntes*, quod futura et abscondita acuto et illuminato a Deo mentis oculo eminent viderent et prospicerent. Prophetæ autem prisca, ut *Isaias*, *Jeremias*, *Ezechiel*, *Daniel*, etc., non tantum erant veri Prophetæ, sed et doctores, concionatoresque a Deo missi ad populum, ut ejus idololatriam et scelera castigarent, et ad fidei legisque studium reducerent, minando et prædicando captivitatem, aliasque pœnas a Deo infligendas, ac proponendo libertatem, pacem cæteraque præmia a Deo, si legem servarent, promissa et revelata. Quare prophetiæ defectus recte hic opponitur legi, legisque studio et observationi, *q. d.* Cum defecerint Prophetæ, qui populum in idola et vitia abeuntem corripiant, doceant, refrenent, minando futuras pœnas, et promittendo futura præmia sibi a Deo revelata, tunc populus effrenis in idololatriam suasque cupiditates vagus abit, et dissipabitur in varios errores et scelera, ob quæ in captivitatem Assyriacam, Babylonicam, Romanam, etc., abducentur. Cum vero fuerint Prophetæ virique sancti, quorum monitis et exemplo populus, vel quilibet privatus obediens legem custodiat, tunc felix et beatus erit,

quia pœnas a Deo legis prævaricatoribus intentatas evadet, et præmia ejus observatoribus promissa consequetur (1).

Hunc sensum confirmat rei eventus. Cum enim Israelitæ sub Osee et Sedecia regibus contempserunt Prophetas, comminantes captivitatem Assyriacam et Babylonicam, abeuntes ad idola et scelera, tunc in eandem abducti, ac per Assyriam ac Babyloniæ dispersi fuere. Quamdiu vero eosdem audivere sub Davide, Salomone et cæteris, tamdiu incolumes, opulenti et felices in Judæa perstitere. Ita R. Salomon, R. Levi, Aben-Ezra et alii. Sic sub Heli pontifice et principe, ob nequitiam filiorum ejus deficiente prophetia, dissipatus est populus et traditus Philistæis, *I Reg. cap. ii* et sequent. Unde Deus tunc suscitavit Samuelem, qui populum Deo et paci restitueret: quia « sermo Dei erat pretiosus (id est rarus) in diebus illis, non erat visio manifesta, » *I Reg. iii, 1*. Hoc est quod Deus interminatur per *Isaiam*, cap. *xxix, 9*: « Obstupescite, et admiramini; fluctuate, et vacillate; inebriamini, et non a vino; movemini, et non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent: Lege istum; et respondebit: Non possum; signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei: Lege; et respondebit: Nescio litteras, » quod explicans subdit: « Peribit enim sapientia a sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur. » Hac de causa *Elias* propheta ab *Elisæo* nuncupatus est « currus Israel, et auriga ejus, » quia ipse velut currus vehebat, protegebat et aurigabat populum per legis studium ad felicitatem et omne bonum, *IV Reg. ii, 12*.

Secundo, *Beda*, *Hugo*, *Cajetanus*, *Baynus*, *Vatablus*, *Jansenius*, per prophetiam accipiunt interpretationem sacræ Scripturæ. Sic *Franciscus Suarez*, tract. *De Fide*, disput. 8, sect. iii, num. 5; prophetia enim late patet, et complectitur interpretationem sacræ Scripturæ, doctrinam sacram, concionem, psalmodiam, etc., uti dixi *I Cor. xiv, 1*. Sensus ergo est, *q. d.* ait *Beda*: « Cum cessaverit sacerdotalis eruditio, solvetur continuo disciplina divinæ legis, qua populus ad beatitudinis præmia pertingere debuerat. » Significat ergo, ait *Jansenius*, populum dissipandum, cum prophetiam, hoc est Prophetarum oracula, et in illorum locum concionatorum sacram doctrinam recipere recusabit, ut deficere prophetiam sit, eam amplius non admitti, nec recipi; cum enim hoc fit, tunc necesse est ut populus dissipetur, hoc est, dispergatur in varios errores et sectas, ac separetur a vera religione et pietate. « Qui vero cus-

(1) Hic sensus genuinus est.

todit legem (populus scilicet), beatus est, » *q. d.* Beatus ergo et felix ille populus, qui legis Dei rationem habet, eamque observare studet. *Secundo, q. d.* Cum demerentibus hominum peccatis, ita per divinam ultionem fieri contigerit, ut propheta et sacra doctrina deficiat, et hominibus subtrahatur, certe tunc male erit illi populo: dissipabitur et distrahetur in varios errores, sectas, vitia et dissensiones. Est enim hæc vel maxima Dei ultio, et multorum malorum in republica seminarium, quod subtrahat sinceram suæ voluntatis annuntiationem. Unde per *Amos* cap. VIII, minatur se missurum famem in terram, non panis, sed audiendi verbum Dei.

Tertio.

Tertio, noster Salazar per prophetiam, æque ac per legem, accipit veram religionem verumque Dei cultum, *q. d.* Si desit in populo prophetia, id est religio et veri Numinis cultus, continuo pax solvitur et in factiones plebs secatur, ruitque respublica. « Religio una, ait Philo in *Vita Mosis*, civium animos adstringit, et conturbantia societatesque confirmat. » Seneca, in *epist.* 93: « Primum, ait, militiæ vinculum est religio. » Livius, lib. V: « Omnia prospera eveniunt colentibus deos, adversa spernentibus. » Plinius, lib. XIV: « Religione vita constat. » Cicero, act. 5 in *Verrem*: « Omnes religione moventur. » Hæc « illa lux doctrinarum; » sic enim Ciceronem vocat Plinius, lib. XVII, cap. v. Flavius Vopiscus, lib. II: « Romanorum respublica, ait, inter multorum imperia per religionem stetit. Qui vero custodit legem, beatus erit, » id est, populus veram religionem observans fortunatissimus erit, uti fuere Hebræi quamdiu Deum verum sincere coluerunt, teste S. Augustino, libro III *De Civitate Dei*, cap. XXXIV.

Omnes hæc explicationes eodem tendunt.

Mystice nonnulli sic exponunt, *q. d.* Cum defecerit, id est expleta fuerit prophetia, id est oracula Prophetarum per ortum et mortem Christi, dissipabitur populus Judaicus, quia vastata a Tito Judæa dispergetur per totum orbem. Deficit enim prophetia quæ est de futuro, cum impletur et transit in præsens vel præteritum, juxta illud *Daniel.* XI, 24: « Impletur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. »

Vers. 19.

19. SERVUS VERBIS NON POTEST ERUDIRI, QUIA QUOD DICIS INTELLIGIT, ET RESPONDERE CONTEMNIT. — Hebraice, *quia intelligit, et non respondet*, nec verbo, nec facto, id est non obedit, non facit quæ ei ab hero jubentur. Septuaginta, *verbis non erudietur servus durus: nam etsi intellexerit, non obediens; Syrus, scit enim se non esse verberandum, vel vulnerandum; Chaldæus, qui cognoscit jugum, nec patitur.*

Servum ergo intelligit qui servili est indole, ut nil faciat nisi plagis et flagris adactus. Hinc servillis metus nomen accepit, qui nil facit amore boni, sed omnia timore mali, puta metu castigationis. Servus enim qui herum amat illique ex

amore obsequitur, non tam servus est quam liber et libertus. Unde servus ille apud Euripidem in *Helena*, ait: « Nomen quidem non habeo liberum, sed animum. » Et ille apud Sophoclem: « Etsi corpus, ait, servum sit, mens tamen libera est. » Qualem proinde benigne ab hero tractandum esse docet *Eccli.* cap. XXXIII; nam cum vers. 28 dixisset: « Servo malevolo tortura et compedes, » de benevolo subdit, vers. 31: « Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua; quasi fratrem sic eum tracta. » Vide ibi dicta. Servi ergo alii servile habent ingenium, suntque hebetes et stupidi: hi docendi sunt quantum fert eorum capacitas; alii servilem habent voluntatem, puta duram, præfractam, rebellem, cujus proinde durities, inobedientia et rebellio plagis contundenda est. Huc facit adagium: « Phryx plagis emendatur, » dici solitum in barbaros, servilique ingenio homines, qui non pudore, neque monitis, sed verberibus redduntur meliores, cum contra generosus animus, ut ait Seneca, rectius ducatur quam trahatur. Phrygia enim multa dabat mancipia. Unde proverbium: « Phrygium mancipium. » Huc quoque facit illud apud Macrobius in *Saturnal.*: « Quot servi, tot hostes; » tum quia olim hostes victi captique servituti ad dicebantur: unde vocabantur mancipia quasi manu capta, et hæc prima servitutis et servorum est origo; tum quia « dimidium mentis servus ademittit Jupiter, » ut ait Homerus, *Odys.* V, et ex eo Plato lib. VI *De Legibus*: « Nihil enim integrum, ait, neque sanum habet animus servilis. Nam nihil oportet credere his hominem qui sapiat; siquidem Poeta doctissimus ait:

Dimidio mentis deprivat Juppiter illos,
Servillis quoscumque viros sors ceperit unquam.

Servi
dimidio
mentis
careat.

Tum quia, sicut verus amor libertatis est alumnus, sic merus timor servitutis est assecla: odit enim quisquis metuit. Unde genuinum quoddam odium insitum videtur servis in dominos. Hinc Euripides in *Alcæone*: « Quisquis, ait, fidem habet servo, perquam stultus esse videtur. »

Quocirca sapienter Philo hic monitum dat servis libro *Quis divinarum rerum hæres?* « Est, ait, servi laus maxima, nil ex jussis dominicis contemnere, sed impigre industrieque vel supra vires conari cuncta exsequi ex illius animi sententia. Servi etiam audire debent potius quam loqui, ad quos nimirum dicitur: Tace et audi: præceptum pulcherrimum. » Unde, ut idem ait: « Nemo tam insanit, quam qui servus cum sit, domino adversatur; » eum enim contra se irritat, itaque non nisi probra et flagra sibi accersit. Vide monita quæ hac de re servis dat S. Paulus *Ephes.* VI, 5; *Coloss.* III, 22; et S. Petrus, I *epist.* II, 18.

Symbolice S. Augustinus, *epist.* 48 et 50, per servum accipit hæreticum, qui suæ imaginationi et hæresi se mancipavit et servum addixit. Unde ex hac gnomo probat hæreticos, quia verbis et

argumentis cedere nolunt, pœnis cogendos, ut fidem Orthodoxam, quam perfide deseruerunt, resumant. Sic enim ait, *epist.* 50 : « Proponunt nobis, ait, quidam sententiam sæcularis auctoris (Terentii in *Adelphis*) qui dixit : Pudore et liberalitate liberos retinere satius esse credo, quam metu. Hoc quidem verum est, sed sicut meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Nam, ut de ipso auctore istis respondeatur, apud illum etiam legunt : Tu, nisi malo coactus, recte facere nescis. Porro autem divina Scriptura et propter illos meliores dixit : Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. Et propter hos inferiores, qui plures sunt, ait : Verbis non emendabitur servus durus; si enim et intellexerit, non obediet. Cum dixit verbis eum non emendari, non eum jussit doceri, sed tacite admonuit unde debuit emendari. Alioqui non diceret : Verbis non emendabitur, sed tantummodo diceret : Non emendabitur. »

Rursum Beda : « Servus, ait, est quilibet peccator recte quidem intelligens, sed in opere veritatis absque flagelli disciplina respondere contemnens. De talibus ait Veritas : Servus sciens voluntatem domini sui, et non faciens, digne plagis vapulabit multis, » *Luceæ* xii.

Ver. 20. 20. VIDISTI HOMINEM VELOCEM AD LOQUENDUM? STULTITIA MAGIS SPERANDA EST, QUAM ILLIUS CORREPTIO. — « Homo velox ad loquendum, » ait Beda, Hugo, Lyranus, Cajetanus et alii, est garrulus, futilis, vaniloquus, qui præceptus est et prurit ad loquendum; unde effudit quidquid ei in buccam venit; quare stultitia magis speranda est, quam correctio, quia multa dicit futilia, vana, inepta, quæ ejus stultitiam indicant et adaugent, tum quia iis quæ dicit, totus intendit, nec alios sinit suum sermonem interrumpere: quare eorum correptionem non audit, nec curat. Hanc causam dat Beda : « Grave quidem, ait, vitium stultitiæ, sed non levius verbositatis. Nam sæpe contingit ut idiota aliquis citius verba salutiferæ correptionis accipiat, quam is qui, affluentia præditus sermonis, magis sua quæ novit, vel quæ nosse autumat, jactanter proferre, quam dicta sapientum audire contendit, » *q. d.* Talis est incorrigibilis, quia sibi placens, totus suis quæ loquitur, intendit : quare aliorum monitis quibus corrigeretur, attendere nequit.

Secundo et potius, « homo velox ad loquendum » est, qui sibi præ aliis sapere videtur, ideoque quavis re proposita suum judicium præcipitanter interponit et antepōnit cæteris; quare eorum sententiam non exspectat, nec rem satis examinat et considerat, sed sententiam præcipitat : quo fit ut sæpe ea dicere et docere velit, quæ non didicit et nescit, eaque deinde tueri velit, nec sinit se corrigi. Quocirca a tali nil exspectandum, nisi ut stultitiam suam magis magisque loquendo prodatur, imo multa parerga, absurda, falsa, stulta pro-

ferat, ac magis stultescat. Hæc enim gnome est eadem cum illa cap. xxvi, 12 : « Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens. » Ibi enim causa indicatur, scilicet quod sibi sapiens videatur; hic vero effectus notatur, scilicet quod sit velox ad loquendum, ideoque stultus et incorrigibilis. Talem S. Jacobus monet dicens, cap. i, 19 : « Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum; » et *Ecclesi.* cap. iv, 34 : « Noli citatus esse in lingua tua; » et cap. xix, 28 : « Est tacens, et ipse est prudens; » et cap. xx, 5 : « Est tacens, qui invenitur sapiens; et est odibilis, qui procax est ad loquendum. »

Hoc vitium se detestatum esse scribit Nazianzenus, *orat. 1 Apologet.* : « Hæc cum nobiscum, ait, ipsi, non pessimis fortasse consiliariis, benevolis quidem certe colloqui, præstabilius esse duximus, cum ea quæ dicenda et facienda essent nesciremus, ea discere, quam nescientes docere. Præclare enim cum eo agitur, cui vel in profundam senectutem canus sermo veniat, eamque vim habens, ut recenti adhuc in pietate animæ adjuvamento esse possit. » Causam subdit : « Nam certe alios docere aggredi priusquam ipsi satis edocti, valde stultorum aut temerariorum hominum esse videtur : stultorum quidem, si ne inscitiam quidem suam cognoscant; temerariorum, si cum eam cognitam habeant, hoc tamen negotium aggredi non verentur. »

Audi Nesterotem Abbatem apud Cassianum, *Collat.* XIV, cap. ix : « Esto ergo per omnia citus ad audiendum, tardus autem ad loquendum, ne cadat in te illud quod notatur a Salomone : Si videris virum velocem in verbis, scito quia spem habet magis insipiens quam ille. Nec quemquam verbis docere præsumas, quod opere ante non feceris. Hunc enim nos ordinem tenere debere etiam exemplis suis Dominus noster instituit, de quo ita dicitur : Quæ cœpit Jesus facere et docere. Cave ergo ne ante actum prosiliens ad docendum, in illorum numero deputeris, de quibus in Evangelio Dominus ad discipulos loquitur : Quæ dicunt vobis, servate et facite; secundum vero opera eorum nolite facere : dicunt enim, et non faciunt. »

STULTITIA MAGIS SPERANDA EST, QUAM ILLIUS CORREPTIO. — *Primo*, aliqui sic exponunt, *q. d.* Magis speranda, id est timenda et exspectanda est ejus stultitia, quod scilicet fiet stultus, quam quod correptus sese corrigit. Sic sperare pro timere sumitur per catachresin apud Virgilium, I *Æneid.* :

Si genus humanum, et mortalia temnis arma,
At sperate deos memores fandi atque nefandi.

Ubi Servius : *Sperate*, inquit, id est timete abusive. Idem, lib. IV *Æneid.* :

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem :

dolor enim non speratur, sed timetur; spera-

mus enim bona, timemus tristitia et adversa.

Secundo, alii, *q. d.* Ab homine ad loquendum veloci, si quem monere aut corripere debeat, potius speranda et expectanda est stulta quam vera utilisque correptio, ut scilicet aduleter potius quam corripiat, aut exasperet quam emendet delinquentes. In tanta enim profusione et velocitate verborum multa improvide miscet, quæ adulentur vel exasperent.

Tertio, alii, *q. d.* Plus sperandum est de stultitia, quam de velocis ad loquendum correptione, hoc est, plus efficiet in corripiendo stultitia, quam loquacitas, puta stultus quam loquax. Stulto enim si quid effuliat inepte, condonatur, quia stultus est; si quid dicat apte, excipitur cum plausu: at loquaci, qui sapit, nihil condonatur.

Quarto et genuine, *correptio* sumenda est passiva, non active, *q. d.* Majorem de se correctionis spem præbet stultitia, quam velocitas ad loquendum, puta loquacitas: stultitia ipsa in stultis hominibus majorem de se exhibet spem, quod corripitur, et per correptionem corrigi se sinet; quam exhibeat spem velocis ad loquendum correptio et correctio. Hoc est, stultus facilius corripitur et corrigetur quam velox ad loquendum. Ratio est, quia stultus nescit se stultum, unde ostensa sibi stultitia eam damnabit, et sapientiam a sapiente exhibitam amplectetur. Ita R. Levi: Stultus, ait, sua stoliditate animadversa, consilio in suis negotiis ulitur; sed præceps neminem consulit, cum sibi satis superque sapere videatur. Hic ergo neminem audit, sed omnes præ se spernit, quasi sapientum octavus, imo primus: censet enim se plus omnibus sapere, ideoque incorrigibilis est. Sic et Auctor *Catenæ Græc.*: « Velox enim, ait, et præceps ponit id esse quod non est, atque ideo ab illius quod est, spe alienus est. De stulto autem spes est fore, ut stultitiam aliquando deponat, nempe ubi de veritate edoctus fuerit. »

Hunc esse sensum liquet *primo*, ex Hebræo, qui sic habet, *spes stulto est præ illo*; Chaldæus, *melior est spes de stulto, quam de illo*; Syrus, *scito hoc meliorem esse stultum*; Septuaginta, *cognosce quia spem magis habet insipiens*. *Secundo*, ex cap. *xxvi*, 12, ubi hæc gnome sic effertur: « Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens. » *Tertio*, quia Codices manuscripti, Rabanus et Beda pro *stultitia* legunt *stultitiæ* in genitivo, hoc modo: « Stultitiæ magis speranda est, quam illius correptio, » hoc est, facilius speres stultitiæ stulti, quam velocis ad loquendum, correptionem et correctionem: quæ lectio sane plana est, planeque respondet Hebræo, Chaldæo, Syro et Septuaginta. Hinc Isidorus Clarius hanc gnomem sic emendavit: « Stultitia magis speranda est, quam illius correctio; » ita Jansenius, et Franciscus Lucas in *Notat.* hic, num. 189.

Remedium verbositatis et velocitatis ad loquendum opportunum suggerit S. Gregorius, lib. VIII

Moral. II, nimirum libram rationis et præmeditationis, ut illa pensemus quæ dicere cogitamus, ne si id negligamus, auditores illa pensent et reproberent. « Is qui loquitur, ait, de verbis suis auditoris sententiam expectat, et quasi ejus judicio supponitur, a quo auditur. Qui igitur in dictis suis reprobari metuit, ipse prius debet examinare quod dicit, quatenus inter cor et linguam æquus quidam discretusque arbiter sedeat, subtiliter pensans si verba recta cor offerat, quæ utiliter suscipiens ad auditorum iudicium lingua perducat. » Et post pauca sic scribit: « Si in eo quod ad nos per gressum locutionis exitis, reprehendi non vultis, intus justitiæ libram tenete, ut tanto foris quod dicitur ex veritatis pondere placeat, quanto hoc interius trutina discretionis pensat, » *q. d.* Tibi ipsi esto verborum tuorum librator, ne si quid impræmeditatum et inconcinnum effutias, prudens auditor eorum sit libripens, eaque exacte ad libram iudicii expendens, ut futillia, insulsa, stulta reprobet, rideat et condemnet. Plura de hac libra dixi *Eccli.* *xxviii*, 29, et cap. *xix*, vers. ult., et initio cap. *xxiii*. Apposite Plutarchus, lib. *De Offic. auditoris*, præcipites ad loquendum comparat puerperis abortientibus, quæ ante tempus factum emittunt, ideoque imperfectum, mancum, debilem et parum vitalem: sic enim præcipitatio loquendi, sermonis non tam partus et ortus, quam abortus est; ideoque mutila, hiulca, futilla et inepta effundit, imo effutit. Item gallinis præpropere ova parientibus: hæ enim ova edunt subventanea, id est evanida et sterilia. Sic enim verbositas evanida est et sterilis, nullumque fructum affert dicenti vel audienti.

21. QUI DELICATE A PUERITIA NUTRIT SERVUM SUUM, Vers. 21.
POSTEA SENTIET EUM CONTUMACEM, — ut obsequia heri detrectet, imo velit haberi et tractari quasi filius, adeoque esse hæres heri sui. Hoc enim significat hebræum מָנוֹן *manon*, id est arrogans sibi jus filiationis: מִן *min* enim est filius; unde Hispanicum *niño*. Unde Tigurina vertit, *postremo jus filiorum occupare molietur*; Vatablus, *novissime ejus erit filius*, id est, *volet haberi pro filio*; Pagninus, *in novissimo erit superbus perinde ac filius*, imo litem movere poterit filiis, ut cum ipsis sit hæres, allegans jus præscriptionis, quod scilicet a puero alitus et habitus sit quasi filius, itaque tacite a patre sit adoptatus, ac tanto tempore jus filiationis et hæreditatis præscripserit. Sic Siba servus Miphiboseth filii Saulis, indulgenter ab eo habitus, partem hæreditatis ejus invasit, dum herum apud Davidem accusando, ab eo eandem obtinuit, II *Reg.* *xix* (1).

Significat ergo hæc gnome, ait Jansenius, eum qui servo suo nimis est familiaris, nimisque indulget, deliciis ciborum eum nutriens, et vestitus splendore ornans, ac otium ei permittens, postea

(1) Ewaldus *manon* vertit *ingratus*, coll. arab. מָנוֹן.

quaci-
tatis est
libra
rationis.

Loquaces
similes
aborti-
entis.

pro præstitis beneficiis experiri illum sibi magis rebellem; proinde subindicat proverbium patres-familias diligenter circumspicere debere, ut sic a principio agant cum servis suis, ut sibi quam maxime utiles et morigeros habeant. Indicat item proverbium eos qui ignobilis sunt conditionis et animi, prosperam fortunam ferre non posse, eaque abuti ad insolentiam et superbiam. Videre est illud in populo Judaico, qui cum servilis esset conditionis, de servitute Ægyptiaca liberatus; post multa ac magna beneficia, quibus ab exitu de Ægypto fuit affectus, factus est contumax et rebellis, juxta vaticinium Moysis in suo cantico: « Incrassatus est dilectus, et recalcitravit; incras-satus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo, » *Deuter. xxxii, 15.*

Salomonem secutus Siracides, cap. xxxiii, 23, de servis ita sancit: « Cibaria, et virga, et onus asino; panis, et disciplina, et opus servo; » ubi plura hac de re dixi. Quin et Plato, dialog. 6 *De Legibus*, docet durius tractandos servos, ne molliores fiant: « Allocutio omnis, ait, ad servos quodam modo imperium sit, neque jocus ullus cum illis habeatur; quod multi stulte facientes, dum delicatius eos nutriunt, difficiliorem viam et sibi ad imperandum, et illis ad obediendum reddunt. »

Septuaginta pro מָנוֹן *manon* videntur legisse מַאֲוֹן *maon*, id est dolor, *q. d.* Erit hero dolori, sicut Benjamin matre moriente natus, inde vocatus est *Benon* vel *Benoni*, id est filius doloris. Septuaginta ergo sic vertunt, *qui deliciatur puero, famulus erit; novissime autem dolebit super se.* Sicut doluit filius prodigus, cum post consumpta bona in deliciis et luxuriis, coactus est mendicare et pascere porcos, *Luc. xv.* Et Chaldæus, *qui deliciis indulget a pueritia, servus evadet, et ad extremum evertetur; Syrus, ad extremum gemet; Symmachus, et in novissimo erit murmuratio.* Huc facit quod scribit Celsus, lib. IV: « Caducus morbus, ait, pueris ex deliciosa educatione contingere solet. » Denique Septuaginta *manon* forte acceperunt quasi conflatum ex מַן *man*, id est *pars*, vel *manna*, et אֵוֹן *on*, id est *dolor*, *q. d.* Qui delicate se nutrit, tandem pars et sors ejus erit dolor, hoc est, incidet in morbos, egestatem, ærumnas aliosque dolores. Aut *manna*, id est dulces ejus deliciæ fient dolor, id est vertentur in dolores; littera enim אֵלֶפֶת quæ est in אֵוֹן *on*, quia quiescens, sæpe eliditur et omittitur.

Tropologice, servus animæ est corpus: qui ergo illud delicate nutriet, sentiet illud sibi contumax et rebelle, ut suis deliciis addictum nolit animæ obsequi ad orandum, meditandum, cæteraque opera pœnitentiæ et virtutum arduarum obeundum; sed potius animæ dominari velit, illamque trahere ad suas cupidias. Dicat ergo animi sui cultor, liber et dominus, cum Philo-sopho: « Ad majora natus sum, quam ut me

corporis mei mancipium efficiam; » et: « Magna corporis cura, magna virtutis est incuria. » Crates, teste Maximo, *serm. 27*, conspicuus adolescentulum athleticum vino, carne et exercitatione corpulentiorum: « O miser, ait, desine adversus temetipsum carcerem munire. » Ibidem Diogenes ait: « Quibus in ædibus magna est ciborum copia, ibi multi solent esse mures et feles: sic ea corpora, quæ multum cibi capiunt, solent plures morbos contrahere. » Ibidem S. Basilius: « Venter, ait, est perfidus mercator (græce σαρδάρατος, id est permutator, qui cum alio contrahit, pacificitur, vel merces commutat), penus nihil conservans: multarum rerum appositarum incommo-dum retinens, res ipsas autem non conservans. » Rursum S. Basilius apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. xxxix: « Cum corpus, ait, bene habitum est, et multa carne gravatur, necesse est infirmam et imbecilem esse mentem ad proprias functiones; contra cum anima bene habet, et exercitatione rerum bonarum ad suam magnitudinem attollitur, consequens est ut corporis habitus emarcescat; » sicut emareuit in ipsomet S. Basilius, qui orationibus, studiis, jejuniis attritus, nihil in corpore præter pellem et ossa habere videbatur. Pergit S. Basilius: « Robur Satanæ, ait Job, cap. xl, in lumbis situm est, et potentia ejus in umbilico ventris. » Ibidem S. Chrysostomus: « Frugalitas, ait, et alimentum est, et voluptas, et sanitas; nimium vero noxam, fastidium et morbum gignit. » Sapienter vero Nazianzenus cum suo corpore ita disserit, *orat. 16*: « Cui quonam modo conjunctus sim haud equidem scio, quoque pacto simul et imago Dei sim, et cum cæno voluter. Quod et cum pulchra valetudine est, bello me lacessit; et cum bello premitur, mœrore me afficit. Quod et uti conservum amo, et veluti inimicum odi atque aversor. Quod et uti vinculum fugio, et ut cohærens vereor; si debilitare illud et conficere studeo, jam non habeo quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar; sin contra, ut cum socio et adjutore mitius agam, nulla jam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque a Deo non excidam; compedibus degravatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus. Hostis est blandus et placidus, et insidiosus amicus. O miram conjunctionem et alienationem! Quod metuo amplector, quod amo pertimesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo; antequam pace fruam, ab eo dissideo. » Qui ergo sapit, carnem suam edomet jejuniis et ciliciis, ac S. Paulum imitetur dicentem: « Castigo corpus meum, et in servitute redigo, ne forte, cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar, » *I Cor. ix, 27.*

22. VIR IRACUNDUS PROVOCAT RIAS: ET QUI AD IN-DIGNANDUM FACILIS EST, ERIT AD PECCANDUM PROCLIVIOR. — Hebraice, *vir nasi miscebit litem, et auctor excandescentiæ multus prævaricatione; Chaldæus, et viri furiosi multa sunt peccata; Septuaginta,*

Gnomæ
de malo
delicata
nutritio-
nis.

Vers. 22.

vir indignabundus suscitatur contentionem, et vir iracundus effodit peccatum. Pro suscitatur legunt aliqui codices *ἔρυσσε*, id est *fodit rixam*; Symmachus, *irritat pugnam*; Syrus, *iracundus multiplicat peccata*. Perperam R. Salomon accipit rixas Dei, q. d. Iracundus Dei iram et iudicium in se advocabit. Non enim agitur hic de ira Dei, sed de rixis hominum, quas iracundus provocat.

Prius hemistichium audivimus cap. xv, 18; posterius idem quod prius dicit, sed illud aliis verbis repetit et exaggerat, nimirum quod indignabundus prociivis sit ut ruat in multa peccata cordis, oris et operis: cordis, scilicet in internas murmuraciones, excaescentias, impatientias, cogitationes vindictæ, etc.; oris, scilicet in clamores, jurgia, convicia, lites, maledicta; operis, scilicet in pugnas, rapinas, cædes, etc. Hoc est quod ait S. Jacobus cap. i, 20: «Ira viri iustitiam Dei non operatur,» sed omnem iniustitiam et iniquitatem diaboli, qui totus ardet ira, et omnes ad iram succendit. Unde Nazianzenus in Carmine *De Ira*:

Iracor, ait, iræ, dæmoni iustus condito.

Iratu enim videtur esse dæmon incarnatus: nam ita sævit, clamat, furit, pugnat, etc., ac si non homo, sed dæmon esset. Nam, ut ait S. Ephrem, tract. *De Virtutibus et vitiis*, § *De Iracundia*: «Ex ira mens perturbatur, sensus debilitatur, et cogitationes vindictæ fluminis instar scaturiant.»

Porro Septuaginta vertunt, *vir iracundus effodit peccatum*, ubi *ἔρυσσε* effodit magnam habet energiam et emphasisim. Sicut enim fossor qui effodit terram, ut thesaurum vel rem reconditam eruat, profunde fodit, et multum terræ fodiendo exhaurit, donec ad thesaurum perveniat: sic pariter iracundus profunde cogitat et scrutatur tum gravitatem injuriæ sibi factæ, tum gravem et condignam ejus ultionem: quare multos iræ, superbiæ, invidiæ motus ex corde irato quasi effodit, ac multas vindictæ rationes et modos comminiscitur, donec ad commodum et condignum vindictæ modum in quo acquiescat, perveniat. Rursus iracundus contumeliam vel injuriam sibi olim illatam, et longa oblivione sepultam demersamque eruderat, atque iterum iterumque memoria repetens ulciscendi libidinem, illa recordatione incitat et exacuit: imo iræ indulgens, alia etiam delicta et crimina quælibet oblivioni jam tradita, renovare velut effodiendo, eique, cui irascitur, in faciem objicere et exprobare solet. Ita Salazar, Baynus, Jansenius et alii. Unde hac phrasi effodiendi in ira utuntur Belgæ, Germani cæteræque nationes, dum dicunt iracundum effodere et eruere veteres injurias, oblivione jamdiu obrutas.

Vers. 23. 23. SUPERBUM SEQUITUR HUMILITAS (non quæ sit voluntaria et virtus, sed involuntaria et coacta, quæ sit pœna, puta humiliatio, depressio), ET HUMILEM SPIRITU SUSCIPIET GLORIA. — Nervose hebræa, *superbia hominis humiliabit eum*,

et humilis spiritu assequetur gloriam; Chaldæus, et qui submissus est spiritu, dividet gloriam; Septuaginta, contumelia virum humiliat; humiliter autem sentientes firmat gloria Dominus; Syrus, demisso humilitas honores multiplicat.

Pro suscipiet hebraice est *יִתְמוֹךְ* *itmoch*, id est sustinebit, sustentabit, q. d. Humilis etiam cum deprimetur, sustinebitur, ne honore spoliatur; vel qui animo est demisso, a divina gloria sustinebitur, ait Aben-Ezra. Gloria ergo humiles suscipit, id est sursum capit et rapit sursum, elevat ad altos honorum gradus, et elevatos ibidem retinet, ne quo casu deorsum labantur. Unde R. Salomon: Animo submissus, ait, proxime accedit ad gloriam, illamque semper fovabit, vel potius ab ea fovabitur. Est prosopopœia: gloria enim hic inducitur quasi persona, puta quasi agonothea humilibus in agone humilitatis strenue decertantibus, attribuens suum decus et lauream, imo summum gradum et locum, scilicet, ut ad excelsum gloriæ gradum thronumque eleventur, in eoque secum una consideant. Pariles enim comites sunt et assectæ, gloria et humilitas, atque ex adverso ignominia et superbia. Unde superbia hic inducitur quasi iudex vel carnifex superbum humilians et dejiciens. Sicut igitur aquila pullos suos alit, excipit elevatque in altum, atque ibi detinet et sustinet ne prolabantur: sic pariter gloria alis humerisque suis excipit, et in altum elevat humiles, ibique sustentat et firmat, ne quis casus eos deprimat.

Huc alludit verus Salomon Christus Dominus dicens: «Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur,» *Luc. xiv, 11*. Nihil hac sententia in re verius, nihil tamen in praxi difficilius. Scimus, imo credimus, omnes quotquot fideles sumus, Salomoni et Christo, asserentibus viam veram et securam ad gloriam esse humilitatem, viam vero ad ignominiam esse superbiam; et tamen conamur eniti ad gloriam superbe nos nostraque ostentando et magnificando, humiliare vero et deprimere æmulos nostros, ut eis conflamus ignominiam: cum juxta hanc Salomonis et Christi gnomen, hac ratione nobis per superbiam conciliemus ignominiam, humilitatis vero gloriam, sæpe in hac vita, semper in futura. Quantus hic error, quanta abusus filiorum Adæ! ait S. Bernardus.

Denique hæc gnome concinit cum illa cap. xvi, 18: «Contritionem præcedit superbia, et ante ruinam exaltatur spiritus;» et cap. xviii, 12: «Antequam, conteratur, exaltatur cor hominis; et antequam glorificetur, humiliatur.» Vide utrobique dicta. Ratio est justum Dei iudicium, qui justa congruaque talione superbos castigat depressione et ignominia, humiles vero præmiat celsitudine et gloria.

Septuaginta vertunt, *spiritu humiles gloria firmat Dominus*, dum scilicet eos continet in humilitate, ne per gloriam superbiant, itaque utramque per-

Humilitas glorificat, superbia probro efficit.

dant; sed ut, quanto sunt gloriosiores, tanto fiant et humiliores, utpote qui gloria se indignos et confusione dignos autumant, omnemque suam virtutem et gloriam uni Deo Deique gratia adscribunt. Chaldaeus vertit, *et qui submissus est, dividit gloriam*, id est tam copiosam recipit gloriam, ut eam cum aliis dividere queat, imo optet et velit. Superbi enim indoles est, omnem gloriam sibi soli servare, imo alienam rapere et sibi attribueri: humilis vero indoles est, gloriam suam aliis cedere, eamque cum aliis partiri et dividere, aliosque gloriae suae socios asciscere, ejusque participes efficere. Syrus, *demisso humilitas honores multiplicat, q. d.* Una humilitas multos parit honores: honoratur enim a Deo, ab Angelis, ab omnibus hominibus, idque non uno, sed multiplici honore, tum temporali, tum aeterno. Rursum humilis sicut multiplicat humilitatis actus, sic per eos adauget et multiplicat sibi gloriam: nihil enim ita gloriosum est atque praecleara agere et humiliter de se sentire; hoc enim proprium est gloriae objectum. Quocirca humilis quo praecleariora agit, eo humilior de se sentit, eoque majori laude et gloria dignum se efficit.

Nota: Primus hujus axiomatis, quod Deus superbos humiliet, et humiles exaltet, auctor fuit S. Job, cap. xxii, vers. 29, dicens: « Qui humiliatus fuerit, erit in gloria; et qui inclinaverit oculos (humiles enim demittunt oculos ex demissione animi), ipse salvabitur. » Idem confirmat hic Salomon, et Christus Luc. xviii, cap. 14, et B. Virgo canens in suo *Magnificat*: « Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles. » Hi ergo quatuor hominum sapientissimi hanc gnomen asseverarunt, ut eorum testimonio cedat et convincatur omnis hominum incredulitas et diffidentia. Humilem igitur spiritu in suum hospitium, imo thronum, excipiet gloria, praesertim cum Deus Angelis, imo Seraphinis (quibus insertus est humillimus S. Franciscus) cum inseret, ac in caelo et terra totoque mundo, etiam inferno, illustrem et gloriosum efficiet. Sunt enim superbia et humilitas quasi duae lances, quarum si superbia ascendat et crescat, homo decrescit et descendit; si vero humilitas descendat et se deprimat, homo in magnam dignitatem ascendit. Exemplo sint primi utriusque choragi et antesignani S. Michael et Lucifer. Lucifer enim arroganter dicens: « In caelum conscendam, etc., similis ero Altissimo, » Isaia xiv, 13, mox audiit, vers. 15: « Verumtamen ad infernum detraheris in profundum lacu; » Michael vero humillime dicens *מי כאל* *mi cael*, id est, *quis ut Deus?* primatum inter Angelos et thronum Luciferi occupavit. Eandem ducum suorum sortem expectent humiles, qui militant sub vexillo S. Michaelis; et superbi, qui militant sub signis Luciferi. « Ipse enim est rex super universos filios superbiae, » Job xli, 25.

Humilitas Exemplum illustre suggerit hodierna dies 26 S. novembris qua recolimus memoriam S. Petri

Patriarchae Alexandrini et Martyris, qui singulari sua humilitate et charitate meruit primo, honorem et amorem totius populi, ut pro eo e carcere liberando contra praesidis exercitum depugnaturus fuisset, nisi ipse modum mortis sententiam contra se latam in seculo populo exsequendo, Praesuli suggestisset. Secundo, meruit martyrium, ut Christus illi apparens illud ipsi praesignificaret, ac simul instantem Arianam haeresim revelaret. Tertio, ut in morte ejus caelitus audiretur vox: « Petrus primus Apostolorum, Petrus ultimus Martyrum » inter Episcopos Alexandriae. Quarto, ipse quoad vixit Patriarcha, in Ecclesia praehumilitate nunquam in throno patriarchali considerare voluit, sed in ejus duntaxat scabello, quod throno se indignum diceret, in quo sederat S. Marcus totque sancti Patriarchae. Unde meruit ut ejus corpus post mortem in eodem throno a fidelibus collocaretur: sedit ergo in throno jam Martyr, qui non sederat Episcopus. Quot quantaeque hic ejus gloriae! Omitto enim eas quas in caelis recepit.

Petri
Alexan-
drini
exaltata.

24. QUI CUM FURE PARTICIPAT, Odit ANIMAM SUAM: Vers. 24. ADJURANTEM AUDIT, ET NON INDICAT. — Hebraice, *exsecrationem audiet, et non annuntiabit*; alii legunt, *perjurium audiet, etc.*; Chaldaeus, *jusjurandum defertur ei, et non confitebitur*; Septuaginta hunc versum cum sequenti sic nectunt: *Qui participat furi, odit animam suam; si autem juramentum propositum audientes non annuntiaverunt, timentes et reveriti homines supplantati sunt; qui autem confidit in Domino, laetabitur. Supplantati sunt, id est supplantabuntur adeo certo, ac si jam supplantati essent, certo subvertentur, ut habent Complutenses Regii et Auctor Catena Graec.*

Passim Interpretes simpliciter et plane hanc gnomen accipiunt de furis socio, qui furti est particeps. Sunt enim nonnulli adeo hebetes vel cupiditate caeci, ut putent, vel putare et sibi persuadere velint, furari quidem esse peccatum; at ubi jam res furto sublata est, sine peccato a se usurpari posse, quod jam extra heri potestatem sit: imo satius esse ut illa a se innocente quam a fure nocente, qui eam injuste rapuit, occupetur. Hunc errorem convellit hic Salomon, docetque tam reum esse furti socium, qui participat in furto, quam furem qui furtum committit. Ratio est, quod furi et furto cooperetur. Idem est in alio quovis scelere; qui enim participat in scelere, sceleri et scelesto cooperatur, ac proinde et ipse scelus committit, et scelestus est. Sensus ergo est, q. d. Qui cum fure rem furto ab eo sublatam partitur, odit animam suam, quia pro exiguo lucro temporali animam suam maculat peccato furti, illamque ream facit gehennae, ac insuper infamiae, et poenae temporariae a judice infligendae eam obnoxiam reddit.

Variis autem modis quis partiri potest cum fure: nimirum, primo, si herus mittat famulum vel filium ad furandum, ut se ditet; secundo, si cum fure habeat societatem ad furandum: est enim

Societas
furti
multi-
plex.

in nonnullis locis et urbibus societas furum, sicut est mercatorum, in qua sicut hi lucra; sic fures cum sociis furta dividunt; *tertio*, si furi praebeat receptum, puta hospitium, ad quod divertat, ut securus furetur; *quarto*, si rem a fure sublatam dividat et distrahat, ut nummos conficiat.

ADJURANTEM AUDIT, ET NON INDICAT. — Est hæc alia ratio cur patiens cum fure oderit animam suam, quia scilicet violat justitiam et iudicium publicum, ac sæpe est perjurus. Audit enim adjurantem iudice legitime et iudice, ut indicet furem ejusque socios et participes, et tamen non indicat, ne se ipsum prodatur (1). Iudex dupliciter adjurat: *primo*, cum eum quem citat cogit jurare quod non sciat quis rem furatus sit, quique ejus sint socii. Unde Chaldæus vertit, *jusjurandum defertur ei, et non fatetur*; et Septuaginta, *si autem proposito juramento non annuntiaverint, timentes et verentes ipsos homines, supplantabuntur*. *Secundo*, cum reum, v. g. furem ejusque socios, metu religionis violandæ, aut ultionis vel maledictionis divinæ incurrendæ, sub obtestatione nominis divini adigit et astringit ad dicendam veritatem, an scilicet rem furati vel inter se partiti sint; hoc enim proprie est aliquem adjurare. Quare reus, legitime a iudice adjuratus, tenetur dicere veritatem. Unde Tobias, cap. ix, vers. 5, ait Raphaeli: « Vides quomodo adjuravit me Raguel? cujus adjuramentum spernere non possum. » Sic Caiaphas adjuravit Christum, dicens: « Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei. » Unde Christus non tam metu iudicis, utpote cui non suberat, quam reverentia nominis divini, per quod adjurabatur; illico respondit se esse Christum, *Matth. xvi, 63*. Similis erat adjuratio adulteræ in lege veteri, *Num. v, 19*. Quare minus recte et frigide Pagninus et Vatablus vertunt, *audit execrationem, et non indicat, q. d.* « Qui particeps est furti, male audit ab hominibus, qui eum execrantur, nec audent conqueri se male audire. »

Secundo, aliqui per partientem cum fure accipiunt testem; unde ex Hebræo sic vertunt, *partiens cum fure, odians animam suam; adjurationem audiet, et non annuntiabit, q. d.* Testis adjuratus a iudice ut prodatur furem, si eum non indicet, sed celet et abscondat, censetur partiri cum fure, et odire animam suam, tum quia gravi perjurio animam vulnerat, tum quia in causa est ne furtum prohibeatur, ac ne domino res sua restituatur: utrumque autem satis est ut in ipsius furti consortium vocetur, censeaturque cum fure dividere, et rei furtivæ esse particeps. Huc quoque vocari posset Vulgata versio, si nonnulla suppleas, hoc modo: « Qui cum fure participat, odit animam suam. » Talis autem est testis, qui iudicem « adjurantem audit, » ut furem prodatur, et

tamen « eum non indicat. » Verum hic sensus multa supplet, quæ non sunt in textu. Quare prior sensus, uti simplicior et planior, sic et germanior videtur, nec ideo jacet et marcescit; sed suum habet usum, suam vim et pondus, uti liquet ex dictis. Unde eundem furti socium increpans Salomonis pater David, ait: « Si videbas furem, currebas cum eo, » *Psalm. xlix, 18*.

25. QUI TIMET HOMINEM, CITO CORRUET: QUI SPERAT IN DOMINO, SUBLEVABITUR. — Hebraice, *pavor vel tremor hominis dabit laqueum, et fidens in Domino elevabitur*; Chaldæus, *calumnia filii hominis accersit ei offendiculum; et qui sperat in Deo, roborabitur*. Septuaginta hunc versum nectunt præcedenti, ut paulo ante dixi. Unde hanc gnomen iterato quasi separatam sic efferunt: *Impietas* (qua quis magis hominem veretur quam Deum, ideoque in quolibet scelera, etiam hæresis et idololatriæ prolabitur) *dat prolapsionem: qui autem confidit in Domino salvabitur*; Syrus, *magnus erit*. Aben-Ezra tripliciter explicat: *primo, q. d.* « Sperantem in se Dominus a timorem injiciente sublevabit; » *secundo, q. d.* « Dominus timore eum percellat, laqueisque implicabit, quos pauperibus irretiendis collocarat; » *tertio, q. d.* « Timore anxium, nec in Deo spem suam collocantem, mala quæ formidabit, deprehendent. » R. Levi, *q. d.* Formidolosus incidet in hominem scelestum, qui ejus formidinem animadvertens, ei damnum perniciemque inferet. Verum *timor* hominis hic non active, quo scilicet homo quippiam timet et formidat, sed passive, quo scilicet homo timetur et formidatur, accipiendus est; unde Noster vertit, *qui timet hominem*, sic et Septuaginta. Loquitur de timore nimio et inordinato, quo quis adeo timet hominem, ut ejus metu legem Dei deserat, et peccet, malitque Deum quam hominem offendere. Qui enim sic timet hominem, in gravia mala corporis et animæ corrueat, a quibus liberabitur is qui timet Deum magis quam hominem, et in Deo spem suam collocat. Nervose ex Hebræo vertit Vatablus, *pavor hominis injicit laqueum* (pavido); *qui autem confidit in Domino, exaltabitur*. Exaltari est servari quasi in arce et loco sublimi. Est metaphora sumpta a militibus, qui, imminente hoste, sese in loca alta recipiunt, quasi ad tutum confugium et asylum; tale enim est Deus sperantibus in se, et ab hominibus quos timent, confugientibus ad se. Unde David Deum sæpe vocat *מִסְגָּב misgab*, id est altitudinem, exaltationem, locum editum et hostibus inaccessum, munitionem altiore, quam ut transcendere vel capi possit; refugium tempore persecutionis aut belli, ut *Psal. xvii, 3*: « Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus; » et vers. 17: « Misit de summo, et accepit me, etc., eripuit me de inimicis meis fortissimis. » Deus enim sperantes in se servat, et omnem timorem hominum ab illis propulsat, ac mala quæ ab eis vel aliunde quomodolibet timeri poterant, plane dispellit:

(1) Respicitur quæ *Levit. v, 1*, habetur lex.

ut dispulit a Davide mala et necem quam ei identidem machinabatur Saul.

Antithesis exigebat ut diceret : « Qui timet Dominum; » sed maluit dicere : « Qui sperat in Domino, » quod spes semper juncta sit timori; Deo autem gratior est spes in illum erigens hominem, quam timor deprimens. Sic pariter pro *qui timet hominem*, dicere potuisset : « Qui sperat in homine, cito corruet : » hi enim duo affectus, puta spes et timor, sunt comites individui, unusque ex alio nascitur; spes enim acquirendi bonum ab aliquo, parit timorem eum offendendi, ne bonum ab eo sperato privetur.

Pavor
pavido
est la-
queus:
cur?

Pavor ergo homini paventi est laqueus, qui eum stringit, illaqueat et quasi strangulat, tum quia illi causa est ut Deum offendat, et animam suam laqueo hujus pavoris illaqueat et necet; tum quia gratiam hominis, quem nimis expavit, non acquirit, sed hujus indignationem sæpe incurrit, ac in malum, quod per humanum timorem declinare satagit, justo Dei judicio incidit; tum quia in alia gravia corporis et animæ damna impingit, quæ velut laquei eum irretiunt et suffocant, ac præsertim quia laqueum æternæ damnationis et gehennæ sibi innectit.

Est qui sic explicet, *q. d.* Quisquis hominum gratiam ambiciose aucupatur, et illis serviliter displicere timet, ei persimilis est qui collum suum inseruit laqueo, quia jugiter suspensus hæret, quamdiu ex hominum voluntate, metu et studio placendi pendet; atqui eo modo pendere, perinde est ac suspendi, et quasi assidue strangulari; qui timet enim, observat omnes ejus quem timet, nutus, gestus, verba, actus, et, si solito severiores vident, angitur, trepidat, cruciatur; quare quot per diem habet angores, pavores, metus, trepidationes, tot habet laqueos, qui fauces non corporis, sed animæ stringunt, et quasi strangulant. Idcirco apposite pavor et metus recte comparatur laqueo; sicut enim laqueus collum, sic pavor animam stringit et angit, ut vocem, spiritum, motum et vitam intercludat. Hoc est quod ait Psaltes, *Psalm. LII, 6* : « Deum non invocaverunt; illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor, » *q. d.* Timuerunt non timenda, metuerunt homines in quibus nil est quod justum metum ciere queat; « quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent : confusi sunt, quoniam Deus sprevit eos. » En triplex grandis ruina quam parit studium placendi hominibus, scilicet omnium ossium confractio, confusio, et Dei aspernatio sive reprobatio, ait S. Bernardus (vel quisquis est auctor; stylus enim arguit non esse S. Bernardi) serm. *De Miseria humana*.

Vers. 26. 26. MULTI REQUIRUNT FACIEM PRINCIPIS : ET JUDICIUM A DOMINO EGREDITUR SINGULORUM. — Hebraice, *multi requirunt faciem dominantis, et a Domino judicium viri*. Ita et Syrus. Chaldæus, *et a facie Domini judicium viri*; Septuaginta, *multi colunt facies ducum; a Domino autem fit justum viro*.

Quæres, quodnam judicium singulorum, quod a Domino egreditur?

Judi-
cium Dei
multi-
plex.
Primo.

Primo, judicium Hebræis sæpe idem est quod sors, conditio, status, fortuna. Unde Vatablus vertit, *a Domino proficiscitur sors uniuscujusque, vel fortuna et conditio, q. d.* Multi et magni, ait Aben-Ezra, ambiunt faciem, id est gratiam et benevolentiam principis, ut ab eo ad status, dignitates, officia et opes evehantur; verum a Domino pendet cujusque sors, status et officium, cum illius sit cuique admetiri suum gradum et honorem, suam dignitatem et vilitatem, suas opes et inopiam, *q. d.* Ergo magis ambienda est facies, id est gratia et benevolentia Dei, quam principis. Deus enim est mundi rector, hominum arbiter, orbis œconomus, officiorum distributor, statuum partitor, opum dispensator, qui cuique suam mensuram opum, honorum, officiorum admetitur et dispensat, prout ipsi placuerit. Deus etiam regit corda regum et principum, ut cuilibet eandem mensuram, quæ ipsi placuerit, distribuant. Hoc est quod agnoscit et orat Psaltes, *Psalm. XXX, 16* : « In manibus tuis sortes meæ, » *q. d.* Status, casus, eventus, vicissitudo rerum mearum, ut divitiæ et paupertas, servitus et principatus, sanitas et infirmitas, honor et abjectio, pax et bellum, ait Theodoretus, hæc, inquam, et quælibet aliæ sortes, status et conditiones non a fortuna, non a principibus, sed a tua, o Domine, providentia pendunt, reguntur et dispensantur; unde ab illa sortem meam postulo et exspecto.

Hic sensus valde appositus et genuinus est, ac hanc gnomen necit præcedenti, imo ejus dat causam, *q. d.* Ideo qui timent homines, corrunt; qui vero timent et sperant in Domino, exaltantur, quia non hominum, sed Dei est cuique suam sortem bonam vel malam miseramque distribuere. Deus autem sperantes in se amat, ideoque bonam eis sortem dispensat, eosque sublevat et exultat. Eos vero, qui se posthabito timent homines in eis sperant, odit, ideoque eis sortem miseram attribuit, ut in multas ærumnas corruant. Nota : Requiritur faciem principis vel Dei, est ambire et captare benevolentiam principis vel Dei. Hoc sensu ait Psaltes, *Psalm. XXVI, 8* : « Faciem tuam, Domine, requiram; » et *Psalm. CIV, 4* : « Quærite faciem ejus semper, » et alibi sæpe. Favor enim et benevolentia alicujus, in ejus facie vultuque sereno et benevolo apparet et resplendet.

Secundo, judicium vocatur id quod æquum et *Secundo* justum est, ut vertunt Septuaginta, *q. d.* Multi suæ causæ litisque jus et justitiam requirunt a principe, ideoque ejus faciem, id est benevolentiam, sibi conciliant, ut in judicio rem rite perpendat et sibi adjudicet; at non animadvertunt judicium, id est juris administrationem, judicisque et principis sententiam pendere a Deo magis quam a principe. Quare, qui sapit, illam a Deo efflagitet, ad quem judicis jus spectat, cum princeps a Deo regatur, illisque quæ Deus suggerit mentem ac-

commodet, juxta illud cap. XXI, 1: « Cor regis in manu Domini: quocumque voluerit, inclinabit illud. » Ita R. Levi, R. Salomon et Jansenius qui sic explicat, *q. d.* Multi student placere principibus, qui tantum sunt judices quorundam, et in quibusdam causis; at multo magis querenda est facies, id est favor Domini, utpote a quo omnes et singuli sunt judicandi, quique etiam judicium judicium examinabit, et, si injusta sint, retractabit, ac injuste damnatis suum jus restituet. Accedit et Salazar, qui *faciem requirere* accepit pro gratiam et favorem alicujus aucupari per munera, puta judicem vel principem donis sibi conciliare vel comparare, juxta illud *Psal.* XLIV, 13: « Et filiae Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur, » *q. d.* Quamvis principes et magistratus muneribus inflexi injustam sententiam ferant, non ideo acta res est et causa perfecta; adhuc enim restat extremum illud judicium, cui tam princeps, quam is qui illum donis corrupit, subijci oportet, ut ex jure absolvantur aut damnentur. Hoc autem est ipsius Dei severissimum et incorruptissimum arbitrium, quod effugere nulli integrum est.

Tertio.

Tertio, per judicium aliqui accipiunt Dei judicium extremum, *q. d.* Multi timent judicia hominum et judicium, ideoque eorum gratiam venantur: at hæc parvi momenti sunt; summi vero momenti est judicium extremum, quod Deus feret de anima cujusque, ejusque meritis vel demeritis, ut eam adjudicet cælo vel inferno per omnem æternitatem, de quo tamen homines parum cogitant et curant, *q. d.* Quantæ dementiae est exilia hominum judicia vereri, et Dei judicium, a quo pendet æterna nostra salus vel miseria, non formidare, ideoque ejus gratiam per bona opera non ambire! O vanitas! o stupor hominum! o mentes amentes!

Hic sensus cordatus est, pius et profundus. Extremum enim Dei judicium antonomastice vocatur *judicium*, primo, quia ultimum erit et summum, a quo nulla cadit appellatio; secundo, quia sincerissimum et æquissimum: in illo enim scrutabitur Deus Jerusalem in lucernis; tertio, quia efficacissimum et plane inevitabile: illico enim bonos consignabit cælo, malos inferno; quarto, quia longissimum, immensum et æternum: durabit enim quamdiu durabit Deus per omnia sæculorum sæcula. Quis ergo non timebit te tuumque judicium, o Rex sæculorum, in cujus manu est singulorum vita et mors, electio et reprobatio, salus et perditio, felicitas et infelicitas totius æternitatis? « Timete ergo Dominum, omnes gentes, tribus, linguæ et populi, pusilli et magni, et date illi honorem, quia venit hora judicii ejus, et adorate eum, qui fecit cælum et terram, mare et fontes aquarum, » *Apocal.* XIV, 7.

Vers. 27. 27. ABOMINANTUR JUSTI VIRUM IMPIUM: ET ABOMINANTUR IMPII EOS QUI IN RECTA SUNT VIA. — Qui recte vivendi viam et consuetudinem ineunt, ait R. Salomon. Hebraice, *abominatio justorum vir in-*

quitatis, et abominatio impij rectus via; Septuaginta, abominatio justus vir viro injusto; abominatio autem iniquo recta pergens via.

Concludit Salomon hæc gnome suas parabolas, qua instar S. Augustini, duas civitates constituit sibi contrarias, unam Dei, alteram diaboli; unam justorum, alteram impiorum, inter quas perpetua est lis et bellum. Justi ergo abominantur et insectantur impios, ac vicissim pii justos, tum ob morum dissimilitudinem et repugnantiam, tum quia justi satagunt propagare regnum probitatis. Probitas ergo ne improbitati victa succumbat, semper in armis excubare, et improbitatis satellites non tantum depellere, sed et expellere nitatur oportet; est enim utramque inter necinum odium et dissidium. Justi igitur non oderunt impios, sed eorum impietatem; impii vero oderunt justos, æque ac justitiam et pietatem. Unde Syrus vertit, *impii rectas semitas abominantur*. Hic est piorum et impiorum ἀσπενδος ἀδύμους, et irreconciliabile bellum. « Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad Belial? » II *Cor.* VI, 14. Hinc dignoscat quisque an justus sit, an impius. Si enim impios et impietatem abominatur, justus est; sin pius et pietatem insectatur, impius est. Videat ergo quisque utrius regni civis sit, pietatis an impietatis, Dei an diaboli. Fructum et finem subdit, quod regni impietatis terminus sit perditio, pietatis vero liberatio a perditione. Huic gnomæ similem audivimus cap. XXI, 8: « Perversa via viri, ait, aliena est; qui autem mundus est, rectum opus ejus. »

VERBUM CUSTODIENS FILIUS, EXTRA PERDITIONEM ERIT. — Hic versus desideratur in Hebræo, Chaldaeo et Septuaginta Complutensibus. Transcriptus est ex Septuaginta Vaticanis qui eum habent cap. XXIV, in fin. vers. 22, ante *Hæc quoque sapientibus*.

Igitur hæc gnome est quasi coronis et clausula Parabolæ Salomonis, significans earum fructum et præmium, ut hoc quasi epiphonemata opus suum concludat, omnibusque commendet, *q. d.* Quicumque hæc mea parabolæ verba, id est monita, dogmata et præcepta mente custodierit, ut ea opere exerceat, et juxta ea omnes suos actus componat et dirigat, hic evadet perditionem impiis ea prævaricantibus paratam in gehenna, atque felicitatem gloriamque sempiternam ab æterno piis legem Dei (quam hisce parabolis complexus sum) servantibus decretam consequetur. Quam ergo cuique chara est anima, animæque salus æterna, tam chara sint et hæc mea verba et præcepta: hæc enim indicant viam rectam in cælum ad salutem et felicitatem perennem, juxta illud cap. XII, 28: « In semita justitiæ, vita; iter autem devium ducit ad mortem. »

Citat hanc gnomen S. Augustinus, lib. *De Mendacio ad Consentium*, cap. XVIII, et nonnulla addit, quæ fere consonant cum iis quæ habent Septua-

ginta Vaticani, cap. xxiv, 22. Sic enim habet Augustinus : « Verbum excipiens filius a perditione longe aberit; excipiens autem excipiet illud sibi, et nihil falsi de ore illius procedit. » Pro quo Vaticani, cap. xxiv, 22, habent, *nihil falsi de ore regis dicatur, et nihil falsi ex lingua ipsius exeat* : pluraque addunt, quæ regem concernunt, quorum sensum reddidi cap. xxiv, 22. S. Augustinus vero omisso τὸ *nihil falsi de ore regis dicatur*, sequentia, scilicet, *nihil falsi ex lingua ipsius exeat*, vel, ut ipse legit, *exit*, sive *procedit*, attexuit filio excipienti verbum, quasi non regi, sed cuilibet hæc dicantur, ad commendandum studium veritatis et odium mendacii, scilicet ut probet nunquam Hecere mentiri : unde per *verbum* accipit Christum, qui est veritas. De eo igitur ipse sic exponit : « Dicit aliquis non aliud hic accipiendum esse quod positum est : Excipiens verbum filius, nisi Verbum Dei, quod est veritas. Ergo excipiens veritatem filius a perditione longe aberit, referturque ad illud quod dictum est : Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Quod vero sequitur : Excipiens autem excipit illud sibi, quid aliud insinuat, nisi quod Apostolus dicit : Opus autem suum probet unusquisque, et tunc in semetipso habebit gratiam, et non in altero? Qui enim excipit verbum,

id est veritatem, non sibi, sed ut hominibus placeat, non eam custodit cum eis videt posse placere mendacia. Qui autem excipit sibi, nihil falsum de ore ipsius procedit, quia etiam cum placet hominibus mendacium, non mentietur ille qui veritatem non qua illis, sed qua Deo placeret, excipit sibi. Itaque non est cur hic dicatur : Omnes quidem perdet qui loquuntur mendacium. »

Igitur mens S. Augustini est, Verbum Dei esse Christum qui est veritas, ac proinde eum qui Christum custodit, custodire pariter veritatem, ut sit verax tam sermone quam opere; ideoque talem tam longe abesse a perditione, quam abest Christus qui est Jesus, id est Salvator, ipsaque salus et vita, juxta id quod Judæis ait Christus, *Joan. vi, 40* : « Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die; » et cap. viii, 24 : « Si non crederitis quia ego sum, moriemini in peccato vestro; » et vers. 51 : « Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum; » et cap. xvii, 3 : « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. » Ille sensus sublimis est, sed mysticus potius quam literalis.

QUARTA PARS LIBRI.

PRIMA ENIM COEPIT CAP. I. SECUNDA, CAP. X. TERTIA, CAP. XXV. QUARTA, HOC CAP. XXX.

Quarta hæc pars elegantissima est et pulcherrima, æque ac difficillima et obscurissima. Priores enim tres partes continent proverbialia et parcmias claras, ac antithesibus et similitudinibus perspicuas et illustres; hæc vero continet ænigmata et gryphos insignes, sed arcanos et perdiffi-

ciles, tum ex phrasi, quæ involuta est et ænigmatica; tum ex sensu et materia, quæ sublimis est et profunda. Merito ergo eam Salomon, ut præstantissimam, ultimo libri loco reservavit, ut hanc velut auream coronidem operi suo imponeret.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Salomon in persona Agur vocat se stultissimum virorum, celebratque elementa et opera Dei incomprehensibilia. Inde, vers. 11, sex gryphos, sive ænigmata, proponit per totidem quaterniones. Primus quaternio est quatuor generationum perversarum, vers. 11. Secundus, sanguisugæ et quatuor insaturabilium, scilicet inferni, oris vulvæ, terræ et ignis, vers. 15. Tertius, quatuor viarum difficultium, scilicet viæ aquilæ in cælo, viæ colubri super petram, viæ navis in mari, et viæ viri in adolescentia, vers. 18. Quartus, quatuor commoventium terram, quæ sunt servus, stultus et ancilla, dominantes, ac odiosa mulier, vers. 21. Quintus est de quatuor terræ minimis, et tamen sapientissimis, scilicet formica, lepore, locusta et stellione, vers. 24. Sextus, de quatuor quæ bene gradiuntur, quæ sunt leo, gallus, aries et rex, vers. 29.

1. Verba Congregantis filii Vomentis. Visio, quam locutus est vir, cum quo est Deus, et qui Deo secum morante confortatus, ait: 2. Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum. 3. Non didici sapientiam, et non novi scientiam Sanctorum. 4. Quis ascendit in cælum, atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? 5. Omnis sermo Dei ignitus, clypeus est sperantibus in se: 6. ne addas quidquam verbis illius, et arguaris, inveniariisque mendax. 7. Duo rogavi te, ne deneges mihi antequam moriar. 8. Vanitatem, et verba mendacia longe fac a me. Mendicitatem, et divitias ne dederis mihi: tribue tantum victui meo necessaria: 9. ne forte satiatus illiciar ad negandum, et dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei. 10. Ne accuses servum ad dominum suum, ne forte maledicat tibi, et corruas. 11. Generatio, quæ patri suo maledicit, et quæ matri suæ non benedicit. 12. Generatio, quæ sibi munda videtur, et tamen non est lota a sordibus suis. 13. Generatio, cujus excelsi sunt oculi, et palpebræ ejus in alta surrectæ. 14. Generatio, quæ pro dentibus gladios habet, et commandit molaribus suis, ut comedat inopes de terra, et pauperes ex hominibus. 15. Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, affer. Tria sunt insaturabilia, et quartum, quod nunquam dicit: Sufficit. 16. Infernus, et os vulvæ, et terra, quæ non satiatur aqua: ignis vero nunquam dicit: Sufficit. 17. Oculum, qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilæ. 18. Tria sunt difficultia mihi, et quartum penitus ignoro: 19. Viam aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia. 20. Talis est et via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergens os suum dicit: Non sum operata malum. 21. Per tria movetur terra, et quartum non potest

sustinere : 22. Pers ervum cum regnaverit : per stultum cum saturatus fuerit cibo : 23. per odiosam mulierem cum in matrimonio fuerit assumpta : et per ancillam cum fuerit hæres dominæ suæ. 24. Quatuor sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus. 25. Formicæ, populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi. 26. Lepusculus, plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum. 27. Regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas. 28. Stellio manibus nititur, et moratur in ædibus regis. 29. Tria sunt, quæ bene gradiuntur, et quartum, quod incedit feliciter. 30. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum. 31. Gallus succinctus lumbos : et aries : nec est rex, qui resistat ei. 32. Est qui stultus apparuit postquam elevatus est in sublime : si enim intellexisset, ori suo imposuisset manum. 33. Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum : et qui vehementer emungit, elicit sanguinem : et qui provocat iras, producit discordias.

Vers. 1. 1. VERBA CONGREGANTIS FILII VOMENTIS. VISIO, QUAM LOCUTUS EST VIR, CUM QUO EST DEUS, ET QUI CUM DEO SECUM MORANTE CONFORTATUS, AIT. — Multi *congregantis, vomentis*, etc., accipiunt ut nomina non appellativa, sed propria, unde et in Bibliis Romanis scribuntur majusculis litteris C et V; quare ex Hebræo sic vertunt, *verba Agur filii Iake; prophetiam dixit vir ad Ithiel et Uchal*. Ita Chaldaeus; sic fere et Syrus, *verba Agur*, ait, *filius Iake, qui recipit prophetiam, et corroboratus est, et dixit ad Ithiel*; Aquila; *ad Ethel, et perfice*; Theodotion, *ad Ethel, et potero*, etc. Ita et Vatablus, Pagninus, Baynus, Jansenius; et Abenezra, qui proinde censent hæc verba non esse Salomonis, sed Agur qui tempore Salomonis floruit sapientia, probitate, auctoritate, atque hanc suam doctrinam tradidit Ithiel et Uchal, duobus discipulis vel sociis suis, ideoque Salomonem ejus sapienter dicta in suum librum huc transtulisse, vel ab alio quopiam illa Salomonis libro esse addita. Quam suam sententiam verisimilem faciunt, tum quod tria accurate hinc expressa sint nomina, patris, filii et discipulorum, quæ non nisi contorte appellative accipi possint; tum quod adeo dissimilis sit hic stylus et sermo a reliquo sermone et stylo Proverbiorum; tum denique quod prophetia dicatur, et visio, cum Salomon hoc libro non Prophetam egerit, sed juvenum instructorem. Alii ex adverso contendunt hæc omnia, æque ac præcedentia, non esse Agur, sed ipsius Salomonis, ideoque nomina *Agur, Iake, Ithiel et Uchal*, quæ propria videntur, appellative esse accipienda, ut significant proprietates et dotes Salomoni convenientes, uti eas appellative accepit et exposuit tam Noster quam Septuaginta. Ecclesia enim et Patres hæc, æque ac præcedentia, tribuunt Salomoni, citantque nomine Salomonis, non Aguris; ita Beda, Lyranus, Hugo, Arboreus, Dionysius, Peltanus et alii (1).

(1) In re tam incerta, ego quid sentiam, exponere tamen liceat. Nomina hæc symbolica esse cum Hebræorum pluribus interpretibusque antiquis suspicor; Agurem tamen non esse Salomonem, quæ dicuntur vers. 2, videntur

Ego inter utramque sententiam medius incedo; et utramque in concordiam redigo. Dico ergo, sicut in parabolis Evangelicis Christi Domini et aliorum, duplex est sensus : prior est grammaticus, sive corticis litteræ vel parabolæ; posterior parabolicus et præcipuus, qui per grammaticum sive corticem litteræ parabolice significatur, et per parabolam, velut per imaginem et ideam sibi similem, representatur. Sic pariter hic accidit : est enim hæc parabola vel ænigma Salomonis, in quo sensu grammatico; sive in cortice parabolæ, alludit ad virum sua ætate sapientia insignem, puta ad Agur, quasi his hic suos discipulos vel familiares, Ithielem et Uchal instruat; suamque sapientiam doceat. Imo Salomon Agurem hoc cap., et cap. seq. Lamuelem, ut interlocutores inducit; sicut Plato in *Dialogis*, et Plutarchus in *Symposiis* (est enim et hoc symposium, sive convivium sapientiæ Salomonis) varios inducunt interlocutores, ut Socratem, Protagoram, Menonem, etc. In Aguris ergo et Lamuelis persona loquitur hic Salomon : eorum enim nomen et personam induit, ut nominis significata sibi attribuat. Ac probabile est gryphos et ænigmata hujus capituli dictata fuisse ab Agure, sed ea sua facit et in se transcribit hic Salomon, imo ea confirmat, eisque suum dat calculum, pondus et auctoritatem.

Sub hoc ergo grammatico sensu et cortice nominum propriorum Aguris, Jake, Ithielis et Uchal, parabolice significat res arcanas, dum nomina hæc propria interpretatur, eorumque significata sibi adscribit, q. d. Verba Aguris, id est Salomonis, qui fuit Agur, id est congregans; et filius Jake, id est vomentis, quia ipse suam sapientiam hic congregavit, eamque

Sensus grammaticus.

indicare. Hæc igitur sit totius loci interpretatio : *Verba hominis collecti* (gall. *recueilli*, in sensu mystico : quis tandem ille sit, ignoro), *filius hominis Deum timentis*, vel potius *a Deo inspirati* (quo innuitur ipsum quoque divina inspiratione frui), *effatum*, scilicet propheticum, seu a Deo inspiratum. *Dictum illius viri collecti ad Ithielem, ad Ithielem*, inquam, et *Uchalem*, ejus discipulos, saltem ex hypothesi.

in paucos quaternarios contraxit, ac suam mentem sensusque in Deum collegit, ut ejus lumina divina abunde hauriret eisque plenus, illa deinde aliis pleno ore eructaret tanta abundantia, ut eam vomere videretur; perinde ac fornax non absurde, sed eleganter dicitur vomere scintillas et ignes, quia illos copiose ejaculatur; et Virgilius ait: « Umbo vomit aureus ignes, » et: « Purpuream vomit ille animam, » *Æneid.* IX; et Ovidius, *epist.* 18: « Fluctus vomit atque resorbet Scylla, » et lib. I *Fastorum*: « Flammas ore vomit Cacus. » Sicut ergo gurgites et fontes egurgitant vomuntque aquarum copiam cum impetu, sic Salomon vomit hic aquas sapientiæ velut fons exuberans.

Parab-
olicus.

Significat ergo *ἰθὶל* *filius vomentis*, id est abundans vomitu (sicut *filius iniquitatis* dicitur abundans iniquitate), Salomonis mentem adeo divinis revelationibus fuisse collustratam et repletam, ut instar abundantis, vomitu cogeretur eructare, et toti mundo profundere hæc salutaria dogmata, quæ collecto spiritu quasi plenus musto didicerat et hauserat a Deo; sicut Apostoli, recepto Spiritu Sancto in Pentecoste, quasi pleni musto eructabant magnalia Dei, ut viderentur ea vomere esseque ebrui. Hinc hanc doctrinam vocat prophetiam, quia cœlesti lumine acceptam, dicitque *leithiel*, id est *per Ithiel*, id est per hoc quod *mecum* est Deus (nam *איתי* *itti* significat *mecum*, *אל* *el*, id est *Deus*); et *Ithiel*, id est Deo *mecum* existente et morante; *Uchal*, id est *potero*, *q. d.* Confortatus a Deo *potero* altam hanc sapientiam edere et depromere, sicut de facto eam edo et depromo. Unde Cajetanus sic ad verbum ex Hebræo apposite ad nostram versionem transfert: *Verba collecti filii vomentis. Prophetia, dictum viri per mecum el* (id est *Deus*), *mecum el, potero*. Sic Salomon, *Eccle.* 1, 1, vocat se *Ecclesiasten*, id est concionantem, convocantem et congregantem, docentemque Ecclesiam, sive cœtum fidelium. Planius *leithiel* exponas, *cui nomen est Ithiel*, id est *mecum est Deus*, hoc est, ut vertit Noster, *cum quo est Deus*; *lamed* enim initiale articulus est dativi casus; *Ithiel* vero idem est quod *mecum Deus*.

Symbo-
licus.

Sub hoc secundo parabolico sensu, qui genuinus est et litteralis, latet tertius symbolicus altior et sublimior, quo Salomon assurgit ad Deum et Christum Salomonis antitypum, quem proinde vocat *Ithiel*, id est *mecum Deus*. Cum Christo homine enim fuit divinitas et persona Verbi; unde Christus ab Isaia, cap. ix, vocatur *Emmanuel*, id est nobiscum Deus: igitur Salomon hic adumbrat, et per umbram horum hominum obscure representat mysterium SS. Trinitatis. *Agur* enim, id est congregans, est Deus Pater, in quo est formaliter et radicaliter omnis collectio sapientiæ, et totius divinitatis ac sanctæ Trinitatis congregatio; unde vocatur *filius vomentis*, id est ex abundantia majestatis et gloriæ eructans, et quasi vomens,

Symbo-
licum
SS. Tri-
nitatis.

id est profundens gignensque *Ithiel*, id est filium: hic enim dicit *Ithiel*, id est *mecum est Deus*, quia in Christo inhabitat « omnis plenitudo divinitatis corporaliter, » *Coloss.* II, 9. Hic etiam profundit spiratque *Uchal*, id est Spiritum Sanctum: hujus enim nomen et vox est *Uchal*, id est *potero*, quia Spiritus hic validissimus et potentissimus est, ut nemo ejus vi et efficaciam resistere valeat. Repeatingur et geminatur *ἰθὶל*, ob geminam in Christo naturam, divinam et humanam. Hoc ergo est ænigma SS. Trinitatis; hujus enim mysterium non aperte, sed per involucrem obscuri hujus ænigmatis, Salomon prudenter Judæis rudibus et crassis hoc schemate adumbrare, imo celare voluit et abscondere, ne, si clare illud enuntiaret, ab ipsis non caperetur, sed rideretur, exploderetur et forte blasphemaretur. Hæc ita se habere liquet ex seqq. vers. 4 et 5, ubi Deitatis omnipotentiam, ac SS. Trinitatem, et nominatim generationem Filii clare exprimit, dicens: « Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? » In quo secutus est Davidem patrem suum, dicentem *Psalm.* cix: « Dixit Dominus Domino meo (puta Deus Pater, Deo Filio): Sede a dextris meis; » unde ex hoc loco Christus convicit Phariseos. Nunc sigillatim ex ordine verba expendamus singula.

VERBA CONGREGANTIS. — *Agur* si etymon spectes, est *paul* sive participium passivum conjugationis *cal*, significans *congregatus*, *collectus*, *contractus*; potest tamen active sumi pro *congregans*, *colligans*, *contrahens*, præsertim dum nomen est. Aliqui *Agur* vertunt *peregrinum*, advenam: *אגור* enim significat peregrinari: ut *aleph* sit heemanticum et ascititium; verum minus apposite huic loco congruit hoc etymon.

Sed cur Salomon vocatur *Agur*, id est congregans, vel congregatus et collectus?

Respondet primo Cajetanus, eum vocari *collectum*, quod mentem viresque et sensus omnes colligeret, et in Deum sevocaret, ut divinos sapientiæ satus exciperet, quos abunde in alios profunderet, et quasi divino musto plenus evomeret: *אגור* enim significat frumenta a paleis excussa et pura in horrea congregare, ac mustum in dolia condere.

Secundo, Lyranus censet Salomonem dici *congregantem*, quod Israelitas sibi subditos sua sapientia in unum regnum unamque synagogam congregavit et confœderavit, ut nulla seditio aut rebellio ejus regnum concusserit: nam, ut ait Agapetus Diaconus in *Admonit. ad Justinianum Imperatorem*, « unum regis et agricolæ studium, una cura est congregare: hic quidem serit frumentum, et frumenta congregat; ille vero beneficia serit, et cives conducit. »

Tertio, Hugo *congregantem* censet idem esse quod *Ecclesiasten*, qui scilicet populum ad concionem evocat, et ad eos verba facit; verum hæc alieniora et remotiora a mente Salomonis, et a scopo hujus loci videntur.

Salomon
est
Agur, id
est con-
gregans.
Primo.

Secundo.

Tertio.

Quarto. *Quarto* et magis apposite, hebræum *Agur* significat colligere frumenta; unde *Agur* vocatur collector publicæ annonæ frumentariæ; hinc Arabes etiam nunc collectores hoscæ vocant *Agori*. Similis congregator et collector annonæ spiritualis, puta doctrinæ et sapientiæ, fuit Salomon, ut eam in populos distribueret, uti facit hoc libro, juxta illud Christi de servo fideli, « quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram, » *Luc. xii, 42*.

Huc facit illud Platonis in *Protagora*: « Doctrina ceu frumentum accessiones habet, » *q. d.* Sicut frumentum, quoties ad modium venit et mensuratur, toties auctius et cumulatus invenitur (uti patet experienti) donec justum statumque sui terminum acquirat, sic qui doctrinam in alios effundit, eandem auget et cumulat.

Huc accedunt alii, qui *congregantis* exponunt de fructu auditorum, allusione ad messem messorum, *q. d.* Sicut messorum amplam colligunt messem, sic ego Salomon amplum auditorum fructum, serendo et docendo hæc mea dogmata, collegi.

Quinto genuina. *Quinto* et genuina, dicitur Salomon *congregans*, id est collector et compilator, quia sententiæ graves, elegantes, certas, eximias, non ab alio, sed a se compositas in hoc volumen, velut grana a paleis excussa, eventitata et pura, in horreum congregavit. Proprie vero dicitur *congregans* respectu sententiarum hujus capituli et sequentis, quia illæ præ cæteris sunt selectæ et illustres, et quia eas in breves quaterniones adunavit densavitque, ut paucis verbis multa arcana et sublimia significaret, sicut multa spicarum messis, per trituram excussis paleis et culmis, in pauca redigitur grana, quæ densata in horreum inferuntur; ac sicut multa grana molita, excussis cribro siliquis sive furfuribus, in paucam farinam sive pollinem contrahuntur; aut sicut uvæ foreulari expressæ, rejectis racemis, acinis et vinaceis, parum dant liquoris præstantis, puta vini, quod collectum et densatum in dola congregatur. Radix enim *agar* alludit ad *גַּרְגַּרָה* *gera*, id est atraxit, contraxit, unde significat congregationem, qua res multæ in paucas contrahuntur et densantur; hinc *אִגְגַּרְתִּי* *iggetet* vocatur epistola, quod in ea multæ res paucis scribantur et contrahantur, ut ad amicos perferantur. Unde notat *Aben-Ezra* *Agur*, id est Salomonem, hic compilare et condensare sententiæ illustres, quarum singulæ sint quadrimembres, eo quod quaternis rebus conflentur et consent, excepta una vers. 7, quæ bimembris est, et duabus tantum rebus conflatur, licet si recte consideres, in eadem invenire sit quaternionem, scilicet eam quaternis rebus, ut cæteræ, constare: nam et prima sententia, quæ primis sex versiculis absolvitur, quaterna continet, puta quatuor elementa: nimirum cælos, quorum nomine ignis intelligitur (qui proxime ad cælos accedit, imo vete. es censuere solem esse

ignem, uti dixi *Eccli. xliii, 3*), ventum sive aerem, aquam et terram. Salomon ergo vocatur hic *Agur*, id est congregans, contrahens, densans: quia omnes hæc sententiæ in breves et paucos quaternarios rerum multiplicium, similium vel dissimilium densavit et contraxit.

Denique *congregans* accipi potest pro *colligans*; segetes enim congregantur, dum in manipulos et fasciculos colligantur; colligans autem idem est quod sententiæ involucris parabolarum et ænigmatum involvens, adstringens et celans, nec eas plana narratione explanans et explicans, juxta illud *Isaia viii, 16*: « Liga testimonium, signa legem, » *q. d.* Ne clare edicta mea Judæis enunties, sed parabolis ea involve et tege. Itaque *congregans*, id est *colligans*, notat sequentes parabolas esse gryphos et ænigmata.

FILII VOMENTIS, — id est plenus vomitu, ita repletus deliciis et vini, ut eas eructet et evomat. Sicut enim si quis largiter comedat res multi succi multæque substantiæ, sed in parvam quantitatem densatas et contractas, uti sunt pulles, gallinæ aut vervecis succus contusus, distillatus, et in exiguum liquorem contractus (quod vulgo pistum sive sublimatum, vel quintam essentiam vocant), vina generosa, etc., parva earum quantitate ita stomachum infarcit impletque, ut, dum stomachus singula resolvit, enucleat et concoquit, distendatur et accendatur, nec possit ea continere, sed cogatur evomere: sic pariter mens Salomonis hisce sententiis densatis et multa significantibus plena, tumida et infarta, non tam eas eloquitur quam eructat et evomit, ob earum copiam, densitatem, præstantiam et vim, æque ac animi ardorem et impetum, ut eas expromat, aliisque infundat et imprimat. Porro *Plinius*, lib. XI, cap. xxxvii, docet illa animalia duntaxat vomere, quæ inferiorem ventrem habent angustum, qualia sunt homo et canis: « Subest, ait, venter stomachum habentibus, cæteris simplex, ruminantibus geminus, sanguine carentibus nullus: intestinus enim quibusdam ab ore incipiens, quadam via eodem reflectitur, ut sepia et polypo. In homine adnexus infimo stomacho similis canino, his solis animalium inferiore parte angustior; itaque et sola vomunt, quia repleto propter angustias supprimitur cibis, quod accidere non potest iis quorum spatiosa laxitas eum ad inferiora transmittit. » Sic pariter Salomoni inferior mentis venter, qui res humanas contemplatur, angustior erat, præsertim zelo et ardore superioris, in mente, ut ita dicam ventris eum coarctante, ac perurgente ad contemplandas res divinas et cælestes: quare angustia hæc coegerunt eum hæc eructare, et quasi emovere in bonum et salutem subditorum, omniumque hominum. Aliqui, ut *Aben-Ezra* et *Osorius*, pro *filiis vomentis* vertunt, *filiis obedientis*, vel *obedientia*. Hoc enim significat hebræum *בִּן יָקֹוֹץ* *bin iake*, si illud a *יָקֹוֹץ* *iaka*, id est audire, obedire, derives. Unde *Aben-Ezra*:

Quænam animalia vomunt?

Salomon, inquit, vocatur *filius iake*, id est Davidis, cui populi auscultabant et obtemperabant, aut potius qui Deo per omnia auscultabat et obtemperabat. Unde a Deo vocatur, *vir secundum cor Dei*. Verum Noster et alii passim *iake* derivant a *הקו* *ko*, id est vomuit, ut *ioid* sit heemanticum, non radicale. Vertendum ergo, *filius vomentis*.

Igitur *vomentis* significat redundantiam sapientiae et spiritus in Salomone, ut eam quasi continere non valens, cogeretur pleno ore et gutture effundere et quasi vomere, perinde ac David dicens, *Psalm. XLIV*: « Eructavit cor meum verbum bonum, » *q. d.* Præ copia et præstantia sapientiae divinae, quam caelitus hausi, non possum eam cohibere, quin eam eructem, et cum impetu proloquar. Alludit ad mustum vini generosi, quod æstuans et bulliens superne per orificium emittit igneos vapores, halitus et bullas, adeo ut, si orificium hoc claudas, vinum suo æstu ipsa vasa disrumpat; spiritus enim vini æstuantis vase contineri nequit: similis erat spiritus Davidis et Salomonis, ac similis est cujusvis viri Apostolici et zelosi. Huc facit illud Rhodigini, lib. XXI, cap. VIII, vomentes olim vocatos, qui non præmeditata oratione, sed ex tempore aliquid profarentur: « Hodie, ait, proponas, cras vero audias, non enim sum ex vomentibus, sed ex accurate dicentibus. » Prophetæ vero, qualis erat David et Salomon, quia Spiritu Sancto afflante ex tempore sua dogmata proloquebantur, inter vomentes censeri poterant. Idem Rhodiginus, lib. XXI, cap. XLIV: Palaton, ait, pictor pinxit Homerum vomentem, reliquos vero Poetas circumstantes, atque exorbentes quæ ille ore et pectore funderet: qualem etiam Ovidius eleg. 8 *Amor.*, eundem describit, velut perenniter scaturientem, reliquosque Poetas ex illo « ingeniorum fonte, » uti eum vocat Plinius lib. XVII, cap. V, bibentes, cujus

« Vatum Pieriis ora rigantur aquis. »

Addamus hic aliorum aliter opinantium expositiones.

Primo, R. Levi: Salomon, ait, vocatur *congregans, filius vomentis*, quod apud se collectas haberet cogitationes contrarias in gravissimis questionibus, evomereque voluerit onerosum et inutile pondus cogitationum, quæ ad veritatis normam exactæ non essent, ut eas reservaret sibi, quæ utiles essent, veritatique consentirent, *q. d.* Salomon evomuit vanas cogitationes et desideria concupiscentiæ, ut in cor vacuum congregaret et coacervaret cogitationes sanctas et desideria cœlestia.

Secundo, Hugo: Salomon, inquit, est *filius vomentis*, id est filius Davidis ex Bethsabee: *Bethsabee* enim, vel, ut Hebræi pronuntiant, *Bat sceba*, idem est quod *filia saturitatis*; filius ergo vomentis idem est quod filius exsatiatæ et saturæ, quia scilicet Salomon deliciis sese exsaturavit usque

ad fastidium et vomitum, *q. d.* Apposite Salomonis mater dicta est *Bethsabee*, id est filia saturitatis, quia ipsa paritura erat filium qui se omnibus mundi voluptatibus exsatiaret usque ad nauseam et vomitum: hoc omen habuit Bethsabee nomen.

Tertio, idem Hugo: Salomon, inquit, vocatur *filius vomentis*, id est Davidis qui, ut periculum capitis evaderet, salivam vomens simulavit stultitiam coram rege Achis, I *Reg. XXI*. Unde apposite subditur: « Stultissimus virorum ego sum, » *q. d.* Apposite ego Salomon genitus sum a Davide qui stultitiam simulavit, quasi stultus a stulto, ut stultitia patris simulata, omen et præsagium foret veræ stultitiæ filii, cum ipse idola adoravit.

Quarto, vir eruditus censet *vomentis* alludere ad morem veterum, quo in conviviis olim dicturi sententiam, et sapientiam suam deprompturi, ut serenius id facerent, prius stomachum caputque cibo et vino gravatum vomitu levabant. Unde Plutarchus in *Symposio* docens in convivio philosophandum, consulit vomitum ei qui apte et erudite dicere velit, cum caput vino oneratum sentit. Agur ergo, id est Salomon, vocatur *filius vomentis*, quia ex vomitu levato capite et expeditis sensibus, ad docendum prosilierat: verum hæc sententia Epicuro quam Salomone dignior videtur.

Quinto, alii per vomitum putant notari severitatem et acrimoniam harum parcemiarum, quod sint satyricæ, acriusque vitia et vitiosos perstringant: hoc enim vulgo vocamus evomere quid in quempiam. Sic Cicero, *Philipp. V*: « In me absentem, inquit, orationem evomuit, » id est invecivam in me habuit. Unde Septuaginta paraphrasticè vertunt: « Mea verba, fili mi, timeto, et suscipiens ea pœnitentiam age. »

Hæc enim verba non recte omissa a Complutensibus et Regiis habent codices Vaticanæ, cap. XXIV, cum toto hoc cætero capite, quibus non alia respondent quam ista: « Verba congregantis filii vomentis, » ut patet conferenti textum Hebræum, Græcum et Latinum. Sensus ergo est, *q. d.* Cum verba mea exceperis, o fili, timor Dei astringat et congregat ad se et ad Deum mentem tuam, ut præteritorum peccatorum pœnitentiam agas, itaque ea evomas et expellas, *q. d.* Verba mea sunt catapotia sive pharmaca catarthica, quæ stomachum mentis timore sancto commovent et compungunt; itaque vomitum peccatorum per pœnitentiam eliciunt et provocant.

Sexto, alii per vomitum censent notari pœnitentiam Salomonis, *q. d.* Ego Salomon congregavi mihi opes, delicias et voluptates totius mundi; at omnium vanitatem expertus, earum me tædavit, easque nauseabundus respui et quasi evomui, ac pœnitentiam agens vitam præteritam damnavi, dixique: « Stultissimus virorum ego sum. » Ita R. Salomon, R. Levi, Arboreus, et noster Pineda, lib. VIII *De Rebus Salomon.* cap. I, sect. 6. Hinc sicut vis vomitus ciet lacrymas,

ideoque Plinius ait vomitum levare stomachum, sed nocere oculis; sic pœnitentia lacrymas exci- vit Salomoni. Quocirca in laminis Eliberitanis nu- per inventis, lingua Mozarabum inscriptum le- gitur de Salomone: « Et flevit scelus suum vehe- menti fletu, et condonatum est ei, » uti citat Pi- neda, esto alii de laminarum istarum fide dubi- tent. Addunt iisdem Salomonem amissum per peccata prophetiæ spiritum recepisse per pœni- tentiam, ideoque subjungere: « Visio quam lo- cutus est vir cum quo est Deus. » Hæc illi non im- probabiliter, at incerte: de Salomonis enim pœ- nitentia et salute nil certi statui potest, quæcum- que enim ad utramque astruendam a multis pro- feruntur, vel ambigua, vel incerta sunt. Utram- que ergo Deus voluit hominibus esse incertam, ut eis sanctum timorem incuteret, eosque metu pio semper suspensos dubio et terribili Salomo- nis exemplo detineret.

Allegorice, *filius vomentis*, puta Salomonis, fuit Christus Dominus verus Salomon, qui ejus ad instar Evangelium docuit, imo eructavit parabolas, nec nisi in parabolis loquebatur turbis, « ut impleretur quod dictum erat per prophetam Da- videm *Psalm. LXXVII, 2*, dicentem: *Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a con- stitutione mundi, » Matth. XIII, 35.*

VISIO QUAM LOCUTUS EST VIR CUM QUO EST DEUS.
— Hebraice, *onus dictum viri ad Ithiel*: *onus*, he- braice *מַסָּה* *massa*, vocatur prophetia minax et one- rosa, quæ a Deo velut onus grave humeris po- pulorum imponitur, uti dixi *Isaiæ XIII, 1*; inde extenditur ad quamlibet prophetiam etiam faus- tam et lætam. Hæc enim vocatur *onus*, quia, ut ait S. Dionysius, *Prophetæ divina patiebantur*, id est, non tam agebant quam sustinebant, patie- bantur et portabant spiritus divini vim et impe- tum. Hinc pro *vir* hebraice est *גֵּבֶר* *geber*, id est potens, robustus, qui scilicet ad portandum hoc onus vires habet firmaque latera. Unde ex Hebræo vertas, *onus*, sive *prophetia dicta a viro dicente*: *Per mecum Deus, mecum Deus, et potero*. Insinuat enim Salomon mysterium SS. Trinitatis, *q. d.* Il- lustret me Deus Pater, illustret me Deus Filius, illustret me Spiritus Sanctus, et sic prævalebo et potero digna iisdem effari.

Porro hæc parabola et ænigmata hujus capituli vocantur *onus*, id est *visio* et *prophetia*; primo, per catachresin, quia obscuræ sunt et arcanæ, ideoque illustrante Spiritu Sancto revelatæ et dic- tatæ a Deo instar prophetiæ; secundo, proprie, quia vere futura enuntiant, sed obscure per ænig- mata, enuntiant enim Filii Dei incarnationem, na- tivitatem, passionem, ascensionem in cœlum, etc., uti patebit vers. 4, in fine, et vers. 19. Quocir- ca Salomon a S. Epiphanio, *hæresi 67*, vocatur *Propheta beatissimus*; S. Gregorius Nazianzenus quoque eum Prophetis cæteris annumerat, tract. *De Veris et germanis Scripturæ lib.*, æque ac S. Au- gustinus, *lib. II De Doctrina Christ.*, cap. VIII, et

lib. XVII De Civit., cap. XX, diserte asserit « Salo- monem in tribus suis libris prophetasse. » Sic et Theophylactus, *lib. II De Fide*, ac Psellus, *Præf. in Cant.* Denique Chaldæus Paraphastes sic Eccle- siasten orditur: *Verba prophetiæ, quæ prophetavit Ecclesiastes. Ipse est Salomon filius David.*

Rursum vocantur *onus*, quia castigationem con- cupiscentiæ per legem et disciplinam Dei propo- nunt, quæ sane homini in natura corrupta in- gens est onus, præsertim quia violentibus eam intentat pœnas graves, tum in hac vita, tum in gehenna.

Hinc pro *quam locutus est*, hebraice est *כִּנְיָנוּם* *neum*, id est dictum certum et indubitatum, cer- taque fide instar prophetiæ a Deo revelatæ cre- dendum, quod S. Paulus, *I Tim. I, 15*, vertit vo- catque *πιστις ὁ λόγος*, id est *fidelis*, sive *fidus* certus- que *sermo*. Unde sicut prophetæ et Paulus, sic et Salomon hic dicturus res certas et indubitatas, imo oracula Dei, præmittit *neum, q. d.* Quod dicturus sum certissimum est, et omni fide dig- num, quia Dei est oraculum.

COM QUO EST DEUS, ET QUI DEO SECUM MORANTE.
— Hebr. *לְאִיתִיאל לְאִיתִיאל* *leithiel leithiel*, id est *per mecum Deus, per mecum Deus*, qua geminatione significat Salomon se copiosam Dei illuminatione- nem accepisse, ut Deo plenus, ac a Deo potentis- sime afflatus eructaret, et quasi evomeret hæc Dei oracula. Rursum, ea non semel, sed iterum et ite- rum sibi esse revelata a Deo, simul impellente ut ea depromeret et eructaret. Septuaginta para- phrastice vertunt, *hæc dicit vir credentibus Deo, et quiesco*; et Arabicus, *hos sermones dicit homo iis qui credunt et abstinerunt*: cum credentibus enim Deus est per fidem et gratiam, *q. d.* Ego hæc Dei oracula iis enuntio, qui Deo credunt; hi enim mihi pariter Deo afflato, et ex ore Dei loquenti credent. « Et quiesco, » id est sic parabolis meis finem impono, ac finito dicendi et scribendi la- bore, perfectoque opere conquiesco.

CONFORTATUS. — Hebraice est *אָחַל* *uchal*, id est *potero*; nam est futurum *אָחַל* *achol*, id est potuit, prævaluit, vicit, superavit. Unde Theodo- retus et Cajetanus vertunt, *potero vel prævalebo*; Aquila vero vertit, *perfice*, quia *uchal* derivat a *כָּלַל* *calal*, id est *perfecit*. Huc spectant Septuaginta vertentes, et *quiesco*; vel, ut Auctor *Catenæ Græc.* vertit, *nunc finem facio, q. d.* Finito perfectoque opere cessabo et quiescam. Hæc versio symbolice valde congruit Spiritui Sancto: ipse enim est *uchal*, id est *perfectio*; sive terminus, et complementum SS. Trinitatis, æque ac Christi Domini, Apostolo- rum et fidelium omnium; hos enim charitate, zelo, omnique virtute, gratia et gloria cumulat ac perficit. Denique *tertio*, alii *uchal* derivant ab *אָחַל* *achal*, id est *comedit*, ac pro *אָחַל* *uchal*, alio puncto legunt *אָחַל* *ochal*, id est *comedam*, hoc est, *comedo vel comedi*; quod recte respondet *פִּי* *fili vomentis, q. d.* Ego id eructo et quasi evomo, quod affatim Deo me cibante et inebriante co-

medi, quoque totum mentis ventrem et stomachum opplevi, et quasi saburravi.

Vers. 2. 2. STULTISSIMUS SEM VIRORUM, ET SAPIENTIA HOMINUM NON EST MECUM. — Pro *stultissimus* hebraice est בער *baar*, id est tardus, stupidus, stolidus, pecuinus, animalis, qui instar pecudis hinc inde oberrat, nec se regere sua ratione valet, sed ductore et rectore opus habet. *Baar* enim derivatur a בעיר *beir*, id est pecus, animal, brutum, a despascendo ita dictum; *baar* ergo est qui pecudem sapit, qui animale vitam agit, qui bruti mores refert. Igitur Hebræa ad verbum habent: *Quia tardus ego sum præ viro* (quolibet, id est præ viris omnibus), *et hominum intelligentia non est mihi*; Septuaginta, *insipientissimus enim sum omnium hominum, et prudentia hominum non est in me*; Syrus, *quoniam egentissimus ego sum cogitationum*; Vatablus, *stupidior quidem ego sum quam quisquam alius*; Baynus, *cum stultior sim quovis, et non sit intelligentia hominis mihi*. Hebræa incipiunt a כי *ki*, id est quia, nam, enim, ut vertunt Septuaginta, *q. d.* Ideo ego hic in persona mea non loquor, sed in persona Aguris, eumque a Deo confortatum induco loquentem, quia ego, cum meipsum penitus considero, video me esse bardum, amentem, infantem et elinguem: Noster tamen omisit *quæ*, quia hebræum *ki* sæpe per pleonasmum redundat, tantumque dat initium sermoni, *q. d.* Equidem bardus sum, et stupidum me agnosco præ cæteris hominibus. Jam

Primo, Rabbini apud Lyranum, Arboreus, Pineda et alii. vers. 1 citati, censent hæc esse verba Salomonis de luxuria et idololatria sua dolentis et pœnitentis, quasi ipse hic seipsum accuset, quod, cum sapientia summa a Deo dotatus fuisset, tamen se ad tantam insipientiam abjecerit, ut inter concubinas velut sus sese volutans, eis placendi studio deos eorum, id est lapideas et aureas statuas, adoravit, *q. d.* Accuso me quod, cum cæteris plus sapere debuisssem, plus omnibus desipui, et qui unum Deum colere debui, idola adoravi, imo toti populo idololatriæ choragus et magister exstiti. Sed mirum cuiquam videatur, si Salomon hic pœnitet, cur peccatum ipse idololatriæ publicum et scandalosum, cujus eum pœnitet, hic non nominet, et nominatim retractet damnetque, ut scandalum quod populo dederat, amoveat et tollat: hoc enim vera pœnitentia jubet et exigit. Unde hanc Rabbiorum sententiam refellit Lyranus qui, cum Abulensi aliisque, censet Salomonem in idololatria mortuum impœnitentem, esseque damnatum. Quia, inquiunt, si pœnituisset, debuisset destruere templa idolorum a se fabricata; hoc autem non fecit, quia illa steterunt usque ad Josiam, qui ea evertit, *IV Reg. XIII*: sed de hoc plura alibi.

Secundo, R. Salomon censet Salomonem se vocare stultum, eo quod sapientiæ suæ confisus, contra præceptum Dei dicentis, *Deut. IV, 2*: « Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec aufe-

retis ex eo, » quod citat hic Salomon, vers. 6, multa verbis Mosis addiderit vel detraxerit. Verum hac in re stultior et stolidior Salomone est R. Salomon: constat enim Salomonem has parabolæ ex instinctu Dei dictasse, nec iis eum quid addidisse contrarium, vel detraxisse necessarium legi Mosis, sed potius eam explicasse et inculcasse.

Tertio, R. Levi autumat Salomonem se nuncupare insipientem, eo quod cœlestium orbium scientiam non habuerit; ideoque explicando subdere: « Quis ascendit in cœlum atque descendit? » Hinc eundem dicere de Ecclesiaste, id est de seipso, cap. XII, 10: « Quæsiit verba utilia, » ut nimirum voce de cœlo delapsa sibi responderetur, quod tamen non est consecutus. Rursum Salomon postulavit æquari summis Prophetis in patrandis miraculis, ut omnibus elementis dominaretur. Hoc autem ab eo flagitari nefas erat, quod tamen aliis licebat, ut Mosi qui in cœlos ascendit et descendit; Aaroni qui spiritum cohibuit, juxta illud: « Et stans inter mortuos ac viventes, populo deprecatus est, et plaga cessavit » in seditione Core, quem vivum terra absorbit, et plaga in cæterum populum desæviit, *Num. XVI, 48*; Eliæ, qui vestimentis aquas cohibuit, *IV Reg. II, 14*; Josue, qui firmavit terræ terminos, cum sol in Gabaon fixus constitit, *Josue X, 13*. Verum hæc, æque ac illa R. Salomonis, insulsa ac stolidæ sunt.

Quarto, Auctor *Catænæ Græc.* ex Septuaginta sic vertit, *nunc finem facio: sum enim mortalium omnium stultissimus, neque ulla humana prudentia in me exstat*, sicque explicat, *q. d.* In posterum morum doctrinam vobis tradere, ac ad illam vos amplius exhortari desistam, quia mortalium sum stultissimus, hoc est, Deo divina sapientia me illustrante, omnis humanæ prudentiæ jacturam feci, ac vera sapientia a Deo mihi infusa sustulit ex me omnem falsi nominis scientiam.

Huc accedit expositio S. Gregorii Nazianzeni, *orat. 29*, post initium: « Stultissimus sum viro- rum: significat, ait, Salomon nullam se propriam habere prudentiam, sed divina et perfectiori sapientia afflari. Siquidem, et Paulus cum aiebat, *Galat. II*: Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus; non utique de seipso quasi mortuo loquebatur, sed tanquam de eo qui præstantiorem quam vulgus mortuum soleat, vitam ageret, utpote qui veræ vitæ, nulloque mortis fine circumscriptæ particeps esset. »

Quinto et genuine, Salomon, licet sapientissimus mortalium, vocat tamen se insipientissimum ex modestia et studio humilitatis, quia humiliter de se sentiens, ex seipso talem se agnoscebat, omnem vero sapientiam suam non sibi, sed Deo a quo illam infusam acceperat, et cujus illa erat, jure adscribebat. Simili sensu S. Paulus (uti et S. Franciscus), licet sanctissimus, vocat se primum peccatorum, *I Timoth. I,*

vers. 15. Humilis enim de seipso sensus sua parvi, aliena magni aestimat. Sensus ergo est : « Stultissimus virorum ego sum, » id est mihi esse videor, dum scilicet me, ac mea quæ ex meipso habeo, seclusa Dei illuminatione, specto; dum sapientiæ meæ parvitatem intime perpendo ac penetro, eamque tum cum mea ignorantia, tum cum divina sapientia comparo; videor mihi esse ignorantissimus; adeoque abyssus ignorantiae et stultitiæ, quodque cæteri quorum ita mihi perspecta ignorantia non est, longe sint me sapientiores, præsertim in sapientia practica, atque in cognitione sui, et Dei. Unde putant Hebræi Salomonem, suæ idololatriæ et peccatorum conscientium, penitentem hæc dixisse, licet eos refellat Lyranus.

Summa, hisce verbis docere nos vult Salomon, sapientiam veram maxime sitam esse in cognitione sui, suæque miseræ et insipientiæ, atque humili de seipso sensu et aestimatione. Sic Socrates rogatus quid sciret, respondit : « Hoc unum scio quod nihil scio. » Imò alius idem rogatus respondit, addiditque se ne hoc quidem, quod scilicet nihil sciret, scire. Sic S. Augustinus aiebat : « Domine, norim te, norim me; » in his duobus enim summa sapientiæ practicæ consistit. Et S. Franciscus : « Domine, ait, quis tu? quis ego? tu abyssus sapientiæ, entis, omnisque boni; ego abyssus insipientiæ, nihili, peccatorum, omnique mali. » Hunc esse sensum liquet ex eo quod mox immensam Dei sapientiam et potentiam in rerum omnium creatione et gubernatione, præ sua obstupescens subdit : « Quis ascendit in cælum, etc.; quod nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? »

Mystice S. Hieronymus, lib. II *Contra Pelagium*, et S. Augustinus, *epist.* 49, censet Salomonem hic loqui in persona Christi; Christum ergo vocare se stultissimum, tum quia nostras stultitias, cupiditates ac scelera in se luenda et expianda suscepit; tum quia sapientia Christi mundo videtur, stultitia : Christus enim docuit verbo et exemplo beatos esse pauperes, lugentes, esurientes, persecutionem patientes, etc., quæ omnia mundanis videntur esse stulta. Unde Christus ait, *Psal.* LVIII, 6 : « Deus, tu scis insipientiam meam; » et Paulus I *Cor.* I, 23 : « Nos autem, ait, prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam; quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. » Hoc est quod ait hic Salomon : « Et sapientia hominum non est mecum. »

Vers. 3.

3. NON DIDICI SAPIENTIAM (1), ET NON NOVI SCIENTIAM SANCTORUM.—Hebræa videntur contrarium dicere; habent enim : *Et novi scientiam Sanctorum* (2);

(1) Scilicet rerum humanarum.

(2) Pro *sanctorum* melius veritas *sanctissimi*, scilicet

itaque legunt nonnulli codices Latini, ac Beda, qui sic explicat, *q. d.* Polleo sapientia non humana et studio acquisita, sed divina cœlitus mihi indita; et, ut ait Vatablus, « expers sum humanarum artium, at divinarum gnarus sum. » Unde Septuaginta vertunt, *Deus docuit me sapientiam, et scientiam Sanctorum cognovi.* Sic et Arabicus. Verum repetendum ex priori hemistichio *non*, ac legendum cum Romanis negative : *Et non novi scientiam Sanctorum*; prima enim negatio ad sequentes omnes sententiæ partes, sæpe apud Hebræos per zeugmā extenditur, ut *Psal.* CXLII, 7 : « Ne avertas faciem tuam a me, et (non) similis ero (sim) descendantibus in lacum, » id est, ne avertas a me faciem, neque me similem mortuis efficias. *Psal.* XLIII, 19 : « Non recessit retro cor nostrum, et (non) declinasti semitas nostras a via tua. » *Psal.* I, 5; *Psal.* IX, 19; *Prov.* XXIV, 23, in Hebræo, et sæpe alibi. Jam aliqui sic exponunt, *q. d.* Cum difficultatem eorum quæ dicturus sum considero, hæreo et quasi obstupesco; video enim meam ignorantiam, et ad illa declaranda ineptitudinem, meque stultissimum agnosco, quia careo sapientia humana, quæ docendo et discendo acquiritur; careo et scientia divina, quam Deus Sanctis infundit: nec enim sapientiam meo Marte didici, aut studio acquisivi, nec tantam cœlitus hausi, quanta ad ea quæ enuntianda supersunt requiritur: sed eam sapientia Sanctorum, qualem quantamque scilicet habuere sancti Prophetæ, longe inferiorem et imparem profiteor. Verum planius exponas eo modo quo dixi vers. 2, *q. d.* Quod ad me attinet, videor mihi ex me meisque ingenii et naturæ viribus mortalium esse insipientissimus: etsi enim ex infusa mihi cœlitus sapientia sim omnium sapientissimus, tamen hoc totum est donum Dei: quare illud mihi non arrogo, nec meum esse censeo, sed totum Deo auctori, cuius in solidum est, regero et refundo. Restat ergo ut ex meipso mihi videar bipedum hominumque stultissimus.

4. QUIS ASCENDIT IN COELUM ATQUE DESCENDIT? QUIS CONTINUIT SPIRITUM IN MANIBUS SUIS? QUIS COLLIGAVIT AQUAS QUASI IN VESTIMENTO? QUIS SUSCITAVIT OMNES TERMINOS TERRÆ? QUOD NOMEN EST EJUS, ET QUOD NOMEN FILII EJUS, SI NOSTI? — Syrus præponit : *Dic mihi quis ascendit, etc.*

QUIS CONTINUIT SPIRITUM IN MANIBUS SUIS? — Hebraice, *quis collegit spiritum in pugillis suis?* Pagninus, *in velis suis;* Septuaginta, *in sinu suo;* Chaldæus, *quis tenuit ventum in pugillis suis?* Aquila, *quis collegit spiritum in palmis?* Symmachus, *quis congregavit ventos in pugillis?*

QUIS COLLIGAVIT AQUAS QUASI IN VESTIMENTO? — Chaldæus, *quasi in pallio;* Syrus, *in sudariolo;* Septuaginta, *quis convertit aquas in vestimento?* vel, ut legit Auctor *Catænæ Græc.*, *quis universam*

Dei; aut *sanctorum*, in neutro, rerum scilicet divinarum.

aquam, quasi intra vestimentum conclusam, in unum coegit?

QUIS SUSCITAVIT OMNES TERMINOS TERRÆ? — Hebraice, quis statuit omnes fines terræ? Septuaginta, quis tenuit omnia extrema terræ? Chaldaeus, quis statuit terminos terræ? Syrus, quis constituit validos terræ? Auctor *Catenæ Græc.*, quis in omnem terræ summitatem dominatum obtinuit? Jam

Primo, Rabbini apud Lyranum hæc omnia de Moysæ exponunt: « Quis ascendit in cælum atque descendit? » *q. d.* Quis Moysi par aut similis exstitit, qui in montem Sina cælo proximum conscendit, ibique cum Deo collocutus legem ejus ad nos descendens detulit? « Quis continuit spiritum in manibus suis? » quis aerem et ventos habuit sibi subjectos, ut instar Mosis eos virga verberans, culices et ciniphes eliceret, qui totam Ægyptum opplerent? « Quis colligavit aquas quasi in vestimento? » sicut fecit Moyses dividens aquas maris Rubri, ut transiret populus Israel, cui proinde aquæ fuerunt pro muro a dextris et a sinistris, *Exodi* cap. xiv. « Quis suscitavit omnes terminos terræ? » sicut fecit Moses, qui in erectione tabernaculi suis meritis immisit terrorem omnibus gentibus Chanaan, ut in ea Hebræos per Josue collocaret, ipsique omnes ejus regiones firmiter possiderent, juxta illud *Deut.* II, 25: « Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos. » « Quod nomen est ejus? » *q. d.* Si dicatur quod alius ante Mosen exstitit, qui similia portenta patrarit, declaretur quis ille fuerit, et quod fuerit nomen ejus. Et si respondeatur eum esse vita functum, et nomen ejus datum oblivioni, declaretur « quod nomen filii ejus? » quænam scilicet fuerit genealogia, ac filiorum et nepotum propago, per quam illius ad nos fama transmissa est; cumque nemo talis reperiri aut nominari possit, superest ut concludamus neminem exstis-
tisse Mosi parem aut similem; atque idcirco, cum Moses ex ore Dei in *Deut.* cap. xvii, 16 et seq. prohibuerit ne rex Israel multiplicaret sibi equos, aurum, argentum, uxores, etc., et tamen ego Salomon fecerim contrarium; hinc liquet me fuisse stultissimum virorum, uti dixi. Hæc Rabbini.

Verum hæc omnia recte confutat Lyranus. Nulla enim Mosis hic fit mentio, nec Moses ascendit in cælum, ex eoque descendit, nec omnes terræ terminos, sed exiguum terræ portionem, scilicet Chananæam, duntaxat tradidit Hebræis, etc. Igitur hæc et cætera soli Deo competunt, ut patebit ex similibus Scripturæ sententiis, quas mox citabo.

Dico ergo Salomonem ex sua insipientia et infirmitate assurgere, et admirari immensam Dei potentiam et sapientiam, ut ostendat se comparatum Deo esse insipientissimum et stultissimum, atque in his duobus consistere veram sapientiam, scilicet ut cognoscas quis sis, et quis sit Deus, ac dicas cum S. Augustino: « Domine, noverim te, noverim me; » scilicet noverim me esse insipien-

tissimum, infirmisimum, miserisimum, qui nihil scientiæ, entis aut virtutis habeo ex me; sed quidquid habeo, totum est ex dono Dei. Noverim deinde te esse sapientissimum, potentissimum, optimum, adeoque Ens entium, scilicet te esse immensum et increatum entis pelagus, in quo est infinita entis cujuslibet amplitudo, a quo singula entia creata exiguum suum esse emendicant et hauriunt, juxta illud: « Ego sum qui sum, » *Exodi* III, 14. Vide ibi dicta.

Porro hæc interrogative proponit Salomon: « Quis ascendit? » etc., tum quia hic gryphos et ænigmata sua affert, hi autem per interrogationem proponi solent; tum quia solet Scriptura infinitam Dei sapientiam et potentiam, quæ incomprehensibilis et inexplicabilis est, non affirmative enarrare, sed interrogando contemplari et admirari: sic enim de ea interrogat Isaias, cap. xl, 12: « Quis mensus est pugillo aquas, et cælos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes et colles in statera? quis adjuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit et ostendit illi? Ecce gentes quasi stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt. » Sic *Eccli.* cap. I, 2, interrogat: « Arenam maris, et pluriæ guttas, et dies sæculi quis dinumeravit? Altitudinem cæli, et latitudinem terræ, et profundum abyssi quis dimensus est? sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigavit? radix sapientiæ cui revelata est, et astutias illius quis cognovit? » Hisce gnomis monetur homo, ut Dei comparatione cognoscat suam tum insipientiam, tum infirmitatem, Deoque soli, qui omnia solus potest et novit perfecte, omnem tribuat sapientiam. Sic et Job, cap. xxviii, 20: « Unde ergo, ait, venit sapientia? et quis est locus intelligentiæ? Abscondita est ab oculis omnium viventium, volucres quoque cæli latet. Perditio et mors dixerunt: Auribus nostris audivimus famam ejus. Deus intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius: ipse enim fines mundi intuetur, et omnia quæ sub cælo sunt, respicit. Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura. »

Igitur Salomon hic per compendium perstringit totum opus creationis et gubernationis universi, ut ex eo ostendat incomprehensibilem Dei sapientiam et potentiam, quæ in eo mire resplendet, ut ex eo gradatim assurgamus ad contemplandum et admirandum abyssum longe majorem sapientiæ et potentiæ, quæ in ipso Deo latet abscondita. Celebrat enim hic opus creationis cælorum et elementorum, sub quibus corpora cætera mixta quæ ex elementis conflata sunt, intelligit; sub cælis enim comprehendit ignem, sub spiritu aerem, sub aqua et terra elementum utriusque. Sensus ergo est, *q. d.* Professus sum me esse stultissimum et vacuum sapientia, cum meam ignorantiam confero cum immensa Dei sapientia. Hanc enim considerans non video cur

ego vel quis alius se sapientem aestimare, sibi-que sapientiam aliquam arrogare possit. Etenim estne quisquam qui in cœlum ascenderit, ut ibi cœlorum ordines, motus, stellas ordinate dispo-neret, ac deinde descenderet in terras ut eadem hominibus enarraret? Estne quisquam qui « con-
tinuit manibus spiritum », id est aerem et ven-
tos plurimos et validissimos, qui maria terras-
que perflant, arboresque, naves, turrets, arces
et urbes dejiciunt et sternunt? Estne quispiam
qui ligarit aquas tam quæ in mari, quam quæ
in aere sunt, in suis alveis et nubibus quasi in
vestimento? Estne quispiam qui « suscitavit », id
est erexit, constituit et stabilivit « omnes termi-
nos terræ », id est totum orbem? Nonne solus
Deus, qui hæc omnia potest, et fecit? ipse enim
cœlos ascendit, omnia supergressus, omnia
lustrans, quantumvis alta, sicut dicit Amos :
« Qui ædificat in cœlo ascensionem suam, »
Amos ix; et Psaltes : « Qui ascendit super cœlum
cœli ad Orientem, » *Ps. lxxvii*. Ipse est qui descen-
dit, quia sicut dicit Job : « Ipse fines mundi in-
tuetur, et omnia quæ sub cœlo sunt respicit. » Ipse
est qui ventum continet in manibus suis; et cu-
jus cursum et impetum nullus, quantumvis po-
tens aut ingeniosus, cohibere potest ullis machi-
nis et obstaculis, ipse cohibet et tenet in manu
omnipotentis suæ, emittens, cum vult, ventos
de thesauris suis, qui, ut habet Job : « Fecit ven-
tis pondus, » ipse est qui ligavit « aquas velut in
vestimento. » Quia, sicut dicit Psalmista : « Con-
gregans sicut in utre aquas maris, » *Ps. xxxii*.
Ergo solus Deus est cœlorum, ventorum, aqua-
rum et terræ dominus; opifex, creator et guber-
nator invisibilis et immensus, qui lucem habitat
inaccessibilem. Unde de eo more suo interrogans
subjicit : « Quod est nomen ejus, et quod nomen
filii ejus, si nosti? » Nomen Dei proprium est ar-
canum, incomprehensibile et ineffabile, multo
magis arcanum est nomen filii ejus. Alludit ad
nomen *Jehova*, quod est ineffabile, juxta illud
Exodi vi, 3 : « Nomen meum Adonai (hebraice,
Jehova) non indicavi eis. » Vide ibi dicta. Mox
singula penitus expendam.

Allegorice S. Augustinus, epist. 49 *ad Deogratias*, in responsione ad quintam ejus questionem, docet Salomonem hic contra Judæos modernos docere Deum non esse unum in persona, sicut est unus in essentia, sed in una essentia duas, imo tres habere personas; ac deinde de Dei Filio, puta Christo incarnato, totum hunc locum sic mystice exponit : « Quodam, ait, loco Prover-
biorum dicitur : Quis ascendit in cœlum atque
descendit? quis collegit ventos in sinu? etc. Ho-
rum duorum quæ in extremo commemoravi,
unum retulit ad Patrem : Quod nomen est ei?
propter quod dixerat : Deus docuit me sapien-
tiam; et alterum evidenter ad Filium, cum ait :
Quod nomen filii ejus? propter cætera quæ de
Filio magis intelliguntur, hoc est : Quis ascendit

in cœlum, et descendit? quod Paulus ita commemo-
rat : Qui descendit, ipse est et qui ascendit
super omnes cœlos. » Pergit deinde cætera eidem
adaptare : « Quis collegit ventos in sinu? id est
animas credentium in occultum atque secretum,
quibus dicitur : Mortui enim estis, et vita vestra
abscondita est cum Christo in Deo. Quis convertit
aquam in vestimento, ut dici posset : Quotquot
in Christum baptizati estis, Christum induistis?
Quis tenuit fines terræ? qui dixit discipulis suis :
Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa
et Samaria, et usque ad fines terræ. »

QUIS ASCENDIT IN COELEM ET DESCENDIT? — Caje-
tanus vertit, *quis instar ascendentis et descendentis
celestes sphaeras contorquet?* Nam cum hæc, inquit,
ab Oriente ad Meridiem sursum ferri et ascendere
videantur, a Meridie vero ad Occidentem occidere
et quasi descendere, Deus etiam earum motor,
cum eis pariter ascendere et descendere videtur.
Verum hic sensus arctior et alienior videtur. Ap-
tius et plenius Lyranus et alii per hunc Dei ascen-
sum et descensum censent significari omnimodam
Dei gubernationem, qua tam supera, quam infera
regit et gubernat, *q. d.* Solus Deus omniscius et
omnipotens est, qui non mutatione loci (est enim
ubique et immensus), sed sua sapientia et ope-
ratione, quasi ascendit in cœlum, et descendit;
dum in creaturis cœlestibus et sublunaribus,
summis æque ac imis operatur : dum scilicet sur-
sum sapientissime cœlos constituit, ordinat, stellis
ornat, movet, regit, gubernat, ac deorsum in
aere, terra et mari, omnia animata æque ac ina-
nimata creat, pascit, conservat, fecundat, etc.
Alludit ad *Deut. xxxiii, 26* : « Ascensor cœli auxi-
liator tuus; magnificentia ejus discurrunt nubes :
habitaculum ejus sursum, et subter brachia sem-
piterna; » et ad illud *Amos ix, 6* : « Qui ædificat
in cœlo ascensionem suam. » Vide utrobique
dicta.

Allegorice vero, proprie Christus descendit de
cœlo, cum per incarnationem in uterum Virginis
terramque sese demisit; atque inde ascendit, cum
post resurrectionem coram Apostolis gloriosus in
cœlum conscendit, juxta illud Christi, *Joan. iii, 13* :
« Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de
cœlo, Filius hominis qui est in cœlo; » et illud
Pauli *Ephes. iv, 9* : « Quod autem ascendit, quid
est, nisi quia et descendit primum in inferiores
partes terræ (in infernum)? Qui descendit, ipse
est et qui ascendit super omnes cœlos, ut im-
pleret omnia. »

QUIS CONTINUIT SPIRITUM MANIBUS SUI? — Beda
*spiritum quemlibet accipit, puta angelos, dæmo-
nes, animas, q. d.* Deus solus est qui omnes
hosce spiritus manu, id est potestate sua, continet,
puta frenat, regit, moderatur, ut nihil agant nisi
quod ipse voluerit, id est decreverit aut permi-
serit. Melius alii per *spiritum* accipiunt ventum,
uti vertunt Septuaginta et Symmachus. Mira enim
est ventorum agilitas, subtilitas, contrarictas, vis

et impetus, adeo ut montes urbesque succutiant. Unde Scriptura solet Dei sapientiam et potentiam commendare, ex eo quod ambulet super pennas ventorum, id est eos regat, imo eis quasi inequitando dominetur, et aurigando præsideat. Hinc et Poetæ fabulantur Æolum ventis præesse eoque frenare, et in caveas antraque velut in carceres concludere. Ergo Septuaginta vertunt, *quis colligit ventos in sinu suo?* Hebraice, *in pugillis suis*, *q. d.* Deus ventos ita agiles, subtiles et labiles, æque ac impetuosos et perstreptos, ut nemo iis resistere queat, pugno suo claudit et concludit, ut ad nutum aperta manu eos quo libuerit emittat, clausa vero comprimat et tranquillet. *T* in *sinu* significat ventos esse in arcanis Dei. Cur enim Auster flet a Meridie, Aquilo a Septentrione, Eurüs ab Oriente, Zephyrus ab Occidente? cur Typho res in orbem circumagat, cur Præster sit fulmineus, ut domos loco moveat, alioque transferat? etc. Physici causas naturales planas et adæquatatas, quæ menti satisfaciunt, dare nequeunt: sed hoc pertinet ad secreta Dei, qui ventorum dominus eos ad libitum movet, flectit, gyrat, mutat, cohibet et sedat. Sicut ergo secreta condimus sinu, sic Deus ventos quasi sinu suo condit, hoc est, in arcano suæ potentiae et sapientiae reservat et continet.

QUIS COLLIGAVIT AQUAS QUASI IN VESTIMENTO? — *Primo*, Cajetanus per *aquas* accipit pluvias, fontes et fluvios: pluviae enim videntur stillare e caelo, sicut pannus madidus stillat guttas. Idem censent nonnulli, teste Aristotele, de fontibus et fluviiis, quod scilicet, sicut pannus impositus cantharo exsugit liquorem canthari, ut se humectet, itaque eum attollit, ac deinde extra cantharum eundem per stillas emittit; sic pariter terra, licet altior sit mari, tamen quia fungosa et spongiosa est, exsugat et attrahat aquas e mari, easque imbibendo attollat, quas deinde per fontes et fluvios certis locis distillet et emittat.

Secundo, melius alii per *aquas* accipiunt superas, quæ in nubibus atris quasi in vestimento nigro colligantur, adeo ut solem, stellas et lunam nobis abscondant; dum vero hoc nubium vestimentum a Deo aperitur et quasi scinditur, erumpunt aquæ per pluvias et imbres. Hoc est quod ait Job cap. xxvi, 8: « Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum. »

Tertio et optime, per *aquas* accipias aquas maris, stagnorum et fluviorum, de quibus canit Psalter, *Psal. xxxii, 7*: « Congregans sicut in utre aquas maris, » quia nimirum eas congregavit in unum locum, ut appareret arida, terminum illis ponens, ne transirent illum, neque converterentur operire terram. » Unde et Dominus suam sapientiam et potentiam commendans ad deprimum Job inter cætera dicit, *Job xxxviii, 8*: « Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens; cum ponerem nubem vestimentum ejus, et caligine illud quasi

pannis infantiae obvolverem? Circumdedi illud terminis meis, et posui vectem et ostia, et dixi: Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos. » Unde Auctor *Catena Græc.* sic explicat, *q. d.* Quis per sapientiam et potentiam suam fluxæ et inconstanti rerum naturæ et conditioni stabilitatem et constantiam indidit? utique solus Deus.

Mystice, Christus Dominus ventum continuit in manibus suis, et aquas colligavit, quasi in vestimento, cum imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna, *Matth. viii*; cumque pedibus calcans fluctus maris super eos ambulavit, *Matth. xiv*.

QUIS SUSCITAVIT OMNES TERMINOS TERRÆ? — *Primo*, Bæda per *terminos terræ* accipit animalia, plantas, gentes, omniaque quæ terræ terminis clauduntur, *q. d.* Quis omnia animata, æque ac inanima conservat, fovet, fecundat, ut his arcescentibus et emorientibus, alia et alia serie continua nascantur et succedant? utique non alius nisi Deus.

Secundo, melius alii per *terminos terræ* accipiunt terminos, quibus terra maris undas fluctusque coerceat, ut ipsa eis emineat, juxta illud *Gen. i, 9*: « Congregentur aquæ in locum unum, et appareat arida. »

Tertio et optime accipias hæc de immobilitate terræ: hanc enim significat hebræum הַקִּימ *hekim*, id est statuit, stare fecit, *q. d.* Quis terram in aere quasi pendulam ita stabilivit, ut nulla ventorum, inundationum, aliarumve rerum vi loco suo moveri queat, sed ipsa immobilis consistat, imo sit centrum totius universi, quod omnibus suum statum suamque immobilitatem affert? utique non alius id præstat nisi Deus. Alludit ad illud *Job xxxviii, 4*: « Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? etc. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis dimisit lapidem angularem ejus? » Et ad illud *Psal. ciii, 5*: « Qui fundasti terram super stabilitatem suam; non inclinabitur in sæculum sæculi. » Deus enim statuit terram in centrum universi, ut in eo terminarentur et firmi consisterent omnes orbis elementorum et caelorum, qui illud circumdant. Rursum Deus ipsi terræ statuit terminos, scilicet ut ab Oriente terminaretur mari Eoo et India; ab Occidente mari Occiduo et Italia, Gallia, Germania; a Septentrione mari Glaciali ac Norwegia; a Meridie mari Australi et Africa, etc.

QUOD NOMEN EST EJUS, ET QUOD NOMEN FILII EJUS, SI NOSTI? — Est gryphus sive ænigma, *q. d.* Dic mihi tu, qui te sapientem æstimas et sapientiam tibi arrogas, quod est nomen ejus qui, uti dixi, caelos, spiritum, aquas et terram creavit, suoque loco ordinate constituit, moderatur et gubernat? Dices nomen ejus esse Deus. At quid sibi vult hoc nomen Deus? cujus essentiam significat? quæ, qualis et quanta est hæc ejus essentia? utique eam comprehendere nequis. Fateara ergo te no-

men Dei non comprehendere, multo minus nomen Filii ejus : unde ait : « Si nosti? » *q. d.* Imperfecte nosti, perfecte non nosti.

Alludit ad nomen tetragrammaton, quod Hebræis erat incognitum, quia ineffabile. Videbant enim illud in Bibliis scriptum quatuor litteris consonantibus, nimirum יהוה, ac nesciebant quibus vocalibus et quo sono pronuntiari deberet, an *Jehova*, an *Jeheve*, an *Jehu*, an *Jaho*, an quo alio modo; qui vero id sciebant, ut mystæ et misteriorum conscii, quales erant pontifices et legisperiti, hi præ reverentia non pronuntiabant, nec alios qua ratione pronuntiandum esset docebant; ideoque Judæi quoties occurrebat יהוה, vice ejus legebant *Adonai*, id est Dominus. Quare significabat *Deus*, non tantum summam reverentiam deberi nomini suo, illudque casto mysticoque silentio venerandum, sed etiam rem nomine significatam, puta essentiam Dei, esse incomprehensibilem, uti dixi *Exod.* vi, 3. Igitur imperfecte et quasi per umbram cognoscimus nomen Dei, plene autem et proprie illud non cognoscimus. Non enim cognoscimus Deum nisi per relationem et respectum ad creaturas, v. g. quod Deus sit ille qui cælum, terram et omnia quæ in eis sunt, creavit, conservat, regit et gubernat; ac sicut creaturas perfecte non cognoscimus, sic multo minus cognoscimus Deum creatorem, multo adhuc minus qualis in se sit Deus, cujus scilicet essentia et quantæ majestatis in seipso; minime omnium autem cognoscimus SS. Trinitatem, et pluralitatem personarum in eo, scilicet quod Deus non tantum sit Deus, sed et Pater generans Filium, et cum eo spirans Spiritum Sanctum.

Unde D. Thomas, I part. *Quest.* XIII, art. 1 et seq., citato hoc Proverbii loco, docet nullum dari nomen, quod perfecte Dei naturam significet et representet. Ibidem Franciscus Suarez et Gabriel Vasquez : Nullum, inquiunt, est nomen quod adæquate explicet naturam Dei, multo minus naturam et proprietatem Filii Dei : « Generationem enim ejus quis enarrabit? » *Isaiæ* LIII, 8. Ratio D. Thomæ est, quod Deum in se videre et cognoscere nequeamus, sed tantum ex creaturis gradu facto ad earum auctorem, Deumque creatorem mente ascendamus. Creaturæ autem in infinitum a Deo distant, magisque imperfecte eum representant, quam umbra solem. Quare omnia nomina, ex creaturis Deo indita, imperfecte duntaxat et tenuiter Dei naturam significant et representant; tenuissime autem SS. Trinitatem. Hinc S. Dionysius, cap. I *De Divinis Nomin.* : « Dei, ait, neque nomen est, neque opinio, » quod *Quest.* citata ad 1 explicans S. Thomas : « Deus, ait, dicitur non habere nomen, et esse supra nominationem, quia essentia ejus est supra id quod de Deo intelligimus, et voce significamus : » hinc Cicero, *Tuscul.* I, et ex eo S. Augustinus, XXII *Civit.* xx, Deum ita definit : « Deus est mens quædam soluta et libera, secreta ab omni concretionem

mortali, omnia sentiens et movens, ipsaque prædita motu sempiterno. » Sed audi S. Dionysium : « Hoc Theologi cum intelligerent, eam (divinitatem) et ut nomine vacantem laudant, et ex omni nomine : ut vacantem quidem nomine, velut cum aiunt divinitatem ipsam in una mysticarum symbolica divina demonstrationis visionum, objur-gasse eum qui interrogasset : Quod est nomen tuum? et quasi eum ab omni Dei nominis cognitione abducentem dixisse : Cur quæris nomen meum, quod est mirabile? An non nomen hoc vere planeque mirabile est, quod omne nomen superat, quod vacat nomine, quod super omni nomine quod nominatur sive in hoc sæculo sive in futuro, tanquam fundamento collocatum eminet? » Sic et Trismegistus loquens de ineffabili Dei majestate, Deum esse ἀνόνομα, id est innominem et innominabilem dixit.

Annon ergo recte præ Deo et coram Deo se considerans Salomon, ait : « Stultissimus virorum ego sum, et sapientia hominum non est mecum? » Tertullianus quidem, lib. III *Contra Marcion.*, sub medium, ait, « Dei nomen esse quasi naturale divinitatis; » quia, ut ait S. Justinus in *Exposit. fidei* : « Si essentiam divinam intelligere velis, Dei nomine expresseris. » Sed tamen S. Augustinus in *Psal.* LXXXV : « Quæris, ait, quid sit Deus? quod oculus non vidit, nec in cor hominis ascendit : quid quæris ut ascendat in linguam, quod in cor non ascendit? » Quin et Plato ex *Trismegisto*, teste S. Cyrillo, lib. I *Contra Julianum*, et Nazianzeno, orat. 2 *De Theolog.* : « Deum, ait, intelligere quidem difficile est, loqui autem impossibile. » Et S. Athanasius in epist. *De Nicænæ Synodi decret.*, post medium : « Cum audimus, ait, vocabulum *Deus*, nihil aliud nisi ipsam incomprehensibilem Dei substantiam significari intelligimus : » nam, ut ait S. Augustinus, serm. 1 *De Verbis Apostol.* : « Universa Deus præcellit : si quæras magnitudinem, major est; si pulchritudinem, pulchrior; si dulcedinem, dulcior; si splendorem, fulgidior; si justitiam, justior; si fortitudinem, fortior; si pietatem, clementior. » Et Nyssenus, lib. *ad Ablabium* : « Quod prorsus est infinitum, nulla re definitur : sed omni ratione infinitas effugit definitionem. » Quocirca Evagrius, audiens nonnullos de Deo et SS. Trinitate curiose disputantes, « divinitatem nequaquam definiendam esse respondit; ideoque quod ineffabile est, silentii tantum oratione esse orandum. » Ita Socrates, lib. VI *Tripart.* cap. XXI; et Attalus, martyr, a tyranno interrogatus « quod nomen haberet Deus, » respondit : « Qui plures sunt nominibus discernuntur; qui autem unus est, non indiget nomine. » Ita Eusebius, lib. VI *Histor.* cap. III. Cogitari ergo potest Deus, plane nominari non potest. Nam, ut ait Sixtus Pythagoreus in *Sentent.* num. 43 : « Omne tempus, quo de Deo non cogitas, hoc puta te perdidisse. » Idem dixit S. Dominicus, et ex ejus disciplina S. Thomas, docto Angelicus.

Quonia
de Dei
nominis.

Nullum
est, Dei
nomen
illi adæ-
quatum.
Ratio a
priori.

Dei defi-
nitio ex
S. Au-
gustino.

Deus ineffabilis. Vide S. Augustinum, lib. *De Cognitione veræ vitæ*, cap. xviii, et serm. 38 *De Verbis Domini*, et lib. xv *De Trinitate*, cap. ii, ubi inter cætera ait: « Excedit supereminentia Deitatis, non solum usitati eloqui nostri, sed etiam intelligentiæ facultatem; verius enim cogitatur Deus quam dicitur, et verius est quam cogitetur. Non parva autem notitiæ pars est, si antequam scire possimus quid sit Deus, possimus scire quid non sit. » Audi Arnobium, lib. iii *Contra Gentes*: « Quidquid de Deo dixeris, quidquid tacitæ mentis cogitatione conceperis, in humanum transit et corrumpitur sensum; nec habet propriæ significationis notam, quod nostris dicitur verbis, atque ad negotia humana compositis. Unus est hominis intellectus de Dei natura certissimus, si scias et sentias nihil posse de illo mortali oratione depromi. » Idem, lib. viii: « Eloquar, ait, quemadmodum sentio; magnitudinem Dei qui se putat nosse, minuit; qui non vult minuire, non novit. » Quocirca Ægyptii in Hieroglyphicis pingebant crocodilum et ciconiam lingua carentes, ut significarent Deum esse ineffabilem. Simonides, rogatus ab Hierone quid esset Deus, spatium unius diei ad respondendum petiit, deinde duorum, mox quatuor, ac deinceps duplicatim semper postulavit, negans ullum satis esse: « Quo enim diutius considero, ait, eo res videtur obscurior, » ut refert Cicero, lib. i *De Natura Deorum*.

ET QUOD NOMEN FILII EJUS? — Hinc contra Judæos ex Salomone constat Deum habere Filium, ideoque plures in Deo esse personas, scilicet Patrem et Filium: ita S. Augustinus, *epist.* 49, *Quæst.* v. Quod enim Rabbini id eludere conantur, dicentes Salomonem loqui non de Deo rerum opifice, sed de viro sapiente, aut de Moyse, qui hoc Dei opificium plene cognoverit, *q. d.* Quis vir adeo sapiens est aut fuit, qui hæc quæ dixi de cælis et elementis a Deo conditis plene pernoverit? « et quod nomen illius? » Si dicas eum vita functum, « quod nomen filii ejus? » Hæc certe frivola sunt, et veræ nugæ ad eludendum hoc argumentum confictæ. Liquet enim clare Salomonem non loqui de sapiente, sed de Deo res omnes potentissime creante, et sapientissime gubernante, ideoque de eo quærit: « Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus? » *q. d.* Nostis, o rudes Judæi, aliquatenus Deum creatorem, at Deum esse patrem ac habere filium non nostis. Paucissimi enim Rabbitorum et sapientum, tempore Salomonis plane et distincte cognoverunt mysterium SS. Trinitatis: unde moderni Judæi et Rabbini, æque ac Turcæ et Gentiles, id ipsum omnino pernegant. Multo minus norant *nomen*, id est rem nominatam et dignitatem Filii, quod scilicet ipse sit *ἐπιούσιος* et consubstantialis Patri, ac proinde illi coævus æterna generatione productus, par et æqualis; quod ipse sit imago Patris; quod « sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem

peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis; tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit: cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? » *Hebr.* i, 3.

Noster Salazar per *nomen* accipit personam: per nomen enim persona una ab alia secernitur et dignoscitur, *q. d.* « Quod est nomen, » id est quæ persona Dei Patris, « et quod nomen, » id est quæ est persona « Filii, » qua scilicet Filii distinguatur a Patre? nam essentia et cætera omnia indiscreta sunt, eademque in Patre et Filio. Subtilius et præcisius Bartholomæus Torres, et ex eo noster Molina, I part. *Quæst.* xl, art. 2, disput. 2, membr. 3, initio, respondet duo esse nomina relativa propria Filio Dei, unum nomen Filii, alterum nomen Verbi; atque hoc secundum fuisse magis occultum in veteri Testamento, de eoque inquirere Sapientem quasi de occulto, quod postea per S. Joannem apertissime manifestatum est in novo Testamento, dum dixit: « In principio erat Verbum; et Verbum caro factum est. » Unde S. Ignatius, *epist.* 3 *ad Philip.*: « Unus, ait, est Filius, Verbum, Deus: quod nomen illi, et quod nomen filio ejus, ut cognoscatur. » Pro quo Noster verfit, *si nosti*.

Porro Septuaginta pro *filii* vertunt *filii* in plurali, quia mysterium SS. Trinitatis apud Judæos incredulos abscondere voluerunt; aut certe pro *filii* legendum *filii* in singulari, sic enim constanter legunt Hebræa, Chaldæus, Vulgata, Aquila, Symmachus, Theodotion et cæteri, et codex unus Septuaginta citatus a Caraffa in notis ad Septuaginta Vaticanos, quin et S. Augustinus, *epist.* 49.

Meminit solius Filii, non Spiritus Sancti, tum ne multitudine tot personarum in SS. Trinitate Judæos rudes hebetaret et offenderet; tum quia hic agitur de sapientia Dei: hæc autem appropriatur Filio; tum quia per Verbum Deus creavit cælum et universa: « Verbo enim Domini cæli firmati sunt, » *Psal.* xxxii, 6; Filius autem est Verbum notionale et personale Dei Patris; tum denique quia Filius Judæis erat promissus, quasi venturus Messias et redemptor. Hinc notat duplicem Filii generationem, divinam et humanam, duplexque ejus nomen: qua Deus enim, vocatur Verbum; qua homo, vocatur Jesus Christus, *q. d.* Nosti quod sit Verbum, et quis sit Jesus Christus, imo quod verbum sit Jesus Christus? Hinc ejus incarnationem, passionem, ascensionem tacite adumbrat per symbola aquilæ, colubri; navis, virginis, vers. 19, uti ibidem videbimus.

Adde symbolice notari hic Spiritum Sanctum, cum dicit: « Quis continuit spiritum in manibus suis? » Spiritus enim, puta ventus, symbolum est Spiritus Sancti, qui in specie venti validi et linguarum ignearum, descendit super Apostolos in Pentecoste, *Actor.* ii. Unde de eo dictum est *Gen.* i, 2: « Et Spiritus Dei ferebatur super aquas. » Spiritus Sanctus enim est Spiritus Patris et Filii

Verbum
divinum
Judæis
inco-
gnitum.

individuus, qui proinde a Patre et Filio nec essentia, nec operatione, nec quo alio modo separari potest. « Eadem, ait S. Augustinus, lib. I *De Doctrina Christiana*, cap. v, tribus est æternitas, eadem incommutabilitas, eadem majestas, eadem potestas. In Patre unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu Sancto unitatis æqualitatisque concordia. Et tria hæc unum omnia propter Patrem, æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum Sanctum. »

Vers. 5 et 6. OMNIS SERMO DEI IGNITUS, CLYPEUS EST SPERANTIBUS IN SE : NE ADDAS QUIDQUAM VERBIS ILLIUS, ET ARGUARIS INVENIARISQUE MENDAX. — Pro ignitus hebraice est *תְּרֻפָּה* *tserupha*, quod proprie significat conflatus, et conflando excocatus, defæcatus et purgatus, sicut in fornace per ignem conflatur aurum, ut sublatis fecibus et scoriis, purum, nitidum et splendidum exeat. Septuaginta, omnia verba Dei ignita; protegit autem eos qui reverentur ipsum; Chaldaeus, omnes sermones Dei conflati (Syrus, electi), et auxiliatur confidentibus in se.

Quæres primo, quomodo hi versus cohæreant cum præcedentibus? Respondetur quia Salomon fecit mentionem Filii Dei, puta Verbi æterni; hinc illi attexit, quomodo Verbum quod ab æterno erat apud Deum, in tempore emanarit ad homines per sermones S. Scripturæ, legis et Prophetarum, ut Dei Patris voluntatem viamque ad felicitatem nobis annuntiaret. Hi enim sermones prodeunt a Verbo Dei, velut radius a sole, aqua a fonte, calor ab igne. Rursum, quia sapientiam Dei relucentem in cœlis et elementis celebravit; nunc eandem celebrat quatenus se hominibus communicavit per sermonem ignitum, quo protegit sperantes in se : propter hominem enim creavit cœlum cæteraque universa. Simili modo Salomon, cap. VIII, vers. 27, cum dixisset Dei sapientiam constituisse cœlos, æthera firmasse sursum, librasse fontes aquarum, appendisse fundamenta terræ, mox de eadem ad homines descendente subjicit, vers. 31 : « Et deliciae meæ esse cum filiis hominum, nunc ergo, filii, audite me. » Sic et Baruch, cap. III, cum diu inquirens originem et locum sapientiæ, tandem, vers. 32, eum assignasset, dicens : « Qui scit universa novit eam, et adinvenit eam prudentia sua, qui præparavit terram in æterno tempore, et replevit eam pecudibus et quadrupedibus, qui emittit lumen, et vadit; » subjicit vers. 37 : « Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. » Similiter Job, cap. XXVIII, post verba superius citata, quibus sapientiam Deo naturalem et propriam asserit, subjicit vers. 26 : « Quando ponebat pluvii legem, et viam procellis sonantibus, tunc vidit illam, et enarravit, et præparavit, et investigavit. Et dixit homini : Ecce timor Domini, ipsa est sapientia, et recedere a malo, intelligentia. » Simi-

liter facit Ecclesiasticus XXIV; cum enim, vers. 5, dixisset Sapientia : « Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam; ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens, » etc.; subjicit vers. 12 : « Tunc præcepit et dixit mihi Creator omnium, etc. In Jacob inhabita, et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices. » Quibus omnibus significat Deus Sapientiam pro fine et scopo, imo pro domo et templo elegisse homines, puta fideles et sanctos, ut eos repleret Dei cognitione, timore et amore, itaque eos perduceret ad salutem et gloriam : atque hac de causa cœlos, elementa, cæteraque creasse, ut ex his homo Deum Deique sapientiam, potentiam et bonitatem agnosceret, amaret, coleret, eique per omnia serviret et obediret, itaque ab eo præmio æternæ felicitatis donaretur. Idem facit hic Salomon (1).

Quæres secundo, cur sermo Dei dicatur ignitus? Respondeo : Ignitus, id est conflatus, defæcatus et purus; hoc enim significat Hebræum *tserupha*, et Græcum *πυροπυρέων*. Unde Symmachus et S. Hieronymus, Ps. XVII, 31, vertunt, sermo Dei probatus. Alludit enim ad vasa chymica, quibus per ignem aurum et argentum a scoria excoquendo purgantur, ut fiant pura et nitida. Hoc enim significat *tserupha*. Unde *Sarepta* dicta est urbs Sidoniorum, quod in ea frequentes essent officinæ conflatoriæ ad conflandum metalla. Sensus ergo est, q. d. Verba Dei, puta tam præcepta quam promissa Dei, adeo sunt vera, pura, sincera, certa, perinde ac si essent aurum igne eliquatum, conflatum, et ab omni fæce expurgatum. Simili enim modo, imo longe magis verba Dei sunt defæcata, et pura ab omni contagione non tantum falsitatis, fraudis et simulationis, sed et vanitatis ac superfluitatis, ut nihil sit quod eloquiis divinis desit aut abundet, nihil quod reprehendi possit, ideoque sequitur : « Ne addas quidquam verbis illius, et arguaris. » Unde et lex Dei vocatur « immaculata, » græce *ἀμώμος*, id est irreprehensibilis; hebraice *תְּמִימָה* *temima*, id est integra, inculcata, perfecta, Psal. XVIII, 8.

Quocirca Deus (ad Deum enim id pertinet, non ad sermonem, cum sermo Hebraice sit feminini generis, in se autem masculini) « clypeus est sperantibus in se, » quia scilicet amorem, opem et protectionem a se, sua præcepta servantibus, et in se sperantibus promissum vere, integre, certo ac tuto præstat, nec sinit spe sua frustrari illos qui sperant in eum, uti Davidi in se speranti miram a Saulis persecutione liberationem, item regnum ac regni perpetuam in posteris propagationem, a se promissam reipsa præstitit. Hunc esse sensum constat ex Psal. XVII, 31, ubi eadem in Hebræo sunt verba quæ hic. Ibi autem Septuaginta vertunt, eloquia Domini igne examinata,

(1) Sententiarum nexus hic esse videtur : Quisnam illa effecerit, et etiamnum præstat, sola docet a Deo hominibus patefacta doctrina : hinc statim in illius doctrinæ laudem excurrit.

Sermo Dei ignitus, primo, quia purus.

protector est omnium sperantium in se; Symmachus, locutio Domini probata. Sic et S. Hieronymus, ubi S. Basilius : « Eloquia, ait, igne examinata vocat probata, veracia et a mendacio libera. » Sic et Theodoretus, Euthymius, et alii ibidem. Et clarius *Psalm.* xi, 7 : « Eloquia, inquit, Domini, eloquia casta, (sicut) argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum. »

Pro *clypeus* hebraice est *מגן* *magen*, id est scutum, *clypeus*; Septuaginta vertunt *προστασία*, id est proteget, propugnabit, strenue defendet : unde *προστασία* est protegens alterius latus clypeo, armiger, latero, satellites, protector, auxiliator, defensor. Talis fideli in se speranti sequæ invocanti est Deus, quia potentia fideque sua quasi prætento clypeo suum supplicem servat, tuetur ac propugnat. Hic sensus maxime proprius est et genuinus.

Secundo,
quia au-
dientes
accendit.

Secundo tamen S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, 140, ad illa : « Ignitum eloquium tuum vehementer : » Ignitum, ait, quia igne zeli et charitatis auditores accendit. « Quem ergo ignem Dominus sparsit in novo Testamento? Qui secretos mentium divinæ ardore cognitionis inflammaret affectus, qui vaporem fidei ac devotionis adoleret, qui cupiditatem virtutis accenderet. » Et brevi intervallo : « Bonus, ait, ignis qui calefacere novit, nescit exurere nisi sola peccata. Hoc igne Apostolicum illud aurum probatur; hoc igne illud morum vel operum examinatur argentum; hoc igne pretiosi illi lapides illuminantur, scænum autem et stipula consumitur. Mundat ergo hic ignis animum, consumit errorem. » Et rursus infra : « Hoc igne urebatur rubus, et non consumebatur; urit enim sermo divinus ut corrigat conscientiam peccatoris; non exurit ut perdat. » Vide sequentia, ubi docet ignem hunc tria potenter efficere, scilicet purgare, illuminare, inflammare. Accedit Cassiodorus in *Psalm.* xvii, 31 : « Eloquia, ait, Domini igne examinata, quasi dicat : Flamma fidei lex superna discutitur, quando sciendi desiderio divina eloquia perquiruntur. Sic et Jeremias Propheta eloquia Domini mirifica definitione conclusit, dicens cap. xiii, 29 : Nonne verba mea sicut ignis, dicit Dominus, et sicut securis concidens petram? » Noster pro securis vertit, *malleus*.

Tertio,
quia cor
expur-
gat.

Tertio, S. Hieronymus in *Psal.* xvii, vers. 31, censet eloquia Dei dici ignita, « non quod ipsa, ait, in se sint examinata ab igne, aut quod fuissent inquinata; sed quod qui illa acceperit, faciant eum ut aurum mundum purificatum per ignem. Quid enim paleis ad triticum? » *Jerem.* xiii, 28. « Quid scorix ad argentum? » ait S. Augustinus in *Collat. dici tertiæ contra Donatistas*. Igitur verba Dei hoc sensu dicuntur ignita, quia ut ignis castigant, excoquant et extergunt ex anima scoriam, id est cupiditates et vitia : hinc vocantur sagittæ, quia eor feriunt, cruciant et vulnerant. Unde Origenes in *Psalm.* xxxvii, ad illa verba : « Quoniam sa-

gittæ tuæ infixæ sunt mihi : Qui ergo, ait, loquitur sermones Domini, sagittas jaculatur, et cum loquitur corripit et castigat, correptionis jaculo cor penetrat audientis. » Nervosius et elegantius S. Augustinus in *Psalm.* vii, ad illa verba : « Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus, » etc., sic ait : « Sagittæ potentis acutæ verba Dei sunt. Ecce jaciuntur et transfigunt corda; sed cum transfixa fuerint corda sagittis verbi Dei, amor excitatur, non interitus comparatur; novit Dominus sagittare ad amorem, et nemo pulchrius sagittat ad amorem, quam qui verbo sagittat, » etc.

Denique quidquid efficit ignis, id efficit sermo Dei. Considera ergo dotes et proprietates ignis, præsertim in conflandis purgandisque metallis, ut auro et argento, easque mystice attribue sermoni Dei, puta S. Scripturæ, legi, inspirationi et promissis Dei. Unde Didymus in *Psalm.* xvii, 31 : « Eloquia Dei, ait, dicuntur ignita, quia ita mentem succendunt, ut terrenarum rerum et cogitationum paleas absumant. » Auctor vero *Catæ Græcor.* hic : « Omnes, ait, sermones Dei sunt igniti; nam et omne spinosum et surculosum igne suo absumunt, et quod mundum et repurgatum est palam ostendunt, et ad salutem obtinendam sat sunt. » Rursum ignis notat efficaciam et subtilitatem verbi Dei, quod intima animæ penetret, afflet, purificet, illustret et igniat, juxta illud Pauli : « Vivus est enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis, » *Hebr.* cap. iv, 12. Similes sunt prædicatores verbi Dei zelo ardentis, qui sermone Dei accensi, velut ignei non nisi ignes cœlestes spirant, quibus auditores illuminant, purificant, igniunt et inflammant. Insuper, sicut ignis aurum argentumque excoquens, illud reddit excellentissimum et pretiosissimum : sic et sermo Dei excoquens affectus animi, illos reddit præstantissimos, summique pretii apud Deum et homines, puta cœlestes et divinos, juxta illud de Christo promissum, *Malach.* iii, 2 : « Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum; et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. » Ubi plura hac de re dixi.

Tropologice S. Augustinus in *Psalm.* xvii, 31 : « Eloquia Dei censet dici ignita : Quia, ait, igne tribulationis probantur. Protector est omnium sperantium in se, quasi dicat : Et omnes qui non in seipsis, sed in illo sperant, eadem tribulatione non consumuntur; spes enim sequitur fidem. » Ruffinus in eundem *Psalm.* : « Via Dei impolluta, inquit, verba ejus in tribulatione probata : spes illius certa et firma, qui protegit sperantes in se, ne deficient in tentatione. Teneamus ergo hanc viam, et mundabimur; custodiamus ejus eloquia, et non errabimus; figamus in ipso sem-

Tropolo-
gice, de
igne tri-
bulato-
nis.

nostram, et securi sub ejus protectione ambulabimus. » Et S. Gregorius, lib. IV *Moral.* cap. xxviii: « Eloquentium Domini, ait, argentum igne examinatum dicitur, quia sermo Dei, si in corde figitur, tribulationibus probatur. » Hinc de Josepho dicitur *Psal.* civ, 20: « Eloquentium Domini inflammavit eum, » *q. d.* Oraculum Dei per insomnia, ac studium legis divinæ causa fuit Joseph, ut coqueretur et probaretur igne tribulationis, dum propter illud a fratribus ipsi invidentibus venditus tredecim annos servivit in Ægypto, donec anno ætatis trigesimo a Pharaone carcere liberatus, factus est princeps Ægypti.

CLYPEUS EST OMNIBUS SPERANTIBUS IN SE, — nimirum ipse Deus, ut dixi. Alludit ad *Genes.* xv, 1, ubi Deus ait Abraham: « Noli timere, Abram, ego protector tuus (Hebraice, *ego scutum tuum*), et merces tua magna nimis. » Posset tamen quoque ad sermonem Dei referri: hic enim est clypeus hominis contra omnes tentationes tum, quia promissio Dei, præsertim vitæ et gloriæ æternæ, animat fideles ad omnia tentamenta mundi, carnis et diaboli fortiter repellenda; tum quia præcepta Dei timorem ejus mentibus induunt, qui omnes hostium insultus dispellit. Sic Christus, tentatus a diabolo, objecit ei clypeum sermonum Dei, dicens: « Scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei, » *Matth.* iv. Idem fecit S. Paula, teste S. Hieronymo in ejus Vita, cæterique Sancti. Hoc est quod ait S. Paulus: « In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, » *Ephes.* cap. vi, 16. Ita Salonius: « Omnis sermo, ait, divinæ auctoritatis idcirco igneus clypeus dicitur, quia corda electorum, qui spem suam in Deo ponunt, et igne charitatis accendit, et scientia veritatis illuminat, et sordes vitiorum quas in eis reperit, consumit et purgat, ac ab insidiis hostium cunctisque defendit adversitatibus. »

NE ADDAS QUIDQUAM VERBIS ILLIUS, — *q. d.* Ideo verbis divinis insistendum est, quia qui ab illis deflectit, in mendacia deerrat; quia ipsa pura, vera, tornata perfecta que sunt, ut nihil illis addi aut demi possit. « Verba Dei, ait Procopius, cum plena et perfecta existant, nullum auctarium admittunt. » Intellige nihil addi posse quod eis repugnet vel derogat; sic enim se explicat Salomon, dum subdit: « Ne arguaris (1) inveniarisque mendax. Cum enim verbum Dei sit verissimum, quicumque illi addit aliquid repugnans, necesse est ut falsum dicat et mentiatur. Rursum nihil eis addi potest quasi dictum a Deo, ut vendites verbum tuum esse verbum Dei, uti faciebant olim Scribæ et Pharisei, suas traditiones inutiles, et legi Dei contrarias pro verbo Dei venditantes; et nunc faciunt hæretici, qui verba Dei hæretica expositione vitiant et corrumpunt, dum sua som-

nia et deliria obtrudunt pro verbo Dei; qui proinde velut falsarii S. Scripturæ a Deo judicantur et damnabuntur. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homil. 20 in *Matth.*: « Non addas verbis Dei, etc.; qui autem hoc ausus fuerit, se sapientiorem esse putat quam Deum, et incipit esse falsus testis, quia illud dicit quod nec auris audivit, nec oculus vidit. » Cum ergo a posterioribus, ab Apostolis, atque ab Ecclesia quædam Dei populo dicta, scripta et prædicata sunt, quæ prioribus Dei verbis non fuerunt expressa, nihil additum est verbis Dei, quia et illa quæ accesserunt verba Dei sunt. Cum interpretes explanant verba Dei, nihil addunt verbis Dei, cum suas explanationes nolint recipi pro verbo Dei, nisi quatenus cum verbo Dei consonant atque conveniunt; nec sua addunt, quasi verba Dei non sufficiant, sed quia non ab omnibus intelliguntur. Ita Jansenius. Plura de hac gnome dixi *Deuteronom.* iv, 2; *Apocal.* xxii, 18; *Galat.* i, 8.

7. DUO ROGAVI TE, NE DENEGES MIHI ANTEQUAM MORIAR, — non quasi petat duntaxat ante mortem horum duorum compos fieri, aut ante mortem de præteritis luxuriis et idololatria pœnitere (unde aliqui ex hoc loco contendunt Salomonem ante mortem scelerum suorum egisse pœnitentiam); sed quod per omnem reliquam vitam usque ad mortem hæc duo sibi præstari cupiat, *q. d.* Continuis precibus a te flagito ut duo hæc quæ subiciam, mihi non deneges, sed concedas, ut « antequam moriar, » id est quamdiu superstes ero, quamdiu non moriar, sed vivam, hæc duo mihi semper adsint et nunquam desint: nam, ut in morte et post mortem illa mihi desint, parum curo. Unde Hebræa habent: *Duo postulavi a te, ne prohibeas a me antequam moriar; Septuaginta: Ne auferas a me gratiam antequam ego moriar, quasi dicant: Non auferas a me hanc gratiam duplicem, quam postulo quoad vixero, sed gratioso et benevole utramque mihi semper elargire.*

8. VANITATEM ET VERBA MENDACII LONGE FAC A ME; MENDICITATEM ET DIVITIAS NE DEDERIS MIHI, TRIBUE TANTUM VICTUI MEO NECESSARIA, — « ne scilicet, ait Beda, copia vel inopia transeuntium rerum in oblivionem decidam æternorum (2). »

Transit ab intellectu ad effectum. Dixit quanta in cælo totoque mundo operetur sapientia, et a quo sit postulanda, scilicet a verbo Dei; nunc ostendit ejus usum et praxim, scilicet quid sapientiam consecuto ordinarie sit petendum ad vitam recte transigendam, ob quam sapientia quaeritur, et ad quam verbum Dei traditum est. Demonstrat id suo exemplo dicens: « Duo rogavi te, » etc. Aliqui duo hæc esse censent, *primum:*

(2) Unum animi, alterum corporis bonum petit. Prius est, ut procul absit a sectandis rebus vanis (v. g. astrorum cultu, ait Rosenmullerus: conf. *Jerem.* xviii, 15), falsisque opinionibus, quibus quis a justitia veræque religionis tramite declinet; alterum, ut mediocris fortuna obtingat.

(1) Hebraice est, *ne faceret te.*

« Vanitatem et verba mendacii longe fac a me; » secundum : « Mendicitatem et divitias ne dederis mihi. » Per *vanitatem* autem Pagninus accipit *vanum*, id est *otiosum verbum*; Auctor *Catenæ Græc.*, *verbum stultum*, puta stultiloquium; Chaldæus, *detractionem*, quia detractor est instar cenotaphii, id est sepulcri vacui, quod exterius repræsentat sepulturam cujuspiam, sed interius corpore sepulto caret, estque inane et vacuum. Sic enim detractor multa fingit dicitque quæ exterius famam alterius lædant, sed interius re ipsa, puta veritate carent, suntque inania, vana et falsa. Alii per *vanitatem* intelligunt vanas opiniones, errores et hæreses, quasi ab iis præservari optet Sapiens; duo enim hæc optanda sunt : primo, ut de Deo recte sentiamus; secundo, ut recte utamur divitiis et paupertate, ne in alterutro Deum offendamus.

Rursum noster Salazar per *vanitatem*, vel *verbum vanum*, censet promissionem violatam notari, *q. d.* Verbi dati aut oblatæ fidei violationem, et mendacium amove longius a me; utrumque enim principe indignum crimen est, atque adeo ab illo procul esse debet, ita ut ne remotissima quidem ejus suspicio in illum cadat. Hinc Cassiodorus in *Variis* : « Majestas regis, ait, numinis auctoritatem sortiri, et vox illius oraculi locum habere debet; si enim vel semel mentiatur et fidem fallat, nemo deinceps ei fidem habebit. Huc facit proverbium Syrorum et Arabum, *Cent. 2*, num. 49 : « Qui notus est veracitate, recipitur ejus mendacium; et qui notus est mendacitate, non recipitur ejus veritas, » *q. d.* Eam vim opinio habet, ut ei qui vera solet loqui, etiam cum mentitur credamus; ei vero qui sæpius mentitur, etiam tunc cum verum dicit, fides non habeatur. Hoc lucrantur mendaces, perfidi et perjuri, ut perdant famam et fidem, nec eis credatur etiam dum vera effantur et jurant; » et num. 48 : « Omitte mendacium ubi videris quod tibi profuturum erit, nam nocebit tibi. Et tuum est hæere veritati, ubi videris quod ipsa nocebit tibi, quia ipsa proderit tibi; » et *Cent. 2*, num. 72 : « Veritas est magnificentia (id est magnifica), mendacium autem vilitas. Veritas est sanitas, mendacium infirmitas, » id est debile et infirmum; quia ad lucem veritatis evanescit.

Verum profundius et germanius alii ex hebræo *vanitatem* et *mendacium* referunt ad mendicitatem et divitias, quæ sequuntur, et per illa explicant, *q. d.* Rogo te, Domine, ut mihi duo concedas : primo, aufer a me divitias, quæ impellunt ad vanitatem et fastum; secundo, aufer a me paupertatem, quæ impellit ad verba mendacii et perjuri. Explicat, dum rationem utriusque subdit : « Ne forte satiatius illiciar ad negandum Dominum, » scilicet dicendo : « Quis est Dominus? » hoc est, ne forte deseram Deum, et deficiam ad idola; hæc enim sunt « vanitas, » id est plane inania et vana; ipsa quoque apostasia est vanitas, id est vana superbia et fastus quo quis spernit Deum,

uti fecit Salomon per delicias et concubinas a Deo apostatans ad deos Gentium. « Aut egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei, » negando scilicet furtum cum adjuratus fuero; hoc autem est incidere in exitialia verba mendacii: ad mentiendum enim sæpe impellit paupertas. Ita Lyranus quem audi : « Duo rogavi te, Domine : vanitatem, quæ est annexa prosperæ fortunæ; et verba mendacii, quæ frequenter annectuntur adversæ, longe fac a me; et idem repetit per alia verba : Mendicitatem et divitias ne dederis mihi, » etc. Itaque sub exemplo divitiarum et paupertatis Salomon hic orat, et orare nos monet, ut nec prosperitate extollamur, et inducamur ad vanitatem superbæ, ac Dei neglectum cum idolorum cultura; nec per adversitatem deprimamur ad inhonesta et mendacia, inter quæ maximum est pejerare nomen Dei, hoc est, Deum facere testem falsitatis.

Hinc aliqui hebræum *וַנְּסָא* *scavi*, id est *vanitatem*, vertunt *irruptionem*, impetum, temeritatem, præcipitantiam (radix enim *וַנְּסָא* significat irrumpere cum impetu et præcipitare), qua, scilicet, divitiis insolens et tumidus irrumpam in thronum Dei, atque arroganter cum Lucifero dicam : Quis est Dominus? quis mihi dominetur? ego sum similis Altissimo, imo Deus in regno meo, ut dicebat Pharao, *Exodi v*, 2; et rex Tyri, *Ezech. xxviii*, 2 : « Deus, ait, ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris. » Ita hunc locum explicat S. Basilius in *Regulis fusius disput.*, interrog. 20 : « Salomon, ait, hic divitias, saturitatem; egestatem vero summam rerum ad vitam necessariarum inopiam definivit, nimirum ex eo quod dicit necessaria, medium quid inter egestatem et abundantiam rerum ad usum necessariarum declarans. » Et S. Ambrosius in *Psalm. cxviii*, octon. 8 : « Hæc enim, ait, tentamenta duo maxima S. Salomon oratione sua declaravit et rogavit, ut posset excludere, dicens : Divitias autem et paupertatem ne dederis mihi, sed ordina mihi quæ opus sunt, et quæ abundant, ne repletus mendax fiam, et dicam : Quis me videt? aut pauper rapiam et perjurem nomen Dei Potes igitur tu ista tentamenta contemnere quæ formidavit Salomon, qui sapientiam postulavit, et meruit? Dives erat, timuit extolli; pauper fieri formidavit, ne paupertatis necessitate abstinentiæ gratiam non teneret. » Probat id exemplis : « Quam multi qui videbantur sancti esse, ceciderunt ab altitudine cordis sui? Quam multi aliqua necessitate dejecti, non potuerunt contenti esse in injuria, qui fuerant virtutum exercitio roborati? Rarus Job invenitur in terris, qui et divitias amisit et filios, et vibicibus corporis exarabatur, cum vermes toto corpore fluerent; a Dei tamen charitate non potuit separari. » Et S. Bernardus, serm. 2 in *Domini Palm.* : « Licet, ait, multos occidat adversitas, tamen multo plures extollit prosperitas, sicut scriptum est : Cadent a latere tuo mille, si-

Medio-
eritas op-
tanda.

nistro scilicet, per quod signatur adversitas; et decem millia, id est multo plures, a dextris tuis, in quibus prosperitas designatur. Denique quia utrobique periculum est, orat Sapiens et dicit: Divitias et paupertatem ne dederis mihi, ne forte aut divitiæ extollerent in superbiam, aut paupertas deiceret in impatientiam. »

Simile fuit votum Catharinæ reginæ Angliæ, uxoris Henrici VIII, quæ deinde injuste ab eo repudiata vitam martyrio persimilem egit, de qua ita scribit Sanderus, lib. I *De Schismate Angliæ*. Solebat Catharina sæpissime apud suos dicere, fortunam se nec asperrimam, nec lenissimam, si daretur optio, electuram, cum utraque suas tentationes ac pericula habeat; sed mediam potius ac temperatam: si tamen alterutra eligenda esset, malle se tristissimam quam blandissimam; infelicibus enim raro deesse consolationem, fortunatissimis fere semper mentem.

Gnome. A Salomone hanc sententiam didicit accepitque Plato et Philosophi; Plato enim, lib. III *De Legibus*: « In quocumque, ait, hominum cœtu nec inopia, nec divitiæ sunt, huic justissimi mores aderunt; neque enim ibi contumelia aut injuria locum habet. » Exemplum est in Sparta, a qua Lycurgus sustulit opes et inopiam, ideoque optimos et justissimos habuit cives. S. Basilius, tract. *De Legendis libris Gentilium*, citat gnomen Theognidis dicentis:

Non ego divitias, non opto magna; sed adsiet
Parva, modo ut vivam lætus et absque malis.

Simile est votum Socratis apud Platonem in fine *Phædri*: « O amice Pan, ait, et omnes qui hunc locum incolitis dii, date mihi ut pulcher intus efficiar, et quæcumque extrinsecus habeo, intrinsecus sint amica; divitem autem sapientem solum existimem. Tantum vero mihi sit auri, quantum nec ducere, nec ferre queat alius quam vir temperans. » Nam, ut ait S. Ambrosius in lib. VI *Hexam.* cap. VIII, citans hanc Salomonis gnomen: « Fugienda et cavenda sunt tentamenta mundi, ne pauper desperet, ne opulentus insolescat. » Maximus, lib. XIII, citat S. Chrysostomum dicentem: « Dives est non qui multa possidet, sed qui non multis indiget; » et Philonem: « Vir bonus et paucis egens, in mortis et naturæ immortalis confinio quodam est. Nam indiget quidem propter mortale corpus; sed non multis propter animum immortalitatis appetentem. » Democritum: « Sumptuosam mensam apponit fortuna; quæ satis sit, temperantia. » Denique Apostolum, I *Timoth.* VI, 6: « Est, ait, quæstus magnus pietas cum sufficientia, » id est cum animo sibi sufficienti, suisque licet modicis contento. Ubi plura hac de re dixi.

Dices: Salomon erat rex opulentissimus; regi autem non est timenda paupertas, cum regem necesse sit opibus abundare. Respondent aliqui cum Jansenio, hæc esse verba Agur, non Salo-

monis; sed hoc confutavi vers. 1. Alii melius censent Salomonem hic induere personam cujuslibet privati et plebei, ut cum doceat modum orandi, scilicet petere alimenta necessaria, ut liber sit tam a copia quam ab inopia. Hoc enim majori hominum parti, et communi eorum vitæ minus perfectæ magis consonum et temperatum videtur. Nam pauci perfecti nec divitias nec paupertatem metuunt, sed dicunt cum Paulo: « Scio et humiliari, scio et abundare (ubique et in omnibus institutus sum), et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati, » *Philip.* IV, 12; et cum Psalte: « Proba me, Domine (penuria et afflictione), et tenta me: ure renes meos et cor meum, » *Psal.* XXV, 2. Id verum est; unde S. Chrysostomus, hom. 18 in *epist. ad Hebr.*, et S. Ambrosius in *Psal.* CXVIII, octon. 8, dicunt hæc verba Salomonis convenire hominibus veteris Testamenti, quia imperfecti erant.

Potest tamen hæc gnome accipi, ut dicta in persona regis Salomonis, tum quia rex potest excidere solio et regno, fierique privatus, ut accidit Mithridati, Tigrani, Antiocho, Dejotaro, Perseo, Ptolemæo, Cleopatrarum aliisque regibus a Romanis devictis; tum quia rex sæpe est pauperior privato, quia etsi multas habeat opes, tamen plures habet officialium, urbium, fabricarum, bellorum expensas, ita ut ad illas opes regales non sufficiant, uti hodie in nonnullis regnis oculis cernimus: opes enim illæ æstimandæ sunt, quæ sunt liberæ ab onere expensarum. Quare mercator habens centum millia aureorum libera, sæpe ditior est rege, qui annue quindecim colligit milliones, sed omnes obligatos ad solvenda debita, bellorum expensas, aliosque regni sumptus. Hinc subinde egestas cogit reges furari et prædari, non florenos vel aureos, sed integras urbes, provincias et regna, dum vel aliena invadunt, vel propria per tributa vel præsidet et milites expilant.

Dices secundo: Salomon hic videtur vituperare et damnare paupertatem Religiosorum ac Ordines mendicantium. Respondeo: Nequaquam, sed modum vivendi suæ ætati congruum præscribit, qui scilicet conveniebat Judæis, quin et majori Christianorum parti, qui est moderate vivere, ita ut necessaria suppetant, superflua absint; hic enim modus communi hominum generi congruit, estque salutaris. Christus autem huic perfectius vitæ genus adjunxit, cum suasit paupertatem Evangelicam tam exemplo quam verbo. Unde ipse ait: « Ego autem mendicus sum et pauper, » *Psal.* XXXIX, 18. Et: « Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet, » *Matth.* VIII, 20. Porro hæc paupertas Christi longe alia est a paupertate quam deprecatur Salomon: hæc enim est involuntaria et coacta, qualis est mendicorum; Christi vero est voluntaria et libera, quam scilicet Apostoli et Religiosi sponte assumunt

exemplo Christi, tam humilitatis studio, tum ut affectum ab opibus rebusque terrenis avocent, eumque totum in Deum et res divinas transerant. Ita respondet S. Thomas, III part., *Quæst.* XL, art. 3, ad 1. Quocirca Christus ait, *Matth.* v: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. » Vide Hieronymum Platam, lib. I *De Bono status Relig.* cap. ix, et lib. II, cap. viii. Addit Bellarminus, lib. II *De Monachis*, cap. xlvi, Salomonem loqui de mendicitate quæ exposita est periculo; at talis non est Religiosorum, qui sciunt certo nil sibi defore, quia Christus eis promisit centuplum in hac vita, *Matth.* xix. Imo videntur Religiosi, inquit, ad litteram petere quod Sapiens petit: nec enim volunt divitias, et ideo eas relinquunt; nec tamen volunt mendicitatem periculosam, qua moriantur fame; et ideo dicunt: « Tribue tantum victui meo necessaria. »

Mystice, hæc de divitiis et mendicitate spiritali, puta de excessu et defectu sapientiæ, virtutum, consolationum et gratiarum accipiunt S. Hieronymus in cap. ii *Eccle.*, et S. Bernardus, serm. 68 in *Cant.*, quem audi: « Perniciosa paupertas, penuria meritorum; præsumptio autem spiritus, fallaces divitiæ; et ideo: Divitias et paupertatem ne dederis mihi, Domine, ait Sapiens. » Audi et S. Hieronymum: « Non solum temporalis læstia, sed etiam spiritalis, est tentatio possidenti, ita ut aliquando indigeam angelo corripiente et angelo Satane, qui me colaphizet, ne hinc elever. Unde et Salomon ait: Divitias et paupertatem ne dederis mihi. »

TANTUM TRIBUE VICTUI MEO NECESSARIA. — Hebræum est verbum תרפח *taraph*, id est prædari, rapere, carpere, cibare. Unde ad verbum sic veritas, *carpere me fac panem statuti mei*, vel *panem mihi demensum*, id est meæ necessitati sufficientem et commensum, juxta illud quod orare nos docuit Christus *Matth.* vi, vers. 11: « Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. » Græce est *panem ἐπιβίον*, id est substantialem vel substantivum, id est, ad substantiam nostram pertinentem, scilicet quotidie necessarium ut in vita subsistamus, quem alii cibarium vocant. Ita S. Chrysostomus, S. Basilius, Theophylactus, Euthymius et alii in *Matth.* cap. vi. Unde Syrus vertit, *panem indigentia nostra*. Vox ergo *carpere* significat hunc panem quotidie per partes petendum et carpendum esse frugaliter et tenuiter, sicut boves, oves et jumenta quotidie carpunt pura gramina, ex iisque victitant. Alii, *ciba me cibo congruentia meæ*; Aquila, *institute mihi victum sufficientem*; Chaldaeus, *emitti me pane sufficienti mihi*; Septuaginta, *constitue mihi quæ necessaria et sufficientia*. S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, octon. 8: « Sed ordina mihi, quæ opus sunt, et quæ abundant, » id est, constitue mihi necessaria vite non arcte et parce, sed large et abundanter, quanquam alii legendum censeant, « nec abundant: » hoc enim

exigere videtur antithesis, petit enim sufficientia, deprecatur superflua: sufficientia, inquam, naturæ, non avaritiæ; avaritiæ enim nihil sufficere potest, etiamsi totum mundum, ut est luxuriosa, possideat.

Præclare S. Augustinus, serm. 15 *De Diversis*, cap. xv: « Istæ, ait, injustæ divitiæ dicuntur, non quia injustum est aurum et argentum; sed quia injustum est eas divitias putare quæ non auferunt egestatem. Tanto enim quisque ardebit egestate, quanto magis eas diligens majores habuerit. Quomodo ergo sunt divitiæ, quibus crescentibus crescit inopia, quæ amatoribus suis quanto fuerint ampliores, non auferunt satietatem, sed inflammant cupiditatem? Divitem tu putas, qui minus egeret si minus haberet? » Probat id exemplis: « Nam vidimus quosdam cum haberent parvam pecuniam, parvis lucris fuisse contentos; sed postquam cœpit eis abundare verum quidem corpus auri et argenti, sed tamen falsæ divitiæ, cum parva obtuleris, jam recusant: credis jam eos esse satiatos; sed falsum est. Nam major pecunia fauces avaritiæ non claudit, sed extendit; non irrigat, sed accendit; poculum respuunt, quia fluvium sitiunt. »

Notat Cajetanus in III part., *Quæst.* XL, art. 3, Salomonem hic *necessaria* ponere ut medium quid inter divitias et paupertatem, ut qui necessaria duntaxat habeat, nec dives nec pauper sit censendus, sed medius inter utrumque: ac proinde Religiosum, qui pauper est, et paupertatem profitetur, debere carere non tantum superfluis, sed et subinde necessariis: his enim non raro indiget is qui vere pauper est.

Idem quod Salomon hic precatur, imprecatus est et impetravit S. Franciscus hospiti suo in villa Tyfi, quinto a monte Alvernæ milliaro. Cum enim ab eo benevole hospitio fuisset exceptus, ejus domui benedixit, prædixitque ejus progeniei a generatione in generationem duraturæ, neque divitias neque paupertatem Deum daturum, sed quæ commodæ vite et victui essent necessaria. Antiqui hujus vaticinii adhuc recens est in dicto loco memoria: domus illa vocatur S. Francisci, omnibusque Franciscanis transeuntibus patet ad hospitium, estque hospitalis et liberalis, uti narrat Lucas Waddingus in *Annalibus Minorum*, anno Christi 1215, num. 11. « Habentes ergo, ut ait Apostolus, alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus, » I *Timoth.* vi, 8. Ubi egregie S. Hieronymus excurrit in hunc modum: « Nudi nati sumus, nudi etiam morituri; quidquid hic invenitur, hic relinquetur. Non est nostrum, quod non semper nostrum est. Tanquam peregrini ergo sufficienti usu contenti simus: illas divitias acquiramus, quas nobiscum ad cœlestem patriam ferre possimus. Habentes alimenta, etc. Sufficientiam prius dixerat; quidquid his amplius est, divitiis deputetur. » Hæc S. Hieronymus.

9. NE FORTE SATIATUS ILLICIAM AD NEGANDUM, ET Vers. 9.

Benedictio
S. Francisci.

DICAM : QUI EST DOMINUS? AUT NECESSITATE COMPULSUS FURER, ET PERJUREM NOMEN DEI MEI. — Hebraice, *ne forte satiar et negem, vel mentiar, et dicam*; Septuaginta, *ne saturatus mendax fiam, et dicam*: *Equis me videt?* Pro *perjurem* hebraice est, *apprehendam nomen Domini*, scilicet ut eo quasi clypeo apprehenso tuear meum mendacium, quo nego furtum a me commissum, ac me de eo accusantes eludam. Pagninus, *et assumam in vanum nomen Domini*; Chaldaeus, *violem nomen Dei mei*; Septuaginta, *pejerem*.

Causa cur opes recusanda. Prima. Causam cur divitias deprecetur dat, quod illae pariant rerum copiam, gulam et satiem quae gignit fastum, qui sensim intumescens adeo crescit, ut neget Deum omneque numen, ac dicat: Quis est Dominus qui mihi opes adimat? aut iis pro libito ad omnem gulam et luxuriam uti fruique me vetet? Haec enim est ratio cur divites et voluptuarii negent Deum, quia scilicet volunt libere sine metu poenae et vindictae indulgere suis cupidinibus et libidinibus; et quia sciunt Deum illas vetare, iisque minari gravissimas poenas in gehenna, hinc ut ejus metum excutiant, libereque epulentur et luxuriantur, dicunt: Non est Deus, non est numen, non est providentia quae me videat, judicet, damnet, puniat. Haec enim est causa atheismi, cur scilicet voluptuarii fiant athei, juxta illud *Psal. xii, 1*: « Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. » Causam subdit: « Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis, » *q. d.* Quia corruerunt sua studia, id est cogitationes, actiones et mores, ideo negarunt Deum, ne ejus vindictam extimescerent.

Secunda. Altera ratio est, quod avari et divitiarum cupidi opes suas ament colantque quasi idolum; semper enim de iis parandis, servandis, augendis cogitant, illisque omnes affectus, studia et labores impendant, illarum cupiditati per omnia obediunt, atque in eis omne bonum ultimumque finem collocant: quare earum causa Dei cultum negligunt, ejus praeccepta violant, ac tandem ejus providentiam negant. Unde avaritia ab Apostolo vocatur « idolorum servitus, » *Ephes. v, 5*. Vide ibidem S. Chrysostomum, *hom. 18*, et *hom. 6* in *epist. ad Roman.*, ubi docet avaros vere esse idololatrias, quia auri idolum in mente sibi efformarunt, illique et corpus et animam sacrificant.

Tertia. Tertia ratio est, quod unum scelus ducat ad aliud, et minus impellat ad majus, quo fit ut dives crescens in superbia, avaritia, gula, injustitia, omnique scelere, tandem labatur in haeresim, atheismum, idololatriam, uti lapsus est Salomon, ac hoc saeculo multos prolapsos vidimus.

Opes ducunt ad atheismum: cur? Haec enim est justa Dei vindicta, qua unum scelus alio punit, ac tandem sceleratos sinit ruere in atheismum vel idololatriam; sciunt enim scelerati idola esse lapidea et lignea, nec habere vim se vindicandi et scelestos puniendi: quare malunt

illi servire, ut sint impunes, quam Deo vero, qui acerrimus est vindex scelerum. Hoc est quod Ephraim ait apud *Osee cap. xii, 8*: « Dives effectus sum: inveni idolum mihi: omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem, quam peccavi, » *q. d.* Effuxi mihi idolum, quod in omni meo opere et labore nullis me legibus astringet, ac proinde nullius me sceleris arguet, nullis me poenis multabit. Hinc S. Ambrosius, *lib. II Offic. cap. vii*: « Avaritia, ait, perfidiae vicina est; » et S. Augustinus, *lib. V De Civit.*, docet olim homines ab idolis ad Dei cultum paupertate conversos, ac paupertate in eo crevisse, per opes vero a fide in perfidiam relabi. Exemplum est in Hebraeis, qui epulantes et saturi desciverunt a Deo, et fabricarunt sibi idolum vituli aurei, juxta illud *Exodi xxxii, 4* et *6*: « Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere, dicentes: Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti; » et illud *Deuter. xxxii, 15*: « Incrassatus est dilectus et recalcitravit: impinguatus, dilatatus dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo. Provocaverunt eum in diis alienis. » Similiter gulosus et luxuriosus pro idolo habet suam gulam et luxuriam, juxta illud *Philipp. iii, 19*: « Quorum finis interitus, quorum Deus venter est. » Nam, ut ait eleganter Tertullianus, *Contra Psychicos*: « Deus illis venter est, et pulmo templum, aqualiculus altare, sacerdos coquus, cujus tota charitas in cacabis fervet, tota fides in culinis calet, tota spes in ferculis jacet. »

Opes sunt occasio scelerum. Moraliter, hic discite opes, licet in se nec bonae, nec malae sint, sed adiaphorae, multis tamen esse occasionem et illecebram superbiae, gulae, luxuriae, injustitiae et impietatis, idque ob innotam homini ad haec concupiscentiam. Unde Antonius in *Melissa*, I part., cap. xxxi, citat de iis Patrum et sapientum gnomas. S. Chrysostomi: « Pauper non tam desiderat necessaria, quam superflua dives; nec rursus tantam vim aut facultatem habet pauper ad exercendam improbitatem, quantam dives. Si quis cupiditate superior, vincitur a pecuniis; nec cupiditatem quidem saepe vincit, sed a natura accepit, ut parum ei molesta sit haec: non enim omnes similiter luxuriosi sunt. Radix omnium malorum est pecuniae studium: desiderium enim divitiarum est perjurium, furtum, rapina, scortatio, invidia, caedes, odium fratrum, bellum, avaritia, simulatio, adulatio. » S. Gregorii Nysseni: « Honestè possidere pauca multo praestabilius est, quam improbe multa possidere. Nulla lucrandi satietas unquam oboritur, sed quod subinde accipitur, materia et momentum majoris desiderii fit. » Clementis: « Optima sunt opes inopia cupiditatum. » Philonis: « Divitiarum decus non in oculis situm est, sed in auxilio egentibus exhibendo. » Nili: « Ne velis ditescere ea causa ut liberalis sis in pauperes: Deus enim justum jubet misereri ex iis quae

habet. » Plutarchi : « Ut vestes, talares corpora, sic opes immodicæ animas impediunt. Equus generosus non ex apparatu pretioso iudicatur, sed qui natura sit egregius; neque vir honestus, qui magni prelii possidet opes, sed qui generoso animo sit. » Democriti : « Assidua inest cunctis hominibus divitiarum cupiditas: non acquisita enim cruciat, acquisita vero curis fatigat, perdita denique tristitia conficit. Naturales divitiæ constant pane et aqua, et parabili corporis tegumento; superflue vero infinitam in animo cupiditatis vexationem habent. » Eusebii : « Divitiæ multis malis quasi velum prætexunt. » Chilonis : « Quid est opulentia? Thesaurus malorum, calamitatis viaticum, improbitatis suppeditatio. » Ipsi Christi : « Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum caelorum, » *Matth.* xix, 24; S. Pauli : « Radix omnium malorum est cupiditas, » græce *φιλζγυρία*, id est amor pecuniæ, I *Timoth.* vi, 10. Maximus vero, *serm.* 12, inter alios per plures citat gnomen Luciani :

Editus in lucem nudus sum, nudus abibo :
Quid frustra sudo, funera nuda videas?

Additque : Aristides cognomento Justus, cum quidam ei dives paupertatem exprobraret : « Mihi, ait, paupertas nihil mali videndum præbebit, tibi autem divitiæ turbas non paucas. » Hiero cum vituperaretur, quod cum multis rhetoricari docuisset, ipse egeret : « Atqui, ait, difescere non docui eos, neque pecuniæ studere. » Musonius : « Cræsi quidem et Cyri thesauros tanquam extremæ paupertati obnoxios damnabimus; unum autem solum divitem credimus sapientem, ut qui possit ubique tantum reperire, quantum indigentia postulat. » Xenophon philosophus : « Paupertatem per se doctam philosophiam esse dicebat : quæ enim hæc verbo suadet, illa opere cogit. Multorum malorum tegumentum est opulentia. » Idem « divitem et indoctum sordes inargentatas esse dicebat. Etiam si fueris terræ decem millium cubitorum dominus, mortuus tamen eris trium aut quatuor : sunt quidam qui non in hac præsentis vita vivunt, sed magno studio præparant, quasi alteram vitam sint acturi, non hanc præsentem. »

Opum
damna. Rursum Antonius in *Melissa*, cap. xxxiii et xxxiv, citat illud S. Basilii : « Gaudeas, o homo, in penuria, quia Lazari bona te sequentur. Aurum est laqueus animarum, hamus mortis; esca peccati. Pauper est qui multis indiget; multorum autem indigos facit cupiditas insatiabilis. Quemadmodum ebriis magis magisque occasionem bibendi vinum bibitum præstat; sic etiam homines recenter ditati cum multa possideant, plura desiderant, ex ipsa rerum accessione morbum foventes, et suum eis studium vertitur in contrarium. Quidquid vides, quidquid imaginaris, aurum est. Hæc tibi dormienti somnium, et vigi-

lanti cogitatio est : nam ut qui per insaniam delirant, non ipsas res vident, sed quæ eis affectio suggerit, imaginantur; sic animus tibi avaritia detentus, nihil quam aurum et argentum videt, et suavius quidem aurum, quam sol conspectui tuo se offert.

Denique Secundus philosophus interrogatus ab Adriano Imperatore : « Quid sunt divitiæ? respondit : Auri pondus, curarum administer, insatiabilis invidia, desiderium inexplebile, invisæ concupiscentia. Quid paupertas? odibile donum, sanitatis mater, curarum remotio, sapientiæ inventrix, absque sollicitudine felicitas. »

Causam vero cur paupertatem deprecetur, subdit Salomon, dicens : « Ne egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei : » paupertas enim ut se ditet, proclivis est ad furtum, quod ut legat mentitur, utque mendacio credatur addit juramentum, et pejerat. Hinc videmus pauperes et mendicos furaces, tertio quoque verbo jurare et sæpe pejerare.

Huc faciunt gnomæ sapientum quas recitat Maximus, *serm.* 12. Cratonis : « Nulla major est in vita calamitas paupertate. » Et Simonidis, qui rogatus utrum magis expetendum, divitiæ an sapientia : « Nescio, ait; video tamen sapientes divitum januas frequentare. » Et Theognidis :

Non frustra te, Plute, colunt, venerantur et omnes :
Namque tibi facile est, non leve ferre malum.

Et Euripidis in *Danae* : « O aurum! pulcherrima felicitas hominibus. » Aristotelis : « Paupertas multis eget, insatiabilis cupiditas omnibus. » Democriti : « Si non multa concupiscas, pauca etiam multa videbuntur : exigua enim appetentia paupertatem opulentia parem efficit. » Sexti non Pontificis (ut voluit Ruffinus), sed Pythagoræi, *sententia* 90 : « Contentus esto mediocribus. » S. Cypriani, lib. V, *epist.* 2 : « Dum insatiabiles multum volumus, totum perdimus. »

10. NE ACCUSES (SYTUS, *ne prodas*) SERVUM AD Vers. 10.
DOMINUM SUUM, NE FORTE MALEDICAT TIBI, ET CORRUMAS. — Hebraice, *ne crimineris lingua, aut crimen imponas servo apud dominum suum, ne ferie maledixerit tibi, et delinquas*; Chaldaeus, *ne maledixerit tibi, et reus peragaris*; Septuaginta, *ne tradas servum in manus domini, nequando maledicat te, et delearis*. Illa vero extrema, *ne delearis*, Aquila, Symmachus et Theodotion sic vertunt, *ne pecces, ne delinquas*. Hebræum enim *עָשָׂה אָשָׁמָה* *ascam* significat, primo, delinquere, peccare; secundo, reum peccati peragi; tertio, ob peccatum puniri et desolari : alludit enim uti litteris et voce, sic et significato ad *עָשָׂה אָשָׁמָה* *scamam*, id est desolari. Aliqui vertunt, *ne afferis, vel exsuffleris*, quia *ascam*, inquirunt, significat propter culpam vel penam esse afflandum et exsibilandum, ut cum afflatu quodam fiat abominationi et horrori spectantibus. Jam primo, Rabbin, et ex iis Baynus, hanc gnomen imitant ad servum Gentilium, qui ad filios Israel

Paupertatis incommoda.

confugiebat, ut a gentilismo conversus ad judaismum proselytus fieret; quem proinde non reddendum hero gentili, sed apud Judæos libertate donandum ipsi arbitrantur; de eoque accipiunt illud *Deuter.* cap. xxiii, 15: « Non trades servum domino suo, qui ad te confugerit; habitabit tecum in loco qui ei placuerit, et in una urbium tuarum requiescet: ne contristes eum. »

Secundo, melius et plenius Lyranus, Hugo, Jansenius, Arboreus et alii, hæc accipiunt de quolibet servo, quem vetat accusari apud herum temere et sine gravi causa, præsertim ex dicacitate vel odio, ut illi noceas, illumque per herum affligas. Hoc enim crudelitatis est, et hoc significat hebræum הלסן *talscen*, id est linguavit, lingua detulit, a radice לסון *lascon*, id est lingua: et sic vulgo dicimus, loquaces et detractores longiorem æquo habere linguam. Nam alioqui lex jubet, *Deuter.* xxii, aberrantem bovem vel ovem reduci ad dominum, quanto magis servum? quis enim hæc sibi fieri nolit? vitia servorum suorum quis nolit cognoscere? Ad utriusque commodum spectat, si quid delinquat servus, ut herus intelligat. Reddit hujus præcepti rationem: « Ne forte maledicat tibi, et corruas vel delinquas. » Ne maledicat, id est, ne tibi male precetur, ne te execretur, *q. d.* Non minus metuenda est maledictio pauperis et impotentis injuste læsi, quam vires et opes divitum: habent enim Deum ultorem impotentem, et viduæ, et orphani, cæterique qui humana desolantur ope, præsertim dum ad eum clamant, eique suam injuriam corde graviter saucio commendant: quo fiet ut Deus eos exaudiens sinat te, qui eos inique accusasti, in simile malum corrumpere, similiterque affligi. Unde Salomonem de more secutus Ecclesiasticus, cap. iv, 3: « Cor inopis, ait, ne afflixeris, et non relinquant quærentibus tibi retro maledicere: maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius; exaudiet autem eum qui fecit illum. » Pro *ne corruas*, valde apposite cum Chaldæo veritas, *ne reus agaris*, *q. d.* Noli temere accusare servum apud herum, ne servus a te accusatus tibi maledicat, id est, male de te loquatur, teque pariter accuset, et occultum aliquod facinus pandat, ob quod reus agaris, damneris et puniaris: talis enim est indoles servorum. Hic sensus valde appositus est. A simili idem dicas de quovis subdito vel inferiore. Noli subditum temere accusare apud superiorem, ne ipse pariter de te male loquatur, teque accuset et reum peragat: unde et Vatablus vertit, *ne forte maledicat tibi, et pecces*, *q. d.* « Ne posteaquam peccaveris, contingat tibi maledictio, » ut sit hysteron proteron.

Docet hæc gnome, nullum esse quantumvis vilem spernendum vel lædendum, quod nemo tam vilis sit, qui se vindicare et lædentem vicissim lædere nequeat. Unde illud: « Canis in suo fimeto, et mendicus suo in loco potest pluri-

mum. » Quot heri a servis, quot principes a cerdonibus cæsi sunt!

Mystice Beda: « Omnis, ait, qui facit peccatum, servus est peccati. Hunc ergo ille domino suo tradit, qui quemlibet delinquentem et respiscere volentem, sua exhortatione aut exemplo præterita delicta repetere suadet. » Sic et Auctor *Catena Græcorum*.

11, 12, 13 et 14. GENERATIO, QUÆ PATRI SUO MALEDICIT, ET QUÆ MATRI SUÆ NON BENEDICIT. GENERATIO, QUÆ SIBI MUNDA VIDETUR, ET TAMEN NON EST LOTA A SORDIBUS SCIS. GENERATIO, CUIUS EXCELSI SUNT OCULI, ET PALPEBRÆ EJUS IN ALTA SURRECTÆ. GENERATIO, QUÆ PRO DENTIBUS GLADIOS HABET, ET COMMANDIT MOLARIBUS SCIS, ET COMEDAT INOPES DE TERRA, ET PAUPERES EX Hominibus. — Subjungit hic Salomon alia vitia imprimis cavenda, multa docens et philosophans per quaternaria potissimum sex. Et primum quidem ponit quatuor *generationes*, hoc est genera hominum, quæ insinuat maxime detestanda esse, ob vitia singulariter mala, ait Jansenius.

Qui ergo hanc gnomen præcedenti attexere sagunt, nodum in scirpo quærunt, eamque magis extenuant et obscurant, quam illustrent. Hæc ergo gnome, uti et cæteræ, illustris, per se sola consistit. Hinc enim incipiunt gryphi et ænigmata sex, quorum quodque quadrimembre est, et quaternario clauditur.

Hebræum דור *dor*, id est *generatio*, tria significat: *primo*, ætatem hominis; *secundo*, sæculum; *tertio*, genus hominum. Hinc tripliciter hæc gnome exponitur.

Primo, de quatuor ætatibus hominis, scilicet *Primo*, pueritia, adolescentia, juventute et virili ætate: pueritiæ enim congruit *prima* gnome, quia solent pueri parentibus obstrepere; adolescentiæ congruit *secunda*, quia adolescentes videntur candidi et puri, et tamen ob bullientem sanguinem proni sunt in iras, rixas, libidines; juventuti congruit *tertia*, quia juvenes spiritosi sunt et animosi, ideoque excelsa ambiunt, et subinde majora viribus; virili ætati congruit *quarta*, quia viri, ut uxores, proles et familiam alant, non raro expilant alios, præsertim inopes et pauperes. Censent ergo hoc esse symbolum quatuor ætatum vitæ hominis. Verum hic sensus longe petitus et alienus videtur.

Secundo, alii per *dor* accipiunt sæculum, quasi hic notet quatuor mundi sæcula, quibus præcipua quatuor scelera viguerunt. *Primo* enim sæculo ante Abraham viguit idololatria; *secundo* post Abraham usque ad Christum viguit Judaismus, et Judæorum hypocrisis; *tertio* post Christum viguit hæresis usque ad tempora S. Gregorii; *quarto* post S. Gregorium viguit vigetque improbitas, oppressiones et tyrannides Christianorum. *Prima* ergo generatio notat idololatrias: hi enim patrem suum, id est Deum, et matrem suam, hoc est Ecclesiam, maledictis proscindunt;

Vers. 11, 12, 13 et 14.

Dor, *generatio*, tria notat.

Secundo.

secunda generatio Judæos notat, qui propterea quod carnem deforis externis quibusdam laveris et baptismatibus eluunt, sibi munditiem arrogant, cum tamen sordes animi minime deponant; *tertia* generatio hæreticos adumbrat, quos fastus, superbia et elatio animi a vera fide deficientes in tam dissimiles sectas compulit; *quarta* generatio malos Christianos innuit, qui ab omni misericordia et mansuetudine alieni viscera induunt ferrea, et in proximos sævitiem exercent. Verum hæc expositio mystica potius est quam litteralis; ut mystica tamen non incommoda, imo congrua est.

Tertio,
Genuine.

Tertio et *genuine*, *dor* hic, uti et alibi, significat genus et conditionem variorum hominum, quorum præcipua quatuor vitia hic describuntur, scilicet *primo*, ingratitude et impietas in parentes; *secundo*, hypocrisis fictaque sanctimonia; *tertio*, superbia et fastus; *quarto*, injuria, vis et oppressio pauperum: hæc enim quatuor maxime totum orbem exagitant et turbant, ac Deo præ cæteris exosa sunt, ideoque ea singulis, ut ab iis sibi caveant, proponit hic Salomon. Generatio ergo, scilicet prava, et perversa, et impia, est quadruplex. Unde Septuaginta clare vertunt, *filiius malus*, vel, ut Auctor *Catenæ Græc.*: « Soboles prolesque mala patri maledicit, et matri non benedicit. Soboles prolesque mala justam seipsam judicat; neque tamen exortus sui sordes abluit. Soboles mala elatos præ se fert oculos, suisque sese palpebris extollit. Soboles mala dentes habet similes gladii, et molares instar forcipis (vel *bidentum*, *bipennium*, *asciarum*; omnia enim hæc significat vox *רעפים*) scindentes, ut devoret, et e terra absumat infirmos et humiles, et pauperes eorum ex hominibus tollat. »

Quatro
genera
insu-
aginim
peccato-
rum.
Primum.

Secun-
dum.

Tertium.

Quar-
tum.

Prima ergo generatio, id est genus, ait Janse-
nius, est eorum qui per summam ingratitude
peccant in eos quibus maxima debetur gratia. *Ge-
neratio*, ait, subaudi *est*, hoc est, quoddam est ge-
nus hominum, et sunt quidam qui suo patri etiam
male precantur, aut de eo male loquuntur; et simi-
liter matri non benedicunt, sicut deberent, sed con-
tra maledicunt. *Secundum* genus est eorum qui falso
sibi vindicant sanctimoniam: « Generatio, inquit,
quæ sibi munda videtur, cum non sit lota a sor-
dibus suis, » hoc est, sunt qui se mundos esse
putant, cum tamen immunditias suas non ablu-
erint: quod fit vel quia ignorant immunditias
suas et vitia, vel quia eas non curant. *Tertium*
genus est eorum qui tanta inflati sunt superbia,
ut ipso etiam vultu gestuque exteriori illam plane
præ se ferant, nec eam in animo occultare va-
leant: « Generatio, ait, cujus excelsi sunt oculi,
et palpebræ ejus in altum surrectæ, » ipso oculo-
rum habitu declarantes se alta petere, omnesque
præ se contemnere. *Quartum* genus est eorum
qui tantæ sunt crudelitatis, ut feras imitentur,
et quasi humanam carnem dentibus suis edant,
quos exprimit, dicens: « Generatio, quæ pro

dentibus gladios habet, » hoc est, cujus dentes
sunt quasi gladii; quo nihil aliud significatur,
quam quosdam adeo crudeliter in alios sævire,
ad perdendum eos sive facto, sive verbo, aut ad
diripiendum eorum bona, et excoriandum eos,
ut videantur ferarum more eos dentibus suis dis-
secare et commandere, atque confringere mola-
ribus suis.

Noster in Hebræo legit, *מאכלות meachelot*, id
est devorantes, sive *commandentes molares ejus*,
hoc est *commandit molaribus suis*: jam aliis punc-
tis legunt, *מאכלות maachalot*, id est cultros, unde
vertunt, *cultros habet molares*, id est dentes mola-
res habet acutos, ut non tam dentes quam cultri
acutissimi esse videantur. Est metaphora, *q. d.*
Devorant et expilant pauperes tam crudeliter, ac
si instar ferarum dentibus velut cultris eos dila-
niarent et dissecarent. Hoc quartum genus cæteri-
bus tribus est deterius, adeoque omnium pessi-
mum et sævissimum, ideoque quarto et ultimo
loco ponitur quasi culmen et apex malitiæ. Sic
in sequentibus quaternariis, quod quarto loco
ponitur, in eis est summum.

Hunc esse sensum liquet, tum ex ipsis cujuslibet
in hoc quaternione sententiæ verbis, tum ex sequentibus;
quartam enim avarorum et raptorum generationem
explicat, dum illico subdit: « Sanguisugæ duæ sunt
filix, dicentes: Affer, affer. » *Primam* vero, scilicet
impiorum in parentes, generationem prosequitur, dum
statim post *sanguisugam*, quasi ad caput generationum
quatuor rediens, subjicit vers. 17: « Oculum qui
subannat patrem, et qui despicit partum matris
suæ, effodiant eum corvi. » *Secundam* deinde
generationem hypocritarum persequitur, vers. 18,
19, 20, præsertim dum nominat: « Viam viri in
adolescencia; » additque: « Talis est via mulieris
adulteræ quæ comedit, et tergens os suum, dicit:
Non sum operata malum. » *Tertiam* denique fastu
sublimem generationem pertexit vers. 21 et 22,
ejusdem dans exempla: « Per tria, ait, movetur
terra, et quartum non potest sustinere: per ser-
vum, cum regnaverit: per stultum, cum satu-
ratus fuerit pane: per odiosam mulierem, cum
in matrimonio fuerit assumpta: et per ancillam,
cum fuerit hæres dominæ suæ. »

Simili schemate singularum generationum, sive
statuum, abusus et vitia eleganter per earundem
antitheses digessit S. Augustinus, vel quisquis est
auctor (nam alii adscribunt S. Cypriano, alii
Climacho, alii aliis) tract. *De duodecim Abusionibus*,
tom. IX: « *Primus*, ait, abusionis gradus est, si
sine bonis operibus sapiens et prædicator fuerit,
qui quod sermone docet, actibus complere neg-
ligit; *secundus*, si sine religione senex esse inve-
niatur; *tertius*, si adolescens sine obedientia de-
prehenditur; *quartus* est, dives sine eleemosyna;
quintus est, femina sine pudicitia; *sextus* est,
dominus sine virtute; *septimus* est, Christianus
contentiosus; *octavus* est, pauper superbus; *nonus*

Duode-
cim str-
tium
duode-
cim r-
lia.

est, rex iniquus; *decimus* est, Episcopus negligens; *undecimus* est, plebs sine disciplina; *duodecimus* est, populus sine lege. » Quæ deinde singula copiose prosequitur.

Nota vers. 12 : « Non est lota a sordibus suis. » Noster cum Hebræo legit מצאתו מים *mittsoato*, id est a sordibus suis; Septuaginta vero alio puncto legerunt, מצאתו מים *mittseato*, id est ab exitu suo; unde vertunt, *exitum suum non lavit*, vel, ut Auctor *Catena Græcorum*, *exortus sui sordes non abluvit*. Alludit ad secundinas et sordes, quibus involuti pueri nascuntur, dum ex utero matris in lucem prodeunt, a quibus illico obstetrices eos abluunt, juxta illud *Ezech. xvi, 4* : « In die ortus tui non est præcisus umbilicus tuus, et aqua non es lota in salutem, nec sale salita. »

Per *sordes exitus* accipe concupiscentiam cuique innatam et propriam. Alii enim ex parentibus trahunt complexionem cholericam, ac proni sunt in iram; alii sanguineam, ac proni sunt in libidinem; alii phlegmaticam, ac proni sunt in pigritiam; alii melancholicam, et proni sunt in tristitiam. Porro difficile est cuique hanc suam complexionem, illique insidentem concupiscentiam superare, quia quasi ingenua est et connaturalis cuique; unde paucissimi sunt etiam viri sancti, qui eam ita mortificent, ut non repululet, juxta illud :

Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Hinc pro magno, et pene pro miraculo, habetur quod legimus in Vita S. Ignatii, fundatoris Societatis Jesu, ipsum scilicet, cum natura esset cholericus, ita perdomuisse naturam et cholericam, ut videretur lentus et phlegmaticus. Alii hanc partem referunt ad spurios; his enim libido, levitas et vitia parentum non raro ita adhærent, ut ex hoc solo eos spurios esse dignoscas.

Spurii vitiosi.

Ratio a priori.

Ratio est, quia parentum intemperantia et libido inficit semen, ex quo geniti filii insita illi parentum vitia contrahunt: et esto quandoque ad tempus ea corrigant, tamen data occasione vel tentatione in illa relabuntur. Unde Septuaginta vertunt, *et non lavit exitum suum, q. d.* Esto spurius subinde recte vivat, tamen nequit eluere paternam maculam et vitium inolitum, quod a patre in ortu suo contraxit, quin in illud recidat. Unde Baldus in cap. fin. *De translut. Episcoporum*, circa medium : « Spurius, ait, legitimatus, aut aliqua ratione nobilitatus, similis est ægro curato a vulnere, cujus aliqua semper remanet cicatrix. » Et clare Sapiens, cap. iv, 6 : « Ex iniquis enim somnis, ait, filii qui nascuntur, testes sunt nequitiae adversus parentes suos in interrogatione sua. » Idem a Salomone didicere philosophi. Unde Plutarchus, tract. *De Nobilitate* : « Absurda est, ait, sophistarum contra nobilitatem calumnia, qui vulgaria etiam et omnibus notissima non considerant, nempe quod generandæ sobolis gratia generosi equi et canes emantur; item vitium, olea-

Glossæ.

rum, et reliquarum arborum optima quæque semina : homini autem nihil ad futuram successionem generis nobilitatem conferre putant, sed tantum valere sive barbaram, sive græcam originem. Neque credunt latentia quædam principia et semina virtutis in generatione liberis communicari, ut Telemacho Ulyssis, de quo Homerus clarissimo vocabulo utens, dixit : Instillata patris virtus tibi, tanquam assereret ad paucas seminum guttas paternæ virtutis bona confluere. »

Xenophon de scriptis Theognidis : « Indicabat, ait, non hominem, non aliud quid bonum futurum, nisi ex bonis parentibus progenatum. Arietes, asinos et equos, o Cyrne, generosos quærimus, et unusquisque cupit hæc animalia ex bono genere parare sibi. » Aristoteles, lib. III *Polit.* cap. vi, docet ex nobilibus et ingenuis viris constituendam esse civitatem, causamque dat, quod ex iis prodeant viri generosi, qui civitatem illustrent. « Insuper, inquit, consentaneum est ex melioribus ortos esse meliores; est enim generis virtus, nobilitas. »

Denique tertiam generationem eorum qui altis incedunt superciliis, nonnulli attribunt mundanæ nobilitati et nobilibus, qui celsis oculis, fastuque tumidi, despiciunt plebeios, uti faciunt Brachmanes apud Indos, qui in hodiernum diem ita genere suo inflantur, ut cum plebeis nec loqui, nec vesci, nec habitare dignentur. Et Naires apud Calecutum, qui velut nobiles a plebeio se tangi non patiuntur, sed si casu a quo tangantur, eum fuste vel gladio multant, teste Osorio, lib. I *De Gestis Emmanuelis*. Sallustius in *Jugurtha* : « Metello, ait, quanquam virtus, gloria et alia optanda bonis superabant, tamen inerat illi contemptor animus et superbia, commune nobilitatis malum. » Cicero, act. 7 in *Verrem* : « Hominum nobilium, ait, non fere quisquam nostræ industriæ favet; nullis nostris officiis benevolentiam illorum allicere possumus : quasi natura et genere disjuncti sunt, ita dissident a nobis animo et voluntate, quemadmodum sanguine. »

Nobiles mundi tumidi.

Glossæ.

Plutarchus in *Moral.* id declarat similitudine duarum avium, spini scilicet et hori : « Inter agathallos, ait, et acantides (sic vocat hujusmodi aviculas) tantum est odium, ut si sanguis earum vi misceatur, continuo secernat se, ac dissiliat : sic inter patricos et plebem, si quando pro rerum usu conjungantur et conspirent, durat tamen usque odium naturale. »

Verum hic fastus non est indoles veræ nobilitatis, sed vitium. Vera enim nobilitas est modestia animique demissio. Unde Diogenes rogatus : « Quinam hominum essent nobilissimi ? » respondit : « Qui divitias, gloriam, voluptatem, denique vitam contempnunt, et vincunt contraria, paupertatem, infamiam, dolorem et mortem. » Demosthenes : « Nobiles, ait, et honestos imprimis decet, ut perseverent habere pulchritudinem in facie, temperantiam in anima, in utrisque

Vera nobilitas est virtus. Glossæ.

fortitudinem, et in verbis gratiam. » Ita Stobæus, *serm.* 89. Aristoteles, in *Politic.* lib. VI, cap. v : « Gratosorum, ait, et mentem habentium nobilium est, suscipere egenos, et occasionem præbentes convertere ad res agendas. » Sublimius S. Basilius apud Maximum, *serm.* 63 : « Non possumus, ait, patres et majores nobiles dicere; nam veritatis lex ejusque requirit laudes: non enim ideo equus est celer, si ex celerrimis natus sit; sed quemadmodum cæterorum animalium in se quodque spectatur, sic viri laudes testatæ sunt ex suis ejusque præclaris factis. » Et S. Gregorius Nazianzenus ibidem :

Famæ malæ pudeat: malum non te genus
Moveat: genus pridem tuum computruit.
Genus, vel incipias, vel ad finem trahas,
Ut vel bonus, vel ex bonis sis editus.

S. Chrysostomus : « Non majorum nobilitas, sed animi virtus nobilem et splendidum efficere solet. » Gregorius Nyssenus : « Generositas et gravitas superbæ cum latere cognitionem habet; » vel, ut citat Antonius in *Melissa*, part. II, cap. LXXIV : « Generis nobilitas et fastus superbi cognitionem habent cum figlinis lateribus, » nimirum quia omnes homines in Adamo, ex luto, ut lateres originem ducunt: ex *adama* enim, id est terra et luto, formatus est protoplastus, indeque dictus *Adam*, quasi homo ab humo.

Vers. 15
et 16.

15, 16. SANGUISUGÆ DUX SUNT FILIÆ DICENTES : AFFER, AFFER. TRIA SUNT INSATURABILIA, ET QUARTUM QUOD NUNQUAM DICIT : SUFFICIT : INFERNUS, ET OS VULVÆ, ET TERRA QUÆ NON SATIATUR AQUA : IGNIS VERO NUNQUAM DICIT : SUFFICIT. — Septuaginta repetunt geminantque *et aqua*; sic enim habent: *Et terra quæ non satiatur aqua, et aqua et ignis non dicent: Sufficit.* Ita Vaticani et Complutenses, licet Auctor *Catenæ Græc.* deleat *et aqua*, sicut delent Hebræa, Chaldæa, Vulgata et cæteri. Pro *os vulvæ* hebraice est *clausura vulvæ*, puta ejusdem orificium angustum, ait Vatablus. Alii accipiunt mulierem sterilem (1), cujus vulvam conclusit Dominus, et tamen ardentem cupit habere prolem, qualis fuit Anna mater Samuelis.

Nonnulli vers. 15 a duobus sequentibus distinguunt, et consequenter censent duplex hic esse ænigma, unum sanguisugæ, alterum trium vel quatuor insaturabilium; alii vero hos tres versus connectunt, ut unum idemque ænigma proponant. Quod ut liquidius fiat,

Quæritur primo quid significet hebræum עקולה *akula*, quod Noster vertit, *sanguisuga*?

Primo, Aben-Ezra hebræum *akula*, id est *sanguisuga*, per metathesin accipit pro עקולה *akula*, id est pravitatis, tortuositas, perversitas: radix enim עקל *akal* significat esse pravum, tortuosum, perversum; unde nonnulli putant hac voce no-

(1) Cujus libido non expletur virili semine aut coitu: ita Rosenmüllerus.

tari crocodilum, qui tortuosus est, sævus et perversus, ideoque dicit: Affer, affer, quia alia uno ictu glutit et devorat, alia sensim mandit et dentibus comminuit. Jam crocodilus symbolum est mortis, quia mors instar crocodili sævit in omnes, et alios quidem cito interitu, alios lento morbo et tæbe consumit.

Secundo, R. Saadia et alii apud Pagninum in *Secundo. Lexico*, *aluka* vertunt, *privationem*, q. d. « Privationis duæ filiæ sunt, Affer, Affer. » Hoc est, mors alios vita privat in utero matris, alios post natiuitatem ex utero.

Tertio, alii apud R. Salomonem *aluka* censent Tertio. esse synonymum אולס *sceol*, id est inferni et descensus: hujus duæ filiæ sunt, gehenna et hortus deliciarum, quorum alter assiduis vocibus scelestos, alter vero justos sibi deponit. Nam tempore Salomonis omnes, etiam justi, post mortem descendebant ad inferos, exspectantes Christum, qui pretio mortis suæ cælum eis reseraret; justis ergo limbus patrum erat quasi hortus deliciarum. Verum hæc omnia Rabbinica sunt figmenta.

Quarto, enim constanter Septuaginta, Chaldæus, Quarto, Noster, Symmachus et alii passim *aluka* vertunt *genulæ. sanguisugam*, sive hirudinem. Unde et Arabes (quorum lingua affinis est Hebræa) hirudinem vocant *aleka*, et Germani, Angli, Belgæ *echel*.

Quæritur secundo, quænam sit hæc sanguisuga *Dux filia* sive hirudo, et quæ ejus filiæ? Suppono per duas *sanguisugæ* filias alludi ad duo sanguisugæ ora, quibus ob ingentem sugendi aviditatem prædita est, ut magis sugere suamque aviditatem explere queat. Unde Plinius, lib. XXXII, cap. x : « Ergo, ait, sugentia ora forcipibus præcidunt. » Imo Berchorius ex S. Isidoro, os hirudinis ait esse tribus quasi angulis distinctum, ut tribus partibus carnem incidat, et sanguinem sugat. Duæ ergo filiæ metaphorice hic vocantur duplex os, et duplex aviditas sugendi. Nam proprie hirudo non generat, nec habet filias, sed nascitur ex aqua limosa æque ac limaces; licet Aldrovandus dubitet an non quandoque ova emittat, e quibus filias excludat.

Duplex os hirudinis signum est eam duplicem habere gustum, eo quod sanguis dulcissime ei sapiat: sic enim Aristoteles ex eo quod serpentes bifidam habeant linguam, colligit eos duplicem habere gustum. Imo Andreas Vesalius, insignis Anatomicus, asserit hirudini esse fistulam in ore, qua cutem terebret, ut sanguinem quem silit hauriat. Alii hirudini dant linguam bisulcam et fistulatam, quam penitus carni infigat. Aldrovandus, tom. *De Insectis*, cap. *De hirundine*, ait eam habere os instar aculei, et quidem trisulci quo trisuleum vulnus carni infligit.

Jam primo Beda, Hugo, Lyranus et Salonijs *Resp. Primo.* per *sanguisugam* accipiunt diabolum, qui, inquit, « siti peccandi, ac peccata suadendi semper accenditur. » Hinc duæ ejus filiæ sunt duæ speciales humani generis illecebræ, luxuria videlicet et philargyria. Sicut enim hirudo non bo-

Aluka
quid?
Resp.
Primo.

Dux filia
sanguisugæ
quæ?

num, sed corruptum sanguinem sugit: ita diabolus non nisi malas hasce cupiditates silit, ut eadem in homine excitet. Alii per *sanguisugam* accipiunt avaritiam, alii concupiscentiam. Verum hæc omnia mystica sunt.

Secundo. *Secundo*, physice aliqui per hasce sanguisugas, sive quatuor insaturabilia, intelligunt generationem rerum: nam infernus sive status mortuorum, repræsentat rerum corruptionem et mortem; os vulvæ, earumdem generationem et ortum, quorum utrumque usque ad finem mundi durat et durabit, nec unquam expletur. Reliqua duo elementa, puta ferra et ignis, repræsentant res per quas fit generatio et corruptio, scilicet per terram, dum humorem et aquam in se assidue suscipit, ac per ignem, qui omnia calefacit, semper agit, cunctaque in terra agitat, fecundat, immutat. Verum hæc symbola sunt rei physicæ, non ethicæ, quam hic præcipue spectat Salomon.

Tertio. *Tertio*, genuine. Dico ergo hos tres versus eodem spectare, ideoque non duo, sed unum idemque esse ænigma sanguisugæ et quatuor insaturabilium, ac proinde sanguisugam notare quatuor insaturabilia, ut idem sit sanguisuga quod insatiabilitas, sive inexplebilis aviditas: hujus enim idea et symbolum est sanguisuga, juxta illud Horatii:

Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo.

Id ita esse liquet primo, quia tam Hebræa quam Romana eodem vers. 13 comprehendunt tam sanguisugæ filias quam tria, imo quatuor insaturabilia; secundo, quia id significant Hebræa, et plane evincunt Septuaginta: sic enim vertunt, *sanguisugæ tres erant filia admodum dilectæ, et tres illæ non explebant illam, et quarta dicere nequibat: Satis est. Hoc est ænigma, jam ejus solutionem totidem numeris subjiciunt dicendo: «Tria sunt insaturabilia, et quartum nunquam dicit: Sufficit: Infernus, amor mulieris, et terra aqua non saturata, sed ignis quoque et aqua nunquam dicunt: Sufficit.» Et clare Arabicus: «Sanguisuga tres habet filias amabiles, diligens eas summo amore, et has tres non satiavit, et quartæ non dedit sufficientiam ut dicat: Satis est mihi; et sunt: Infernus, et amor mulieris, et terra dura quæ non est satiata imbre; et aqua et ignis nunquam dixerunt: Sufficit.»*

Sanguisuga cum duabus filiabus idem quod tria vel quatuor insaturabilia. Idem erit sensus in Latina Vulgata, si sanguisugam ad numerum voces: ipsa enim cum duabus filiabus erit tertia, sicque tres sanguisugæ præcise respondent tribus insaturabilibus, cum iisque in re idem sunt. Ex quibus omnino apparet, quatuor insaturabilia esse eadem cum duabus filiabus sanguisugæ: quatuor enim illa primum numero binario, deinde ternario, et denique quaternario designantur, q. d. Duo sunt insaturabilia, et quæ nunquam dicunt: Sufficit, sed dicunt: Affer; affer; imo tria sunt insaturabilia, imo quatuor. Est enim hic et in sequentibus quaternariis gradatio, ac talis modus loquendi, qua-

lis est apud Amos, qui similibus usus est quaternariis in describendis plurium gentium sceleribus, cum dicit: «Super tribus sceleribus, et super quatuor,» Amos, cap. I, pro eo quod est: Tria sunt scelera, imo quatuor, propter quæ non convertam vel non parcam. Sic et Prov. VI, ubi nos habemus: «Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus;» Hebraice non est *septimum*, sed *septem, q. d.* Sex sunt, imo septem, quæ odit Dominus, et detestatur anima ejus.

Unde pro eo quod nos habemus, «et quartum, nunquam dicit: Sufficit,» Hebraice est, et (Vatablus imo) *quatuor nunquam dicunt: Satis est.* Duæ ergo sanguisugæ filia dicentes: «Affer, affer;» vel, ut Hebraice est, *da, da*, sunt prima duo insaturabilia, puta infernus et os vulvæ: hæc duo vocantur duæ filia sanguisugæ, quia sicut sanguisuga duo habet ora, quæ sanguine satiari nequeunt, sic et infernus ac os vulvæ sunt quasi duo ora quæ nunquam saturantur, juxta illud:

Inferus insatiabiliter cava guttura pandit.

Hinc infernus hebraice vocatur *שׂוֹאֵל* *seol*, quod semper postulet: *שׂוֹאֵל* enim est postulare; Latinis vocatur Orcus, quod omnes ad mortem urgeat, ait Festus, ut post mortem eos glutiat. Igitur infernus, id est mors, perditio et status mortuorum, ait Jansenius (cito ejus verba, quia clara, concisa, solida), est velut os omnia devorans, nec unquam satiatur, ita ut semper reipsa dicat: Affer, et ejus nomen recte dici possit *הַבֵּהָב*, ut est hebraice, hoc est *da*. Similiter et os vulvæ, quia concupiscentia mulieris semper desiderat viri congressum, ita ut reipsa dicat: «Affer,» et dici etiam possit nomen ejus *הַבֵּהָב*, id est *da*. Insatiabilis enim est mulieris libido, juxta illud Poetæ:

Delassata quidem, sed non satiata recessit.

Hebræa non habent, *os vulvæ*, sed *clausio vulvæ* vel *uteri*, hoc est matrix impedita, contracta et sterilis, ut significetur insatiabile desiderium mulieris sterilis, cujus Dominus conclusit uterum ne pariat: hæc enim concubitus magis est avida quam cæteræ, tum propter desiderium habendæ proliis, tum quod fecundæ et gravidæ naturaliter non appetant concubitum, cum sint utero quasi stomacho pleno, ut docent medici; sterilium vero matrix non dilatelur per conceptum, mancatque vacua. Duæ ergo prædictæ filia hircudinis sunt ex numero quatuor insaturabilium. Tertium insaturabile est terra, quæ non facile saturatur aqua, quam semper imbibit, maxime sabulosa. Quartum est ignis, qui appositione lignorum non extinguitur, sed magis magisque semper accenditur, semperque amplius et amplius consumit et vorat.

Verum sub hoc sensu physico litterali, et sub hoc cortice litteræ, ethicum insigne latet symbolum, quod nunc indagandum est.

Sanguisuga et quatuor insaturabilia, quæ? Resp. Primo.

Quæritur ergo *tertio*, quid ethice et symbolice significet sanguisuga cum duabus filiabus, sive quatuor insaturabilia, puta infernus, os vulvæ, terra quæ aqua non satiatur, et ignis?

Respondeo *primo*: Sanguisuga ethice significat concupiscentiam, cujus duæ, imo tres et quatuor filiae insaturabiles, sunt quatuor primaria vitia, sive vitiosæ cupiditates, puta ira, libido, avaritia et ambitio, e quibus quatuor quasi radicibus cæteræ cupiditates et vitia oriuntur. Unde S. Augustinus, *De Civitate Dei*, lib. XIV, cap. xv: « Libido, ait, generale vocabulum est omnis cupiditatis. Est enim libido ulciscendi, quæ ira dicitur; est libido habendi, quæ avaritia nominatur; est libido seu appetentia delectabilium, quæ luxuria dicitur; est libido gloriandi et dominandi, quæ jactantia seu ambitio appellatur. »

Infernus est ira, os vulvæ est libido, terra est avaritia, ignis est superbia.

Prima ergo est ira et invidia, sive vindictæ et nocendi cupiditas, quæ recte per infernum horridum et tenebrosum significatur, quod mortem desideret; nec morte ipsa satiari potest, sed semper in alterius malum et perniciem concitatur, omnia arrodens, omnia destruens. *Secunda* est concupiscentia carnis per os vulvæ recte designata, quod in ea maxime vigeat, ut dictum est: libido enim in utroque sexu non exstinguitur, nec satiatur ipso usu, sed ejus desiderium usu magis excitatur. *Tertia* est « concupiscentia oculorum, » ut vocat Joannes, I *Joan.* II, ut Paulus *Coloss.* III, avaritia scilicet, quæ terræ comparatur, quod omnino terrena sit, terrenis tantum inhærens rebus, ad cujus etiam similitudinem nunquam satiatur divitiis, sicut illa, maxime arenosa, quamvis multa aqua in se suscepta, parata est semper amplius suscipere. Unde et hydropeico avarus comparatur, eique accommodatur illud:

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Quarta est cupiditas gloriæ, quæ superbia est, recteque igni assimilatur, quod, sicut ignis semper alta petit, ita et superbia; et sicut ignis omnia devorat, ita superbia omnia sibi subjicere cupit, nec satiatur omnibus etiam sibi subjectis, semper ulteriora petens: sicut patuit in Alexandro, qui, cum subjectis a se orbe audivisset philosophos de aliis mundis disputantes, ingemuisse dicitur, quasi dolens unum tantum sibi subjectum esse.

Huc accedit Anastasius Nicænus in *Quæst. S. Scripturæ*, Quæst. XLI, qui Septuaginta secutus: « Hirudini, ait, id est peccato, tres sunt filiae dilectæ, fornicatio, invidia, idololatria. » Huc pertinet illud S. Augustini (vel quisquis est auctor: stylus enim arguit non esse S. Augustini Hippo-nensis Episcopi), lib. *De Salutar. docum.* cap. XLIX: « Tria sunt in hoc mundo deteriora omni malo: anima peccatoris cum peccato perseverans, quæ nigrior corvo est, et mali angeli qui eam rapiunt, et infernus in quem ducitur. Non sunt enim deteriora his tribus. Eadem enim anima metu futuri

judicii expavescens, et putredinem suam inspiciens, dicit: Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Iterum tria sunt quibus in hoc mundo non sunt meliora: anima sancti in bonis operibus perseverans, quæ speciosior est sole, et sancti Angeli qui eam suscipiunt, et paradisi in quem ducitur, et expectatio regni cælestis. His tribus non sunt meliora in hoc mundo. Angeli enim sancti delectant animum spirituali cantico, sicut Psalmista ait: Beatus quem elegisti et assumpsisti, Domine, habitabis in tabernaculis tuis. Replebimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate. Hæc, frater charissime, meditemur. »

Hinc concupiscentiæ symbolum appositum est sanguisuga: *primo*, quia sicut hæc in aqua limosa volvitur, ac impense sitit sanguinem, sic et concupiscentia tota est carnalis et terrena, atque in carne et sanguine volutatur, nec nisi carnalia concupiscit. *Secundo*, utraque est insatiabilis, nec patitur retardari suas appetitiones, sed quam celerime et creberrime eas explet. *Tertio*, utraque mollis est et delicata. *Quarto*, sanguisuga purum sanguinem non tangit, sed tabidum et corruptum, eoque delectatur; sic et concupiscentia non nisi pravis desideriiis, cogitationibus, operibus gaudet, v. g. iratus non cogitat nisi injurias sibi irrogatas: omnia etiam candidè facta, sinistre interpretatur quasi facta ex odio; quærit modos ulciscendi, etc.; gulosus non cogitat nisi de ventre et sordibus, luxuriosus non nisi de spurca libidine, etc. *Quinto*, sanguisugæ sugendo sanguinem, hominem tandem exhauriunt et enecant. Est genus sanguisugarum, quod Germani ab equo vocant *rossegel*, eo quod novem illarum equum interimant; sic concupiscentia vires corporis et animi exhaurit, hominique causa est mortis presentis et æternæ. *Sexto*, sanguisuga tenaciter adhæret corpori, unde dicitur hirudo ab hærendo (licet quantitas dissentiat; *hirudo* enim brevem habet primam, *hæreo* longam), ait Pontanus: sic concupiscentia tenacissime adhæret animæ, ut facilius dentem ex ore, quam concupiscentiam ex anima excusseris. *Septimo*, sanguisuga est venenata, unde solent eam chirurgi prius aqua dulci macerare, ut in ea venenum ponat, teste Galeno, tom. V, classe 6, cap. I: sic concupiscentia venenum est animæ, illam inficiens, corrumpens et perimens. *Octavo*, sanguisuga fistulam habet in ore, qua cutim perforat: sic concupiscentia habet aculeum, quo conscientiam vulnerat. *Nono*, sanguisuga in vere per teporem aeris et aquæ generatur, idque provido Dei naturæque consilio, ut sanguini eodem tempore et eadem de causa abundanti et bullienti occurrat, eumque sugendo minuat, ne inflammationes, febres et morbos causet: sic in vere ob sanguinem ferventem exardescit concupiscentia iræ, gula, libidinis, superbiæ, etc. *Decimo*, hirudo movetur rependo, ut reptile, scilicet nunc extendendo, nunc contrahendo caudam ad caput: sic

Sanguisuga typus concupiscentiæ. Primo.

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto.

Sexto.

Octavo.

Nono.

Decimo.

concupiscentia repit humi, dum terrena ambit, et circa ea nunc se extendit, nunc se contrahit et involvit. *Undecimo*, sanguisugæ cum carni adhærescunt; quanto magis trahuntur, tanto fortius insident donec rumpantur; ad hæc corruptum sanguinem ebibunt, itaque alios sanando seipsas occidunt, ait Aldrovandus. Idem facit concupiscentia, præsertim invidiæ et iræ, quæ dum alios mordet, eos a vitiiis sanat, et seipsam livore tabefacit ac consumit. *Duodecimo*, sanguisuga fumi est impatiens, unde ut eam detrahant fumum adhibent, quem cum sentit, sponte abscedit, ait Aldrovandus: sic concupiscentia cohibetur fumo iræ Dei et gehennæ, ubi ignis et fumus tormentorum ascendit in sæcula sæculorum, teste Isaia cap. xxx, vers. 33, et S. Joanne, *Apocal. xiv, 11*. Dum enim quis hæc serio meditatur, concupiscentiam compescit: sibi enim dicit: « Cave modicum quod delectat, ut viles æternum quod cruciat. » *Decimo tertio*, sanguisugæ sunt duæ filiæ dicentes: Affer, affer, hoc est duo ora assidue sugentia: sic concupiscentiæ duo sunt officia, scilicet sibi indulgere, et aliis nocere; se amare, et alios odisse; sua retinere, et aliena rapere; se satiare, et alios lædere et exhaurire. *Decimo quarto*, S. Isidorus, lib. XII *Origin. cap. v*: « Sanguisuga, ait, ubi uspiam adhæserit, sanguinem haurit, et cum nimio cruore maduerit, id evomit quod hausit, ut recentiorem de novo sugat: » sic cupiditas ubi adeptæ est quod concupivit, id nauseando respuit, ac novas delicias querit, veluti cum gulosi evomunt delicias et vina, ut novis se ingurgitent. *Decimo quinto*, Galenus loco citato docet sanguisugas delictis sanguinis inescatas, cum tenacius adhærescunt, revelli inperso sale aut cinere, tunc enim sponte decidere: sic recta ratio et sapientia, cujus symbolum est sal, ac cineris (id est mortis) memoria restinguunt sitim cupiditatis. Hæc omnia quæ de concupiscentia in genere dixi, cuilibet particulari cupiditati, puta iræ, gulæ, luxuriæ, avaritiæ, superbiæ, etc., accommodes, et mutato nomine appropries. Denique sanguisuga os habet instar trianguli, quod vulnus infligit triangulare, ut ad oculum patet: sic concupiscentia tria infligit vulnera, scilicet corpori, animæ et menti.

Charitas insatiabilis. Porro cupiditati sive concupiscentiæ opponitur charitas, puta amor carnis, amor Dei, quæ multo magis insatiabilis est, quia nullis terminis, nullis meritis, nullis progressibus, nullis laboribus, nullis periculis, nullis tormentis satiatur, quin semper majora pro Deo sibi dilectissimo et pati et agere concupiscat. Charitas ergo est sanguisuga, quæ semper dicit: Affer, affer labores et dolores, virtutes et merita, animas et populos, quos ad Dei cultum et salutem traducam. Ipsa pariter capaxior est inferno, fertilior ore vulvæ, sitientior terra sabulosa, igne ardentior, juxta illud *Cant. viii, 6*: « Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio; lampades ejus, lampades ignis atque flammularum. Aquæ multæ

non poterunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam; si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. » Talis fuit charitas insatiabilis S. Pauli, de qua plura dixi Procemio in *Epistolas* ejus, et Procemio in *Acta Apost.* Talis pariter fuit charitas S. Dominici, S. Francisci, S. Ignatii, S. Xaverii.

Igitur *prima* sanguisuga est ira, tum ob analogias jam recensitas; tum quia ad se interius ex omnibus partibus allicit sanguinem, eumque accendit: unde iratis extimæ partes pallent. « Nam his qui ad vindictam anhelant, ita circum præcordia sanguis fervet, quasi vi ignis ebulliat et exæstuet, » ait S. Basilius, hom. *De Ira*; tum quia « ira est homicidii mater, et homicidii bibax, » ait S. Chrysostomus in cap. vi *Matth.* Rursum ira in quatuor insaturabilibus recte comparatur inferno, tum quia est causa injuriarum et cædium, quæ homines transmittunt ad sepulcrum et infernum, juxta illud Christi: « Qui dixerit (proximo cui irascitur): Fatue, reus erit gehennæ ignis, » *Matth. v, 22*; tum quia ira similis est incendio gehennæ, ut homo iratus videatur esse dæmon infernalis furore ardens, sicut ait Nazianzenus in *car. De Ira*, et S. Basilius, homil. *De Ira*: « Sicut, inquit, qui charitatem habet, Deum in se habet: ita qui odium et iram habet, dæmonem in se continet. »

Ira est sanguisuga insatiabilis.

Iratus similis dæmoni.

Audi et Senecam, lib. II *De Ira*: « Qualia, inquit, poetæ inferna monstra finxerunt, succincta serpentibus in igneo flatu; quales ad bella excitata pacemque lacerandam teterrimæ inferni exeunt furæ; qualem Cerberum tricripitem, flammæ vomentem, talem nobis iram figuremus. »

Ira furia

Insuper, sicut ignis inferni urit, sed non lucet, ideoque ardentissimus est, sed obscurissimus, teste S. Basilio in *Psal. xxviii*: sic ira accendit animum, sed rationem obtenebrat, ut homo non videat quid agat.

Porro nonnulli per *infernum* accipiunt gulam, quia hæc, *primo*, insatiabilis est ut infernus; *secundo*, corpora tabefacit, putida facit et consumit, velut sepulcrum et infernus: unde Nazianzenus in *Car. De Diversis vitæ gener.*: « Non epulum, inquit, adeo, ne sero domum redeam, et ventrem sepulcri adinstar vivus referam. » Vide S. Chrysostomum, homil. 26 in *Matth.*

Gula est sepulcrum et infernus.

Secundo, luxuria est sanguisuga, quia sanguinem optimum (tale enim est semen) ac spiritus nobilissimos absomit, hominemque facit pallidum, luridum, exsanguem. Unde Theocritus, *Idyll. 2*:

Luxuria est sanguisuga.

Heu! crudelis amor, nostro saturare cruore,
Summæ affixa enti velut hunc suxisset hirudo.

Rursum luxuria denotatur per os vulvæ, præsertim meretricis, quod insaturabiliter ipsa appetit, uti notant Beda, Hugo, Arboreus, Cajetanus, Jansenius et alii. Hinc Septuaginta pro *os vulvæ* ver-

tunt, *amor mulieris*. Unde et S. Hieronymus, *Contra Jovin.*, ex Septuaginta legens, *amor mulieris*, sic ait: « Non hic de meretrice, non de adultera dicitur; sed amor mulieris generaliter accusatur, qui semper insatiabilis est, qui exstinctus accenditur, et post copiam rursus inops est, animumque virilem effeminat, et excepta passione quam sustinet, aliud non sinit cogitare, nec ipso usu exstinguitur, sed immoderatus ac vehementius inflammatur. »

Avaritia est sanguisuga.

Tertio, per sanguisugam accipias avaritiam; hæc enim est tertia filia, ut vertunt Septuaginta, sanguisugæ, id est cupiditatis; sanguisuga enim sugere non cessat, donec totam se sanguine repleat; tunc vero sugere desinit, et decidit. Unde Plinius: « Decidunt satietate, pondere ipso sanguinis detractæ. » At avari cupiditas nullis opibus satiatur; sed quo plures habet, eo plures desiderat, juxta illud:

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Rursus, avarus inter quatuor insaturabilia similis est terræ, præsertim aridæ et sabulosæ, quæ non satiatur aqua, sed pluviam eliam copiosam illico haurit et sorbet, ut statim exarescat, et novum imbrem sitiatur: sic enim avarus, esto ingentes opes acquirat, velut arena eas haurit, et majores sitiit. Et sicut arena, licet aquis rigata, nullum fert fructum, sic nec avarus, opibus licet abundans, quia eas in arca recondit, nec in egenos erogat. Pereunt ergo in eo et cum eo opes, sicut perit aqua rigans arenam. Unde S. Chrysostomus avarum comparat hydropico, hom. 15 in epist. I *ad Corinth.*: « Recte, ait, quidam dixit avaros esse hydroticos: quomodo enim illi multam aquam ferentes in corpore magis utuntur, ita etiam avari multas circumferentes, plures pecunias concupiscunt. Causa autem est: neque illi in quibus convenit locis aquam habent, neque isti divitias in quibus convenit affectionibus et cogitationibus. » Asserit S. Chrysostomus hydroticos aqua uti, quia scilicet in eis aqua quæ stomachum et vitalia refrigeraret, trahitur ad extima, ut resideat inter carnem et cutem, quo fit ut vitalia refrigerio aquæ destituta, calore ardeant et sitiatur assidue: sic et avaritia, quo majores habet opes, eo majores appetit, et quasi ardens sitiit. Unde S. Chrysostomus, homil. *De Lazaro*, avarum dicit magis ardere et sitire, quam dives Epulo in inferno, qui petiit guttam aquæ, ut linguam flammantem refrigeraret, *Luc. xvi.* Idem, hom. 28 in *Matth.*, avarorum cupiditatem confert cum ardore sitiique febricitantium.

Apologus avaritiae.

Quocirca rationem a priori hujus sententiæ ex eadem hydropisi petitam, per apologum vulpis hydropicæ et mustelæ medicæ, physice et eleganter assignat Cyrillus, lib. III *Apologorum moral.* cap. viii, cui titulus: *De causa et cura insatiabilis avaritiæ*: « Vulpes, ait, hydropis onere squanda languens, reparandæ sanitati medicinam et

medicam inquirebat. Verum cum mustelam obviam habuisset, ejus gnara diligentia, ipsi mox proposuit languoris querulam quæstionem: Memor sum, inquit, qualiter olim dente tuo vitam de laqueo mortis, quasi noviter nata receperim; quare nunc gravis morbi lethalis obsessa periculis, pristinis tuis confisa beneficiis, ad consilium sagacitatis tuæ recurro. Cui mustela non ingrate respondit: Quod si cuiquam profuerim, nescio; si vero beneficium suscepi, hujus semper reminiscor. Expone ergo morbum: quia, si scivero, lubens pandam curationis modum. Tunc vulpes gratias agens dixit: Languorem, mi soror, inextinguibilis sitis patior, in quo hæc duo potissimum miror: unum est, quod cum bibo, plus sitio; aliud est, quod extenuatis vitalibus, deforis sola cutis intumuit. Cui magistra respondit: Putabam certe tanta te, soror, arte calliditatis aliquantum in medicinalibus eruditam; sed video te Hippocraticæ disciplinæ totaliter esse ignaram. »

Causam deinde veram hydropis ex principiis Physicæ et Medicinæ, ejusque curationem assignat:

« Languor enim tuus non, ut æstimas, sitis, sed fames membrorum est; quoniam in te flamma temperati caloris infra suum modum remissa, minor fit hepatis digestio, et tunc aquam pro sanguine gignit, suoque membra incremento privantur, atque arefacta membra vitalia, famescentia pro cibo sanguinem concupiscunt. Verum tu errans in hujusmodi judicio, appetitus famem putans corporis sitim esse, dum pro cibo laticem donas, eo magis digestivam facultatem debilitas. Propter hoc, charissima, etiamsi Danubium ebiberes, minime hanc sitim exstingueres, sed potius augeres, cum juxta Galeni sententiam, latex organa carnis substantialiter non humectet. » Deinde hæc omnia adaptat avaritiæ; quæ spiritalis, sed vera et mera est hydropis: « Nam, inquit, cum in anima ejus (avari) per cupiditatis excessivum incendium charitatis proportio corrumpatur, ac digestiva vis electionis aberret; perditio humoris substantialis sanguine, sitibunda statim ariditas derivatur in mentem. Verum cum cæcitiens mentis appetitus fluxa bona temporalia, quasi potum pro cibo cupiat, et pro substantialibus et æternis bonis perversa cura pecuniæ poculum subministret, sitis magnæ cupiditatis accenditur. Quoniam mundanis opulentis spiritus ariditas non minuitur, sed augetur. Accendunt enim affectum eo graviori aviditate, quo fallunt boni apparitione; quia cum bonum solidum affectetur, et apparens tribuatur, bonitatis solida substantia minime reperta affectus vehementius inflammatur. Natura quippe provocat desideria mentientia desideratum. Igitur si mundus esset possessio animæ cupiditatis crescentis, rapax avaritia plus sitiret, ac mentis substantia tabescente, foris tantum inanis gloriæ cutis intumesceret. Quemadmodum ergo avarus, si charitatis largitate cupiditatem exstinxerit, satiatur: sic hydropicus naturali calore confortatus,

Causa.

Curatio.

si arida membra cito roraverit, mox curatur.» Denique sicut sanguisuga rapina sanguinis noxii, quem sugit, crepat, seque interimit: sic et avarus opes, quas rapuit, evomit sæpe cum anima, uti ex eodem Cyrillo ostendi cap. I, 22.

Ambitio est sanguisuga. Quarto, sanguisuga, sive sanguisugæ filia, est ambitio, quia ipsa instar hirudinis sugit et ad se rapit omnes sensus, sanguinem, spiritus et vires tam animæ quam corporis; omnes enim ad se advocat, ut excogitet et exequatur modos et rationes, quibus honores quos ambit, assequatur. Hæc ergo præ cæteris tribus est insatiabilis; unde de ea præ cæteris tribus dicitur: «Et quartum quod nunquam dicit: Sufficit.» Pro *sufficit* hebraice est *כִּי־הֵן* *hon*, id est *satis est*, item substantia, opes, divitiæ, ut vertit Cajetanus et Aben-Ezra, *q. d.* Ignis urendo nullas opes acquirit, sed potius omnes perdit, omnemque substantiam annihilat. Talis est ambitio, quæ nullo honore satiatur, quia honor non habet subjectum et substantiam, sed illico transit et evanescit in nihilum. Septuaginta *hon* vertunt hoc loco, ut Noster, *sufficit*; alibi vero vertunt, *gloria, possessio, substantia, requies* (quod huic loco congruit, quia nec ignis, nec ambitiosus ullam habet requiem), *potentia, copia, pretium*, quia omnia non igni, nec alteri rei creatæ, sed soli Deo competunt. Deus ergo est nobis *hon*, id est sufficientia, substantia, copia et abundantia omnis boni, ideoque vocatur *Saddai, cornucopiæ*.

Rursum sanguisuga, cum caudam ad os trahit, tumescit; cum vero os ulterius promovet, extenuatur et fit gracilis: sic ambitiosus, adepto honore, intumescit; at cum ad majorem aspirat, humilis fit, vilis et supplex.

Ambitio nis et ignis quatuor analogiæ. Prima. Secundæ. Tertiæ. Quarta. Hinc rursum ambitio inter quatuor insaturabilia apte comparatur igni, ob igneam ejus vim: quia ignis ad instar, *primo*, sursum nititur, ut alta honorum culmina conscendat; *secundo*, quo plures honores et magistratus adeptæ est, eo acrius inflammatur, ut plures et majores ambiat, altiusque conscendat; *tertio*, sicut ignis terræ inclusus eam quatit, et terræ motum concitat: sic ambitiosus, qui humi jacet, omnia movet, omnes turbat, omnia concutit, ut dignitates concupitas adipiscatur; *quarto*, sicut ignis sua subtilitate et efficacia omnibus rebus se insinuans, eas depascitur: sic et ambitio subtiliter omnibus actionibus se inserens, eas sibi incorporat, unit et ignit. Unde Climachus apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. LXXIV: «Jejunans, inquit, inanis gloriæ cupidus sum; abdo me ut ignotus sim, tanquam prudens rursus gloriam appeto; splendide vestitus, ab illa vincor; vili habitu tectus rursus gloriam cupio; loquens vincor, tacens rursus victus sum: utcumque projeceris istum tribulum, aculeus stat rectus.» Quocirca sapienter Theopompus a Pyllis summos honores sibi delatos respuit, dicens: «Mediocres honores ipsum tempus auget, immodicos abolet,» docens celsi animi esse spernere summa, et omnibus in rebus modum esse

optimum. Quin et illud acuto perspexit, quæ subito crescunt in altum, non esse diuturna, quod genus sunt betæ et cucurbitæ; cæterum quæ paulatim augescunt, ea ferre ætatem, veluti quercum et buxum. Ita Plutarchus in *Lacon*. Ambitiosi ergo tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant, ait Philistion.

Porro Salomon quatuor harum capitalium cupiditatum ingens malum, videlicet inexplebilem insatiabilitatem, ob oculos posuit, ut ab illis nos absterreat, doceatque eas mortificandas esse et resecandas: ut quid enim studeamus vindictæ, libidini, avaritiæ, ambitioni, quæ non satiant, sed acrius semper animum irritant, laniant et cruciant? Abdicemus igitur ea a nobis; et miram animæ pacem, satiem et gaudium adipiscemur in Deo nostro, dicemusque cum Psalte: «In pace in idipsum dormiam et requiescam.»

Secundo, speciatim et adæquate per sanguisugam cum duabus, imo tribus et quatuor filiabus insaturabilibus, recte accipias avaritiam, de qua proxime in quarta prava generatione, vers. 14, facta est mentio, ut per hæc quatuor insaturabilia declaretur inexplebilis avarorum et raptorum conditio, indoles et mores. Unde simili modo seqq. versibus Salomon prosequitur tres priores pravas generationes, et nominatim primam filiorum maledicentium parentibus proximo versu, dicens: «Oculum qui subsannat patrem, etc., suffodiant eum corvi.» Ita Cajetanus: Avaritia, inquit, est sanguisuga, quia hæc sanguinem, illa opes et subinde cruorem pauperum exsorbet. Duo habet ora, scilicet vim et fraudem: nam quod cutem carnemque cum dolore perrumpunt, vis est; quod autem sanguinem non copiose, sed exiliter et sensim exugunt, nec vulneris vestigium relinquunt, ingens est fraus. Similiter duo ora, sive duæ filiæ, avaritiæ sunt, retinere proprium, et rapere alienum; aut vendere justitiam, et vendere gratiam, ait Cajetanus, uti faciunt avari iudices, præfecti, procuratores provinciarum, quos proinde vulgo sanguisugas vocant, eosque donis satiant, ut iis pleni pecunias malis artibus non emungant. Quocirca Tiberius Imperator cum eos non facile mutandos, nec nisi defunctis fere successores dandos existimaret, apologo usus est hujusmodi, teste Josepho, lib. XVIII *Antiq. Judaicæ*. cap. VIII: Muscæ, catervatim advolantes, convulnerati cujusdam ulcera contexerant. Hunc quidam forte præteriens miseratus, operam ei suam in muscis abigendis obtulit; putabat enim præ virium imbecillitate ipsum eas depellere non posse. Orat saucius ut se ita sineret. Mirante altero quid esset quod ab hac molestia liberari nollet, respondit ille: «Imo, his depulsis, majore afficiar molestia et cruciatu; aliæ enim his succedent recentes muscæ et fameliæ, quæ me jam ante male habitum plane perdent; at istæ quæ mihi nunc insident, jam nonnihil remissius sugunt sanguinem, quo scilicet ferme exsaturatæ

Resp. Secundo, sanguisuga proprie est avaritia.

Apolo- gus Tiberii de muscis, id est præfectis exsurgentibus subditis.

sunt. Sic ergo, inquit Tiberius, ego quoque provincialibus consulere capio, ne multorum praesidium rapinis nimium vexentur et deglubantur; quod fieret omnino, si crebro illi mutarentur, accedente ad innatam cupiditatem etiam cito discedendi metu: malo igitur ditatos rapinis relinquere, quam novos substituere. » Apologum hunc ab Aesopo mutuatus est Tiberius. Ille enim ad Samios, cum patrocinium praestaret cuidam tribuno plebis qui capitis arcessebatur ob peculatum, similem quemdam pro ejus defensione apologum attulit de vulpe in voraginem delapsa, ac prohibente erinaceum ne muscas caninas a quibus obsidebatur, a se depelleret, ut auctor est Aristoteles, lib. II *Rhetor.* xx. Elegantior et nervosior erit apologus, si pro muscis hirudines sanguisugas substituas.

Rursum avaritia apte comparatur quatuor insaturabilibus, puta inferno, ori vulvae, terrae quae non satiatur aqua (Septuaginta addunt, *et aqua*; aquam geminant, ut inexplebilem opum sitim in avaro denotent), et igni. Inferno, ob rationes, quas paulo ante ex S. Chrysostomo recitavi; ori vero vulvae, quia tanta est cupiditas auri, quanta veneris. Addit S. Bernardus, *De Conversione ad Clericos*, cap. xiv: « Non prius, inquit, satiabuntur corda auro, quam aura corpora satientur. » Cur avarus terrae, quae aqua non satiatur, comparetur, paulo ante dixi. Idem vero confertur igni. Nam, ut ait S. Basilius, *homil.* 21 in varios Scripturae locos: « Avaritiae malum stare nescit, sed ignis naturae simile. Ignis enim, postquam incendium attingit, omnem propeat absumere materiam, nec prius desistere poterit quam materia defecerit. Avarum autem quid retinere poterit? igne vehementior est: omnia continuando finibus suis occupat, ea quae sunt vicini sibi aufert. Mox ubi alium sortitur vicinum, et quae illius sunt ad se rapit. Non ob ea quae possidet letatur, sed ob ea quibus caret angitur, neque iis quae congregavit fruitur, sed cupiditate plura consequendi se magis excruciat. Eadem similitudine utitur hom. 6 et 7 in *Divites avaros*, et orat. 13 *De Avaritia*. Itaque sicut ignis, quo plus pabuli, eo plus roboris acquirit, ut violentior grassetur; et quo plura vorat, eo insatiabilior helluatur: ita et avarus quo plures opes congerit, eo pluribus congerendis appetentior incumbit.

Tertio, S. Chrysostomus, *homil.* 49 *De Maledicentia*: Sanguisuga, inquit, est maledicentia, quae corruptum humorem, id est vitiosos mores proximi, avide bibit, et aliis hauriendos propinat: hujus duae filiae sunt detractio et contumelia. « Omnes, inquit Chrysostomus, aversantur maledicum, ut eum qui lutum redoleat, ut hirudinem, quae tetro sanguine; et scarabaeum, qui stercore, id est alienis malis aluntur. » Addit Plinius, lib. XXXII, cap. x: « Aliquando sanguisugae ex morsu affixa relinquunt ora, quae causa vulnera insanabilia facit, sicut Messalinum e consu-

laribus patriciis, cum ad genua admisisset. » Quod nonnulli adaptant superioribus, cum mordacius castigant defectus subditorum: hi enim plagas alte in animo subditorum defigunt, ideoque insanabiles efficiunt, utpote alta mente repostas. Quapropter uti medici hirudinum virus aquis dulcibus temperant et diluunt, ac deinde eas corpori admovent: sic superiores correptionis asperitatem blandis charitatis visceribus, lenibusque verbis mitigent et edulcorent.

Quarto, S. Bernardus in *Declamatione*, ad illa: « Ecce nos reliquimus omnia, » sub initium: Sanguisuga, ait, est propria voluntas, ejus filiae sunt avaritia et ambitio: « Avaritia, inquit, et appetitus laudis sibi invicem adversantur; nam quod illa congregat, hic dispergit: haec autem tam dissimilia mala ex una radice pullularunt, propriae scilicet voluntatis; hujus enim sanguisugae duae sunt insatiabiles filiae, clamantes: Affert, affert; siquidem nec animus vanitate, nec corpus voluptate satiatur, ut scriptum est: Non satiatur oculus visu, nec auris auditu. Fuge sanguisugam hanc, et omnia reliquisti. » Quin imo propria voluntas etiam opera bona quibus inheret, inficit, vitiat et corrumpit. Unde S. Bernardus, *serm.* 71 in *Cant.*, ponderans illa *Isaiae* cap. LVIII: « Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra, » exclamat: « Grande malum propria voluntas, quod fit ut bona tua tibi bona non sint. »

Queres *quarto*, quomodo sanguisugae filias, sive quatuor insaturabilia, puta infernum, os vulvae, terram quae non satiatur aqua, et ignem explicet Rabbini, Cabalisticæ et similes?

Respondeo *primo*, Aben-Ezra, quem sequitur Baynus, haec quatuor refert ad quatuor generationes pravas paulo ante recensitas, quasi singularum hic poena assignetur. *Prima* enim generatio filiorum maledicentium parentibus inferno, id est morti et sepulcro, addicitur; hoc est, brevioris vitae poena multatur: nam qui negligit eos, per quos vita donatus est, propter hujus beneficii contemptum, debet ipso privari. *Secundae* generationi immundae, hoc est filiis spuris atque nothis, « constrictio vulvae, » id est sterilitas interminatur. Ita enim decet, ut degener plantatio sterilitate et infecunditate arescat, juxta illud *Sapient.* iv, 3: « Spuria vitulamina non dabunt radices altas. » *Tertia* vero generatio filiorum, qui natalium suorum gloria insolescunt, paupertate castigatur. Hoc notat *et terra quae non satiatur aqua*, nimirum terra arida et sitiens, atque adeo fructus nullos reddens. Itaque hi frugum inopia, id est paupertate, multantur: paupertas enim superborum fastum superciliumque deprimit. *Quarta* generatio avarorum, pauperes atque humiles devorantium, igni addicitur, nimirum gehennae, ut hi quibus egeni in pabulum cedunt, ipsi quoque aeterni incendii pabulum fiant et fomentum.

Verum haec longe petita et aliena videntur.

Quarto, sanguisuga est propria voluntas.

Rabbiorum expositiones.]

Prima.

Tertio, sanguisuga est maledicentia.

Secunda. *Secundo*, alii hæc quatuor referunt ad quatuor elementa, quæ nulla actione, conversione, mixtione expletur et saturantur. Verum deest hic aer : hunc enim nec infernus, qui est in terra, nec os vulvæ, quod pariter est terrestre, repræsentare potest. Rursum, alii per hæc quatuor putant notari quatuor complexiones humorum in corpore. Alii enim sunt cholericæ, hos repræsentat infernus; alii phlegmaticæ, hos repræsentat os vulvæ, tum quia mulier est phlegmatica, tum quia semen ejus est aquicum; alii sunt sanguinei; qui rubent ut ignis; alii sunt melancholici, qui atrii sunt ut terra : melancholia enim est præ cæteris terrestribus affectio animum gravans, et deorsum premens. Ergo quemadmodum terra arens pluvias ebibit, sic etiam tristitia lacrymis nutritur et fovetur. Item, sicut terra aquis semel perfusa iterum arefcit, et aquas identidem silit : sic etiam gravior tristitia nunquam lacrymis exsaturatur, sed priores ebibens alias post alias impense silit.

Tertia. *Tertio*, nonnulli hæc quatuor in bina secant, eaque hoc modo combinant. Infernus et os vulvæ repræsentant hominum ortum et interitum : os vulvæ enim significat ortum, infernus interitum, *q. d.* Omnis homo, qui nascitur ex muliere, interit vaditque ad inferos; terra, quæ aqua non expletur, significat arbores, herbas, plantas quas progignit : quæ omnia tandem siccantur, fiuntque pabulum ignis. Ut hæc quatuor notet rerum omnium vanitatem, quod scilicet omnes res postquam ortæ sunt, intereant, fiuntque pabulum vel inferni, vel ignis, uti in fine mundi omnia comburentur per ignem conflagrationis. Hoc est quod ait *Ecclesi.* cap. xxxiii, 15 : « Contra malum hominum est, et contra mortem vita: sic et contra virum justum peccator. Et sic intueri in omnia opera Altissimi, duo et duo, et unum contra unum. » Huic sensui physico congrue incumbit ethicus, *q. d.* Os vulvæ, id est luxuria, ducit homines ad infernum; terra quæ aqua non expletur, id est avaritia, ducit pariter homines ad ignem gehennæ. Quocirca S. Chrysostomus scortationem et meretricem inferno comparat: sic enim ait, tract. 86 in *Joan.* : « Mulierum genus temerarium est, et inferno simile, et inferno ejus assimilatur cupiditas : tunc cessat, cum amantem omnibus rebus spoliavit; imo ne tunc quidem, sed magis conviciatur et insultat jacenti. » Tam ergo meretrix quam infernus nunquam dicit : « Sufficit. » Unde S. Augustinus, tract. 107 *De Tempore* : « Infernum, inquit, et amorem mulieris recte jungit Scriptura. Inferni ignem tenebit domus meretricis. Pro inferis ponitur domus meretricis, quia neminem repellit, omnem intransentem ad se trahit. » Et S. Hieronymus exclamat : « O ignis infernalis luxuria, cujus materia gula, cujus flamma superbia, cujus scintilla prava colloquia, cujus fumus infamia, cujus finis gehenna! » Similiter juxta secundam combinationem terræ cum igni, avarum igni gehennæ comparat idem Chry-

sostomus, homil. 29 in *Matth.* : « Avarus, inquit, in omnes ut mors insiliens, omnes ut infernus deglutiens, communis generis humani hostis, quippe qui nullum hominem esse vellet, ut omnia possideret. » Hinc S. Lucas, cap. xvi, narrans divitis Epulonis et avari cruciatus, ait : « Elevans oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Lazarum, etc. In tormentis erat (inquit Chrysostomus) et oculos solos liberos habebat, ut alterius divitiæ posset aspicere; propterea dimittuntur oculi liberi, ut magis torqueatur, quia non habebat quod alius tenebat : aliorum divitiæ, eorum qui in paupertate sunt, tormenta sunt. »

Quarto, alii censent hæc quatuor combinata notare, tum vitiorum inter se pugnam, tum vitiosorum æmulationem et invidiam; nam inferno, id est iræ, sæpe resistit os vulvæ, id est luxuria et amor mulierum; terra sine aqua, id est avaritia, resistit igni, id est ambitioni, quia non vult dare munera et opes suas expendere, ut honores quos ambitio suggerit assequatur. Rursum, dum quis velut ignis ambit dignitatem quampiam opulentam, mox exurgit terra, id est quispiam avarus, isque non unus, sed decem, qui eandem ambit, imo mercatur et emit.

Verum hæc omnia partim cabalistica, partim contorta sunt, ideoque alieniora a quatuor insaturabilibus; quare quæ tertia quæstione recensui, apposita et genuina videntur.

17. OCULUM, QUI SUBSANNAT PATREM, ET QUI DESPICIT PARTEM MATRIS SUÆ, EFFODIANT EUM CORVI DE TORRENTIBUS, ET COMEDANT EUM FILII AQUILÆ. — Pro *subsannat* hebraice est verbum *אָפּוֹל* *laag*, id est irridet, ballutit, subsannat, sive ore et lingua ballutendo, sive linguam extendendo, sive oculis annictando, sive quo alio modo et gestu. Oculi enim omnium affectuum sunt indices, ideoque despectus et irrisio in oculis præcipue cernitur, *q. d.* Filius qui parentes suos videns et agnoscens, apertis torvisque et superbis oculis proterve despicit, imo irridet et insultat, meretur a corvis lacerari et exoculari. Nominat oculum, ut indicet nefas esse vel oculis torvis parentes aspicere, ut inde colligendum relinquat quantum sit parricidium violentas in eos manus injicere. Pro *partum* hebraice est *אֲדָמָה* *iickehah*, id est obedientiam (1); alii, *doctrinam*; alii, *expectationem*; Aben-Ezra vertit, *societatem*, *q. d.* Qui matris societatem consortiumque aspernatur; R. Salomon et Cajetanus vertunt, *rugas*; Septuaginta et Syrus, *senectam*.

Per *partum* aliqui accipiunt fratrem eadem matre natum, *q. d.* Sicut scelus est despiciere matrem, sic et fratrem, quia frater ejusdem matris est partus; ac proinde qui fratrem despicit, despicit et matrem, quæ eum secum peperit et genuit : filius enim est imago matris, eamque velut idea et speculum repræsentat. Quid ergo ini-

(1) Recte.

quiuis, quam fratrem iisdem visceribus formatum, alitum, genitum derelinquere, despiciere et odio prosequi? Verum melius per *partum* proprie accipias labores et dolores partus, quos scilicet mater cum filium concepit, novem mensibus in utero gestavit ac peperit, plurimos et acerbissimos pertulit; qui enim eos despicit, mortalium ingrattissimus et perfidissimus est. Ratio a priori est, quod parentes sint principium et causa filiorum, a quibus scilicet filii totum suum esse, totam naturam suam, omniaque quæ habent acceperunt. Quare parentes filiis sunt instar creatoris Dei, ejusque vices gerunt in terra, ac viva quædam Dei sunt simulacra, imo terrestres quidam dii et numina, ut ait Plato; quare dignitas parentum a filiis nunquam satis æstimari, nec ullis officiis vel beneficiis pensari potest, quia omne quod rependunt, id a parentibus acceperunt, ac parentum proinde magis est, quam filiorum. Unde Herodes apud Stobæum, *serm.* 79 (qui Xenophontem, Musonium, Aristoxenum, Socratem, Platonem aliosque in hanc rem citat): « Ut igitur, ait, in promptu habeamus quibus officiis erga parentes adstringamur, summariam hanc sententiam semper animo versare oportet, quod parentes deorum nobis imagines sunt, et per Jovem dii lares, seu domestici, beneficiorum auctores, cognati, creditores, domini, et amici constantissimi; sunt enim eorum imagines certissimæ, et similitudinem eorum nobis referunt, melius quam ullius artis facultas exprimere possit, cum tanquam dii domus, patroni et nobis familiares sint. » Unde concludit, « filios existimare debere se in domo patria veluti fano quodam editos, et sacerdotes ab ipsa natura consecratos esse, ut parentum cultui operam darent. » Qui ergo parentes lædunt, non tantum immanes sunt parricidæ parentum, sed et in naturam ac Deum ipsum injuriæ, cum viva ejus simulacra violent.

EFFODIANT EUM CORVI DE TORRENTIBUS (1). — Solent enim corvi, utpote sicci, calidi et sitibundi, juxta torrentes degere, ut sese crebro aquis proluant, humectent, bibant, refrigerent. Sensus est, *q. d.* Filius parentes subsannans dignus est qui suspendatur, eat in malam crucem, affigatur patibulo, ut ibi a corvis exoculetur et devoretur, juxta illud Horatii: « Non pascas in cruce corvos. » Hinc vulgo dicitur: « Ito ad corvos, » id est in malam crucem, ubi corvos pascas; qui enim in parentes impius est et crudelis, longe impietior et sævior erit in externos; unde videmus filios in parentes inhumanos, evadere fures, homicidas, proditores, prædones, etc. Quare oculus in parentes impius et sævus meretur ab impiis sævisque corvis effodi et vorari.

Quæres, cur præ cæteris avibus et feris nomi-

(1) Hebræum est, *corvi torrentis*, seu *vallis. Nahal et torrentem et torrentis alveum*, per quem pluvie tempore torrens rapitur, qui vero reliquo tempore siccus est, tum *valliem* quamcumque notare constat.

nat corvos et aquilas? Respondeo *primo*, quia corvi oculos invadunt, et rostro laniant, sive quia hi eis sunt esca suavissima, sive ex malignitate, sive ex imaginatione, ne scilicet videatur earum sævitia, eruunt oculos, ut libere deinde in exoculata et cæca corpora grassentur.

Docent hoc de corvo tum Physici, ut Ælianus, lib. II *De Animal.* cap. LI; tum experientia ipsa. Unde Catullus:

Effossos oculos voret atro gutture corvus,
Intestina canes, cætera membra lupi.

Imo corvus pugnans cum asino et tauro, quos hostes habet se robustiores, ad eos vincendum astu utitur; alis enim eos verberans oculos invadit, itaque exoculatos et cæcos facile superat. Audi Aristotelem, lib. IX *Histor. animal.* cap. I: « Corvus tauro et asino adversarius est, quippe qui advolans feriat et oculos eorum laceret. » Isidorus quoque, lib. XII *Origin.* cap. VII, docet corvos in cadaveribus primum oculos eruere. Hinc et illud Aristophanis in *Avibus*: « Corvus adveniens pejeranti, clam advolans, ejiciet oculum verberans. » Causam dant nonnulli, quod corvi in oculis vel pupillis effigiem suam, quasi in speculo intuentes, invidia et ira inflammantur, perinde ac si alios sibi adversarios conspicerent; indeque dici græce *coraces* a pupillis figendis: *κόραξ* enim dicitur a *κόρα*, id est pupilla. Ita ipsi.

Secundo, quia corvi et aquilæ ob siccitatem, ca-lore, nervos et vires cæteris avibus sunt longeviores, teste Plinio, lib. VII, cap. VIII, Aristotele et aliis. Jure ergo corvis longævus perimendus datur filius in vitæ dutores impius, ut ei longævitate adimant, eumque ut vita indignum cita morte perimant. Albertus Magnus et ex eo Aldrovandus tradunt corvum vivere centum et octo annos.

Tertio, quia corvi in pullos inhumani sunt, æque ac pulli in parentes: apposite ergo impiorum filiorum sunt tortores et carnifices. Audi S. Gregorium, lib. XXX *Moral.* cap. VIII: « Corvus editis pullis (ut fertur) escam plane præbere dissimulat, priusquam plumescendo nigrescant, eosque inedia affici patitur, quoadusque in illis per pennarum nigredinem sua similitudo videatur. » Idem asserit S. Augustinus et alii Patres ad illa verba *Psalm.* CXLVI: « Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum. » Qui addunt pullos muscis et culicibus prætervolantibus pasci; Cassiodorus, etiam rore cælesti. Ulterius addit Aristoteles, lib. VI *Histor. animal.* cap. VI: « Corvus, ait, pullos nido expellit; » cogit enim vix volantes egredi et cibum sibi quærere, ne ipse eos alere cogatur; imo non permittit eos in sua regione, si arctior sit, consistere, ne sibi escam præripiant, ut diserte docet idem Aristoteles, lib. IX *Hist. animal.* cap. XXXI. Unde Ælianus et Plinius aiunt hoc fertilitatis agrorum esse signum, cum corvorum copia in eis obvolitat: ubi

Corvus
oculos in-
vadit,
cur?

Corvi
maligni-
tas.
Primo.

Secundo.

Tertio.

enim granorum copia est, corvi corvos plures degere patiuntur. Huc facit apologus Æsopi : « Corvus, ait, ægrotans dixit matri : Mater, precare Deum, nec lamentare. Cui mater : Et quis, ait, o fili, miserebitur tui? cujus enim tu carnes non comedisti? Apologus significat eos qui in vita multos habent inimicos, amicum in necessitate neminem inventuros. »

Quarto. Quarto, quia corvini pulli immites in suos parentes, similes pullos progignunt, quos in se æque immites et sævos experiuntur : simili modo filii impii in parentes similes sibi filios procreant, quos proinde partim ex prava educatione pravoque exemplo, partim iusta Dei vindicta, æque in se impios et crudeles sentiunt, præsertim in senio, juxta illud : « Mali corvi, malum ovum. » Quinimo pulli corvini ob voracitatem et sævitiam, deficiente esca, parentes corvos invadunt, laniant et vorant. Unde illud Philis, *De Dotibus animal.* :

Corvus autem malus malos fetus alens,
Quos ipse (ova excludens) excussit (genust) generis
causa,
Cum urget vel breve famis tempus,
Cibum sese fetibus-alimenti loco infert.

Ælianus quoque, lib. II, cap. XLIX, docet corvos a pullis in senio deseri et fame confici, eo quod ipsi pullos in nido deseruerint. Idem, lib. III, cap. XLIII, ait pullos corvorum præ voracitate et ingluvie, ne quidem parentibus parcere, sed eos necare et devorare; quare gravissimi parricidii rei culeo insui merentur, ait Aldrovandus in *Corvo*. Noster Nicolaus Causinus, lib. VI *Parab. hist.* cap. XLIX : Corvi, inquit, meminerunt se, cum pulli essent, a parentibus fuisse desertos, famique expositos, ita parentes suos senio confectos devorant. *Corvini* igitur *pulli* significant alios negligentia parentum ultores. Tacite ergo parentes monet hic Salomon, ut pie educant filios, si eos in se pios experiiri velint; si enim impie et corvine eos educant, impios et corvinos in se sentient, ut impietatem parentum ulciscantur, et talione puniant.

Quinto. Quinto, quia corvus est avis fœda, furax, atra, rapacissima, infausta; unde a S. Hieronymo vocatur *ales teterrima* : hoc ipso ergo quo impii in parentes comparantur, imo traduntur corvo, significatur nihil esse magis abominabile, nihil contemptius, nihil turpius. Hinc corvus Græce dicitur *κρόκος* a *κρόκος*, id est niger; vel a *κρόκος*, id est caput, quia caput habet grande; vel a *κρόκος*, id est pupilla, quod oculos invadat; aut, ut Rhodiginus, lib. VII, cap. V : *κρόκος* τὸ κινεῖν *κρόκος*, id est ab assiduo pupillæ motu. Suidas a *κρόκος*, id est crocio vel crocito, quia vox eorum est crocitatio; ingeminaut enim τὸ *coras* seu *cras*. Sic et Varro Latinum *corvus* affine docet verbo *crocio*; Isidorus vero, lib. XII *Origin.* cap. VII, *corvos* dici putat a *cordis voce*, quod videlicet vocem

promant ex pectore, eamque expectorantes grunntiant, suaque voce prodicti rapiantur. Alii Latinum *corvus* et Græcum *κρόκος* derivant ab Hebræo *קרב* *oreb*, vel *goreb*, quod, ut saccus, cornu et alia nonnulla nomina, ab Hebræa lingua ad plerasque cæteras translatum videtur. Vocatur autem corvus *goreb*, quia mixtum habet colorem inter lucidum et nigrum; vel quia obscuritatem vespere refert, et vespere volat : *קרב* *ereb* enim, vel *gereb* est vespera; vel, ut alii, *oreb* dicitur ab *ערב* *Arab*, id est Arabia, et *ערבי* *Arabi*, id est Arabs, quod instar Arabum prædetur et latrocinetur. Imo nonnulli ab *oreb* per apharesin derivant verbum *rapio*; unde Germanice *corvus* vocatur *raab*, Belgice *rave*.

Hinc apposite corvus symbolum est dæmonum, qui pariter atrii sunt, maligni, rapaces, impii, hominemque exoculant et excæcant; unde et sæpe dæmones in specie corvorum apparere, et etiamnum apparent. Sic Beda hic per *corvos* accipit dæmones, q. d. Filios in parentes impios invadent dæmones, qui eos rapiunt ad tartara, ubi oculos eorum, quibus parentes subsannarunt, velut feroces corvi rostro pungent et excarnificabunt.

Mystice, S. Gregorius, lib. XVIII *Moralium*, cap. XIX : *Oculum qui subsannat*, etc. « Perversi quippe, inquit, dum divina judicia reprehendunt subsannant patrem suum. Et quilibet hæretici, dum prædicationem sanctæ Ecclesiæ contemnant, despiciunt partum matris suæ. Corvi vero de torrentibus veniunt, dum prædicatores veri ad defensionem sanctæ Ecclesiæ a sacrorum librorum fluentis procedunt, qui etiam recte corvi vocati sunt, quia nequaquam de justitiæ luce superbiunt, sed per humilitatis gratiam peccatorum in se nigredinem confitentur; qui videlicet corvi oculum subsannantis effodiunt, quia pravorum ac pertinacium hominum intentionem vincunt.

Tropologicè noster Alvarez de Paz, lib. V, part. III, cap. VI *De Extermin. mali* : Quisnam, inquit, subsannat patrem suum? qui turgidus superbia non obedit prælato suo; et quis despiciit partum, id est laborem in pariendo sive parturitionem matris suæ? qui, ut suæ voluntati satisfaciât, non obediendo, disciplinam Religiosam subvertit. Hic dignus est qui in crucem agatur, imo qui in æterna supplicia destinetur, ubi dæmones peccati nigredine corvis, et rapacitate aquillis similes, oculos ejus effodiant, ut solem justitiæ non videat, et omnia ejus bona carnibus similia discerpant. An non fur, si rem magni valoris surripiat, legibus ita statuentibus in crucem agitur, sive furca suspenditur? Sed fur est, et rei magni valoris, scilicet voluntatis Deo consecratæ usurpator, qui prælatis non obedit. Ideoque S. Bonaventura ait : « Te prælato dedisti propter Dominum, et propter regnum cælorum, et jam nos es tuus, sed ejus cui te vendidisti; et ideo nihil tibi licet agere de te, sine ejus voluntate :

Corvi
sunt dæ-
mones.

Tropolo-
gice de
rebelli-
bus.

ipse enim est dominus voluntatis tuæ, et contractatio rei alienæ invito domino furtum est; fur autem cælo non appropriat. » Hæc S. Bonaventura, tract. *De Inter. homine*, cap. II.

Addit Salomon: « Et comedant eum filii aquilæ. » Censent R. Salomon et Aben-Ezra aquilas esse pios in pullos et in parentes, ideoque juste hic eis filios in parentes impios tradi devorandos, ut piæ aves impietatem vindicent. Cæterum sunt et aquilæ nonnullæ in pullos et parentes inhumanæ et sævæ; unde illud de aquila apud Aristotelem, lib. I *De Histor. animal.* cap. XXXI: « Tres parit, atque duos nido ejicit, educat unum; » et lib. IX, cap. XXXII: « Aquilæ, ait, alunt pullos suos donec potestas volandi fiat, tum nido eos expellunt; post regione, quam ipsi genitores incolunt, tota exterminant. » Quare quibus de causis jam dixi impios filios tradi corvis, ob easdem traduntur et aquilæ.

Exemplum hujus gnomes appositum recenset Gregorius Turonensis, oculatus testis, Merovei, qui rerum novarum studiosus et regni avidus, a patre Chilperico rege Francorum dissidens, ab eodem attonsus fuit, et monasterio inclusus: ex quo profugiens Turonas ad templum S. Martini, a Gregorio Turonensi benevole exceptus, ibidem hoc omen quasi fulmen accepit, quod hisce verbis refert ipse Gregorius, lib. V *Histor. Franciæ*, cap. XIV: « Meroveus vero de patre atque noverca multa crimina loquebatur; quæ cum ex parte vera essent, credo acceptum non fuisse Deo, ut hæc per filium vulgarentur, sicut in sequentibus cognovi. Quadam enim die ad convivium ejus accitus, dum pariter sederemus, suppliciter petiit aliqua ad instructionem animæ legi. Ego vero, reserato Salomonis libro, versiculum qui primus occurrit, arripui, qui hæc continebat: Oculum qui adversus aspexerit patrem, effodiant eum corvi de convallibus. Illo quoque non intelligente, consideravi hunc versiculum a Domino præparatum, » ac juxta eum infelix fuit Merovei exitus. Nam a patre Chilperico, velut corvus a corvo, oculorum luce vitæque privatus est, teste Paulo Emilio in *Vita Chilperici*; ubi et addit Chilperico par pari redditum, cum a Fredegonde uxore sua corvina interemptus est.

Vers. 18 et 19. **TRIA SUNT DIFFICILIA** (Hebraice, *abscondita vel mirabilia*, uti vertit Aquila, itaque legit S. Ambrosius, *De Obitu Valentin.*; Chaldaeus, *occulta*; Septuaginta, *tria sunt impossibilia mihi intelligere*; Vatablus, *tria sunt excellentia ac supra captum meum*) **MIHI, ET QUARTUM PENITUS IGNORO: VIAM AQUILÆ IN COELO** (Septuaginta, *vestigia aquilæ volantis*), **VIAM COLUBRI SUPER PETRAM** (perperam nulli codices legunt, *super terram*), **VIAM NAVIS IN MEDIO MARI** (Hebræa, *in corde maris*; Septuaginta, *semitas navis navigantis*), **ET VIAM VIRI IN ADOLESCENTIA**. — Arabicus, *vestigia aquilæ volantis, et circuitum serpentis super petram politam, et decur-*

sus navis decurrentis per mare, et vias hominis in adolescentia.

Tertius hic est gryphus tertiumque ænigma obscurissimum, æque ac elegantissimum et divinisimum.

Est hic duplex lectio: antiqui enim codices et Vaticani cum Beda et aliis multis legunt, *in adolescentia*; ac Septuaginta, *in juventute*; Syrus, *in juvenia*; sicque legit S. Ambrosius, Anastasius Nicænus, Isidorus Pelusiota et alii mox citandi. Altera lectio est: *Et viam viri in adolescentula*; sic legunt Codices manuscripti, Hugo, Isidorus Clarius, Jansenius et alii, quos citat Franciscus Lucas in *Notis* hic: hebraice enim est בעלמה *bealma*, id est *in virgine*, et sic vertit Pagninus; *alma* enim significat adolescentulam absconditam (עלמה *alam* enim est *abscondere*) et viro incognitam, qualis est Virgo, uti ostendi *Isaiæ* VII, 14, ad illa: « Ecce virgo (hebraice, *alma*) concipiet; » et sic transtulit S. Matthæus, cap. I, 23: unde et Chaldaeus hic vertit, *et viam viri in virgine*; et Symmachus, *in adolescentula* (1). Suspiciatur Franciscus Lucas in *Notis* hic Septuaginta primitus vertisse, *in juvenula*, quod postea corruptum sit *in juventute*, indeque forte derivatum *in adolescentia*, quod habent multi codices Vulgatæ. Hæc enim mutatio et lapsus uti vicinior, ita facilius et pronior est, quam ex עלמה *alma*, id est *adolescentula*, in עלמה *almut*, id est *adolescentiam*. Atque hæc lectio continet sensum sublimem, et perspectu difficilem, imo impossibilem, nimirum incarnationem Verbi in virgine, ut merito de ea dixerit Salomon cæteroquin sapientissimus: « Et quartum penitus ignoro, » cum « via viri in adolescentia, » ex quotidiano usu et experientia, cogitatio videatur esse facilis, certe non adeo difficilis. Utraque ergo lectio gravibus fuleitur auctoribus, ac proinde utraque explicanda venit.

Prior lectio: « Et viam viri in adolescentia, » primo, hunc suggerit sensum planum et plausibilem, de mobilitate adolescentiæ, et vaga instabilitate adolescentum, ob fervorem ætatis et sanguinis, q. d. Sicut via aquilæ, colubri et navis obliquæ sunt et tortuosæ, atque difficulter inveniuntur, quia nullum remanet vestigium earum: ita et via, hoc est vitæ ratio, quam quis in adolescentia sua sequitur, difficulter intelligitur; adeo enim instabilis est via hominis in adolescentia, ita se adolescens per omnes horas in diversa torquet, et nunc huc, nunc illuc rapitur, ut difficile sit id comprehendere, et animadvertere quo tendat, et in quibus versatus sit.

Porro via aquilæ in cælo est instabilis, via colubri super petram terramque vaga et lubrica, via navis in mari fluida et fluctuans; quare tri-

(1) Intelligit furtivos et clandestinos amores, et congressum quem vir cum puella inupta exercet, nemine præter amantes conscio, dum interea illa pro virgine habetur.

Tertium ænigma quatuor difficultum intellectu.

Prima eorum interpretatio.

bus hisce rebus et elementis graphicè depingitur, et quasi in imagine representatur vaga via mentis instabilis, quæ nunc vagatur in cupiditate gloriæ mundanæ, nunc in cupiditate rerum terrenarum, nunc in cupiditate libidinum et rerum venerearum, in quibus velut in aquis homines volutantur et immerguntur.

Rursum hic aquilæ, colubri et navis gryphus significat sapientiam, consilium et omnem sublimiorem doctrinam cogitationemque, quæ similis est aquilæ, per adolescentes et adolescentiam velut per mobilem aerem transvolare, ita ut nullum sui vestigium imprimat; prudentiam, quam coluber sua vafritie representat, per eandem ætatem velut per petram serpere et labi, sic ut nulla post se indicia relinquat; custodiam, constantiam, proposita bona, omnemque virtutem per eandem transire, instar navis mare secantis, quæ nullam mari notam infigit. Ita ut hæc omnia significant, nihil firmiter in adolescentia hære per modum habitus, sed omnia per eam transcurrere et elabi, ut ex eo quod vides adolescentem hodie probum, pudicum, sobrium, etc., statuere nequeas an talis crastino die futurus sit; nescias pariter quid mente tegat, quos affectus, amores, vel odia animo cœlet; sicut adultera adulterinos amores studiose abscondit. Unde de ea subditur: « Talis est via mulieris adulteræ, » etc. Quocirca S. Chrysostomus, homil. 84 in *Matth.*, vitam nostram asserit instabilem magis fluctuare, quam fluctuet Oceanus et Charybdis: « Adolescentium fluctus, inquit, pueritiæ succedunt, qui vehementius sicut Ægeum mare concupiscentiæ ventis exagitantur, quæ quidem ætas potissimum correctione destituitur, non solum quia majoribus turbationum fluctibus cœditur, sed etiam quia pædagogus tunc et magister subtrahitur. » Vide Aristotelem, lib. VIII *Ethic.* cap. III, ubi hanc adolescentiæ mobilitatem describit; ex qua concludit nullum ex ea certum ingenii, indolis, et morum in sequenti vita futurorum argumentum capi posse. Nam, ut ait Homerus, *Iliad.* III: « Semper juniorum mentes pendent. »

Huc accedit Pineda, lib. III *De Rebus Salomonis*, cap. II: Hæ quatuor res, inquit, inter se similitudinæ sunt, et imaginem ultimæ, id est quartæ, representant. Priorum enim trium, puta aquilæ, colubri et navis, viæ et processus tortuosi sunt et obliqui, et nunc huc, nunc illuc torquentur per momenta: navis præsertim in medio mari contrariis impetitæ ventis, rapidis impulsæ fluctibus, qui vel rectum cursum impediunt, vel navim, id est adolescentiam, demergunt in interitum. Illud enim significat apud quosdam *in medio maris*. At si sapientia contingat adolescenti, ea erit instar gubernaculi ad dirigendum cursum, et superandos fluctus, cum ipsa eadem dicatur fuisse Salomoni instar littoris, ad quod alliduntur et infringuntur superbissimi maris

æstus, id est adolescentiæ perturbationes et impetus cupiditatum rapidissimarum. Audi Scripturam: « Dedit Deus sapientiam Salomoni, et prudentiam multam nimis, et latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris, » III *Reg.* IV, 29. Salomon enim in adolescentia cœpit regnare post mortem patris Davidis, anno ætatis 18, uti ibidem docet Pineda, et sub initium regni postulavit impetravitque a Deo sapientiam, III *Reg.* III, 11.

Secundo, alii ex adverso per hæc tria, imo quatuor, censent notari miram adolescentiæ et adolescentis probe instituti, cordati et strenui instar viri (hunc enim significat hebræum גבר *gaber*), virtutem et vigorem, *q. d.* Res admiratione digna est, quod aquila mole corporis gravis, solis alis per aera se libret, et in altum evolet; quod coluber, pedibus carens, velocissime per petras et saxa lubricando serpat et currat, imo altas rupes, arbores, domos sine scalis vel clavis subito conscendat; quod navis grandibus sarcinis onerata, mari velut piscis innatet, et quaquaversum ad libitum naucleri se circumagat, quin et ventis, procellis et fluctibus sulcando obluetur, eosque calcando subigat: at magis admiranda est via *gaber*, id est viri, puta conversatio matura et proba adolescentis virilis et generosi, qui in adolescentia virtute præcoci vincit annos et præcurrit ætatem. Hic enim similis est, imo transcendit generositatem aquilæ, colubri, navis et naucleri: juvenis enim in carne vivens, et carni dominans, dum superna meditatatur, et conversationem habet in cælis, est aquila terram despiciens, et in sublime evolans. Idem prudenter et circumspecte in omnibus sese gerens, cum prudentiam necdum per experientiam didicerit, est quasi coluber astutus, qui teres et pedibus carens, insita a natura agilitate solerter fugiens saxa transeurrit, et rupes conscendit. Idem tentationes carnis et mundi caute declinans vel fortiter superans, est velut navis acta a perito nauclero, quæ procellas et fluctus vel sulcando, vel obluendo superat, ac directe in portum fertur.

Tertio, noster Salazar putat hisce quatuor designari velocem adolescentiæ et ætatis voluptatumque ejus decursum, *q. d.* Aquila per aeris levissimam regionem velocissime fertur, serpens per terram levissime labitur, navis per aquas maris mollissime, simul atque occissime ruit; sed tamen longe velocius ac lenius vir ex adolescentia ad alias ætates fertur, labitur, ruit: quia juvenis quid sibi temporis abeat, non satis attendit, atque adeo juvenus inopinantem illum et quasi aliud agentem fugit.

Simili schemate Sapiens, cap. V, vers. 10, celerem ætatis humanæ lapsum comparat navi aquam pertranseunti, et avi aerem secanti, æque ac Job cap. IX, vers. 26, et alii eam comparant serpenti per saxa fugienti. Unde Chaldæi per serpentem in orbem glomeratum, et caudam suam

ore mandentem, annum semper fugientem, circumstantem et in orbem redeuntem representabant; uti testis est Horus Apollo in *Serpente*. Rursum, sicut difficile, imo impossibile est aquilam, colubrum, navim per eandem prorsus viam retrocedere et reverti: sic perdifficile est, ut adolescens viam voluptatum quam inivit relegat, viam virtutis capessat, seque ad bonam frugem convertat. Quid enim aliud est juvenis gloriæ cupiditate elatus, nisi aquila sublime volans? quid adolescens terrena et caduca bona impense appetens, nisi coluber per terram serpens? quid denique juvenis deliciis ac voluptatibus diffluens, nisi navis per aquas ruens?

Mystice Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 416: «Tria sunt, inquit, quæ intellectu assequi nequeo, et quartum penitus ignoro, inquit Salomon: viam aquilæ volantem; hoc autem est divina Filii natura, quæ nullo humano ingenio comprehendi potest. Et vestigia tua non cognoscentur, ait divinus Spiritus in Psalmis. Vidit autem hanc aquilam ipse quoque Moses, pennis suis populum in deserto contegentem. Et viam serpentis in petra. Obliquæ ac sinuosæ serpentis illius viæ sunt, qui mandati transgressionem nobis insusurravit, quæ quidem peccata sunt, nec viam in petra invenerunt; petra autem Christus est, qui cum carnem induit, mutationis omnis expers mansit. Neque enim peccatum fecit, neque inventus est dolus in ore ejus. Viam navis in medio mari, hoc est, divinæ Incarnationis omnibus salutem afferentis; quæ, navis instar, mortis abyssum peragravit, atque genus quidem nostrum ab ea revocavit, ipsius autem mortis semita in inferno minime inveniebatur. Viam viri in adolescentia. Per juventutem hoc loco resurrectionem a mortuis intelligit, cum nimirum corruptio immutabitur, ac natura ad statum ab omni corruptione atque interitu alienum juvenescet. Hunc tu statum quære.»

Minus apposite hæc quatuor Isidorus ibidem accommodat diabolo ejusquæ tentationibus. Magis apposite Auctor *Catenæ Græcor.*: «Per aquilam, inquit, accipe Christum; per aquilæ vestigia incomprehensum ejus e cælis descensum, et ad eosdem rursus ascensum; per semitas navis, admirabilem illius ex matre virgine exortum; per viam denique anguis, diabolicas tentationum vires et operationes.»

Posterior lectio: «Et viam viri in adolescentula,» scilicet *alma*, id est *virgine*, ut habent Hebræa et Chaldaea, *primo*, a nostro Gaspare Sanchez in cap. vii *Isaiæ*, 14, sic exponitur, *q. d.* Facilius invenies viam aquilæ in aere, et viam colubri in saxi, et viam navis in mari, quam viam virorum ad januam virginis illius quæ nunquam se viris videndam offert, imo eos aversatur et fugit, ideoque est *alma*, id est abscondita. Rursum, sicut post transitum aquilæ, colubri et navis, nullum in aere, petra et mari remanet transitus vestigium: sic in virgine, cujus mens

est illibata et pura cogitatio, affectus aut memoria viri nulla sui vestigia figit; sed illico hæc omnia dilabuntur et diffluunt. Quo significatur optimam virginitatis custodiam esse, *primo*, firmum et constans ejus studium; *secundo*, fugam virorum, ut domi se celet et abscondat: nec enim eam decipere poterunt juvenes petulantes, quæ omnium conspectum et colloquium velut serpentium aversatur et horret.

Secundo, vice versa Jansenius censet hæc verba respondere illi generationi secundæ, de qua dixit vers. 12: «Generatio quæ sibi munda videtur, et non est lota a sordibus suis.» Nimirum est generatio quædam, quæ cum impura sit atque impudica, tamen pudicitiam et illibatam quamdam puritatem præ se fert; hæc autem est virgo constuprata sui copiam faciens, et conjugata adultere admittens: utraque enim facinus suum tegere ac dissimulare contendit. Itaque ait: Sicut in aere, petra et aqua nullas itineris sui expressas notas dimittunt aquila, serpens atque navis: sic etiam viri ad virginem ingressus nullum vestigium apparere solet, propter nimium studium celandi id quod sine capitis periculo evulgari non potest. Itaque juxta hunc sensum hebræum *alma* non significat adolescentulam incorruptam, sed virginem, scilicet non quæ jam sit virgo, sed quæ ante congressum fuerit, imo in ipso congressu inventa sit virgo.

Tertio, alii sic explicant, ut Salomon suadeat parentibus vigilem et exactam filiarum virginum custodiam, eo quod, sicut aquilæ, colubri et navis mollissimus et lenissimus est per aera, rupes et mare ingressus et incessus, adeo ut non sentiat: sic pariter viri ad virginem introitus sit lenissimus et secretissimus, ut omnes etiam parentes fallat. Rursum, sicut aditus viri ad virginem est occultus, sic et abscessus: nullum enim relinquit sui vestigium in viro; in virgine vero etiamsi nonnulli putent manere vestigium membranæ disruptæ, quæ ante copulam virginale secretum tegebat, eratque virginitatis signaculum, tamen id ipsum negant alii, ut Franciscus Vallesius medicus, uti ostendi *Deuter.* xxii, 17 et 18.

Sub hoc humili abjectoque litteræ cortice et grammatico ejus sensu, alius quid spectavit Salomon, nimirum incarnationem et nativitatem Verbi divini in B. Virgine; hæc enim significat hebræum *alma*, ad quam ingressus est *gaber*, id est vir Christus nuntiante Archangelo Gabriele, ita nuncupato, quod nuntiaret *gaber el*, id est virum Deum, puta Verbum incarnatum. Hoc enim fuit mirabile, difficile et incomprehensibile mysterium, sive portentum sæculorum omnium, juxta illud *Jerem.* xxxi, 22: «Creavit Dominus novum super terram: femina circumdabit virum;» et *Isaias* cap. vii, 14, Achaz regi hoc signum signorum maximum exhibet, dicens: «Ecce virgo concipiet et pariet filium;» et cap. lvi, 8: «Generationem ejus quis enarrabit?» Quod ergo

Via viri
in adole-
scentula,
quæ?
Resp.
Prima.

B. Virgo adimplens hanc abavi sui Salomonis prophetiam, accepto a Gabriele nuntio, admirans dixit: « Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? » atque Angelus ei respondit, id opus fore non hominis, sed Spiritus Sancti: « Spiritus Sanctus, inquit, superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: » idem prorsus primus vaticinatur hic Salomon, ac tam sublime mysterium obtupescens, se modum ejus plane ignorare confitetur: unde ipse a Patribus propheta nuncupatur, imo ipse se prophetam nuncupavit hoc cap. vers. 1, dum hoc suum eloquium vocavit visionem, id est oraculum et prophetiam. Vox enim hebræa *gaber*, id est *vir robustus*, nulli proprie puero vel adolescenti, sed soli Christo nascenti competit tum ob divinitatis suæ fortitudinem, tum quod ab instanti suæ conceptionis, secundum animam omnino fuerit perfectus: nec enim mysterio videtur carere, quod non sit dictum: Via adolescentis sive juvenis in adolescentula, quemadmodum juxta illum priorem litteralem sensum videbatur dicendum, sed *via viri*. Certe in nullum alium istud verius competere potest, quam in Christum ejusque matrem virginem. Juxta quem sensum reliquæ tres viæ recte intelliguntur adductæ, ut per illarum exemplum quarta illa via, et præ aliis magis mirabilis, melius intelligeretur et adverteretur, scilicet quod, quemadmodum avis in aere volat, serpens super petram rept, navis transit in mari sine aliqua aeris, vel petræ, vel aquæ corruptione, vel divisionis alicujus signo relicto: ita et via illa viri contingit sine virginis læsione et corruptione. Ita hunc locum de Christo in Virgine incarnato explicarunt veteres Rabbinæ, ac inter eos R. Haccados, id est Sanctus, apud Galatinum, lib. VII *De Arcanis fidei*, cap. xv, Lyranus, Jansenius, Franciscus Suarez, III part. *Quest. XXVIII*, art. 1, disp. 5, sect. 1, et alii.

Igitur Salomon hic « *viam viri in virgine*, » id est Verbi in ea incarnationem, adumbrat tribus similibus, sed ænigmatibus, nimirum per *viam aquilæ in cælo*, per *viam colubri in petra*, per *viam navis in mari*: unde colligas Christum esse aquilam, colubrum, navim; B. Virginem esse cæelum, petram, mare.

Christus est aquila, coluber, navis; B. Virgo est cæelum, petra, mare.

Christum esse aquilam, quæ regina est avium, ex utriusque analogiis liquet. Audi S. Ambrosium, tract. in cap. xxx *Prov.*, sub finem: « Aquila intelligitur Christus, qui volatu suo descendit ad terras; quod animalis genus non nutritur, nisi prius castitas comprobetur matris, ut apertis oculis absque palpitatione totum aspiciat solem: hoc enim animal comparatur Salvatori, quod cum aliquid rapere voluerit, non vestigiis obambulat terras, sed excelsum eligit locum: sic et Christus alta cruce suspensus, tonanti strepitu et terribili volatu impetum ad inferos fecit, sanctosque rapiens ad superna remeavit. » Christum pariter esse colubrum, qui scilicet formam peccatoris

suscepit, sed veneno peccati caruit, imo illud suo sanguine expiavit, liquet ex illo *Joan.* cap. III, 14: « Sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. » Christum esse navim mercium cælestium, quæ omnes fideles et sanctos per mare hujus sæculi vehit ad portum salutis æternæ, docet ibidem S. Ambrosius: « Christus, inquit, est navis in qua ascendunt omnium credentium animæ, quæ ut firmius inter fluctus evehatur, de ligno fabricatur, et ferro configitur: hoc autem est Christus in cruce; sed dicit navem sine vestigio, quia Verbum Dei verum et efficax per aurem penetrat ad viscera sine læsione, et homine assumpto Verbum inter homines nascitur sine sui diminutione, et Maria virgo generat sine corruptione. Transit ergo navis per mare, et nulla in vadis vestigia remanent, quia venit Christus de cælo, aure concipitur, utero portatur, et talis virgo Maria remansit postquam peperit, qualis antequam Verbum aure conceperat, et utero gestaverat. »

Beatam Virginem vero esse cæelum liquet, quia in ea ceu in throno cælesti omni decore et gratia adornato, per novem menses Resedit Deus, puta Verbum divinum (ubi enim Deus est, ibi cæelum est; ubi Papa, ibi Roma, inquitur Canonistæ), quod sicut aquila celerrime et sublimissime in illam advolavit, cum illa dicente: « Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum, » eodem temporis instanti in eandem e sinu Patris descendit, carnem e carne ejus assumpsit, ac seipsum incorporavit. Beatam Virginem esse petram limpidam puritatis, et fortitudinis, et constantiæ, manifestum est. Eandem esse mare sapientiæ et virtutum docent Patres. Unde et *Maria*, vel, ut Hebræi pronuntiant, *Miram*, vel *Martam*, idem est quod altitudo maris, uti nonnulli volunt; licet alia plura et veriora sint ejus etyma. Hic tibi latum, o lector, campum aperio, tum in laudes B. Virginis excurrendi, tum incarnationis Verbi in Virgine modum contemplandi et admirandi. Considera enim hinc dotes aquilæ, colubri et navis, easque attribue Christo; inde expende dotes cæli, petræ vel rupis, et maris, easque attribue B. Virgini, et vere abyssum sapientiæ in hoc ænigmatate latere conspicias.

B. Virgo est cæelum et thronus Verbi.

Mystice, Lyranus per *viam aquilæ in cælo* intelligit significatam Christi in cælis ascensionem; per *viam colubri super petram*, ejus resurrectionem: qui cum tanquam serpens pependerit in cruce, in resurrectione e sepulchro surrexit clauso, ita ut in signato saxo desuper posito nullum appareret resurrectionis vestigium; per *viam navis in medio mari*, ipsius conversationem in hoc mundo procelloso et turbulento, in quo expositus fuit apud Judæos variis tempestatibus, ex uno loco in alium instabiliter semper vagatus. Hæ enim omnes viæ, sicut et via conceptionis ac natiuitatis ejus, excedunt hominis captum.

Aliter hæc Christo adaptat Anastasius Nicænus in *Quæst. S. Script. Quæst. XLIII*; sic enim ait: Quis intelliget et mente comprehendet « Viam aquilæ volantis in cælo, id est Christi ascensionem; viam serpentis super terram, nempe vestigium peccati in corpore Christi; et semitas navis per mare, nempe Ecclesiæ, utpote quæ in hac vita tanquam in mare, spe in Christum per crucem gubernatur; et vias viri in juventute, nempe ejus qui natus est ex Spiritu Sancto et Virgine? Ecce enim vir oriens nomen ejus, » *Zachar. vi, 12*.

Elegantius, plenius et fusiùs S. Ambrosius totum hoc ænigma de Christo pertractat, tract. in cap. *xxx Prov.*, sive de Salomone, qui exstat sub finem tom. II, ubi per viam aquilæ in cælo, accipit Christi descensum in terras Virginisque uterum, ac rursus ejusdem ascensum in cælum; per viam colubri in petra, immunitatem Christi (hic enim est petra) a peccato et servitute diaboli; per viam navis in mari, Christi tum incarnationem, tum crucem, tum Ecclesiam; per viam viri in adolescentia, Christi vitam et conversationem in hoc mundo. Sed audi ipsummet resonantem: *primum* emblema aquilæ sic Christo attribuit: « Quasi vero sit facile ut suspensa aquila in altum celeri elatione pennarum plausus sui et lapsus vestigia manifesta constituat, aut viam signet in vacuo, et lineam sui volatus figat in liquido. Aquilam in hoc loco Dominum debemus accipere. Etsi enim post passionem et resurrectionem suam præsentibus Apostolis Dominus noster ascendit in cælum, tamen cujus hominis tam altus sensus et tantus est, ut explicari possit, quomodo illa tanta majestas de cælo aut venire dignata fuerit, aut redire? cum hoc solum nobis scire liceat, quod aut venit, aut rediit. Quis enim cognoscere potest quemadmodum Verbum in Virginem venit, ut repente conceperit, ut tam felicem foetum partus virginalis effunderet, ut hominem Deus indueret, quem totus mundus non potest nec sufferre, nec capere? id est quod Salomon ait, vestigia aquilæ volantis, id est Christi Domini advenientis ad terram, ac redeuntis ad cælos, vestigia comprehendendi enarrarique non posse. »

Secundum emblema serpentis in petra Christo sic adaptat: « Hanc petram Christum Dominum nostrum esse ambigere non debemus; serpens autem ex ipso nomine, quod sit callidior omnium bestiarum, quæ sunt super terram, apparet quod est diabolus; qui ideo serpens dicitur, quod occulte serpat et quod sensus hominis tenuiter illabendo pertentet. Hic ergo in corpore hominis, quod omnipotens induerat Dominus, nulla malitiæ suæ potuit imprimere vestigia, quamvis illud ausus fuerit sæpe tentare. » Et in appendice docet serpentem seduxisse Adam et Evam, quia ex pulvere conditi erant pulverei et terreni; non vero Christum, quia ipse ex petra erat petrinus. « Potuit, ait, et ad ipsum tentandum aggredi; sed Christus non obtemperavit, ac diaboli verba con-

tempisit: ideo serpens in petra vestigium non fecit. »

Tertium emblema viæ navis sic Christo adscribit: « Navem adæque Ecclesiam debemus accipere in salo hujus mundi constitutam, quæ crebris ventorum flatibus, id est tentationum plagis ac verberibus, fatigatur; quam turbidi fluctus, id est hujus sæculi potestas conatur ad saxa perducere; quæ etsi undarum fluctibus sæpe vexatur, nunquam tamen potest sustinere naufragium, quia in arbore ejus, id est in cruce, Christus erigitur. In puppi Pater residet gubernator; proram paraclitus servat Spiritus. Hanc per angusta hujus mundi freta duodecim in portum remiges ducunt, id est duodecim Apostoli et similis numerus Prophetarum. »

Subdit deinde navim hanc omnes scopulos, procellas, piratas et ventorum flabra superare: « Sed quod ait vias navis navigantis, proprie significat, quod in tempore persecutionis miro modo comprehendere omnino non possit: quia scilicet viva per interitum, et dives per damna reddatur, quæ ob hoc multis in locis soli comparatur aut lunæ, quæ etsi tunditur, non movetur, aut, si moveatur, resurgit; » scilicet luna recedens a sole, luce orbeque minuitur; accedens deinde, rursus augetur, et quasi resurgit.

Deinde *quartum* emblema viri in adolescentia sic de Christo prosequitur: « Vir iste Christus Dominus noster est; hic est vir, cujus viam non possunt cognosci in juventute. Quis enim æstimare animo possit, quanta ille opera exercuerit, cum secundum hominem moraretur in terris, quæ itinera virtutum duxerit, quas vias beneficiorum circa humanum genus fuerit ingressus? »

Tropologice, per quadruplicem hanc viam accipias quadrigam virtutum, qua imus, imo trahimur ad felicitatem æternam. Scilicet per viam aquilæ in cælo significatur prudentia: hujus enim symbolum est aquila, utpote quæ mira pollet oculorum ad videndum et prævidendum acie, sicuti prudentiæ est providere et prospicere omnia actioni commoda vel noxia. Per viam navis in mare significatur fortitudo, qua contra fluctus et procellas tentationum mundi hujus fortiter incedimus. Per viam viri in adolescentia significatur temperantia, qua adolescentiæ æstus et cupiditates moderamur. Per viam colubri in petra significatur justitia, quæ cuique suum tribuit: sicut coluber repens per petram nil illi adimit, sed sua omnia relinquit. Vis ergo ire in cælum, viam virtutis capesse: hac ivere Sancti omnes, Apostoli, Martyres, Virgines, Confessores.

Sed age, sanctos de via recta percunctemur. Dic, Abraham, dic, Isaac, dic, Jacob, quo compendio in cælum evasistis? « Fide in terra quasi in aliena, habitavimus in casulis, confitentes quia peregrini et hospites sumus super terram: expectabamus enim fundamenta habentem civitatem, cujus ar-

Tropologice. quadriga virtutum.

tifex et conditor est Deus, » *Hebr. xi*. Dic, Moses, dicite, Prophetæ, Eremitæ, dicite, aquilæ, imo angeli terrestres : « Circuivimus in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti; in solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis, et in cavernis terræ. Elegimus affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem : majores divitias æstimantes thesauro Ægyptiorum improprium Christi; aspiciebamus enim in remunerationem. » *Ibidem*. Dic, S. Paule, quam viam raptus in cælum inistis? « Fratres, jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives Sanctorum, et domestici Dei, » *Ephes. ii*. Cupio dissolvi et esse cum Christo, *Philip. i*. Nostra conversatio in cælis est. Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, » *Rom. viii*, 18 : quod enim momentaneum est et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, » *II Cor. iv*. Dic, S. Sebastiane : « Posuit me quasi signum ad sagittam, direxit in me filias pharetræ suæ, » *Thren. xii* : altius me cælorum quam telorum jacula penetrarunt. Dic, S. Franciscus : « Fratres, magna promissimus, majora promissa sunt nobis : servemus hæc, aspiremus ad illa. Voluptas brevis, pœna perpetua; modica passio, gloria infinita; multorum vocatio, paucorum electio, omnium retributio. » Tanta est gloria quam exspecto, ut omnis me pœna, omnis paupertas, omnis macies, omnis labor, omnis infirmitas, omnis tentatio, omnis crux delectet. Dic, S. Laurenti, quæ te via duxit in urbem? « Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas, » *Psal. xvi*, 31. Ita cor meum in Deo, in cælo defixum, ut igne examinatus, assatus, tostus, citius animam, quam cælum prodigerem. Dic, S. Agnes : « Carnis spurcitas et tyranni minas immaculato et inflexo calle transivi : et ecce ad te venio, quem amavi, quem quæsivi, quem semper optavi. Illi sum juncta in cælis, quem in terris posita tota devotione dilexi. » S. Ambrosius, *serm. 90*. Dicite, Machabæi, vetus et invictum fratrum Martyrumque agmen : « Tu quidem, scelestissime, in præsentī vita nos perdis; sed rex mundi defunctos nos pro suis legibus, in æternæ vitæ resurrectione suscitabit. E cælo ista possideo, sed nunc propter Dei leges hæc ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero, » *II Mach. vii*. Dic, mater, dic, virago : « Nescio qualiter in utero meo apparuistis : sed enim Creator mundi, qui formavit hominis nativitatem, qui que invenit omnium originem, et spiritum vobis iterum cum misericordia reddet et vitam, sicut nunc vosmetipsos despiciatis propter leges ejus. Fili mi, miserrere mei, quæ te novem mensibus in utero portavi, hæc triennio dedi, alui, et in ætatem istam perduxī. Peto, nate, ut aspicias ad cælum, ut non timeas carnificem istum; sed dignus fratribus tuis effectus particeps, qui, modico dolore sustentato, sub testamento vitæ æternæ effecti sunt, mortem

suscipe, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam, » *ibidem*.

Hos sequamur, hos imitemur, his nos obarmemus, si bellum, si tentatio, si infirmitas, si melancholia urgeat, ut in suburbiis cæli, in atriis Dei nostri assidue versemur. Incipe esse, o anima, quod futura es; Angelorum socia destinata es, angelice vive; avidissime te custos angelus, te Sancti omnes, tot charorum numerus expectat; curre, propera, festina; expectat te B. Virgo, mater tua; expectat te Christus Dominus, deliciæ tuæ; expectat te Deus Pater, ut quasi filiam hæreditate sua, ab æterno prædestinata, te donet; expectat te Deus Filius, ut in tuos quasi sponsæ dulcissimæ amplexus et oscula ruat; expectat te Spiritus Sanctus quasi gratissimam amicam, ut omni gloria, omni gratia, omni decore te vestiat et ornet. Quid moraris? e salo et solo, e cœno hoc in cælum evola. Egrederere, o anima, de papillione corporis tui, ut in ostio stans videas pertransire gloriam Domini : e carcere hoc in cælum evolanti B. Virgo mater Domini occurret choris comitata virgineis, te amplexabitur, te in suos recipiet, tibi cum omnibus suis applaudet; cum omnes Angeli tuam gloriam admirantes acclamabunt : « Quæ est ista quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum? » *Cant. viii*, 5; cum jucundissime inspicient te omnes filie Sion, salutabunt, et beatissimam prædicabunt; cum jubilabunt omnes filii Dei; cum illa 144 millia in conspectu throni et seniorum, tenentes citharas cantabunt canticum novum, tuque triumphatrix præcines : « Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est : equum et ascensorem projecit in mare, » *Exod. xiii*; cum ipse sponsus cum myriadibus Sanctorum occurret : « Surge, veni, propera, amica mea, formosa mea, columba mea. Jam hiems transit, imber abiit et recessit. Veni de Libano; veni, coronaberis, » *Cant. ii*, 10. Tunc absterget omnem lacrymam ab oculis tuis; tunc labor et dolor, tentatio, ærumna, humiliatio, pœnitentia, bilis, phlegma, melancholia non erunt ultra. Tunc pro spinea corona capiti tuo auro gemmisque fulgentem imponet; tunc osculabitur te osculo oris sui; tunc dabit tibi « coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris, » *Isaiæ lxi*, 3. Tunc secura et exultabunda in amplexus sponsi evolabis, et cum jubilo dices : « Inveni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam eum. Gaudens gaudebo in Domino, quia induit me vestimentis salutis, et indumento lætitiæ circumdedit me, et quasi sponsam decoravit me corona, » *ibid.* vers. 10. Hæc creberrime meditemur, hic assidue cum Sanctis, cum angelis versemur; hic sit cor nostrum, hic lingua nostra, hic omnes viæ et vota nostra, ut post brevem et inanem hanc vitam, post pauculos annos, utinam post pauculos dies et horas, utinam hac ipsa die et hora, in Sanctorum omnium societatem in

cœlis recipiamur, et fruamur eo qui est amor noster, finis et desiderium, Deus noster benedictus in sæcula. Amen.

Vers 20.

20. TALIS EST ET VIA MULIERIS ADULTERÆ, QUÆ COMEDIT, ET TERGENS OS SUUM DICIT : NON SUM OPERATA MALUM. — Hæc gnome vel potest præcedentibus connecti (1), velut eis similis eo modo quo jam exposui; vel ab eis separari, et per se sola consistere. Nam, ut recte advertit Jansenius, vox *talis* non ad præcedentia, sed ad sequentia referri potest, *q. d.* « Talis est via, » id est hujusmodi agendi modus est mulieris adulteræ, quem scilicet subjungo, nempe, « comedit et tergit os suum, » etc. In Hebræo enim non est « quæ comedit, » sed tantum *comedit*. Et sic optime consistit mysterium nativitatis Christi in versu præced. Sensus ergo est, *q. d.* Hic est genius, hæc indoles, hic mos et usus mulieris adulteræ, nimirum instar gulosæ alicujus, quæ furtim comedit rem vetitam, tergit os suum, ut nullum comestionis vestigium appareat, ac præ se fert continentiam, dicitque : Non comedi rem furtivam, « non sum operata malum, » id est non commisi adulterium. Honestè enim voluptatem copulæ adulterii significat per metaphoram (similis metaphora et catachresis est cap. v, vers. 15, et cap. ix, 17) comestionis rei furtivæ, quia adultera furtum committit, tum quia corpus suum marito obligatum tradit adultero, tum quia adulteri corpus sibi alienum vetitumque furatur. Adde, solere adulteras cum adulteris convivari, itaque se ad adulterium incitare : gula enim sternit viam ad luxuriam, ac venter mero æstuans despumat in libidines, ut ait S. Hieronymus. Porro adulteræ, ut gulam et adulterinos amores celent, solent epulationes cum adulteris abscondere, osque suum tergere, ac dicere : Non sum epulata cum adultero.

Mystice Anastasius Nicænus, *Quæst.* XLIII, jam citata, per adulteram accipit Ecclesiam e gentibus idololatris collectam : « Talis, inquit, est conversatio Ecclesiæ Christo credentis; quæ fornicata in idolis, ipsis renuntians et diabolo, cum peccata abluerit, et acceperit remissionem, dicit se nihil mali fecisse. » Sic et Isidorus Pelusiota, *lib. I, epist.* 417.

Elegantius et luculentius S. Ambrosius, *tract. in cap. III Ecclesiast.*, *serm. 4 De elemosyna*, qui exstat sub finem tom II : « Scilicet de anima per baptismum abluta dixisse Salomonem puto : ejusmodi est iniqua via mulieris meretricis, quæ cum se abluerit, nihil se dicit fecisse pravum, quod de hac plane dictum est, quæ postea quam fonte abluta est Salvatoris, delictorum vitia non meminit, virtutem prædicationis assumit, et viva aqua abstergens maculas suas, ad evangelizandum non conscientia peccati retrahitur, sed fidei

calore compellitur. Nihil enim dicit se fecisse pravitatis, dum fit nuntia veritatis, et oblivione abnegat impudicitiam, dum devotione prædicat castitatem. » Causam subdit : « Hæc enim virtus est Christi Domini, ut peccator qui ejus unda se laverit, denuo in virginem reparatus, non meminerit ante quod fecerit, rediviva nativitate infantie innocentiam præ se ferat, sitque virgo fide Christi, qui fuerat adulter corruptione peccati. » Similia, imo eadem habet S. Ambrosius, *serm. 42* inter communes, et *tract. in cap. XXX Prov.*, sive *de Salomone*.

21, 22 et 23. PER (Chaldæus, *propter*) TRIA MOVETUR TERRA, ET QUARTUM NON POTEST SUSTINERE : 22 et 23. PER SERVUM CUM REGNAVERIT : PER STULTUM CUM SATURATUS FUERIT CIBO : PER ODIOSAM MULIEREM CUM IN MATRIMONIO FUERIT ASSUMPTA : ET PER ANCHILLAM CUM FUERIT HERES DOMINE SUÆ. — Hebraice, *sub tribus tremit terra, et sub quarto non potest sufferre; Septuaginta, per tria concutitur terra, quartum autem non potest sufferre; Symmachus, quatuor autem non potest ferre.* Septuaginta ultima duo transponunt, et mulierem odiosam quarto ultimoque loco, velut pessimam præ tribus cæteris, collocant; sic enim habent : *Si famulus regnet, et imprudens saturatus fuerit cibis, si famula ejecerit suam ipsius dominam, et odibilis mulier sortita fuerit virum bonum.* Septuaginta more suo sequitur Syrus.

Quartus est hic gryphus, sive quartum quasi ænigma quatuor intolerabilium.

Per mulierem odiosam intellige morosam, iracundam, rixosam, cerebrosam, superbam, incontinentem, quæ suo fastu, ira, impatientia, malisque moribus se facit exosam, ut marito totique familiæ sit odio et horrore; cum ex adverso bona uxor debeat esse amabilis, omniumque amorem sua modestia et gratia sibi conciliare.

Pro movetur hebraice est *נִרְגַּז נִרְגַּז* *nirgeza*, id est movetur, tremit, fremit : *רָגַז* *ragaz* enim uti litteris, sic et significato alludit ad *רָגַז* *ragas*, et *רָעַז* *raas*, id est tremere, contremiscere, conturbari, pavere, irasci, tamque de animatis quam de inanimatis dicitur. Unde Septuaginta *nirgeza* et *ragaz* nunc vertunt, ad iram incitari, nunc exacerbari, nunc irritari, nunc turbari et conturbari, nunc pavere, nunc contristari, nunc defatigari, nunc sollicitum esse, nunc concuti, nunc obstupescere. Vatablus hoc loco vertit, *stomachatur terra*; Chaldæus, *comovetur*; Syrus, *sub tribus nutat terra*. Alludit ad terræ motum, quo terra concutitur, fremit et tremit ob aerem et ventos inclusos, qui inter se conflictantes sub terra, eam alioqui immobilem succutiunt, ut domos, turres, templa subruant, ac subinde videantur terram e centro suo convellere, quod revera in terræ motu fieri nonnulli Philosophi censent, uti ostendam *Eccle. I, 4*. Similis est in domo et republica terræ, id est terræ incolarum, puta civium et domesticorum, non tam corporum, quam animorum motus et turbatio,

Quartum ænigma quatuor intolerabilium.

(1) *Talis*, Hebr. *sic*, refertur ad id quod dixerat de virgine.

cum servus dominatur hero, stultus sapienti, uxor viro, ancilla dominæ: hi enim superbia tumidi, cupiditate hiantes, imprudentia cæci, nova sorte et dignitate elati, non se capientes insolescunt, omnia invertunt, pervertunt, susquedeque miscent; quocirca motus, seditiones, tumultus in domo vel republica concitant, ut ipsa a fundamentis convelli et quasi excentricari videatur: omnes enim ad impotentem, iniquum, tyrannum, arrogantem eorum dominatum indignantes fremunt et frendent, ac velut contra furias facibus furoris accensi sæviunt et furunt: unde et רָגַז *regez* idem est quod commotio, terror, tremor, ira, furor.

Ratio a priori. Prima. Ratio est *prima*, quod indignum et contra naturam videatur herum subijci servo; sapientem, cujus erat regere, regi a stulto; maritum servire uxori, dominam ancillæ: servi enim ob indolem et mores serviles proprium est servire, domini vero et dominæ dominari, ut docet Aristoteles, lib. I *Polit.* cap. IV; quare si secus fiat, natura videtur inverti et esse mundus inversus.

Secunda. *Secunda*, quod servi, stulti, feminæ et ancillæ dominantes non capiant se suamque sortem et fortunam; sed velut emotæ mentis exsiliant, limitesque omnes transiliant, ac veluti insani bacchantur, ideoque multa indigna, aliisque injuria committant, quibus omnes contra se concitant, juxta illud:

Asperius nihil est humili, cum surgit in altum.

Unde Plato, lib. VI *De Legibus*: « Contra etiam dicitur, ait, nihil in animo serviente integrum esse, nec quidquam servorum generi esse demandandum, quod et sapientissimus Poetarum (Homerus) testatur nobis, cum de Jove sic loquitur: Dimidium mentis Jupiter illis aufert, qui servitutis sorti subjecti sunt. »

Similiter stultus si saturetur cibo, id est deliciis et vinis, est intolerabilis, tum quia stultus, tum quia stultitiam ejus acuit saturitas et vinum. « Saturitatis enim germana proles est petulantia, » ait Philo: uti videmus in vitulis saturis, quorum saltus et gestus petulantes imitantur stulti saturi et ebrii; sub saturitate intelligitur opulentia et divitiæ, quas in se absonum est stultum habere, ut quæ non deceant eum, qui eis recte uti non potest, sed debeantur sapienti qui earum rectum novit usum. Nam, ut supra dictum est, « quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit? » Nec est tantum hæc res in se absona, sed hinc in terra magna provenit turbatio, quod stulti divitiis abutentes multa insolenter committant, alios despicientes et injuria afficientes, ac per hæc alios ad indignationem ac zelum concitantes. Exemplum est in Nabal marito Abigail, cujus nomen hoc loco ponitur pro stulto: nam *nabal* hebraice stultum significat.

Tertia. *Tertia*, quod servi, stulti, feminæ et ancillæ dominantes non agantur ratione, sed passione et

concupiscentia, quæ dum armatur potestate et imperio, in omnes impune æque ac imperiose grassatur: quare tunc domus vel regnum non regitur æqua ratione, sed impotenti et effreni concupiscentia: hæc enim regit servus, qui regit domum vel regnum; omnes autem subditi, quia homines rationales, volunt regi humana ratione, non passione: hæc enim est humana hominum regendi ratio; si secus fiat, non ratio, sed cupiditas regit domum vel rempublicam, ideoque non principatus est, sed tyrannus, quam omnes oderunt, ac propter eam irascuntur et tumultuantur, ut se in libertatem vindicent. Audi S. Augustinum, lib. IV *De Civit.* cap. III: « Proinde justus, etiamsi serviat, liber est; malus autem etiamsi regnet, servus est: nec unius domini, sed, quod gravius est, tot dominorum, quot vitiorum, de quibus vitis cum ageret Scriptura divina: A quo, inquit, quis devictus est, huic et servus addictus est. »

Denique nihil servi, ait Auctor *Catenæ Græcor.*, quod ad regnum administrandum idoneum sit adferunt, ut sunt humilitas, scientia, experientia aliaque hujusmodi. Regnavit sane servus Jeroboam, at tanta mala hic perpetravit, quanta nullus ante, vel post ipsum, ut rerum exitus demonstravit. Simile exemplum fuit in Eutropio servo, qui Arcadio Imperatore in deliciis, sub eo imperium administravit tanto fastu et insolentia, ut a populo furente ad necem appetitus, confugiens ad asilum templi, ibi vix S. Chrysostomi oratione servatus sit, ut superius ex Baronio et aliis enarravi.

Porro plane intolerabile est, quod vertunt Septuaginta, et *serva cum dominam suam ejecerit*, ut scilicet *serva* dominæ a se ejectæ torum, trorum, jus, opes et regnum invadat, uti Agar Saram dominam suam depepexit, ejusque locum invasit, ac ideo jussu Dei ab Abrahamo domo pulsa est, *Genes. XVI.*

Igitur parabola hæc docet hinc omnia turbari in mundo, quod his qui subesse et regi, quique inopia premi et contemni deberent, imperium obtingit, dominium, rerum abundantia et honor. Quod et in nobis ipsis usuvenit: commovetur enim ob id terra cordis nostri, quod carnalis affectus, qui spiritui deberet servire, imperat rationi; quod stultæ et brutæ portioni nimis indulgetur saturitatis; quod odiosa caro in nimio habetur honore, et quæ ancilla esse deberet, dominari vult. Ita Jansenius, Baynus et alii.

Allegorice Auctor *Catenæ Græc.* per hæc quatuor accipit peccatum, sive culpam quatuor sæculorum sibi ordine succedentium, scilicet diluvii Noeticæ, Sodomorum, Ægyptiorum et Judeorum. Igitur culpa, inquit, quæ natura *serva* est, servumque efficit, jam olim regnavit in mortali hominum corpore, semel quidem universalis diluvii tempore, mox vero ætate Sodomorum terræ suæ ubertatem modeste ferre non valentium, nec non

Allegorice.

exteris peregrinisque hominibus ex mera petulantia vim adferentiam. Hinc rursum sub odiosa Ægypto, hæc enim virum bonum, nempe Josephum nacta, ingrata exstitit. Joseph namque ne fame interirent, omnibus frumenti mensuram distribuebat, deque omnibus bene mereri studebat; verum superbia ebria, filios Israel nihil tale meritis per summam injuriam et contumeliam miserime divexabat et opprimebat. At vero ancilla quæ dominam suam expulit, est terrena Jerusalem, propter frequentes captivitates, quas apud gentes perpessa est, appellata omnium serva vel ancilla; hæc autem ejecit dominam suam, sacram nimirum Christi Dei carnem, deicida et dominicida effecta.

Porro quod alius quidam ibidem sic explicat: Per tria, hoc est per Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, terra commovetur et gubernatur; quartum autem non potest ferre: neque enim in divinis est quaternitas, sed Trinitas tantum, cujus gloriam et majestatem universa creatura ferre non poterit. Ut ergo mysteria hæc Sapiens nos doceat, ait: « Tria sunt, quæ terra ferre non potest. » Hæc, inquam, explicatio sensui literali non inhæret, imo adversatur, ideoque incongrua est, insulsa et indigna, ut mirum sit eandem reperiri apud Anastasium Nicænum, *Quest. XLV*; quis enim audeat SS. Trinitatem comparare servo, stulto, ancillæ, suisque dominantibus?

Tropologice.

Tropologice, per hæc quatuor accipias concupiscentiam animalem et brutam, rationi mentique rebellem et dominantem, quæ quadruplex est: nam carnalis appetitus, qui servire debuerat, imperat rationi et corpori, quod de se instar est bruti: quidquid petit usque ad saturitatem ingeritur, et odiosa caro in nimio habetur honore, et sensualitas dum suis deliciis fere totum tempus præripit, videtur fieri hæres rationis, scilicet dominæ suæ. Per hæc quatuor cordis nostri terra turbatur, quod cum aliqua cœlesti luce perfunditur, ea ceu indignissima ferre non potest.

Hoc est quod ait Philo, lib. *De Mundi opificio*: « Ratio inescata a concupiscentia ex regina fit subdita, et serva ex domina, et exsul ex cive, et mortalis ex immortalis. » Sicut enim inter uxorem et maritum ob inæqualitatem et dissimilitudinem assidua sunt jurgia; sic et inter concupiscentiam et rationem, sive mentem et spiritum, eandem ob causam continua sunt bella. Quid enim magis inæquale quam ratio et concupiscentia? hæc terrena, degener, imo congener brutis; illa vero spiritualis, generosa, et Angelos ipsos cognatione attingens; hæc pauper omnino et indiga, illa dives et opulenta; hujus mores aliquando rigidi et iracundi, nonnunquam molles et effeminati, aliquando fastuosi et superbi, nonnunquam humiles et depressi, quæ non conjugii suo solum, sed sibi etiam semper dissimilis est: at rationis mores severi et graves cum suavitate conjuncti. Ergo in tanta eorum dissimilitudine, et condi-

tionis inæqualitate nulla potest esse consensio. Hinc liquet quantam oporteat esse rationis constantiam et robur ad concupiscentiæ motus frenandos et coercendos: si enim hæc rationem parum robustam et vegetam experiatur, sic se habet erga illam, sicut uxor contumax erga virum imbellem ac mollem. Ita Salazar. Unde Thalassius ad Paulinum: « Sicut, ait, absurdum est subesse bonum dominum improbo servo, ita et absurdum corruptibilis corporis mancipium esse mentem. » Vidit idipsum Cicero, lib. II *De Officiis*, cujus verba recitat S. Ambrosius, lib. I *Officiorum*. cap. XLVII: « Est, ait, in animis omnium molle quoddam, demissum, humile, enervatum quodammodo et languidum: si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius: sed præsto est domina omnium, regina ratio, quæ connixa, per se, et progressa longius fit perfecta virtus. Hæc ut imperet illi parti animæ, quæ obedire debet, videndum est viro, velut servo dominus, velut imperator militi, velut parens filio. »

Symbolice noster Salazar hæc quatuor tribuit ^{Symbolice} Prælati et principibus: sic enim aliquid obscurum et ænigmaticum, uti cæteri, hi quinque gryphi continent, *g. d.* « Per tria movetur terra, » id est impellitur ac nutat respublica; « et quartum non potest sustinere, » tria scilicet illam concutiunt, quartum omnino ipsam evertit. « Per servum cum regnaverit, » nimirum per principem, qui suarum cupiditatum servus est: hic enim rempublicam continere et juste administrare non potest. Nam principem et regem non facit purpura, non diadema; non sceptrum, non turba famulorum, non pompa equorum et curruum; sed, ut ait Seneca, *Tragæd. 2*:

Rex est, qui posuit metus
Et diri mala pectoris,
Quem non ambitio impotens,
Et nunquam stabilis favor
Vulgi præcipitis movet.
Rex est qui met-it nihil:
Hoc regnum sibi quisque dat.

Ratio est, quod regni gubernatio refertur ad id quod in rege regnat, ipsumque moderatur: nam quod regem ipsum regit, ejusque voluntatem impellit, id sane quasi a fortiori regnum gubernat. Si ergo ratio et virtus, cujus est omnia sapienter et juste constituere, in rege imperat, regnum utique ratio et virtus regit; si autem e converso cupiditas et vitia in principe imperium teneant, illumque sibi ipsis mancipent, cupiditas utique ac vitia regnum gubernant, etc.

24, 25, 26, 27 et 28. QUATUOR SUNT MINERA TERRE, ET IPSA SUNT SAPIENTIORA SAPIENTIBUS: FORMICE, POPULUS INFIRMUS, QUI PRÆPARAT IN MESSE CIBUM SIBI: LEPUSCULUS, PLEBS INVALIDA, QUI COLLOCAT IN PETRA CUBILE SUUM: REGEN LOCUSTA NON HABET, ET EGREDITUR PER TURMAS SUAS: STELLIO MANIBUS NITITUR, ET MORATUR IN EDIBUS REGUM.

QUATUOR SUNT MINERA TERRE. — Hebraice, qua-

Vers. 24.
25, 26, 27
et 28.

tuor ipsa minima terræ, et ipsa sapientia sapienter edocta; Pagninus, et ipsa perinde sapiunt, ac si sapientiam essent edocta; Arabicus, quatuor sunt contemptibilia terræ, et sunt sapientissima præ sapientibus; Vulgata, formicæ populus infirmus, etc. Hebræa, formicæ populus non fortis, et præparaverunt in æstate panem suum; Septuaginta, formicæ quibus non est fortitudo, et præparant vere cibum suum. Formicæ enim nomen hic est pluralis numeri, ut patet ex Hebræo: significat enim cœtum formicarum, qui typus est populi infirmi.

Pro lepusculus hebraice est שפן *saphan*, id est absconditus, vel se abscondens, quæ vox tria significat: primo, chærogrillum, ut vertunt hic Septuaginta; secundo, ericium vel erinaceum, sive porcellum hortensem, spinosum, qui spinis suis poma configit, iisque se onerat; tertio, lepusculum sive cuniculum, ut vertit Syrus: hic enim parvus est lepus (1). Vide dicta *Levitic*, cap. xi, vers. 5.

Porro lepores et cuniculi sunt sapientes, id est solertes ut fugiant canes, et abdant se in antris suis. Unde Aristoteles, lib. I *Hist. animal.* cap. 1: « Aliæ animantes, ait, ingeniosæ sunt et timidæ, ut cervi, lepores, cuniculi; » timor enim facit cautos, solertes, providos, ut malum quod timent effugiant. Hinc et « mensibus quatuor frigidissimis latent, nec per id tempus quidquam comedant, » ait idem, lib. VIII, cap. xv. Hinc et lepus, ut ait Plinius, animalium villosissimus, cor habet maximum, ut et cætera timida, aperfis oculis dormit, cum ejus esus faciat somniculosos et formidolosos. Lepus græce dicitur λαγώς; a λαγρός, id est salax, luxuriosus, secundus: talis enim lepus est; unde simul mas est et femina, plurimosque edit fœtus, idque crebro. Hebraice dicitur ארנבת *arnebet* ab ארב *arab*, id est insidiari, et רנה *rana*, id est strepere, quod venatores et insidiantes eum persequantur cum clamore et strepitu, ululatuque turbarum et canum, juxta illud Horatii, II *Serm.*, satyra 4:

Fecundi leporis sapiens sectabitur armos;

armi enim ejus et pulpamentum sunt admodum delicata. Latine dicitur lepus, ejus etymon dans Varro, lib. III *De Re rustica*, cap. XII: « Lucius Ælius, ait, putabat leporem dictum a celeritudine, quod levipes esset; ego arbitror a græco vocabulo antiquo, quod eum Æoles Beotii λέπριον appellabant. » Sic et Gellius, lib. I, cap. XVIII.

REGEM LOCUSTA NON HABET. — Hebraice, rex non est locustæ, et egreditur dimidians totum ipsum, id est dimidians totas suas turmas et acies, hoc est, tota distributa in suas cohortes et phalanges; Pagninus, et egreditur adunata tota ipsa; Chaldaeus, et congregantur omnes in unum; Syrus, congregantur omnes velut unum; Septuaginta, sine rege est locusta, et pergit in acie ab una jussione

(1) *Saphan* hic est mus jaculus, sive montanus.

ordinate; Symmachus, et tanquam calculus tota, id est egreditur ordinate, uti calculi ordine collocatur in computum; Aben-Ezra, locusta egreditur glomerata, et agminatim collecta; alii, egreditur aculeata; Arabica, in exercitu suo imperium suum.

STELLIO MANIBUS NITITUR. — Hebraice est שַׁמַּיִת *scemamith*, quod primo, Arabicus, R. Salomon, R. Levi, Marinus et alii vertunt, *araneam*: hæc enim manibus quasi telam texit; unde laboris est symbolum, et in domibus quoque regum habitat. Unde Chaldaeus vertit, *aranea manibus tegumenta facit, et coptu facilis habitat in munitionibus regum*; Aquila, *manibus capiens vel tractans*; alii, *utrinque manibus apprehendens*; Vatablus, *araneus utrumque latus apprehendet*; R. Levi et R. David, *aranea pedibus carminat*, sicut carminantur lana et fila dum pectuntur, et pectendo a sordibus repurgantur. Secundo, Aben-Ezra, Pagninus, Jansenius et alii vertunt, *simiam*. Hæc enim voce et significato assonat voci *scemamith*: simia quoque pedibus velut manibus utitur, et subinde bipes velut homo graditur concinne et gratiose, ac hominis mores et gestus decore imitatur: ideoque ob ingenii sui dexteritatem, et humanæ prudentiæ imitationem regibus est recreationi, et in deliciis. Tertio, Noster vertit *stellio*. Sic et Septuaginta qui vertunt, ἀστράλιος (vitiiose in Complutensibus et Regiis legitur ἀστράλιος), vel ἀστράλιος, ab ἀστρος, id est circulus, quia scilicet circulis quibusdam aureis, velut stellis distinctus ac varius est; unde et stellio vocatur; vel, ut alii, quia in orbem incedit, et circulatim progreditur. Animal est parvum simile lacertæ, de quo dixi *Levit.* xi, 30. Vide et Plinium, lib. XXX, cap. x, et Aristotelem in *Histor. animal.* Hebraice dicitur *scemamith* a שָׁמַיִת *scamam*, id est admirari, obstupescere, quod dum homines videt, hæreat, et quasi admirans consistat, aut quod homines suis stellis et gestibus in admirationem rapiat

Quintus est hic gryphus, sive ænigma quatuor minimorum: « Quatuor, ait, sunt minima terræ, » hoc est ex minoribus terræ animalibus, quæ tamen « sunt sapientiora sapientibus, » hoc est, quæ ex instinctu naturæ exercent quædam sapientiæ opera, magis quam hi qui nomen sapientis profitentur, aut quam homines qui vere sapientiæ sunt capaces; quia ita sibi prospiciunt quasi ex sapientia aliqua operarentur, et quia nos sapientiam docent: unde et ideo possunt dici « sapientiora sapientibus, » quod sua actione singulari docent sapientes sapientiam, et ab eis non docentur. Rursum, quod cæteris animantibus sint sapientiora, id est sagaciora et solertiora. Ita Jansenius, Baynus et alii (2).

Docet ergo hic Salomon imitari sapientiam

(2) Sensus est, *stellio* (gall. lézard), qui manibus tantum res, v. g. muscas, apprehendit et operatur, habitat tamen in regiis palatiis. Ad venatum pertinet manuum mentis.

Scemamith quid? Resp. primo, esse araneam.

Secundo, esse simiam.

Tertio, gennine, esse stellionem.

Quintum ænigma quatuor minimorum.

Sapientia.

sta in solertia. quatuor minimorum : quo significat primo, sapientiam non consistere in mole corporis, nec in robore, nec in pulchritudine, nec in quavis alia re, sed in solertia solertique actione, qua quisque sibi de rebus necessariis providet, quam videre est in hisce quatuor minimis. *Secundo*, docet nos Dei sapientiam et potentiam admirari in minimis; nam, ut ait S. Augustinus, magis elucet Dei sapientia in exili ape, formica, culice, musca, quam in cœlo : non solum quia illa animata est, cœlum inanime; sed etiam quia in culice, v. g. sunt oculi, cor, stomachus, cœteraque membra, quæ in aliis animalibus, et tamen hæc oculus visu distinguere nequit, quæ Deus et natura re ipsa distinxit. Unde Poeta :

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Tertio, docet nihil spernendum ob parvitatem vel imbecillitatem, cum parvi præ magnis sæpe polleant ingenio, sapientia, acrimonia, spiritu, virtute. « Natura nusquam magis quam in minimis est, » ait Plinius, lib. XI, cap. II. Sic et virtus nusquam magis quam in minimis ostenditur. Et Aristoteles, lib. IX *Hist. animal.* cap. VII : « Omnino, ait, ratio brutorum magnam refert vitæ humanæ similitudinem, magisque in minori genere, quam in majori videris intelligentiæ rationes. » Tertullianus, lib. I *Contra Marcion.* cap. XIV : « Animalia minutiora, ait, maximus artifex de industria, ingenis aut virtutibus ampliavit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodum virtutem in infirmitate secundum Apostolum. Imitare (si potes) apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina. » Et Div. Hieronymus ad hæc divini Psaltis verba : « Impleta est terra possessione tua, » *Psal.* CIII, vers. 24, sic habet : « Et revera omnia opera Domini plena sunt sapientia; quando enim videmus formicam scire quando hiems venit, et reponit sibi escam; et iterum culicem tam minutum habere oculos, ventrem et universa membra sicut et nos habemus, etc., nonne hæc sunt admiratione digna et sapientia plena, videlicet cum rerum natura nusquam magis quam in minimis mira sit? Unde Salomon quoque, regum sapientissimus, hoc genus minimorum animantium imprimis obstupuit : Quatuor, inquit, sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus, formicæ populus infirmus. »

Hæc autem sapientia elucet primo, quod in formicis non sit rex, uti est in apibus, ac proinde non habeant ducem, sed quæque suoque instinctu et motu agat. Apes ergo habent monarchiam, formicæ democratiam et rempublicam. *Secundo*, hæc respublica est quasi castrensium. Unde urbes quasi sub terra sibi ædificant formicæ instar castrorum, ea solertia, proportionem, mensura, distributionem, ut eas intuitus Simon Majoris Episcopus Vulturac. uti ipse scribit in *Diebus canicul.* colloq. 7, magis eas miratus sit,

quam fabricam Neapolis aut alterius civitatis pulcherrimæ. *Tertio*, formicæ suas urbes in tria quasi habitacula dividunt, in quorum scilicet una vitam degunt ac communiter comedunt, in altero alimenta sua quasi in horreo vel granario recondunt, in tertio mortuos suos sepeliunt, ait Plutarchus, insigni sane amoris, benevolentiae bonitatisque argumento. *Ælianus*, lib. VI *De Animalibus*, cap. XLIII, addit quartum scilicet gynecæum, ubi feminæ pariant. *Quarto*, formicæ turmatim incedunt, sed miro ordine, astutia et pace; vacuæ enim onustas non spoliunt, nec eis quidquam surripiunt, sed quæque sibi colligit. « Aliæ, ait *Ælianus*, lib. II, cap. XXV, ad legenda grana eunt, aliæ onus portantes redeunt, ac summo cum honore et modestia (hoc imitentur fideles et Religiosi), aliæ aliis de via decedunt, » imprimis quidem expeditæ onus gerentibus. Et alibi rursus : « Formicæ imprimis, sedula atque operosa animalia, tanto laborandi studio tenentur, idque absque ulla excusatione et prætextu, quo uti solent ignavi, ut ne noctes quidem in suo opere cessent, modo sit plena luna; nec vero quemadmodum homines, inertiae fugæque laborandi excusationes prætendunt, » etc. Exactius vero singularum opera depingens, cum cavernarum illarum artem descripsisset ac usum, addit : « Tertiam granorum acervis destinant, » cum tamen ab Ischomacho et Socrate rei oeconomicæ peritis nihil tale didicerint. Cum autem tanquam ad pabulandum proficiscuntur, natu grandiores similiter eas atque exercitus duces ducunt; ut ad segetes pervenerunt, adolescentiores sub stipula stant, duces vero ascendunt, et spicas abscissas inferioribus dejiciunt; hæc vero circumstantes distrahunt simul et ex suis glumis, et vaginis grana inclusa explicant; neque ad excutiendum ullo instrumento egent, neque ad ventilandum viris, neque ventis ad purganda a sordibus grana, ex frumentis quæ homines exarant seruatque cibos sibi conficientes, humanis laboribus fruuntur. Hoc est quod admirans Virgilius, IV *Æneid.*, ita de iis canit :

It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto : pars grandia tradunt
Obnixæ frumenta humeris, pars agmina cogunt,
Castiganque moras : opere omnis semita ferret.

Quinto, formicæ cœlestium notionem quamdam habent, ac sæpe cœlum suspiciunt, præsentiantque ventos et imbres; unde tunc domi se continent. Quocirca *Ælianus*, lib. I, cap. XXII, eas astrologiæ peritas asserit; Plinius, lib. XI, XXX, eis tribuit vaticinam præsentionem. *Sexto*, formicæ, dum senescunt et oneri succumbunt (nam tunc alas emittunt, ut homo canos capillos), e reipublicæ administratione abeunt, et in eminentem locum, teste Alberto Magno, lib. XXVI, avolant, velut fastidientes terrena, ad cœlestia. Plura de industria formicarum dixi cap. VI, vers. 6.

Parvorum elo-
gia.

Rursum maxima animalia horrent paventque a minimis, ut elephas a mure, leo a gallo gallinaceo, crocodilus ab ichneumone, asinus ab acanthide ave, ait Aldrovandus, lib. V *Ornithol.*

« Gratia parvis comes est, » ait S. Gregorius Nazianzenus. Auctor *Hilariorum* de parvo canit :

Ea parvulorum est indoles, ut corpore
Sit animus ollis (*illis*) grandior pedes decem.

Parvi enim sunt acres et magnanimi, nec corpus exile animos eorum capit. Claudianus de gente Alana :

Cui natura breves animis ingentibus artus
Finxerat, immanique oculos infecerat ira.
Vulneribus pars nulla vacat, præcisæque cunctis
Gloria fœdali splendet jactantior oris.

Et Statius, *Thebaid.* I :

Sed non et viribus infra
Tydea fert animus, totosque infusa per artus
Major in exiguo regnabat corpore virtus.

De eodem ex Homero Virgilius :

Iagenia pugna, corpore parvus erat.

Xantippus Lacedæmonius, brevis stature, ita laudatur a Silio Italico :

Exiguus vigor, admirabile, membris
Vividus, et magnos nisu qui vinceret artus.

Quid minutius carbunculis? quid brevius adamante? quid hyacintho magis pusillum? Et tamen nihil his nobiliter pretiosiusve reperitur. Denique mundum circumspice, et perspicies omnes pene res orbis magis virtute, quam magnitudine æstimari. Edgarus, rex Britannia, cum ob corporis parvitatem a Rinando, Scotorum rege, contemneretur, eum provocavit ad duellum, ac veniam petere coegit, uti narrat Fulgosus, lib. III *De suis ipsius contemptu*. Persius quanto minor est, tanto elegantior; quanto minus habet ponderis, tanto plus obtinet auctoritatis. Unde de eo Martialis :

Sæpius in libro memoratur Persius uno,
Quam levis in tota Marsus Amazonide.

Pusilli viri ter maximi fuere Philippus Macedo, Xantippus Lacon, Ulysses, Agesilaus fortes animis et corpore; sed super omnes S. Paulus. Contra Satyricus ridet « longum invalidi collum. » Vide quæ de parvis dixi *Eccli* xi, 3, et *Zachar.* iv, 10, et *Prolegomena in Prophetas Minores*.

Maxi-
mum in
minimo
est Ver-
bum in
car.e.

Denique ænigma celebre est: « Quodnam est maximum in minimo? Est Verbum abbreviatum, ut ait Isaias, cap. x, et incarnatum, puta Verbum infans, puer sapiens, Deus lactens, jacens in præsepio, ceu lepusculus, ceu formica, locusta, stello in antro, ubi magnus Dominus et laudabilis nimis factus est puer parvulus et amabilis nimis,

et, ut ait S. Fulgentius, serm. 4 *De Epiphân.*: « Quis est iste rex Judæorum? pauper et dives, humilis et sublimis, qui portatur ut parvulus, adoratur ut Deus; parvulus in præsepio, immensus in cælo; vilis in pannis, pretiosus in stellis.

Indicat ergo Salomon parvos et infirmos non esse spernendos, nec ipsos sese abjicere et melioris sortis spem deponere debere; quia si quis prudentia et sapientia polleat, fieri potest, et sæpe fit ut pauper necessaria ad victum copiose paret, et vagus seu advena domum commodamque habitationem sibi construat, et imbellis castra militiamque sequatur, ac demum plebeius et degener honestissima reipublicæ munia obeat, et inter aulicos ac regni proceres locum teneat. Hæc igitur Salomon quatuor animalium exemplo haud difficilia esse evincit. Quocirca sapienter R. Ben-Azai in *Pirke Avoth*, cap. iv: « Nullum, ait, hominem spernas unquam, aut rem quampiam nihili facias, quantumvis tibi nullius ponderis esse videatur; cuique enim rei suus locus est et usus, sicut et cuilibet homini suum tempus. »

Jam propius et particulatim hoc emblemata expendamus.

Dico ergo illud esse triplex, scilicet ethicam, æconomicam, politicam, ac repræsentare triplicem sapientiam, scilicet ethicam, æconomicam, politicam, ut cujusvis status et ordinis homines informet.

Ænigma
hoc docet
ethicam,
æcono-
micam
et politi-
cam.

Ethicam, quia docet quemlibet privatam prudentiam ad vitam recte instituendam, ut vir honestus probusque evadat; æconomicam, quia instruit maritum vel herum ad domum rite gubernandam, ut probus paterfamilias efficiatur; politicam, quia erudit tum cives, quomodo politice debeant vivere; tum magistratus, quomodo politice rempublicam gubernent, ut probi fiant cives et gubernatores. Singula consideremus.

Ethice accipit Cajetanus, Baynus, Jansenius. Ethicam,
Docet, inquit, hic Salomon nos imitari formicæ primo.
sedulitatem et labores, ut iis victum corpori et animæ comparemus; nam hæc est prima prudentiæ cura. Idipsum autem nullum animal facit neque tempestivius, neque sagacius, neque diligentius, quam formica. Unde ad eam pigros suos, cap. vi, vers. 6, misit Salomon, dicens. « Vade ad formicam, o piger. » Hic autem præter sedulitatem, meminit etiam imbecillitatis, dicens: « Populus infirmus, » ut ne quis temere prætexat corporis infirmitatem, quasi per eam non possit curare quæ sunt vitæ necessaria, significans laborem improbum omnia vincere, si opportuno tempore sit susceptus, uti formica « parat in messe, vel in æstate cibum sibi. »

Secunda sapientiæ pars est, ut nobis de com- Secundo.
moda habitatione provideamus. Docet eam secundum animalculum, « lepusculus, plebs invalida. » Lepusculus enim, sive cuniculus, in petra vel cavernis petrosis, loco scilicet tutiore minusque accesso, sibi cubile et mansionem deligit, ut

qui suis viribus fidere non potest, eo loci securus sit; illi enim venatores ubique insidiantur, eo quod ipse sit mensarum decus, et convivantium deliciæ. Unde Martialis, lib. XIV, mensarum lautitiam pingens ita canit :

Inter aves turdus, si quis me iudice certet,
Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Tertio. Post curam annonæ et securæ habitationis, danda est opera ut in pace et concordia vivamus cum proximis, atque cum eis charitatis et amicitiae vinculo colligemur. Docet id tertium animal locusta, quæ naturæ ductu gregatim de agro in agrum summa concordia egreditur; et cum duccem non habeat, tamen proficiscendi tempus, incedendi ordinem, quiescendi stationes et castra, movendi opportunitatem non minus servat, quam si duccem signo dato sequeretur.

Quarto. Quartum animal, quod et ipsum singularem docet sapientiam, est stellio. «Stellio, ait, manibus nititur;» stellio sua industria et quasi ingenio, suaque gratia qua decore lucidis guttis quasi stellis resplendet, docet modum conciliandi sibi principum favorem et honores, esse industriam et singularis gratiæ demonstrationem: sicut stellio singulari sua industria, astu et gratia pedibus quasi manibus rependo, et stellulis collucendo, conspicuus est et admirandus regibus; manus enim notant opus, industriam et laborem quibus parandus est favor et gratia principum.

Igitur, ut summatim omnia colligam, sensus est, *q. d.* Ex formicis assidue laborantibus ut cibum in hiemem comparent, disce, o homo, prudentiam laborandi et comparandi tibi annonam, tum corpori, tum animæ necessariam; ex lepulo sive cuniculo disce prudentiam habitandi secure in loco tuto et commodo. Ex locusta disce quantum sit bonum concordiae, ex stellione comitatem, gratiam et splendorem honorum operum, quibus tibi principes Deumque concilies. Locustæ enim, cum non habeant duccem vel regem, uti habent apes, tamen ita concordēs sunt et conspirant in unum, ut una egrediente, ceteræ omnes turmatim egrediantur, summo agmine, ordine et quiete, ac integras provincias depascantur, perinde ac si ab uno duce tunc evocatae essent et una jussione excitate, ut vertunt Septuaginta. Quare pulcherrimum sunt symbolum et incitamentum pacis et concordiae.

Quarto. Œconomice hæc quatuor significant totidem patrifamilias officia, quorum *primum* est studiosè rem familiarem curare et augere; *secundum*, prolem rite suscipere et educare; *tertium*, tam inter domesticos pacem conciliare, quam cum vicinis eandem facere et colere; *quartum*, magistratibus honorem et obsequium debitum deferre. Discat ergo paterfamilias a formicis providere familiæ, ideoque omnes qui in ea sunt utili labore occupet, nec quemquam inertem in

otio vitam agere permittat, uti formicæ omnes suas domesticas cogunt laborare

Discat a cuniculo prolem suscipere et educare. Cuniculus enim fecundissimus est, ac singulis mensibus copiam fœtum parit, adeo ut femina semper sit gravida. Ex fœtibus autem nullum spernit, sed omnes lactat et nutrit; hinc eorum amore se eviscerat et exhaurit, vitamque suam valde abbreviat. Ad hæc fœtum causa domos et rupes suffodit, ut antra profunda excavet, cæteris animalibus impervia, in quibus tute et commode eos colloct. Denique per omnia eis prospicit, fovet, protegit quasi benigna et pia mater. Cuniculus ergo typus est œconomiae, bonique patris et matrisfamilias, quæ prolem sollicitè educat, ac tam corporis quam animæ alimenta et commoda procurat et subministrat.

Discat a locusta pacem cum domesticis et vicinis colere, imo conciliare, ut nulla inter eos similis, nulla simultas, nullum odium, sed omnes in familiæ bonum nitantur, ac agminatum velut locustæ ad illud concurrant et collaborent: sic et domum et rempublicam faciet invictam et insuperabilem.

Discat a stellione palatia regum adeunte, et eorum gratiam captante, principibus et magistratibus deferre, suaque obsequia offerre, et eorum gratiam sibi conciliare; sic et magistratum principemque fulciet, et ab eo vicissim fulcietur et promovebitur. Igitur stellionis exemplo degeneres et infimæ conditionis homines adhortatur, ne cadant animis, nec ad supremos honores aspirare desinant, quasi id prorsus impossibile sit.

Politice hæc spectant ad rempublicam ejusque principem: ideo enim proponitur formicarum, cuniculorum et locustarum agmen, instar populi vel gentis, non autem singulare animal. Docetur ergo respublica curandum esse sibi, ut omnes in civitate sint seduli et laboriosi; deinde ut commo- Politico-
cau. dum sibi locum deligat, eumque munit ut secure possit habitare; tum ut concordiam inter cives retineat, qua contra omnes hostes sit fortis et munita. Postramo, ut cum capite suo et principe ipsi bene conveniat, et vicissim princeps sedulus sit et vigilans, quod bene docet aranea telam texens, quæ ideo intelligi potest dici in domibus regum esse, ut doceat reges sedulitatem. Secundo.
Tertio. Idem docet stellio, manibus assidue laborans et Quarto. prorepens.

Hinc apposite noster Salazar per hæc quatuor animalia accipit quatuor hominum genera, quæ rempublicam conflant, fovent et promovent, nimirum per formicas coacervantes grana, accipit agricolas, qui fruges parant cibumque republicæ. Unde Plato in *Phædone* constituens *μετεμψύχου* Pythagoricam, sive animarum post mortem in alia corpora et animantia, quorum mores in vita imitati sunt, transmigrationem, asserit agriculturam animas migrare in formicas, quia earum laborem, dum viverent, agros colendo imitati sunt.

Per lepusculum accipit cives in urbibus, quasi in antris suis degentes, et civitatem civiliaque officia et officia curantes; per locustas accipit milites, qui urbem et rempublicam ab hostibus defendunt: locustarum enim exercitus, ordines, acies et phalanges militiam quamdam præ se ferunt, imo ipsarum forma galeatos milites refert. Hinc locustæ cum serpentibus bella gerunt, eosque necant. « Serpentem, inquit Plinius, lib. XI, cap. LXXXIX, cum libuit necant singulæ, faucibus ejus apprehensis mordicus. » Per stellionem accipit aulicos; stellio enim circa aularum fores et forium cardines versatur. A stellione ergo discant aulici gratiam agendi et conversandi, ut omnium favorem sibi concilient; item ejus ingenium et astutiam imitentur, ut ab æmulis et periculis sibi caveant. Ad hæc ejus vim et efficaciam usurpent; nam, ut ait Galenus, lib. *De Theriaca ad Pisonem*, cap. IX: « Multa sunt quæ solum inspecta vim suam ostendunt, ut stellio; quem si scorpiones intuentur, immobiles, et demum mortui redduntur. » Et Philes: « Et stellionem perditor, fur scorpis, » subaudi metuit vel odit.

Inter araneum et stellionem bellum esse, et araneos devorari a stellione tradit Aristoteles, lib. IX *Hist. animal.* cap. I, et Plinius, lib. XI, cap. XXVI, qui et addit stelliones quodam modo chamæleontum habere naturam, ut rore tantum vivant, præterquam araneis. Adjungit Aristoteles stellionem araneis pasci, easque capere miro astu; nam ad telas earum arrepere, illasque vellicare et concitare; mox araneas motu excitas advolare, quasi muscas capturæ sint, sicque a stellionibus latentibus invadi et devorari: simili modo cordati aulici araneis et scorpionibus, id est venenatis sermonibus, machinationibus, consiliis, actibus hominum factiosorum caute et fortiter sese opponant, eaque dissipent et disturbent.

Caveant vero stellionis invidiam, qua pellem quam exiit devorat, ut homini præsens comitalis morbi remedium præripit, teste Plinio, lib. XXX, cap. X; caveant ejus dolos et fraudes: a stellione enim dolus et fraus vocatur crimen stellionatus. In aulis enim viget invidia, dolus et fraus, cum is qui potentior est debiliorem supplantat, ejusque consilia et postulata miris artibus suffodit et evertit; ac officia solus præripit, nec si novis majoribus honoratur, vetera aliis cedit, sed omnia velut stellio sibi usurpat et devorat, ut sit gurges et vorago beneficiorum et officiorum.

Formicæ ergo et locustæ sunt typus reipublicæ, sive democratiæ et popularis imperii, quod maxime in æqualitate et unione mutua consistit; unde de eo ita censuere septem Græciæ Sapientes apud Plutarchum in eorum *Convivio*. « Primus Solon: Mihi, ait, videtur civitas maxime fore bona, et conservatura popularem statum, in qua injuriæ alicujus auctorem non minus illæsi, quam qui læsus est, in jus rapiant atque puniant. Secun-

das Bias dixit eum popularem reipublicæ statum esse optimum, in quo legem universi tanquam tyrannum metuant. Thales, ubi neque divites nimis, neque pauperes sint cives. Anacharsis: In qua, cum reliqua omnia æqualia habeantur, virtuti tamen potior, vitio deterior conditio deferatur. Quintus Cleobulus pronuntiavit populum maxime facturum officium, si cives reprehensionem magis metuant quam legem. Sextus Pittacus: Ubi magistratum gerere non licet malis, licet bonis. Conversus deinde Chilo: Ea, ait, optima est respublica, in qua maxime leges, minime oratores audiuntur. Rursum ultimus omnium, Periander, de dictis horum ita censuit videri sibi, omnibus his pronuntiatis, eam commendari popularem reipublicæ formam, quæ simillima sit optimatum in civitate gubernationi. »

Mystice, Hugo quatuor hæc animalia ait notare quatuor hominum species, in quibus excellit sapientia, scilicet per formicas significari monachos, per lepusculos doctores, per locustas anachoretas, per stellionem simplices Christianos, ac deinde singula singulis adaptat.

S. Gregorius vero, lib. XXI *Moral.* cap. XII, emblemata locustæ Gentilibus adaptat: « Regem locusta non habet: Quia videlicet, ait, derelicta gentilitas aliena dudum a divino regimine exstitit, sed tamen ordinata postmodum contra adversantes spiritus, ad fidei bellum processit. » Idem, lib. VI, cap. V, de stellione sic ait: « Stellio manibus nititur, etc., plerumque enim aves quas ad volandum penna sublevat, in vepribus resident; et stellio qui ad volatum pennas non habet, nitens manibus regis ædificium tonet. Quia nimirum sæpe ingeniosi quique dum negligentia torpent, in pravis actionibus remanent, et simplices quos ingenii penna non adjuvat, ad obtinenda æterni regni munia virtus operationis levat. Stellio ergo qui manibus nititur, in regis ædibus moratur: quia illo simplex per intentionem recti operis pervenit, quo ingeniosus minime ascendit. »

O quanta et quam pulchra ac magna animalia terre cavernas inhabitant, et in antris horridis delitescunt, et domos regias adire non curant! at stellio animalculum vile, quia manibus nititur, quia nimirum curat in alta quæque conscendere, in domo regia locum requiescens accipit. Ita multi viri graves, ob insignem doctrinam, eloquentiam et gubernationis peritiam nominati, in imo jacent, et ob suam oscitantiam in quadam vita obscuritate, et in abyso quodam imperfectionum commorantur; cum tamen stellio, id est vir ignarus et contemptibilis, qui mundum despicit, et diligenter in omnem virtutem incumbit, arcem Domini, id est perfectionem obtineat. Qui dexteritatem habet ad sæculi negotia tractanda, hoc negotium suæ salutis omittit, ex quo pendet ut domus regis, id est patriæ cælestis, et puritatis vitæ sit habitator.

= res-
Publica
ptima?
anoma
septem
sien-
tum.

Mystice.
Primo.

Secundo.

Tertio.

Quarto. Cassianus, *Collat. X*, cap. x, ex Septuaginta pro *lepusculus* legens *erinaceus*, per eum intelligit Christianos et Religiosos perfectioni studentes, qui in petra, id est in Christo, ejusque passione meditando commorantur. De quibus dicitur *Psalm. ciii*: « Montes excelsi cervis, petra refugium erinaceis. Eo quod, ait, quisquis in simplicitate atque innocentia perseverans, nulli est noxius vel molestus, sed sua tantum simplicitate contentus, solummodo se ab insidiantium præda desiderat contutari, velut erinaceus spiritalis effectus, jugi Evangelicæ illius petrae velamine protegatur, id est memoria Dominicæ passionis, prædictique versiculi incessabili meditatione munitus, infestantes inimici declinet insidias. De his spiritalibus erinaceis et in Proverbiis ita dicitur: Et erinacii gens invalida, qui fecerunt in petris domos suas. Et revera quid Christiano invalidius? quid monacho infirmius, cui non solum nulla injuriarum vindicta suppeditat, sed ne levis quidem tacitaque commotio saltem intrinsecus pululare conceditur? »

Tropologice. Sapientiam obtinent minima, id est plane humiles; in humilitate enim consistit vera sapientia. Unde utriusque hic quatuor species recensentur, quas ita ex Beda prosequitur noster Alvarez de Paz, lib. IV, part. I, cap. VII *De Humilitate*: Formicæ, inquit, pusillæ sunt corpore, magnæ viribus, quæ onera duplo majora se portant, populusque infirmus vocantur, quoniam ad majora animalia collatæ imbecilles esse videntur. Hæ latebras amant, et non nisi ad aliquod necessarium exeunt. In æstate cibaria parant, et in cellis promptuariis a se factis recondunt; morsu secant, ne renascantur; madefacta, sereno cælo, ne putrescant, in medium proferunt; noctibus diebusque laborant, et mutuo se juvant, ut vicaria ope ditiores evadant. O magnam sapientiam pusillorum animalculorum, quam humilis non a formicis, sed a Deo ipso humilium præceptore hausit; ille externa specie parvus est: nec enim resistit malo, imo si quis percutit illum in dexteram maxillam, præbet ei et aliam: cui ab hominibus laudari non placet; sed virtute est magnus, qui in Deo confisus ardua ac difficilia, si ad ea vocetur, absque ulla trepidatione præsumit. Libenter absconditus manet, sed si gloria Dei ac proximorum utilitas postulet, in publicum prodire, et inter magnos hujus mundi loqui non metuit. Dum vita comes fuerit, quæ sibi pro ætate conceditur, quia se pauperem putat, merita parat, quibus in hieme mortis ditescat. A meritis suis omnia superflua et vanæ ostentationi servientia resecat, ne germen inanis gloriæ pullulaseat. Si opera quæ fecit, aliquas imperfectiones habeant, consumendas justitiæ soli præsentat. Semper laborat, quia nunquam se satis perfectum existimat. Et juvari ab aliis non refugit, quia in recte factis nullum sibi honorem inquirat. An non videtur tibi iste sapientior mundi sapientibus,

cui tanta congregandorum meritorum accessit industria?

Secunda species altior est lepusculorum, sive cuniculorum, qui scilicet ita sunt humiles, ut plane suis viribus diffisi confugiant ad petram, id est, omnes suas spes defigant in Christo, in eoque evadunt fortes et magnanimi. Talis erat David dicens, II *Reg. xxxii*, 2: « Dominus petra mea, et robur meum, et salvator meus; Deus fortis meus, sperabo in eum. » Hæc eadem humilis quisque proclamat: Mihi fugienti tu, Domine, petra es, in qua consisto; mihi trepidanti arx munitissima es, hujus protectionis muris cingor atque defensor; mihi opem imploranti liberator es, cujus invicta potentia ab unguibus leonum me persequentium eripior. Si infirmus sum et impotens, nihil curo, quia tu fortis meus es; si solitarius relinquo, nihil refert, quia tu spes mea es; si hostes ignita tela in me jaculentur, alacer sum et securus, quia tu scutum meum es; si in me facto impetu irruant, eos facile in fugam converto, quoniam tu vice gladii et lanceæ in manu mea es.

Tertia species est locustarum turmatim, ordinate, quiete et concorditer procedentium. Talis est humilium congregatio, quorum quilibet, cum se sibimetipsi sufficientem non reputet, aliorum fratrum juvamen poscit, et eis charitatis vinculo uniri contendit. Est quasi regem non habeat, quia non timore Prælati, sed amore fratrum et notitia suæ necessitatis edoctus, pacem cum aliis tenet, et ab omni discordia et singularitate discedit. Per turmas humiles egrediuntur, quoniam licet in studiis spiritualibus æquales non sint, sed magis unus, alius minus dono divinæ familiaritatis emineat, tamen in labore corporis, et externa observantia disciplinæ nemo se subtrahit, sed universi ac si æquales meritis essent, socialiter vivunt. Hinc et S. Augustinus in *Psalm. cym*, exposit. 2, per locustas accipit justos, vel ob multitudinem, vel quod transierint de loco in locum. Sunt igitur humiles sicut locustæ in hoc quod sunt animalia munda, in hoc quod a rebus terrenis ad desideria cælestia saliunt, in hoc quod non timore superioris alicujus oppressi, sed propriæ imbecillitatis cognitione incitati, non solivagi, sed aliis aggregati procedunt.

Quarta species est stellionis, quod est reptile vile, simile lacertæ. Hic est humilis, qui ex vili sui æstimatione infimo loco sedet, sed virtutibus suis quasi stellulis quibusdam splendet. Hic ergo licet parum valeat, licet nihil sapiat, illud tamen didicit, mundum ridere, ejus honores et dignitates fugere, ac summum honorem (sicut vere est) Dei amicitiam et familiaritatem reputare. Pro hac assequenda manibus nititur et summis conatibus ac desideriis hunc verum honorem, hanc veram gloriam obtinere conatur. Constat ex his humilitatem veram esse sapientiam, siquidem docet opes cælestes lucrari in habitatione tutis-

sima, nimirum in Dei protectione residere, fraternitatem diligere et verum honorem a falso discernere. Humiles profecto sunt minimi terræ, quia nolunt in terra magni esse, ut magnitudinem habeant in cœlis; sed sunt sapientiores sapientibus, quia illud sciunt virtutis summum, et ad illud aspirant, quod vani sapientes ignorant. Humilitas denique non tantum vera, sed et sola sapientia est, quam ipse (ut jam diximus) in mundum veniens suos fideles edocuit, dicens: « Venite ad me, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, » *Matth. XI, 28.*

Talis stellio fuit Paulus Simplex, S. Franciscus, S. Bonaventura et similes. Stellio enim est simplex et humilis, sed industrius et laboriosus, qui doctum otiosum et vanum in cœlo præcedet.

Christus
est formica,
lepus, locusta,
stellio.

Denique hæc omnia præ cæteris uni competunt Christo: Christus enim est formica per sedulitatem, prudentiam et providentiam, qua suis fidelibus et Ecclesiæ de omnibus ad salutem proficuis prospicit. Ipse est lepusculus vel cuniculus per fecunditatem, qua omnes gentes per suum sanguinem in baptismo regenerat, easque in excelsis petrae scissuris, id est in sacris passionis suæ vulneribus collocat, ut ab omni hostium incursu sint tutæ et securæ. Ipse est locusta per concordiam et ordinem, qua populos sibi contrarios in una Ecclesia quasi fratres ordinate associat, imo sibi realiter in Eucharistia unit et incorporat. Ipse est stellio per gratiam, qua omnium animos sibi conciliat et subjugat. Unde quidam censent stellionem repræsentare Christum in nativitate parvulum: sicut enim stellio manibus, sic parvuli manibus et pedibus nituntur et reptant; et sicut stellio in aulis regum habitat, sic Christus in aula SS. Trinitatis degit, quasi « unigenitus qui est in sinu Patris, » *Joan. I;* imo qua homo merito humilitatis et passionis suæ exaltatus, ascendit in cœlum, sedetque ad dexteram Dei.

Vers. 29,
30 et 31.

29, 30 et 31. TRIA SUNT QUÆ BENE GRADIUNTUR, ET QUARTUM QUOD INCEDIT FELICITER: LEO FORTISSIMUS BESTIARUM, AD NULLIUS PAVEBIT OCCURSUM: GALLUS SUCCINCTUS LUMBOS SUOS: ET ARIES, NEC EST REX QUI RESISTAT EI.

TRIA SUNT QUÆ BENE GRADIUNTUR, etc. — Hebraice, *tria sunt incessum bonificantia, et quatuor bonificantia iter;* Septuaginta, *tria sunt quæ prospere vadunt, et quartum quod bene incedit;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *tria sunt bonum facientia gressum.*

LEO FORTISSIMUS BESTIARUM, etc. — Hebraice, *leo fortis vel potens animalibus, et non revertetur a facie omnium;* Septuaginta, *catulus leonis fortior bestiis, qui non avertitur neque horret bestiam;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *qui non horret a facie cuiusquam;* Vatablus, *hæc tria bene incidunt, imo quatuor belle incidunt: leo qui heros est inter beluas, nec a cuiusquam conspectu fugit; canis venaticus, aries, et rex alcum.* Sic et Pagninus: *Tria, inquit, sunt optimi incessus, et quatuor optimæ ite-*

nerationis: leo fortis inter animalia, et non revertetur a facie omnium; lelaps accinctus lumbos, vel aries, et rex alcum cum eo; Syrus, *catulus leonis neque fugatur, neque convertitur a quoquam; gallus qui deambulat inter gallinas; aries qui primus ante greges incedit, et rex qui loquitur inter populos.*

Pro gallus succinctus lumbos hebraice est זרזיר זרזיר zarzir motnaim, id est zarzir lumborum, hoc est præcinctus lumbos. Per quod aliqui accipiunt animal lumbos stringens, arctans et quasi succingens, qualis est apis et vespa, item formica. Alii accipiunt animal quod graciles habet lumbos, ideoque agiles, quale est lelaps, sive canis venaticus et leporarius, qui dicitur zarzir, id est distractor, a radice בזר bazer, id est distraxit, discerpsit, quod suo robore animalia, quæ venatur, laceret et discerpat ut devoret. Verum Noster optime vertit, *gallum:* hic enim inter aves in incessu eminet; incedit enim erectus compositæ, generose, regie, quasi lumbis ad iter, imo ad prælium præcinctis. Unde et Chaldæus vertit, *et gallus inter gallinas succinctus;* Septuaginta, *et gallus conscendens gallinas alacer;* Aquila et Theodotion, *et gallus dorso succinctus;* Symmachus, *et gallus succinctus lumbos (1).*

Pro aries hebraice est תיש thais, id est hircus, vel aries: uterque enim egregie incedit, gregemque præcedit et ducit, juxta illud: « Dux gregis ipse caper. » Unde Arabicus, *et aries qui præcedit gregem.*

NEC EST REX (perperam aliqui legunt, *res quæ*) QUI RESISTAT EI. — Hebraice, *et rex alcum cum eo.* Unde Vatablus et Pagninus *alcum* accipiunt ut nomen proprium regis, eo tempore illustris; imo nonnulli censent Salomonem se vocare *Alcum*, quod omnes omnium ætatum reges opibus, robore, felicitate, gloria superarit, ut nemo coram eo stare, id est illi æquari vel resistere posset. Marinus in *Lexico* suspicatur *alkum* esse nomen animalis cuiusdam, sic dieti a corporis fortitudine, contra quod nullum aliud animal insurgere audeat: quod etiam hac de causa regis nomine oræretur, et forte, ait, leonis est descriptio, sed alterius speciei a ליש lais diversæ. Alii *alkum* vertunt *alcem*, quæ vulgo magna bestia vocatur, cujus ungula medetur morbo caduco. Cæteri *alkum* accipiunt ut appellativum, conflatum ex *al kum*, id est non stare, vel non surgere: unde vertunt, *et non insurgere cum eo*, id est rex fortis, in quem nullus insurgere ausit. Chaldæus, *rex qui stat et loquitur in domo populi sui;* Septuaginta, *et rex*

(1) *Tō succinctus lumbis* Gesenio describi videtur equus bellator, fibulis lorisque in lumbis ornatus; Manrero autem, *luctator*, qui corpore decore beneque composito incedit, et gressu majestatem et superbiam præ se fert. — Sequitur, *et rex non est surgere cum eo*, id est, adversus quem stare quis non potest; recentiores tamen *alkum*: pro ipsa arabica voce habent, retento articulo, vertuntque, *et rex quocum est populus ejus*, populo suo stipatus.

qui concionatur in gente : legerunt *לְעַמּוֹ* ammo, id est in gente, vel populo : jam legunt *לְעַמּוֹ* immo, id est cum eo; Arabicus, et rex qui post se ducit populos, vel qui desponsat, id est copulat, sibi populos.

Hinc liquet quartum quod bene incedit esse regem. Unde Lyranus, Dionysius, Clarius, Jansenius et alii censent in Vulgatam irrepsisse mendum, sicque verba esse transportanda : « Et rex, nec est qui resistat ei. » Verum vetusti codices plerique, ac imprimis Romæ correcti constanter habent, nec est rex qui resistat ei. Quæ verba ut conformentur Hebræo, Septuaginta, Chaldæo et cæteris Interpretibus, sic exponenda sunt, q. d. Nec est rex, scilicet habens aliquem, qui resistat ei, id est sibi : rex enim est quartum quod præ cæteris tribus magnifice et regaliter incedit, ut nemo ei resistere velit aut valeat. Vel cum Francisco Luca in notis hic, *et rex* ut a casu absolutum (quomodo suis nominibus utuntur Hebræi) per antiposin ponitur pro dativo regi, q. d. Nec est regi, qui resistat ei, hoc est, nec est qui regi resistat : *et* enim ei Hebræo redundat; quod perinde est ac si dixeris, et rex, nec est qui resistat ei; vel, ut habent Hebræa, Chaldæa, et Septuaginta, et rex, nec est qui stet vel surgat coram eo, id est contra eum. Alioqui enim inepte diceretur de ariete vel gallo : « Nec est rex qui resistat ei; » quis enim rex adeo imbellis est, ut resistere nequeat arieti vel gallo? igitur hæc particula per se consistit, quartumque bene incedens assignat, scilicet regem, qui idcirco tribus cæteris bene gradientibus, puta leoni, gallo, arieti adjungitur, ut dotes eximias quæ in illis animalibus cernuntur, sibi imitandas proponat. Jam horum quatuor significata sensumque vestigemus. Hoc enim est sextum ænigma bene gradientium.

Primo, Hebræi per quatuor hæc feliciter incedentia putant hieroglyphice significari quatuor monarchias, earumque felicitatem et magnificentiam, scilicet per leonem notari monarchiam Assyriorum et Chaldæorum, quam leoni comparavit Jeremias, cap. iv, 7, dicens : « Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit. » Nabuchodonosor enim victorias victoriis, gentes gentibus accumulans incessit ut leo, cui nemo resistere possit. Per gallum, vel, ut Hebræi vertunt, canem venaticum, accipiunt monarchiam Persarum; hæc enim cœpit a Cyro, qui infans ab avo Asatyge expositus fertur lactatus a cane, ac venationi ferarum per canes impense studuit, teste Xenophonte : nam venatio græce dicitur *ῥήνη*, unde Cyrus. Per arietem vel hircum intelligunt monarchiam Græcorum, quia hæc cœpit ab Alexandro Magno, quem Daniel, cap. viii, 21, comparat hircu, dicens : « Porro hircus caprarum rex Græcorum est. » Causas ibidem assignavi. Denique per « regem non levare cum eo, » ut ex Hebræo vertunt, intelligunt imperium Romanorum, qui Tarquinio Superbo ultimo rege expulso, per consules et senatum administrarunt Rempubli-

Sextum ænigma bene interpretium. Prima ejus expositio.

cam ea felicitate, ut ad summum imperii fastigium conscenderit. Verum hæc, licet non inepte dicantur, tamen longe petita videntur : præsertim cum tempore Salomonis, qui hæc scripsit, non exstaret monarchia Chaldæorum, multo minus Persarum, Græcorum et Romanorum; ipse enim hæc omnes ætates præcessit. Imo tunc Roma necdum erat in rerum natura : condita enim est sub Joatham rege Juda, 228 post Salomonem annis.

Huc pertinet expositio R. Salomonis, qui quinque hæc emblemata sive quaternarios, qui a vers. 13 hucusque propositi sunt, de iisdem quatuor monarchiis exponit. Audi eum : Allegorice, inquit, quinque hæc partes singulis quaternis constantes, de quatuor regnis exponuntur, propterea quod eorum imperium firmatum fuerit in Israelitas ob eorumdem scelera, quibus divinam legem quinque libris comprehensam violarant, ut ideo quinque eorum facta sit mentio. « Infernus : » regnum Babylonicum inferno innuitur, juxta illud quod de Nabuchodonosore usurpatur : « Qui dilatavit quasi infernus animam suam, » Habac. ii, 7. « Os vulvæ, » restrictio vulvæ, hoc est Medorum imperium, cum per illam tempestatem Israelitæ fœtus suscipere nequirent, ut testantur illa : « Missæ sunt per cursores regis, ut occiderent atque delerent omnes Judæos, » Esther iii, 13. « Terra quæ non satiatur aqua, » id est Græcorum regnum, cui nunquam satis fuit in Israelitas leges suaque edicta exitii sancire. « Ignis, » hoc est regnum Esau, quod ira inflammatum incendia Israeliticæ gentis edidit, ita ut eadem die mulieres cum suis infantibus medio tolli jusserit. « Viam aquilæ in cælo, » hæc est Babylon, aquila ingens, alisque late sese effundens. « Viam colubri, » hic est Medus. « Viam navis in medio mari : » pertinent hæc ad Græcos, qui citissimi erant ad leges ferendas. « Viam viri in adolescentia : » hi sunt Persæ vel Romani, qui sui imperii nullum unquam finem futurum affirmarunt. « Talis est via mulieris adulteræ : » hæc est calamitas, cujus sibi opifex fuit Israelitica gens, superstitiosum idolorum cultum a Deo recedens amplexata, ex quo pœnas hæc ingruentes in sese experta fuit; hæc enim illud jactabat : « Nullo me crimine obstrinxi; » ex quo invicem illud a Deo responsum : « Ideo judicio meo es obnoxia, quod crimine carere affirmaris. » « Movetur terra, » id est Israelitæ, « per servum. » Pertinet id ad Nabuchodonosor, qui servus fuit Merodach Baladan, eique ab epistolis inservivit. « Per stultum cum saturatus fuerit : » hic est Assuerus, qui 180 dierum spatio epulas regias exhibuit. « Per odiosam mulierem : » ad Græcos id est referendum. « Per ancillam cum fuerit hæres dominæ : » referendum est ad posteritatem Esau, quem Jacobo fas erat inservire, cum tamen secus res successerit. « Formicæ populus infirmus, » id est Zorobabel, ut testantur illa : « Ecce terra Chaldæorum, talis populus non

R. Salomonis expositio.

fuit, » *Isaia* XXXIII, 13. « Præparat in messe cibum sibi, » Nabuchodonosori aliquando dei honorem detulit per ætatem Merodach Baladan, qui litteras ad Ezechiam perscribens, ait : « Salus Ezechie, salus civitati Jerusalem, salus Deo magno Nabuchodonosor. » Ergo qui illi erat ab epistolis eo forte die aberat, cumque rediisset, eorum quæ gesta fuerant conscius factus, ait : « Deum magnum appellatis, illumque postremo adscribitis? » Ergo post nuntium excurrens, illum reduxit. Quare propter hujusmodi cursum ad regnum evectus est. Is ergo messis tempestate alimenta sibi præparavit formicam imitatus. « Lepuseculus plebs invalida : » hi sunt Medi et Persæ, qui quidem cubile in petra collocarunt, propterea quod templum Hierosolymiticum ædificarint. « Stellio manibus : » Romani, posteritas Esau, immuntur, juxta illud : « Manus autem Esau, » *Genes.* XXVII. « Moratur in ædibus regis : » Romani enim Hierosolymiticum templum ingressi, idem funditus deleverant. « Leo fortis : » hic est Nabuchodonosor, juxta illud : « Ascendit leo de cubili suo, » *Jerem.* IV. « Gallus succinctus lumbos : » hi sunt Medi et Persæ, qui simul conspirantes lumbos accingentes Balthasarem interfecerunt, eidemque regnum eripuerunt. « Aries : » hi sunt Græci, qui hujusmodi voce sunt appellati, juxta illud : « Porro hircus caprarum rex Græcorum est, » *Daniel.* VIII 21. « Nec est rex : » spectant hæc ad Persas, qui illud de se usurpabant : « Ego sum, et non est præter me alius, » *Isaia* XLVII, 8 et 10; iis enim nemo vires suas apponere audebat; uti *alkum* significat, « nemo poterat ei obsistere »

Confutator.

Huc usque ad verbum R. Salomon. Verum hæc partim aliena sunt, partim falsa, ut quod per Esau et Idumæos accipit Romanos, quasi Julius Cæsar et Romani prognati sint ab Idumæis, quæ magna est historiæ inscitia ac calumnia; partim incerta et fabulosa, ut quod ait Nabuchodonosori fuisse servum Baladan Merodach, cum inter utrumque intercesserint centum anni et amplius; nam Baladan regnavit sub Ezechia rege Juda, Nabuchodonosor vero sub Joakim, qui quintus fuit rex post Ezechiam.

Secunda interpretatio.

Secundo, alii per hæc quatuor *feliciter*, id est prospere quoad humanam felicitatem, sed perperam et prave quoad futuram et divinam incedentia, putant notari quatuor vitia regum, nimirum per leonem indicari regum fastum, iram et sævitiam, juxta illud cap. XX, 2 : « Sicut fremitus leonis, ita et terror regis. » Per gallum notari regum libidinem : gallus enim est animal salax. Unde Septuaginta vertunt, *gallus conscendens feminas alacer*; aut, ut Salazar, gallus oblivionem et memoriæ defectum notat, qui inter præcipua regum vitia referri debet. Nihil enim, inquit ipse, principibus ac regibus solemne magis quam subditorum officia et merita oblivisci; ita enim ferunt regum superbi mores, ut omnia sibi deberi existiment, et nullius se officiis obstringi putent :

hinc oblivio et memoriæ defectus, quem gallus notat. Aiunt enim illum præ cæteris animantibus immemorem esse; inde natum vulgare illud apud nostrates proverbium : « Memoria de gallo; » et Physiognomici tradunt eos, quorum capita temporibus compressis gallos imitantur, labilis admodum memoriæ esse. Per arietem insinuari regum imprudentiam, pertinaciam et stoliditatem : nihil enim stolidius ove et ariete. Denique injustitiam et tyrannidem eorum notari cum dicitur : « Nec est qui resistat ei, » *q. d.* Rex agit omnia pro libito, quæcumque ei libent pariter licent, nemo est qui se ei opponat.

Tertio et genuine : Sicut Salomon, vers. 11 et deinceps proposuit quinque emblemata sive quaternarios, *primo*, quatuor generationum perversarum; *secundo*, quatuor insaturabilium; *tertio*, quatuor cognitu difficilium; *quarto*, quatuor intolerabilium; *quinto*, quatuor minimorum sapientissimorum, per quæ quasi physica symbola aliquid ethicum et morale representat : ita et hic proponit sextum emblemata bene incedentium, per quod physice significat quatuor hæc, scilicet leonem, gallum, arietem et regem bene et feliciter, id est honeste, compositè, concinne, decore, firmiter æque ac prudenter, expedite, animose, potenter, efficaciter et feliciter incedere; adeo ut cuilibet eorum nihil ejusdem similisve generis æquari, vel sese opponere aut resistere audeat; bonus enim felixque incessus in incedendo tum honestatem et compositionem, tum decorem et elegantiam, tum providentiam, tum agilitatem, tum firmitatem, tum robur et efficaciam, tum successum et felicitatem incessus denotat. Leo enim incedit erecta cervice, genere explicatis jabis, caudam velut lanceam vibrans, gradu magnifico velut rex ferarum, adeo ut eum incedentem cæteræ adversis oculis aspicere non sustineant, sed protinus diffugiant et in latebras sese abdant. Gallus pariter incedit alta cervice, et erectis cristis; certat cum gallis gloriæ studio, cauit in victoria, principem se ostendens; excitat suo cantu homines e lecto, lucemque adesse nuntiat; gallinis maritali adest affectu, eas defendens. Dicitur autem gallus succinctus lumbos, quia paratus ad ingressum et pugnam, quod scilicet per lumborum fortitudinem promptus sit ad certamen et procreationem. Denique gallus in sua area gallinis pullisque dominatur, nec patitur rivalem, sed solus in sua area et sterquilinio, ut vulgo dicitur, imperat. Aries similiter toto grege major, cornibus armatus, compositè et animose incedit, imo gregem totum præcedit ducitque, adeo ut omnes oves eum velut principem studiose sequantur, præsertim quia ejus modestiam et clementiam adamaat. Rex denique regali habitu et incessu, scepro, purpura et diademate coronatus, regaliter incedit stipatus illustri aulicorum, stipatorum, militum, equorumque phaleratorum, auratorum curruum et rhediarum acie et pompa,

Tertia et genuina.

ut nemo ei se componere vel opponere ausit. Hæc physice.

Rex sit magnanimus ut leo.

Sub hoc physico schemate ethice et moraliter representat Salomon qualis debeat esse rex, ejusque incedendi et procedendi modus, dum eum componit incessui leonis, galli et arietis, nimirum regem debere imitari leonis fortitudinem, ut ejus magnanimitatem præ se ferat, qua tamen utatur ad subditorum tutelam, non abutatur ad tyrannidem; leo enim non sævit nisi irritatus, subjectis sciens parcere. In gallo proponitur imitanda vigilantia, ad quam et suos jugiter excitare debet. In ariete vel hirco monetur, quod subjectos bonis exemplis præire, bonis legibus ad ea quæ recta sunt ducere, et ad eorum defensionem se hostibus obligetur.

Vigilans ut gal-
lus, præ-
cat ut
aries.

Cæteras trium horum animalium dotes regi imitandas mox subjiciam.

Porro Salomon non solum regem, sed sub eo quemlibet superiorem, imo quemvis privatum informat. Dat enim sub hoc schemate cuilibet exemplar morum et vitæ recte instituendæ. Igitur hæc sententia politice dat formam regendæ reipublicæ, œconomice dat formam regendæ familiæ, ethice dat formam regendæ animæ; tam enim magistratus in republica quam pater in familia, et privatus quisque in seipso est quasi rex: primi regnum est respublica, secundi familia, tertii anima.

Politice ergo princeps in republica, Episcopus in diocesi, Abbas in monasterio, Rector in collegio vel congregatione sit leo per fortitudinem et magnanimitatem, ut contra feras, id est hæreticos, latrones cæterosque sceleratos rugiat et sæviat. Idem sit gallus per vigilantiam, ut omnes ad labores excitet, nec patiatur rivalem, vel æmulum qui subditos a se avertat et pervertat, sed pro iis instar galli acerrime dimicet. Idem sit aries per mansuetudinem, gravitatem et modestiam, qua subditis virtutis exemplo præeat. Idem sit rex per sapientiam, qua juste et congrue subditos regat sapienterque omnia administret.

Œconomice, paterfamilias sit leo in domo sua, ut ab ea feras, puta scelera vitæque superbie, invidiæ, discordiæ, litium, murmurationum, odiorum, etc., profliget. Sit gallus, ut jus matrimonii severe tueatur, nec adulteris aditum ad gynæceum permittat, sed illud castum servet, ex eoque proles honeste procreet, educet, multiplicet, quibus de vestitu cæterisque ad corpus et animam necessariis vigilantiter provideat. Sit aries per comitatem et benevolentiam ac virtutum exempla, ut domesticis singulari omnis honestatis et probitatis exemplo præeat. Sit denique rex per providentiam, æquitatem et justitiam, qua uxori, filiis, servis et ancillis ea quæ jure debita sunt præset: quare singulos et singula obeat, visitet, iustret, tueatur, custodiat, protegat et promoveat. Sic fortiter incedit ut leo, vigilante ut gallus, comiter ut aries, sapienter ut

rex. Sic bonus felixque per omnia ejus erit incessus, dum in verbis honestatem, in actionibus concinnitatem, in corripiendo lenitatem, in puniendo severitatem, in custodiendo vigilantiam, in providendo sedulitatem, in imperando prudentiam, in regendo æquitatem præ se fert.

Ethice, quisque in animæ suæ republica et Ethica.

regno incedat fortiter ut leo, sapienter ut gallus, temperanter ut aries, juste ut rex. Notantur hic ergo quatuor virtutes cardinales, scilicet fortitudo, prudentia, temperantia et justitia, quibus veluti quatuor rotis optime incedunt et progrediuntur piorum hominum vitæ et cursus ad felicitatem properantes æternam. In leone fortitudinem quis dubitat indicatam, quæ omnia hujus mundi seu prospera seu adversa facile contemnit, nihil timens, neque ab instituto cursu deflectens quidquid evenerit, ut est hæc mortalis vita pluribus incommodis obnoxia? Accinctum lumbos, quodcumque sit animal (Noster gallum accipit), continentiam significat, qua carnales restringimus affectiones, tanto magis idonei et habiles ad cælestem cursum, quanto minus carnis illecebris laxamus frena. In ariete vero seu hirco, qui dux gregis est, et reliquum vulgus videtur quodam modo gubernare, non absurde prudentiam possumus intelligere; quæ virtus cum recte dispenset omnia, et futurorum rationem habeat, spirituales cursum plurimum juvat. In rege denique quocum nemo congruere potest, vel contra quem nemo potest insurgere, justitiam amplectimur virtutum omnium reginam; quæ tanta æquitate, tam justa mensura et pondere omnia librat, ut nemo quantumvis alioqui alienus a virtute, justitiam possit accusare aut condemnare. Nam quæ tribuit unicuique quod suum est, de omnibus bene meretur, male vero de nemine. Sicut ergo rex, cui nullus resistere potest, qui nullum formidat, nullius precibus vel minis cedit: sic et justitia, cum sincera est et integra, nec precibus, nec lacrymis, nec promissis, nec terroribus se flecti sinit. Ita Baynus, Jansenius et alii. Jam singula particulatim et minutius expendamus.

Leo ty-
pus for-
titudi-
nis, gal-
lus tem-
peran-
tia, aries
pruden-
tia, rex
justitia.

Quatuor hæ virtutes adumbrate sunt quatuor Cherubinis, stipantibus currum providentiæ et gloriæ Dei, *Ezech. i*, qui faciem et speciem habent quatuor animalium, scilicet leonis, bovis, aquilæ et hominis, quibus totidem hic animalia Salomonis ex æquo respondent: leoni enim respondet leo, bovi aries, aquilæ gallus, homini rex; vide dicta *Ezech. i*, sub finem capituli, *Quæst. iii*. Præclare Seneca in *Octavia*, regis officia ita paucis complectitur:

Consulere patriæ, parcere afflictis, fera
Certe abstinere, tempus atque iræ dare,
Orbi quietem, seculo pacem suo.

LEO FORTISSIMUS BESTIARUM AD NULLIUS PAVEBIT OCCURSUM. — *Primo*, Aristoteles loco citato: «Leo, ait, ambulat tarde et magnifice, ac movens se in

Rex inob-
dit ut
leo.
Triano.

spatulis cum ambulat : » sic rex et Praelatus in actione non sit levis et præceps, sed gravis, tardus, magnificus.

Secundo, leo ad nullius ursi, pardi, tigridis, lupi alteriusve feræ pavet occursum, sed omnes pavidos efficit et percillit : sic rex sua sapientia et robore se faciat impavidum et constantem, ut omnibus sui pavorem metumque incutiat. Unde Aben-Ezra *nec est rex qui resistat ei*, sic exponit, *q. d.* Tunc rex felici gressu incedit, cum nemo ad bellum inferendum insurgit, resque feliciter succedunt, eo quod justitiæ tramiti insistens, nullum adversarium hostemque habeat, uti nullum in regno suo habuit Salomon, quem aliqui nomine *alkum* hic, quasi per ænigma indicari autumant, uti dixi.

Tertio, Aristoteles, lib. IX *Histor. animal.* cap. XLIV : « Leo, ait, dum cernitur, nunquam fugit; sed si venatorum multitudini cedere cogitur, sensim pedatimque discedit, crebro subsistens atque respectans. Nactus vero opaca, fuga quam maxime potest veloci se subtrahit, donec in aperta deveniat, tunc rursus lente incedit. » Sic rex, si quando bellis vel adversis pressus et oppressus cogatur cedere, honeste, constanter et decore id faciat, ne fuga ignominiosa majestati regie notam timiditatis et pusillanimitatis inurat, uti Justinianum monet Agapetus Diaconus : « Quemadmodum enim, ait, leone subsistente ac respectante hærent venatores : sic etiam principe constanter agente, malorum impetus franguntur. »

Quarto, Aristoteles, lib. II *Histor. animal.* cap. I : « Gradiuntur, ait, pedatim leones, nimirum sinister pes manusque non transit dextrum, sed subsequitur more camelorum : » sic rex sinistra postponat dextris, hoc est turpia honestis, improvida prudentibus, dubia certis, caduca æternis, humana divinis; ac dextros, id est sapientiores et meliores in gubernando, præferat sinistris, id est minus bonis minusque sapientibus.

Quinto, S. Gregorius Nazianzenus in *Carm. De virtute humana* asserit leonem pedum suorum vestigia cauda everrere et abolere, ne a venatoribus ea cerni queant, ut ipsum persequantur : sic rex consilia sua tegat et celet, ne ab adversariis deprehendi et everti possint. Plurimum enim ad regimen valet secretum.

Sexto, Plinius, lib. VIII, cap. XVI, leoni hæc generositatis dat elogia : « Generositas maxime in periculis deprehenditur : non in illo tantummodo, quod spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur; cooriturque non tanquam periculo coactus, sed tanquam amentie iratus. Illa nobilior animi significatio, quamlibet magna canum et venantium urgente vi, contemptim restitansque cedit in campis, et tibi spectari potest. » Sic rex in periculis sit intrepidus, iisque acuatur ejus animus, ut et alios ad robur exacuat; nam « crescit adversis agitata virtus, » nimirum quæ vera est et heroica. Eleganter et sapienter R. Juda

in *Pirke Avoth*, id est in *Apophth. Patrum* : « Audacem, ait, te oportet esse ut pardum, alacrem et expeditum pedibus quasi capream; sicut aquilam, regiam et solarem volucrem, omnia præ agilitate corporis penetrantem; denique adinstar leonis strenuum ac bellicosum, fortem et magnanimum ad mandandum executioni Dei ac patris tui voluntatem. »

Exstat apud nostrum Jacobum Pontanum, volum. III *Progymn.* part. I, cap. XLIII, cujus titulus, *Leontarchia*, sive *leonis inter bestias principatus*, insignis hæc de re dissertatio, et leonis cum elephante de primatu contentio; in qua cætera animalia omnia leoni causam adjudicant, eumque ut suum principem adorant, unde idem tandem facit elephas, seque a leone vinci profitetur, eique ultro sese submittit.

GALLUS SUCCINCTUS LEMBOS SUOS. — Apposite quasi per gradationem a leone ascendit ad gallum, quia hic terror est leoni, uti mox ostendam. Gallus pompaticè incedit; nam in incessu alte crura elevat, ut majori energia pedes figat : hinc a Poeta vocatur *altigradus*. Rursum « cum limen intrat, ait Ælianus, tametsi altissimum existat, cristam inclinat ne crista uspiam offendatur; » crista enim ipsi est pro diademate, quare studiose eam intactam servat, ut obstacula et pericula etiam remota declinet. Sic rex providus sit, ut non tantum vicina et certa, sed et remota dubiaque hostium et adversitatum discrimina eminus prospiciat, avertat et discutiat. Rursum gallus cantu suo exsultans superbit, leoni omnium animalium ferocissimo aspectu suo terrorem incutit, regnum in quacumque sit domo exercet, ternas discernit horas, quasi gnarus astrorum, ait Aldrovandus initio lib. XIV *Ornithol.* Jam singula hæc pluraque alia minutim digeramus, et regi Praelatoque aptemus.

Primo, in gallo mirus est amor erga gallinas et pullos, mira eorum cura, ut pro eis certet usque ad mortem : similem habeat rex curam regni et subditorum, ut pro eis vitam si opus est, impendat. Audi Aldrovandum, lib. IV *Ornithol.* : Gallus, ait, optimi patrisfamilias exemplar est : is enim non vigilem tantum sese suorumque prebet custodem, et mane dum tempus est, ad quotidianum invitat laborem; sed ipse primus exsilit, non tam voce, quam reapse quid faciendum sit ostendens; ipse omnia verrit, omnia explorat, omnia dispicit, et simulatque aliquid escæ nactus est, gallinas et pullos ad pascendum convocat; interim ceu pater quidam et symposiarchus excelsus adstat, et ad epulandum invitat, hoc unum semper curæ habens, ut suis sit quod edant. Interea ipse disquirat equid in proximo reperiat, quo reproto rursus suam familiam citat alta voce. Accurrunt illico. Ille sublimem se gerens, et undique circumpiciens equid hostile usquam appareat, totam cohortem circumit, et obiter granum aliquando unum sibi sumit, non citra invitatio-

Galli incessus regius.

Rex sit similis gallo. Primo.

nem ut se sui sequantur. Porro zelotypia et amor galli erga gallinas sibi subjectas, inquit Rhodiginus, gallum toties noctu excitat, et ideo canit, ut cantu suo se adesse testetur: simili ratione zelus et amor erga regnum, probum regem principemque pervigilem efficiat.

Secundo. *Secundo*, gallus miro pollet præsagoque, ut ita dicam, ingenio, industria et solertia. Hanc imitetur rex. Audi Plinium, lib. X, cap. XXI: « Galli, ait, proxime gloriam sentiunt, et hi nostri vigilantes nocturni, quos excitant in opera mortalibus rumpendoque somno natura genuit, norunt sidera, et ternas distinguunt horas interdiu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas labores revocant. Nec solis ortum incautis sinunt obrepere, diemque venientem nuntiant cantu, ipsum vero cantum plausu laterum. Imperitant suo generi, et regnum in quacumque sunt domo exercent. Dimicatione paritur hoc quoque inter ipsos, velut ideo tela agnata cruribus suis intelligentes. » *Ælianus* etiam non solis tantum, sed lunæ etiam ortu lætari gallinaceos scribit, ubi ait: « Gallinaceum exoriente luna, quasi divino quodam spiritu afflatum bacchari, atque exsultare ferunt. Oriens autem sol nunquam ipsum fallit: tum vehementissima voce contendens, semet magis magisque cantando vincere conatur. Ita *Ælianus*, lib. IV, cap. XXIX. Hinc illud *Job*, cap. XXXVIII, vers. 36: « Quis dedit gallo intelligentiam? » Galli enim cantus diem et noctem sapienter distinguit, perinde ac si intellectu præditus foret.

Tertio. *Tertio*, mira est galli magnanimitas, præsertim in duello et pugna: hanc induat rex. Audi *Aldrovandum* loco citato: Laus gallo maxima, inquit, in animo plusquam regio, adeo ut *Oppianus* avium omnium pugnacissimum vocare non sit veritus: cujus nimirum tam excelsus animus est, tanta animi constantia, ut non vite, quæ omnibus animalibus carissima est, pericula tantum subire, sed perdere etiam eam malit, quam alterius imperium jugumque, vel ad unicum tantummodo temporis momentum, pati. Scivit hoc *Themistocles*, sciverunt majores nostri, qui anniversariis solemnibusque gallorum pugnis solemnibus ritu institutis, perpetuos nos esse voluerunt gallorum imitatores. Aiunt vero non leonem modo ad eorum cantum, sed et basiliscum expavescere; quod an verum sit, ut parvi refert, ita certum est nullum animal majore animo et excelsiori, vel caput cristatum, et caudam erectam falcatanque gerere, vel certamen inire, in quo frequenter ante moritur quam adversario cedat. Quare jure merito *Martii*, bellorum pugnarumque deo, sacer habitus fuit, et proverbialiter ἀρεος νεότης, hoc est *Martii pullus*, vocatur, quasi ad bella pugnasque magnopere propensus.

Porro in pugna galli mira utuntur arte et gestibus: dum enim pugnant, naturæ ductu terram feriunt, et plumas circum collum erigunt, pen-

nasque caudæ quantum possunt sursum atque deorsum vibrant, assilientes interim, quo magis calcari suis, quæ ob id ceu tela in cruribus agnata teste *Plinio* agnoscunt, hostem feriant.

Ab ejusmodi certamine vulgare exstat adagium: « Gallus insilit, » in eum qui semel victus redintegrat certamen, quod sane sævissimum in gallo conspicitur. Unda dicebat *D. Augustinus*: « Cum ecce ante fores advertimus gallos gallinaceos, ineuntes pugnam nimis acrem. » Et paulo post pugnam ita describit: « Ut in ipsis gallis erat videre intenta projectius capita, inflatas comas, vehementes ictus, cautissimas evitantes, et in omni motu animalium rationis expertum nihil non decorum: quippe alia ratione desuper omnia moderante; postremo legem ipsam victoris superbium cantum, et membra in unum quasi orbem collecta, velut in fastum dominationis. » Sed doctissime idem certamen hisce versibus quam breviter *Angelus Politianus* complexus est in *Rustra*:

Et regnum sibi Marte parant, quippe obvia rostris
Rostra ferunt, crebrisque acunt assulibus iras.
Ignescunt animis, et calcem calce repulsant
Infesto, adversumque affligunt corpore pectus.
Victor ovans cantu palmam testatur, et hosti
Insultans victo, pavidum pede calcat iniquo:
Ille silet, latebrasque petit, dominumque superbium
Ferre gemit: comes it merito plebs cætera regi.

Ælianus, lib. IV, cap. XXIX: « Quod si, ait, palma contingit, statim in victoria canunt, seque ipsi principes testantur, etc. Cælumque solo volucrum aspicit, crebro in sublime caudam quoque falcatan erigens. » Et *Plinius*: « Si ex certamine victoriam reportarit, tum oculorum eminentia, tum cervice erecta, simul et cantus contentione insolenter effertur, et triumphanti similis est. » Quocirca *Miltiades Athenienses* contra *Persas* ad prælium exacuit propositis gallorum duellantium spectaculo. « Spectata enim, ait *Philo*, in brutis patientia, pertinacique contentione usque ad necem pugnantibus, invicto pectore correptis armis eam expeditionem susceperunt, quasi bellaturi cum ingenti strage hostium, contemptis mortibus et vulneribus, ut saltem insepelirentur libero solo patriæ. Nihil enim ad rem graviter gerendam magis excitat, ac deteriorum victoria major quam sperari poterat. » Tradit item *Diogenes Laertius* *Socratem Iphicrati* duci animos adjecisse, cum ei ostendisset gallos gallinaceos tonsoris *Midæ* adversus eos qui erant *Calliæ* pennis ac rostro dimicantes. Huc facit symbolum *Pythagoræ*: « Gallum nutrias, ne tamen sacrifices, id est, milites alas ad urbis tutelam, sed eos sacris ne adhibeto. »

Quarto, gallus formidini est leoni; imo *Plinius*, *Quarto*, lib. XXIX, cap. XIV, tradit a leonibus et pantheris non attingi eos qui jure galli peruncti fuerint, maxime si ei allium admisceatur. Rursum gal-

lum metuit aspis, simia, basiliscus : sic rex sit formidabilis maleficis.

Quinto, gallus est animal solare, miramque cum sole habet sympathiam : hunc enim ad omnes mundi angulos festinantem, exortivum, occiduum et meridianum voce admodum vocali, et alarum applausu congratulantis in morem sæpe numero salutatur et resalutat.

Rursum gallus symbolum est vigilantie; unde pluvias et tempestates præsentit : eas autem imprimis præsegit, cum paulo post solis occasum, vel primis horis noctis, statim a vesperino crepusculo, insolens in raucisonum cucurritum, non sine alarum motu indefessus prorumpit. « Gallinacei, ait Ælianus, cæteræque domesticæ aves alarum percussione concrepantes et ucucurientes, et sua quadam voce obstrepentes, tempestatem nuntiant. » Rationem ejus alias assignavimus, quod scilicet Auster una cum vaporoso aere vocalia instrumenta ut sensim replet, ita multa pituita infareit : cujus motum sentientes galli, per eum cœli et corporis statum facile raucescunt. Cæterum ut gravante hac sarcinula, vocis et motus præsidio sese exonerent, ad cantum modo insolito stimulantur. Adde, si videbitur, laryngis per humidum aeris statum dilatationem, quæ ut vocem graviorem, ita raucam et clangosam solet reddere. Sic rex futura famis, belli, seditio-nis, etc., pericula sagaciter prospiciat et discutiat. Præclare S. Ephrem, in serm. ascetico ad imitationem *Proverb.* : « Non exiguum, ait, damnum sibi conciliat pastor, qui extra ovile dormit ovium : somnolentia enim pastorum, luporum est gaudium. »

Sexto, gallus acuti est visus, acramque habet oculorum aciem. Argumento est, quod unico tantum oculo sursum elevato, semper rapaces aves, infensissimos hostes suos observet, ne ex improvise vel pullum aliquem, vel gallinam, aut ipsummet ex area abripiant; altero vero diligentissime minutissima quæque in locis etiam parum lucidis disquirat. Ita rex uno oculo cœlum Deumque intueatur, necubi eum offendat, et dæmonis rapinæ pateat; altero regnum inspiciat, ut subditis de rebus omnibus provideat : sed ita ut prior oculus regat posteriorem, ut scilicet cura religionis cultusque Dei dirigat curam terrenorum. Recta enim ratio dicitur infera a superis, terrena a cœlestibus, humana a divinis debere gubernari.

Septimo, gallus maxime gestit et pompaticè incedit ex oriente luna : tunc enim, inquit Ælianus, quasi divino quodam afflatus spiritu ovat et exsultat; quare videtur regi a luna, eique se per omnia subdere et conformare : unde juxta lunæ motum et vices cantum iterat et innovat. Sic rex humanæ mutabilitati, cujus symbolum est luna, sese accommodat, et quasi se subdat, ut pro mutatione rerum et temporum, consilia, edicta, actiones et studia mutet, illisque adaptet.

Octavo, S. Augustinus, lib. I *De Ordine*, tradit

gallos in pugnam non prosilire, nisi ut gallinas sibi subditas, areamque sibi concreditam tueantur. Docent ergo galli regem non movere bellum ut aliena invadat, sed ut sua ab aliis invasa recuperet, vel tueatur. Unde Varro tradit gallos generosiores pugnam non ordiri, nec priores hostem invadere, sed aggredientibus fortiter repugnare.

Et **ARIES**, — qui gregem præit ducitque mane ad pascua, et ad stabulum sero reducit. Unde Varro : « Totius, inquit, gregis oculus est aries : » hinc aries prudentiæ et providentiæ est symbolum. Unde Pausanias in *Corinth.* narrat Corinthi æneum Mercurii simulacrum fuisse, cui aries ex opposito assistebat, ut significaretur, inquit, eloquentiæ, cujus præses erat Mercurius, jungendam esse prudentiam. Rursum aries, etsi in oves quas ducit, sit comis et mansuetus, tamen in hircos et arietes rivales est ferox et pugna. Quocirca Pierius, *hierogl.* 10, cap. **XXIX** : Quantum, ait, in agno mansuetudinis, tantum in ariete ferocitatis experimur. Simul enim ac cornua accreverunt, pugna-cissimi fiunt, neque se tantum in suo genere lacesunt, incursantesque invicem arietant; verum et homines impetunt, in bellumque provocant. Hinc Marti cœlestis aries dicitur. Romani quoque bellum cuiquam indicturi arietem per faciæm præmittent, quem in hostium fines immitteret. Pari modo rex suis benignus, hostibus sit formidabilis, juxta illud Virgillii de Marcello, cujus imperandi artem hisce duobus comprehendit, *Æneid.* VI :

Parcere subjectis, et debellare superbos.

Addamus hic alias arietis dotes regi imitandas. *Primo*, elephantum furentem conspecto ariete insania solvi, et mansuescere, tradit Plutarchus, lib. II *Sympos.* Quæst. VII. Addit Ælianus elephantum exhorrescere arietis cornua, atque hac ratione a Romanis fugatos fuisse elephantos Pyrrhi Epirotarum regis objectu arietum. Pluribus idipsum docet Aldrovandus in *Elephanto* : sic subditorum iras et tumultus sedet rex sua mansuetudine et vultus hilaritate. Qua in re imitetur Deum; nam, ut ait S. Bernardus, « tranquillitas Deum tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est. »

Secundo, Albertus Magnus scribit, si cornua arietis sepeliantur ad radicem fici arboris, fructus in ea citius maturescere. Et Antonius Mizaldus ficum, ne fructus amittat, arietis cornibus circa radices obrui jubet, teste Aldrovando, tract. *De Ove* : sic rex bonus sua fortitudine mixta clementia fecundat ditatque subditos.

Tertio, nota est arietis cum lupo antipathia, odium et bellum, quæ etiam post mortem durat, præsertim in pelle, lana et chordis. Unde Pythagoras auctor est, si pellis arietis lupinæ apponatur defluxuram lanam arietinæ; chordæ ex nervis arietum mixtæ chordis ex nervis lupinis sonum non edunt. Oppianus scribit, si ex lupina pelle feceris tympanum, id inter cætera pulsatum so-

Arietis et
regis
symbolum.
Primum.

Secun-
dum.

Tertium.

lum resonabit silentibus arietinis et cæteris utcumque prius sonoris. Scribit Albertus, lib. I *Hist. animal.* cap. xxxviii, si funiculum ex intestino lupi sepeliveris in terra, ovile pecus eo transire prohibebis, etiamsi fuste adigatur. Notum est illud Alciati :

Cætera mutescant, coriumque silebit ovillum,
Si confecta lupi tympana pelle sonent.

Hanc antipathiam cum hæreticis, quos lupis rapacibus comparat Christus, similibusque reipublicæ pestibus rex imitetur, ut eos ubique persequatur et exterminet.

Quarto, Ægyptii Jovi Hammonem appingebant cornua arietis. Unde ad ejus imitationem prisci Gentiles in sepulcris ejusdem cornua insculpebant: Ægyptii enim Hammonem velut salutiferum salutisque deum mire venerabantur. Quin et prisci arietis pelle tecti, eique indormientes oracula ex somniis captabant, uti ex Pausania et Virgilio docet Aldrovandus in *Ove*: aries enim misericordiae, mansuetudinis, benevolentiae et beneficentiae divinae est symbolum. Hanc imitetur rex.

Quinto, heroum symbolum fuit aries. Saporis régis gestamen celebrat Ammianus, aureo capitis arietini figmento elaboratum. Quod et insigne militiæ, et quasi sodalitates cujusdam suæ, recentissima memoria (inquit Pierius Valerianus, *hierogl.* 10, cap. xxvi) Carolus fortissimus Burgundionum Dux, Caroli V Imperatoris avus, adscivit, aureum arietis caput singulis pro gestamine imponendo, et arietini capitis cognomento sodalitates vocando: eam Tossionis aurei vulgo appellarunt (*Fordine del Tosone*), quod ea locutio caput arietinum lingua patria designaret. Nummum reperire est Galieni Imperatoris, in quo aries expressus cernitur inscriptione addita Jovi CONS. AUG. Sebastianus Eritius alium depingit nummum Antinoi, magnum Græcum æreum, et ab excellenti quodam sculptore factum, cum istiusmodi litteris ANTINOOC IPOC, id est Antinous heros: ostendit ab altera parte arietem pulcherrime expressum cum quibusdam litteris, quæ tamen propter temporis injuriam erosæ legi non possunt. Hic, ait, nummus a Græcis fuit excusus honoris ac memoriæ gratia post mortem Antinoi, ac fortasse ut Adriano Imperatore cui ille erat in deliciis, ab blandirentur, qui ubique terrarum statuas ei erigebat. Heroes hosce rex æmuletur, ut ipse arietum sit aries, et heroum heros, puta heroum choragus et dux ad heroica quæque facinora generose capessenda.

Ita S. Ephrem, in Encomio S. Basilii, eum comparat arietem: « Arietem, ait, aliquando vidi, cui pulchra erat pellis, et cornua ratione prædita divinitus loquentia, ad quem ego propius cum multa anxietate accedens, parvum filium ex ipso sensim abstuli. Sapiens hic est et fidelis Basilius. Basilius enim vere gressus est virtutum, liber laudum, vita miraculorum; qui in carne gradiens,

spiritu incedebat; beryllum (beryllo gemma constans) plectrum mysticæ citharæ, regionem sanctorum Angelorum oblectans, certus agnus matricis suæ, Spiritus Sancti agrum ac hortum illustrans, desiderio atque amore exsultans, ac florem ex ima radice pretiosissimæ crucis decerpens; præsepe sacrorum dogmatum, lingua verborum, membrana pulchra divinæ sapientiæ, quæ de cælo divinas elementorum impressiones accipit. »

Sexto, patientiæ et martyrii symbolum est ovis Sexto, et et aries, utpote qui nulli nocet et nocentes tolerat, Martyrii. juxta illud christiani Poetæ :

Hic scopus unns erit cunctis prodesse, nocere
Nulli, et amare bonos, ac tolerare matos.

Item hoc alterum :

Juvare cunctos, ac nocere nemini,
Est summa vitæ Christianæ regula.

Quemadmodum et Cicero « virum bonum esse dicit eum, qui prosit omnibus, nocet nemini, nisi lacessitus injuria. » Alibi additur ex Claudiano ad Adrianum, « mens ignara nocendi. » Pingit denique idem ovem, sive agnum, quem lupus mordicus prehensum tenet, cum verbis: FIT SUAVIOR :

Dum premitur justus, fit gratior hostia Olympo;
Sic quoque fit morsu, suavior agna, lupi.

Hinc S. Augustinus Apostolos vocat arietes grægis Dominici, qui illi viam prævivere in cælum per victimam martyrii. Horum patientiam, fortitudinem et zelum imitetur rex et Prælatus quilibet. Quæ enim de rege dixi, mutato tantum nomine cuivis principi, Episcopo, Prælato, Pastori, rectori, imo cuilibet privato adapta.

Allegorice, hæc quatuor optime competunt Christo, qui est leo de tribu Juda, Rex regum, et Dominus dominantium, cui proinde nemo resistere potest; qui tanquam gallus vigil excubat, et peccatores ut a peccati somno evigilent suscitatur, clamando: « Surge qui dormis, et exsurge a mortuis. » Ipse est et per arietem illum significatus, qui inter vepres hærebat cornibus suis, et pro Isaac, id est fidelibus et electis, immolatus est, *Genes.* xxii. Ipse denique est aries, imo pastor qui ante oves vadit, et pro eis animam suam ponit, *Joan.* cap. x. Ita S. Augustinus, lib. XII *Contra Faustum*, cap. xlii, qui sic hanc gnomen legit, sicque explicat: « Catulus leonis fortior jumentis, hoc est parvulus majoribus; si non ascendit in cruce recumbens, cum inclinato capite reddidit spiritum? si non dormivit ut leo? quia in ipsa morte non est victus, sed vicit; et ut catulus leonis? inde enim mortuus est, unde et natus, » q. d. Ideo Christus moriens dicitur catulus leonis, quia ab initio ad mortem natus et morti destinatus est. Sic etiam Auctor *Catenæ Græc.* hæc quatuor attribuit Christo.

Allegorice, hæc quatuor animalia notant Christum.

Quarto.

Quinto. Aries symbolum heroum.

Tropolo-
gice.

Tropologice S. Gregorius (quem more suo sequitur Beda, et Salonijs), lib. XXX *Moral.* cap. III, vel juxta aliam editionem V, per *leonem* accipit Christum, per *gallum* doctores et prædicatores, per *arietem* sacerdotes: « Ipse, ait, hoc loco leo ponitur, de quo scriptum est: Vicit leo de tribu Juda, qui fortissimus bestiarum, quia in illo hoc quod infirmum est Dei, fortius est hominibus; qui ad nullius pavet occursum. Dicit enim: Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam. Gallus succinctus lumbos, id est prædicatores sancti inter hujus noctis tenebras verum mane nuntiantes. Qui succincti lumbos sunt, quia a membris suis luxuriæ fluxa restringunt: in lumbis quippe luxuria est. Unde et eisdem a Domino dicitur: Sint lumbi vestri præcincti. Et aries, nec est rex qui resistat ei. Quem alium hoc loco arietem accipimus, nisi primum intra Ecclesiam ordinem sacerdotum? De quibus scriptum est: Afferte Domino filios arietum; qui per exempla sua gradientem populum, quasi subsequentem ovium gregem trahunt. Quibus spiritualiter recteque viventibus nullus rex sufficit omnino resistere, quia quilibet persecutor intentionem eorum non valet præpedire; sciunt enim ad eum quem desiderant et anxie currere, et moriendo pervenire. Ponitur ergo *primus* leo, *secundus* gallus, *tertius* aries. Apparuit enim Christus, deinde sancti prædicatores Apostoli, et tunc demum spirituales patres Ecclesiarum præpositi, videlicet duces gregum, quia doctores sequentium populorum. » Addit deinde quartum, quod feliciter, id est prospere, quoad temporalia; sed non bene, imo pessime, quoad spiritalia incedit, esse stultum elevatum in sublime, puta Antichristum, de quo vers. seq. Verum melius cæteri omnes, quartum bene et feliciter (hæc enim unum idemque sunt; pro utroque enim in hebræo est eadem vox כִּשְׁבִי מֵיָבֵי) incedens, censent esse regem, uti dixi.

Vers. 32. 32. EST QUI STULTUS APPARUIT, POSTQUAM ELEVATUS EST IN SUBLIME; SI ENIM INTELLEXISSET, ORI SCO IMPOSUISSET MANUM. — Pro est nonnulli legunt et, unde hunc versum nectunt præcedenti, quasi hic assignetur quartum feliciter incedens, scilicet stultus elevatus in sublime, per quem S. Gregorius, XXX *Moral.* cap. III, intellexit Antichristum, qui a dæmone elevabitur, fietque monarcha mundi (1). Verum pro et legendum est, uti legunt codices

(1) Si ita stultus fuisti, ut te efferre volueris, et cogitasti iræ laxare habenas, manum ad os, scilicet impone, frena teipsum.

Vers. 33. Nam quemadmodum pressio lactis in utro producit butyrum, et pressio nasi educit sanguinem, naso compresso et durius emuncto elicitur sanguis, et ita compressio narium, id est iræ, educit litem. Compressio iræ hic non est ejusdem cohibitio ne erumpat, sed concitatio, similitudine sumpta ab eo qui comprimit aliquid in quo succus est, ut exeat ille succus. Significatur qui alterius longanimitatem injuriis dictive aculeatis ad iram concitat.

Vaticani et cæteri emendati. Hebraice est, si stulte egisti in elevando te, et si cogitasti, manum ad os, scilicet pone et sile: ubi prius פִּי im, id est si, ex phrasi hebræa est negantis, significans ne, non. Unde Chaldæus vertit, ne te extollas, ne sis insipientis, vel, ne elatus in altum libere et insipienter agas, aut loquaris, ut stulti solent; quod Noster clare vertit, est qui stultus apparuit postquam elatus est in sublime. Hebræum נָבַל nabal significat stultescere, item cadere, defluere et marcescere; ac de herbis et floribus dicitur, ut sicut litteris et voce, sic et significato consentiat cum נָפַל naphal, id est cadere, decidere. Unde Pagninus vertit, si cecidisti cum te efferres; si cogitasti, magnum ad os pone; alii: Siliuisti postquam exaltatus es, etc. Septuaginta, si profuixeris, vel profuderis te in letitiam, et extenderis manum tuam cum pugna, inhonoraberis; R. David sic vertit, si cecidisti, vel desipuisti, id fuit in elevando te: si sapuisti, id fuit quia manum ori apposuisti. Sermo Agur dirigitur ad discipulos Ithielem et Uchal, ait Aben-Ezra, ut patet ex dictis vers. 1. Sed sub his quemvis lectorem vel auditorem accipe, q. d. Si insipientiæ famam et notam incurristi, causa fuit tua superbia, quod te præ cæteris elevaris et venditaris: superbiæ enim comes est insipientiæ æque ac infamia; sin vero sapientiæ nomen et decus acquisivisti, causa fuit tua modestia, humilitas et silentium, qua manum ori apposuisti, ne quid insulsum effutires: « Stultus enim si tacerit, sapiens reputabitur, » ut ait Salomon, *Prov.* XVII, 28.

Rursum idem R. David sic explicat, q. d. Si exidisti tuo statu, gradu, honore, ac in imam vilitatem et pauperiem deturbatus es, noli desperare; sed cogita et sapienter age, ut manum ori apponas, id est ut manibus labores, hocque labore tibi victum pares, quem ori tuo inferas.

Secundo, Vatablus vertit, si quid stulte egisti efferendo te, aut si quid scelerati apud te cogitasti (hoc enim est זָמַתָּה zamatha), pone manum super os, id est, saltem os statim compescito, ne scelus erumpat, et tibi vitæ, vel opum et formæ periculum creet. Huc accedit R. Levi: Si sapi, ait, pone manum super os, id est secretum tibi commissum ore clauso sile et cela; multi enim se et alios perdidderunt per revelationem secreti. Aut pone manum super os, id est, silenter et sapienter cogita qua ratione, id quod stulte egisti vel dixisti, emendes, corrigas et restaures.

Tertio, Syrus vertit, ne desiderijs indulgeas (uti faciunt stulti), ne probris afficiaris, neque manus ad os tuum injuste apponas, ut aliquem vituperes, calumnieris, falso accuses, ac ori manum, id est duris verbis duriora verbera adjungas. Plures alias Hebræorum interpretationes legere est apud R. Salomonem et Aben-Ezra, quas, quia parum probabiles et appositiæ videntur, consulto omitto.

Quarto, Cajetanus, siliuisti cum exaltatus es, et si considerasti manum ad os, quasi sit oraculum de futuro, quodiose sic miro modo explicat: Apo-

strophe est, inquit, ad Rempublicam Romanam, futurum prædicens, ut tunc maxime cum evecta foret, vilis dejecta rueret, et in antiquam humilitatem ad reges devoluta recideret, cum Cæsares imperium capessent, et dictaturam perpetuam sibi usurparent. Atque id sibi vult illud: *Si considerasti manum ad os*; nam manus ad os executio est ad imperium oris, quibus verbis innuitur dictatoris officium, cujus tanta erat in Rempublicam auctoritas, ut quidquid diceret, illico exsequerentur, *q. d.* Futurum est quandoque ut ruente Republica et senatu Romanorum, omnium manus ad os unius, id est ad imperium Cæsaris moveantur; aut ut eorum manus, id est exercitus, ad os et scientiam unius Imperatoris dirigantur. Verum hæc versio et interpretatio nova est, peregrina et violenta.

Quinto, alii verisimilius sic, *q. d.* Si forte cum stultus esses, et rerum ignarus, elatus es ad dignitates vel regimen, noli subito ad novas res, novaque edicta et molimina prosilire; sed mature cogita ponendo manum super os, id est silendo et deliberando tecum quid facto sit opus; ex matura enim deliberatione sequitur matura executio et gubernatio. Verum hæc omnia longe abeunt a Vulgata versione.

Sexto ergo, juxta Vulgatam hic planus et genuinus est sensus. Dixerat Salomon vers. præced., regem sapientem similem esse leoni, gallo et arieti, ut ei nemo obsistere queat; nunc per antithesin subjungit nonnullos insipientes et stultos, cum elevantur ad regnum vel alias dignitates, stultitiam suam prodere stulte loquendo, agendo vel imperando: quapropter eos stulte regnum vel dignitatem acceptasse, ad quam ob stultitiam vel imprudentiam, aut inexperientiam et imperitiam se sciebant ineptos et inidoneos; in regimine enim eos stultitiam suam prius reconditam aliisque incognitam, stulte imperando prodidisse, et publicam focisse; quare ex regno vel dignitate non nisi dedecus et infamiam sibi conscivisse. « Si enim intellexisset, » id est si intelligens et sapiens fuisset, « ori suo imposuisset manum, » id est in regnum vel dignitatem ad quam eligebatur, aut postulabatur, non consensisset, nec eam acceptasset, utpote conscius suæ ineptitudinis et stultitiæ. Rursum acceptato regno siluisset, id est silenter, tacite et modeste processisset, ne temere stulteque agendo, loquendo vel jubendo, stultitiam suam proderet.

Summa, hæc sententia indicat imprudentem illius garrulitatem, mordacemque dicacitatem multum mali tam ipsi loquaci, quam audientibus afferre, utpote quos ad iram, lites, rixas et cædes suscitet, uti explicat vers. seq. illum enim huc pertinere patet ex hebræo, qui pro *qui autem*, habet *qui enim*, quasi hujus dicti et versiculi det causam.

Porro Septuaginta alio abeunt; vertunt enim, *si profuderis te in lætitia, et extenderis manus tuas*

cum pugna, inhonoraberis. Quo nonnulli putant Salomonem monere reges, ne nimis sint vel blandi, vel severi et rigidi; sed inter utrumque medii comitatem gravitate temperent erga subditos, *q. d.* Si, o princeps, te profuderis in lætitiâ, ut tuis subditis festive et familiariter nimis usus fueris, *inhonoraberis* ab ipsis, quia scilicet ipsi tua lenitate abutentur, tecumque agent quasi pares cum pari, non quasi subditi cum rege; quod si vice versa *extenderis manus tuas cum pugna*, id est, si in eosdem severe et pugnaciter egeris, vim et manus eis inferens, minas jactans, pugnas indicens, similiter *inhonoraberis*. Nam subditi ut se tueantur, et vim injuriamque propulsent, principes suos impetere, violare et lædere non formidant. Huc quoque trahunt versionem Vulgatam, multa in eo supplendo.

Verum facilius traxeris versionem Septuaginta ad Vulgatam, illique accommodaris. Est enim unica gnome unimembris, non bimembris; alioqui enim repeteretur *si*. Sensus ergo est, *q. d.* Si, o princeps, in sublime evectus te effuderis, more stultorum cum subditis leviter jocando, eos carpando, vellicando, verberando, et quasi joco pugnando, inhonoraberis: hoc est, si subditos petulanter verbis vel pugnis vexaveris, illi te inhonorabunt et vilipendent, tibi que similia regeant, teque similiter verbis et pugnis appetent. Idem est sensus Vulgate. Unde sequitur:

33. QUI AUTEM FORTITER PREMUIT UBERA AD ELI- Vers. 33.
CIENDUM LAC, EXPRIMIT BUTYRUM; ET QUI VEHEMENTER EMUNGIT, ELICIT SANGUINEM; ET QUI PROVOCAT IRAS, PRODUCIT DISCORDIAS. — Pro *qui fortiter premit, emungit, provocat*, hebraice idem est nomen *יָצַק* *mits*, id est emulsor, emunctor, expressor; vel, ut alii, emulsio, emunctio, expressio. Hebræa ergo sic habent, *quia emulsor lactis educit butyrum, emunctor nasi elicit sanguinem, et emunctor furorum producit litem*; Septuaginta, *mulge lac, et erit butyrum; si autem expresseris nares, exibit sanguis; si autem extraxeris sermones, exibunt lites et rixæ*; Chaldæus, *quia qui exprimit lac, elicit butyrum, et de expressione furoris exit sanguis, et de naribus vultus exit contentio*. Aquila quoque pro naso vertit *furorem*, quia hic maxime in naso flammante cernitur. Syrus, *a pinguedine lactis exit butyrum; et si compresseris manum super prurium, egreditur sanguis: ita ex contentione facierum procedunt lites*; clare Vatablus, *certe ut concussio frequens lactis exprimit butyrum, et vehemens emunctio nasi exprimit sanguinem: ita et irritatio iræ vehemens excitat contentionem*. Hinc patet primo, minus recte Bedam, Lyranum, Hugonem et alios utrumque prius hemistichium referre ad ubera, *q. d.* « Qui fortiter premit ubera, exprimit butyrum; et qui eadem vehementer emungit, elicit sanguinem. » Constat enim ex Hebræo et Septuaginta, priorem emulsionem ad ubera, posteriorem ad nares referri; qui enim nimis mucum e naribus emungit, tandem pro mucro emungit sanguinem. Perperam

quoque Baynus pro *ubera* legit *utrem*, eo quod butyrum non mulgeatur ex uberibus, ex lacte vero in utre pulsato eliciatur butyrum. Nam omnes codices Latini habent *ubera*. Ex uberibus enim simul cum lacte mulgetur butyrum; butyrum enim cum lacte commixtum est, ejusque est quasi adeps et pinguedo, quæ in utre ligneo per crebram concussionem a lacte separatur, densatur, et fit butyrum. Denique perperam Lyranus per *butyrum* accipit adipem, *q. d.* Qui nimis fortiter mulget premitque ubera, tandem pro lacte quod deficit, emungit ipsum uberum adipem et pinguedinem; licet enim hoc verum sit et appositum, tamen butyrum non significat adipem. Jam

Qui valde emungit, elicit sanguinem: quo sensu?

Resp. Primo.

Primo, Cajetanus per emulsionem et emunctionem accipit dictaturam, de qua explicuit et verum præcedentem, quæ ruina fuit Romanæ libertatis, dum Julius Cæsar usurpavit sibi dictaturam perpetuam, id est urbis et orbis imperium. Vox enim *quia*, inquit, dat causam versus præcedentis. Ratio siquidem quare Roma et viluit et cecidit a libertate, fuit dictatura; et quoniam dictatura boni quandoque effectus fuit, et quandoque mali, ideo affertur una eademque actio proferens quandoque bonum, et quandoque malum: emulsio siquidem lactis invenitur proferens bonum, puta butyrum: ex emulso enim lacta resultat butyrum; rursus emulsio invenitur effectrix mali: nam emulsio nasi profert sanguinem. Et hinc tertio loco applicat ad propositum dicendo quod emulsio furorum profert litem. Ad litteram enim emulsio furorum Cæsaris et Pompeii protulit litem, quam oportuit bello dirimere cum jactura Romanæ libertatis. Verum hæc explicatio, uti dixi vers. præcedent., aliena videtur et coacta.

Secundo.

Secundo, alii hanc emulsionem et emunctionem accipiunt hominis in seipso, *q. d.* Qui nimis fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, id est, qui nimis vehementer urget stimulatque suum ingenium, indolem, naturam, sive ad scientiam et studium, sive ad jejunia, pœnitentias, vigiliis, etc., sive ad quid aliud suæ complexionis vim inferendo, hic exprimit butyrum, id est, omnem naturæ vigorem, robur et vires exsugit, ut ex vivida fiat effœta, ex læta tetrica, ex benigna iracunda et contentiosa. Verum hic sensus a scopo Salomonis alienior videtur.

Tertio.

Tertio, alii aptius emunctionem lactis referunt ad eos qui naturæ sunt facilis et benignæ; emunctionem vero narium ad eos qui indolis sunt asperæ et cholericæ, *q. d.* Sicut qui nimis premit ubera, cum lacte exprimit butyrum, id est omnem pinguedinem et adipem: sic qui nimis premit benignos et mansuetos, acriusque eos urget vel objurgat, hic eis exprimit omne robur, omnem animum et vires, facitque ut fiant pusillanimes et desperent. Qui vero asperos et cholericos nimis urget et increpat, hic elicit sanguinem, id est provocat eorum iram et sævitiam.

Quarto, alii lac referunt ad amicos, sanguinem Quarto. ad inimicos, *q. d.* Sicut qui lac nimis premit et concutit, elicit butyrum: sic qui petax est, et amicos nimis postulationibus vel querelis urget, hic omnem ab eis exprimit gratiam, ut eis fiat invisus et exosus; qui vero inimicos acrius insectatur et arguit, hic eorum contra se iram et furorem concitat.

Quinto.

Quinto, Jansenius tam lac et butyrum quam nares et sanguinem refert ad iram et contentionem. Loquitur, inquit, Sapiens de duplici vehementi emulsione, altera lactis ex uberibus, altera mucii ex naribus. Et his comparat tertiam, quia expressio irarum producit discordias, *q. d.* Sicut per emulsionem lactis simul educitur butyrum, et sicut per emunctionem narium, si vehemens est, educitur sæpe et sanguis: ita si quis non cohibeat cogitationes suas et conceptam iracundiam, sed per stultitiam suam emulgeat eam, et exprimat verbis iracundis et minabundis, volens semper jus suum prosequi; aut potius qui verbis importunis provocat aliorum iras, simul producet et excitabit sibi discordias et contentiones contra alios. Monet ergo hæc parabola comprimendam iracundiam, et ori manum imponendam, cum quis exagitur malis vel superbis cogitationibus. Huc accedunt Hebraizantes, qui lac accipiunt non in ubere, sed in utre concussum ut exprimat butyrum, *q. d.* Sicut lac liquidum et molle, in utre diu vehementerque concussum, tandem indurescit et in butyrum concrecit: sic etiam mansueti et benigni, si vehementius a Superiore vel alio quovis exagitantur, corripiantur aut verberentur, indurescunt, indignantur et exasperantur. Hæc expositio valde respondet hebræo.

Sexto, noster Salazar tam lac quam sanguinem Sexto. refert ad nimis acrem correptionem, et ad nimiam vectigalium et tributorum exactionem, *q. d.* Sicut is qui eadem ubera vehementius comprimit, exhausto lacte sanguinem extrudit: sic etiam princeps, qui subditos suos nimia severitate compescit, et plusquam satis est legibus premit, non utique bonos mores et justam vivendi rationem illis suadet, sed eorundem iram et furorem in se concitat, et impatientes animos ad bella et seditiones cogitandas exacuit. Simili ratione monet hæc gnomo, tributa a subditis parce admodum exigenda; subditos uberum in morem mulgendos esse, non emungendos et exhauriendos: nam ubi se exhauriri vident, seditiones cogitant.

Huc facit Alexandri Magni responsum apud Plutarchum in *Apophth.*, qui cuidam sibi suggerenti, ut majora tributa populo suo imponeret: « Odi, inquit, olitorem, qui radicitus olera excindit. » Et Tiberii Cæsaris apud Maximum, *serm.* 13: « Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere. » Ita ipse more suo eleganter et ingeniose: nisi quod non satis apte hic per expressionem butyri intelligitur expressio adipis, id est fortu-

narum a subditis : aliud enim est butyrum, aliud adeps. Rursum lactis bonum et fructus eximius est, quod contusum det butyrum. Butyrum enim est flos, succus et pinguedo lactis : quare butyrum non male, sed bonæ rei et nominis est symbolum et omen.

Septimo, genuine. *Septimo* ergo, plane et genuine, lac pertinet ad virtutem modestiæ et mansuetudinis, sanguis ad vitium superbiæ et asperitatis. Hebræum enim כִּי *ki*, id est *quia*, indicat hic dari causam ejus quod dixi vers. præced., stultum elevatum in sublime proderi suam stultitiam, stulte et superbe loquendo, agendo, imperando. Unde priorem lactis et butyri parabolam non applicat Salomon, sed velut obviam et facilem legenti applicandam relinquit; posteriorem vero nasi et sanguinis applicat, quia proposito ejus servit, scilicet ut illa probet stulti elevati stultitiam. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut qui fortiter trahens ubera mulget lac, et ex eo fortiter concusso elicit butyrum : sic qui modeste, suaviter et blande loquitur, atque huic blande loquendi modo fortiter et constanter insistit, præsertim si rex sit et princeps, dum quid gravius imperat vel postulat, hic conciliat sibi audientes et subditos, eosque velut leni suavique butyro pascit et recreat, ac vicissim ab eis butyrum, id est pinguedinem, gratiam, dulcedinem, amorem, officia, tributa elicit et impetrat. Ex adverso, sicut qui acrius emungit nares, eductis sordibus et muco prolicet sanguinem : cum enim natura plus pituitæ, quod emungenti suggerat, non habeat, exhausta urgenti suggerit sanguinem qui sibi restat : sic pariter qui sordida, puta superba, iracunda, minacia, contumeliosa proloquitur, parit contentiones, lites et rixas, ac præsertim rex et princeps, qui duris imperiis, oneribus, minis et suppliciis vexat stimulatque populum, hic eum ad rebellionem, seditionem et cædes suscitatur, ut indignans tandem grassetur in ipsam principis familiam, omniaque sanguine et flammis populetur et vastet.

Monet ergo hæc gnome reges, et quoslibet alios, ut subditorum, familiarium et cæterorum quorumlibet benevolentiam sibi concilient modeste, leniter et blande imperando, agendo, loquendo; vitent vero eorum malevolentiam, utpote quæ utrisque dissidium, rixam et extremam perniciem afferat. Quare rex, et quisvis alius in subditos cæterosque durus et sævus, stultus est et desipit; qui vero in eos comis est et benignus, hic sapit tum sibi, tum toti populo.

Hunc esse sensum liquet *primo*, ex Septuaginta dum vertunt, *emulge lac, et erit butyrum : si autem expresseris nares, erit sanguis*. Quæ verba satis significant alio pertinere lac et butyrum, scilicet ad modestiam et blanditiam sermonum, alio nares et sanguinem, puta ad duritiam et sævitiam loquendi, agendi et imperandi. Idem ergo hic dicitur quod cap. xv, 1 : « Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitatur furorem. »

Secundo, idem liquet ex hebræo, ubi in tertio membro, puta in applicatione parabolæ, אַפַּיִם *appaim*, id est *iras*, et nomine et significato respondet אֵף *aph*, id est *naso*, ex quo elicitur sanguis, de quo dictum est in secundo membro : plane vero dissidet אֵף *chama*, id est butyro, quod nominatum est in membro primo.

Tertio, quia ita hæc secernunt et opponunt S. Gregorius tam Magnus quam Nazianzenus, Beda, Auctor *Catenæ Græc.*, Glossa, Jansenius, Baynus et alii. Quocirca huic expositioni insistens S. Gregorius, II *Moral.* cap. 1, mystice sic exponit : « Qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, etc. Ubera quippe fortiter premimus, cum verba sacri eloquii subtili intellectu pensamus, qua pressione dum lac quærimus, butyrum invenimus, quia dum nutriri vel levi intellectu quærimus, ubertate internæ pinguedinis unguimur, quod tamen nec nimie, nec semper agendum est, ne, dum lac quæritur ab uberibus, sanguis sequatur. Plerumque etenim dum verba quidam sacri eloquii plusquam debent discutunt, in carnalem intellectum cadunt. Sanguinem quippe elicit, qui vehementer emungit, quia carnale efficitur hoc quod ex nimia spiritus discussione sentitur. » Huc pertinet illud D. Gregorii Nazianzeni, *orat. 1* : « Mulge lac, ait ille, et erit butyrum, id est sedulo exquire, et fortasse in his succulentius aliquid invenies. »

Porro hæc gnome generalis est, quare variis aptari potest, ut magistris plagiaris in discipulos sævientibus, et sanguineis plagis errata castigantibus; confessariis, qui nimis pœnitentiis et præceptis pœnitentes arctant; rectoribus, qui nimis legibus, reprehensionibus, nimisque rigida disciplina subditos stringunt, quibus competit illud : « Si strinxeris, erumpit; » hi enim subditos vel in desperationem vel in furorem et rebellionem adigunt, causaque sunt vel occasio multorum scelerum, ut murmuratum, detractio, inobedienciæ, conspirationum, etc. Præfectis, qui in milites nimis acerbi sunt; telonariis, qui nimium vectigal exigunt et emungunt; magistratibus, qui in cives desæviunt, etc. Unde Dionysius : « Per hæc, inquit, edocetur, quod non debemus nimium importune ab alio aliquid postulare, nec eum qui bonæ est voluntatis immoderatius molestare, vel nimis acriter increpare, ne exasperetur, et totum neget quod petebatur, sicque viscera pietatis extrahantur ab eo, quæ nomine exprimimus butyri, et vitam animæ (quæ est gratia Dei) amittat. Hinc Seneca loquitur : Nihil petas, quod negaturus es; nihil neques, quod petiturus es. Itemque : Furor fit patientia sæpius læsa. Et : Denuo bonus animus læsus, gravius multo irascitur. »

Unde S. Gregorius in epist. ad Augustinum, Anglorum Episcopum, ut habetur dist. IV, cap. fin., Ecclesiasticis præscribens, ut jejunium Quadragesimæ inchoent a Dominica Quinquagesimæ,

Hæc gnome variis aptatur.

excipit laicos et sæculares, qui illa Dominica, et duobus sequentibus diebus solent celebrare Bacchanalia, ac vino et carne se ingurgitare: « Nec a tali consuetudine, inquit, averti possunt, et ideo cum venia suo ingenio relinquendi sunt, ne forte pejores existant, si a tali consuetudine prohibeantur; ut enim ait Salomon: Qui multum emungit, elicit sanguinem. » Hæc S. Gregorius.

^{Exempla.} Denique exempla hujus sententiæ sunt in Julio Cæsare, qui nimio fastu emungens senatum, nullique e senatoribus salutantibus assurgens; ac perpetuam dictaturam, Imperatoris nomen, cognomen patris patriæ, regiam potestatem, statum inter reges, suggestum in orchestra, imo sedem auream in curia, templa, aras, simulacra, pulvinar, flaminem, etc., sibi arrogans, omnium iram et invidiam sibi conflavit, quo factum est ut sexaginta senatoribus in ejus necem conjurantibus, in senatu 23 vulneribus confossus, velut tyrannus et patriæ oppressor mactatus sit, uti fuse narrat Suetonius in ejus Vita, cap. LXXVI et seq. Et in C. Caligula, qui cum in quoslibet sævitia, libidine, rapinis, extorsionibus, cædibus ad libitum grassaretur, monitus ab Antonia avia, ut

modestius ageret, tanquam parum esset non obedire: « Memento, ait, omnia mihi et in omnes licere; oderint, dum metuant. » Infensus turbæ sibi adversanti exclamavit: « Utinam populus Romanus unam cervicem haberet, » ut scilicet eam unico ictu amputaret. Cassio Chæreæ tribuno et familiari suo arridens, causam rogatus, dixit: « Rideo, ait, quia caput tuum in manu mea est, ut illud ad libitum tibi tollam; » quare ab eodem præventus, gladio percussus trucidatusque est. Et in Nerone, qui senatores proscribens, spolians, occidens, ab eisdem hostis patriæ judicatus, fugiens ne ab insequentibus comprehenderetur, ipse sibi pugione in pectus adacto necem consciscere coactus est. Ita Suetonius in *Caio et Nerone*. Exempla quotidiana quilibet cernere et notare potest in provinciis, urbibus, congregationibus, quibus præsent homines imprudentes, superbi, inhumani, avari, rigidi et sævi, qui subditorum iras et seditiones sua asperitate in se provocant. Nota est historia Roboam, qui minans se tributis et oneribus emuncturum populum, decem tribus a se domoque Davidis in perpetuum avertit, ac regno Israelis excidit, III Reg. XII.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Salomon recenset monita sibi a matre data de cavendo vino et mulieribus, deque sectanda beneficentia et justitia. Inde, vers. 10, in matris gratiam et laudem, mulierem fortem et strenuam, ac in ea matrem matrisque dotes depingit et celebrat.

1. Verba Lamuelis regis. Visio, qua erudit eum mater sua. 2. Quid, dilecte mi, quid, dilecte uteri mei, quid, dilecte votorum meorum? 3. Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et divitias tuas ad delendos reges. 4. Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas, 5. et ne forte bibant, et obliviscantur iudiciorum, et mutant causam filiorum pauperis. 6. Date siceram mœrentibus, et vinum his qui amaro sunt animo: 7. bibant, et obliviscantur egestatis suæ, et doloris sui non recordentur amplius. 8. Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt: 9. aperi os tuum, decerne quod justum est, et judica inopem et pauperem. 10. Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de ultimis finibus pretium ejus. 11. Confidit in ea cor viri sui, et spoliis non indigebit. 12. Reddet ei bonum, et non malum, omnibus diebus vitæ suæ. 13. Quæsit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum. 14. Facta est quasi navis institoris, de longe portans panem suum. 15. Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis. 16. Consideravit agrum, et emit eum: de fructu manuum suarum plantavit vineam. 17. Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum. 18. Gustavit, et vidit quia bona est negotiatio ejus: non exstinguitur in nocte lucerna ejus. 19. Manum suam misit ad fortia, et digiti ejus apprehenderunt fusum. 20. Manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem. 21. Non timebit domui suæ a frigoribus nivis: omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus.

22. Stragulatam vestem fecit sibi : byssus et purpura indumentum ejus. 23. Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ. 24. Sindonem fecit, et vendidit, et cingulum tradidit Chananæo. 25. Fortitudo et decor indumentum ejus, et ridebit in die novissimo. 26. Os suum aperuit sapientiæ, et lex clementiæ in lingua ejus. 27. Consideravit semitas domus suæ, et panem otiosa non comedit. 28. Surrexerunt filii ejus, et beatissimam prædicaverunt; vir ejus, et laudavit eam. 29. Multæ filiæ congregaverunt divitias : tu supergressa es universas. 30. Fallax gratia, et vana est pulchritudo; mulier timens Dominum, ipsa laudabitur. 31. Date ei de fructu manuum suarum : et laudent eam in portis opera ejus.

Vers. 1. 1. VERBA LAMUELI REGIS. — Sicut Salomon cap. præced., in hoc sapientiæ quasi symposio, inducit Agurem loquentem elegantiae causa, et tamen in Agure ipse loquitur Salomon : sic hic inducit Lamuelem interloquentem, et tamen in Lamuele non alius loquitur quam Salomon. Sic Plato in suis dialogis inducit Protagoram, Socratem, Cratylum, et alios interloquentes, et tamen in iis non alius loquitur quam ipse Plato. Sic hodie multi scribunt libros et dialogos, in quibus inducunt loquentes Philotheum, Philotimum aliasque personas veras, vel fictas, ut ex earum significato vel analogia libri argumentum et scopum indicent, itaque suavius in animos legentium influant. Ergo « verba Lamuelis, » id est Salomonis; ita omnes Hebræi, Græci et Latini : nec enim ullus alius apud Hebræos vel externos invenitur rex, qui dictus sit Lamuel. Theodotion vertit, *verba Rebeul*, quia *lamed* subinde commutatur vel depravatur in litteram *resch*.

Quæres, cur Salomon vocatur *Lamuel*? Respondeo : Variæ sunt analogiæ et causæ, ob varia Lamuelis etyma.

Primo enim Baynus censet *Lamuel* idem esse quod *lemo el*, id est *cui est Deus*; R. Salomon vero autumat *Lamuel* idem esse quod *לאל leel*, id est *Dei vel Deo* : Salomon enim fuit Dei quasi peculium, imo filius, unde typus fuit Christi ex se nascituri. Hinc de utroque dicitur a Deo : « Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium, » II Reg. VII, 14. Rursum Salomon a puero Deo fuit dilectus, dicatus et consecratus; unde ab eo per Nathan vocatus est « Iedidia, id est amabilis Domino, eo quod diligeret eum Dominus, » II Reg. XII, 23. Sic rex Melchisedech, Gen. XIV, vocatur sacerdos *leel elion*, id est Dei Altissimi, scilicet consecratus Deo omnipotenti; *el* enim significat Deum qui potens est per essentiam et omnipotentiam, ita ut ab eo omnis potestas, vis et robur hominum, Angelorum et creaturarum omnium, ceu radius a sole dimanet : sic ut hoc nomine omnis creatura arctissime Deo obstricta sit ad eum amandum, colendum, gratias agendum, invocandum, omnibusque corporis et mentis viribus serviendum.

Secundo, Syrus *Lamuel* decurtans vertit *muel*, sicut Galli decurtantes nomen *Emmanuel* dicunt *Noel* : unde diem natalem Christi vocant *Noel*.

« Verba Muelis Regis Prophætæ, » ait Syrus. Jam *Muel* dicitur quasi *מאל meel*, id est a Deo, scilicet electus, evectus et consecratus rex, regum omnium potentissimus, ditissimus, sapientissimus. « Verba Lamuelis » ergo, hoc est verba ejus, qui a Deo creatus sit rex. Ita R. Levi.

Tertio, « Lamuel » alii dici censent quasi *למוד lemud el*, id est doctus a Deo, ut littera *daleth* durior euphoniæ causa elidatur : Salomon enim sapientiam a Deo infusam accepit, quam hic depromit. Unde Septuaginta pro *דברי dibre*, id est verba, legentes *דברי debarai*, id est verba mea, vertunt : *Verba mea profecta sunt a Deo, quæ velut oraculum didici a matre mea*. Ita Auctor *Catanzæ Græcor*.

Quarto, *Lamuel* vel *lamoel*, uti vocatur vers. 4, **Quarto**, dici potest quasi *לעמו el*, id est cum illo est Deus : unde postea filius ejus Christus, qui ei in regno Israelis, id est Ecclesiæ fidelium, successit, dictus est *Emmanuel*, id est nobiscum Deus, *Isaie VII*; ita *Aben-Ezra*. Sic Salomon cap. præced. vers. 1, vocatus est *Ithiel*, id est cum quo est Deus. Ita *Beda*, *Lyranus* et alii. Hinc Lamuelis nomen alludit ad id quod Nathan propheta dixit Davidi : « Quomodo fuit Dominus cum domino meo rege, sic sit cum Salomone, III Reg. I, 37; et ad illud Angeli ad Gedeonem : « Dominus tecum, virorum fortissime, » *Judic. VI, 12*. Hoc etymon, æque ac illo primo loco recensitum, valde est plausibile.

Quinto, alii *Lamuel* censent componi ex *לאל em* et *לאל el*, q. d. *Cui in matrem fuit Deus*; Salomonem enim Deus amavit, instruxit, evexit, quasi mater.

Sexto, *Jansenius* censet *Lamuel* esse deflexum a *Sexto* *Salomon*, ac significare ipsi Deus, vel cum ipso Deus. Unde *Aquila* vertit, *verba Lammun*, id est Salomon. Omissa est enim prima littera S, et additum est nomen Dei *el*; et videri potest hoc nomen matrem ei tribuisse, postquam videret Deum esse cum eo : quoniam in verbis matris nomen hoc ponitur, ut quæ prius vocavit eum Salomonem, nunc omissis quibusdam et quibusdam additis, vocaverit eum *Lamuel*. Dicuntur autem verba subjuncta esse verba *Lamuelis*, cum mox dicat esse verba matris suæ, sive quod sint ab ipso descripta, sive quod ad ipsum pertineant, tanquam ad ipsum peculiariter a matre dicta.

Denique *Lamuel* alludit ad *Samuel*. Sicut enim *Samuel* dictus est quasi a matre Anna sterili « postulatus » et impetratus « a Deo, » I Reg. I, 20: sic Salomon dictus est *Lamuel*, quasi datus a Deo Deoque dicatus. Rursum Salomoni *Lamuel* vertit, in ipso *Deus*, quia Salomon fuit typus Christi, in quo « plenitudo divinitatis habitavit corporaliter, » *Coloss.* II, 9. Hugo censet quod Salomon infans vel parvulus, a matre unice eum diligente ex deliciis amoris, delicato nomine vocatus sit *Lamuel*, uti pueri a matribus inflexo paulisper nomine proprio, alio vicino deliciose compellantur. Aben-Ezra censet nomen *Lamuel* a matre cum his monitis datum Salomoni post mortem patris Davidis, cum in ipsam tota filii cura recumberet, ut eum formaret ad regnum: regendi enim dat præcepta, ac proinde Salomoni non parvulo, sed grandiori, et jam proxime regnatura a matre illa data videntur (1).

VISIO QUA ERUDIVIT EUM MATER SUA. — Pro *visio* hebraice est נִסָּה *massa*, id est *onus*; Aquila, *pondus*; Symmachus, *assumptio*; S. Ambrosius ad *Virgines*, *admonitio*; Chaldaeus, *prophetia et correptione, qua erudit eum mater sua*.

Hebraei, quos sequitur *Arboreus* et *Dionysius*, tradunt hæc a *Bethsabæe* matre Salomoni per correptionem dicta fuisse, eo quod ille prima die nuptiarum cum filia Pharaonis, qua et templum dedicatum esse aiunt, cum largius genio vinoque indulisset, totam noctem audiendis organis cæterisque musicis instrumentis insomnem transgisset: ex quo postridie, ad horam usque quartam diei somnum cepit, quo factum fuerit ut usque in horam diei quartam, præter morem rejecta et dilata fuerit oblatio sacrificii jugis, quod ex lege primo mane offerri debebat, eo quod ipse templi claves sub cervicali suppositas haberet. Unde amanter, sed acriter matrem corripuisse eum ceu filium, dicendo: « Quid dilecte mi? » etc., *g. d.* Quid tuis, o fili, voluptatibus adeo indulges, ut eis divina officia postponas? Verum hæc fabellam redolent, et Judæorum somnia videntur.

Quæres, cur hæc *Bethsabæe* matris Salomonis instructio et admonitio ad filium vocetur « visio, » id est prophetia. Respondeo: Varii varias dant causas: *Prima* est, quod vera et certa, æque ac gravis et pia sit instar prophetiæ, ut sit catachresis. Ita *Vatablus*. *Secunda*, quod *Bethsabæe* videns Salomonis complexionem, indolem et mores in gulam et venerem proclives, conjectaret id quod

(1) Verba *Lamuelis regis*, quæ ei dicta sunt, *effatum* quod docuit eum mater sua. Non male *Schultens* *Lamuelis* nomen convenire existimat cum alio nomine *Jedidiah* Salomoni a *Nathana* imposito, II *Sam.* XII, 25; quemadmodum enim id nominis *dilectum Jovæ* notat, ita *Lamuel* *peculium Dei* significare. Addit *Geierus*, et alii, *Lamuel* et *Shelomoh* unum idemque esse nomen, istamque priorem formam quasi diminutivum hujus posterioris esse arbitrat, qua *Bethsabæe* in appellando tenello adhuc filiolo usa fuerit. Solent hodiernum matres infantum nomina auctoris leporisque gratia varia ratione inflectere.

evenit, scilicet Salomonem fore mulierosum, vinolentum et voluptuarium, ideoque hæc ejus vitia, cujus jam indicia cernebat, castiget. Conjectores enim vocantur divini, et conjectare subinde vocamus divinare vel prophetare: quia conjector idem facit quod *Propheta*, nimirum attingit et prædicit id quod verum est, licet *Propheta* id faciat ex revelatione divina, conjector ex sagacitate et indiciis naturalibus. *Tertia*, quod *Bethsabæe* hæc acceperit a *Nathan*, qui vere erat *Propheta*: *Nathan* enim hæc videtur suggestisse matri, ut iis imbueret Salomonem. Ita *Cajetanus*. *Quarta*, quod matres et patres filiis sint quasi *Dei* vicarii, eñ, ut ait *Plato*, lib. XII *De Legibus*, « *Dei simulacra*, » imo dii quidam terrestres; quare eorum monita et consilia ea reverentia et observantia a filiis excipienda sunt, quasi essent *Dei* oracula, ut vertunt *Septuaginta*. Itaque ea se hæc a matre excepisse testatur hic *Salomon*. Ita *Baynus*.

Quinta, propria et genuina, est quod *Bethsabæe* hæc dictarit Salomoni ex instinctu *Spiritus Sancti*: illo enim afflata velut prophetissa hæc dixit et docuit Salomonem. Id patet ex eo quod hæc ejus monita sint pars *Proverb.*, id est *Sacra Scripturæ*, ideoque fide divina credenda quasi verba *Dei* et *Spiritus Sancti*, idque non tantum quatenus referuntur a *Salomone*, sed etiam quatenus dicta sunt a matre. *Salomon* enim verba non sua, sed matris refert in suum hunc sacrum et *Canonicum Proverb.* librum, eaque vocat *visionem*, id est doctrinam per revelationem a *Deo* acceptam, puta oraculum *Dei*. Movit enim *Spiritus Sanctus* mentem et os *Bethsabæe* ad hoc eloquendum, quia prævidebat *Salomonis* in mulieres et vina prolapsus, ideoque eum præmonendo præcavere volebat. Sic omnes scriptores *Hagiographi* vocantur *Prophetae*, et quælibet *S. Scriptura*, etiam *historialis* et *ethica*, a *S. Petro*, *epist.* II, cap. I, 20, vocatur « *prophetia*, » id est *revelatio rei arcanae*, sive oraculum *Dei*. Nam, ut ait *Philo*, lib. *De Præm. et pœnit.*: « *Propheta* est *interpres Dei* dictantis oracula. » Addunt *Baynus*, *Jansenius*, *Pineda* et alii *Bethsabæe* vere proprieque fuisse prophetissam, ac ex revelatione *Dei* prævidisse *Salomonis* ruinam, ideoque tam sollicitè de ea hic filium præmonere. Vide *Pine* *Iam*, lib. I *De Reb. Salomonis*, cap. IV, num. 8 et seq., ubi docet *Bethsabæe* post adulterium cum *Davide* pœnituisse, fuisseque feminam probam et *Deum* timentem, ideoque vocari ancillam *Dei*: « *Deus*, inquit *Salomon Sapient.* IX, 5, patrum meorum, quoniam servus tuus sum ego, et filius ancillæ tuæ. » Porro *Bethsabæe* hic monet *Salomonem* de quatuor rebus ipsi maxime necessariis: primo, ut caveat a mulieribus; secundo, ut caveat a vino tam ipse, quam omnes proceres; tertio, ut in afflictos sit clemens et liberalis; quarto, ut justitiam præsertim pauperum tueatur.

Mystice, *Beda* per matrem accipit *Dei gratiam*

Cor hæc dicta vocantur visio? Resp. Prima. Secunda.

Bethsabæe fuit propheta.

quæ interius hanc sapientiam docuit Salomonem, ut et ipse eandem alios doceret. Auctor *Catenæ Græcor.* per matrem accipit sapientiam, quasi ipsa Salomonem ceu filium hic instrueret.

Vors. 2.

2. QUID, DILECTE MI? QUID, DILECTE UTERI MEI? QUID, DILECTE VOTORUM MEORUM? — Hebraice, *quid, fili mi? quid, fili uteri mei? quid, fili votorum meorum?* Chaldæus, *quale vœ, fili mi, vœ, fili uteri mei, vœ, fili votorum meorum?* q. d. Magnum vœ, id est magnus dolor, magna perniciēs tum præsens, tum æterna tibi, o fili, imminet, si sequaris vina et mulieres, in quas te proclivem video. Septuaginta, *quid, fili, servabis, quid? dictiones Dei; primogenite, tibi dico, fili: quid, fili mei ventris? quid, fili mearum orationum?* Syrus, *vœ, fili mi.* Tò *quid* ter repetitur ad pathos, ut mater vehementiam amoris sui filio indicet, ac hæc documenta vehementer ei commendet et inculcet. Supplendum est hic verbum aliquod: hoc enim desideratur, quod varii varie supplent. Sunt ex Hebræis, inter quos est R. Levi, qui putant hanc fuisse matris responsionem, quæ, rogata a filio post mortem patris ut aliquid ab eo peteret, respondit: *Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei, non quem educavi, ut filia Pharaonis educavit Moysen, sed quem peperī; quid petam nisi ut ne des mulieribus fortitudinem tuam? Alii tum tandem putant matrem his verbis usam erga filium, cum videret eum multas accipere uxores, præsertim alienigenas; sed cum hanc admonitionem et correptionem matris tanquam prophetiam proponat nobis, melius intelligimus etiamnum puerum his verbis fuisse instructum Salomonem a matre, tanquam divinate qualis futurus esset, quod ad amorem mulierum spectat. « Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei? » Supplendum est aliquid. Quid, fili mi; cogitas, vel quem animum habes in me quæ te portavi in utero, quæ pro te vota feci? Alii sic: « Quid, fili mi? quid, fili uteri mei? » supple facis, qui multiplicas tibi uxores, et tantopere deditus es amoribus mulierum? Alii sic: « Quid, fili mi, » supple petam abs te? Quid, inquam, quæ gestavi te in utero meo, quod te nutriverim et educaverim? Mihi magis arridet, ut ad ea quæ sequuntur referantur hæc interrogatio- nes, ut sit sensus: Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei, potissimum te admoneam pro maximo quo te prosequor amore; quid a te petam vel exigam ut facias? utique non aliud, quam id quod subjungo: « Ne dederis mulieribus substantiam tuam, » etc.*

Unde Auctor *Catenæ Græcor.* juxta Septuaginta sic clare vertit, *quid, fili, quid tandem custodies, nisi sermones Dei? quid, fili primogenite (te enim compello), quid, fili uteri mei? quid, fili votorum meorum, aliud te moneam quam ne mulieribus dederis divitias tuas?*

QUID, DILECTE MI? — Pro *dilecte* hebraice est *בר* *berī*, quod primo, Septuaginta vertunt, *fili*; *bar* enim chaldaice significat filium. Secundo, *bar*

(unde *berī*) hebræum derivatur a *ברר* *barar*, id est mundus, purus, electus, dilectus fuit; unde vertunt, *quid, munde, pure, electe, dilecte mi?* q. d. Tu, Salomon, adhuc innocens es, purus et mundus: quid ergo commendabo tibi aliud, quam ut talis per sobrietatem et castitatem permanes? Cave igitur ne te cum mulieribus coinquines, ut puritatem et innocentiam puerilem perdas, eamque cum libidine et scortatione commutes. Rursum tu es dilectus et electus a Deo in regem Israelis; vide ergo ut eum diligas amore spiritali, et caveas ab amore contrario, puta carnali mulierum. Septuaginta vertunt, *quid, fili mi primogenite?* Fuit enim Salomon primogenitus Davidis ex Bethsabæe, quæ plures alios post Salomonem filios Davidi peperit, uti ostendit noster Pineda, lib. I *De Rebus Salom.* cap. VIII. Rursum *primogenite*, id est specie, pulchritudine, prudentia et cæteris omnibus ornate, et secundum mea vota ad tantam eminentiam evecte, ideoque præ cæteris dilecte. Ita Auctor *Catenæ Græcor.*

QUID, DILECTE UTERI MEI? — Solent matres ut delicias amoris filiis ostendant, iisque ipsos urgant ad sibi obtemperandum, refricare dolores, fastidia, metus et pericula, quæ pro ipsi per novem menses sustinuerunt, cum eos utero gestarunt. Ita mater Machabæorum: « Fili, inquit, miserere mei, quæ te in utero novem mensibus portavi, et lac triennio dedi, et alui, et in ætatem istam perduxī, II *Machab.* VII, 27. Rursum noster Pineda, lib. I *De Rebus Salomonis*, cap. VI, censet per *uterum*, non tantum conceptum et partum, sed et lactationem notari, q. d. Ego te utero meo concepi et genui; ego quoque in sinu meo quasi ad pectus et uterum continue te gestavi, lactavi, fovi, nec te aliis lactandum dedi, ut faciunt nonnullæ nobiles et delicatæ matres; sed ipsa e meis visceribus, meo sanguine, puta meo lacte te alui, ut totus quantus quantus es, meus sis in solidum, nullamque substantiam, carnem et sanguinem nisi meam possideas: quare par est ut pariter hæc mea monita tua facias, tuæque menti penitus inscribas.

QUID, DILECTE VOTORUM MEORUM? — Vota hic primo, accipi possunt desideria, q. d. O fili exoptatissime, quem omnibus votis et desideriis concupivi, cujus bonum totis animæ medullis opto et desidero? Ita Vatablus et Jansenius. Secundo, Baynus et Cajetanus, q. d. O fili tot votis et desideriis expetite, tot suspiriis et lacrymis a Deo postulate, ut non sis minus desideriorum meorum filius quam uteri mei, utpote quem animo magis quam corpore enixa sum! Audi ergo hæc mea, quæ adeo de tua salute sollicita sum, extrema monita et vota. Tertio, Beda legit: « Quid, electe votorum meorum? » q. d. O fili electe et evecte jam ad regnum, quod ego omnibus votis tibi desideravi et procuravi! Quarto, « votorum, » scilicet pro quo multas preces et vota Deo nuncupavi, ut juxta promissa Dei feliciter nascereris, felicius

educareris, felicissime regnare. Ante nativitatem enim Deus promiserat Davidi ex Bethsabee filium, cui nomen futurum erat Salomon, eique regnum, opes, gloriam omniaque bona destinaret, ut patet II Reg. vii; Bethsabee ergo orabat et vota nuncupabat, ut Deus sua hæc de Salomone promissa exhiberet et compleret. **Quinto**, nonnulli censent Bethsabee fuisse sterilem, ideoque per preces et vota obtinuisse a Deo per miraculum fecunditatem et nativitatem Salomonis. Ita Rupertus in cap. II *Matth.*: «Septem matres, ait, fuisse steriles Sacra Scriptura memorat, Saram et Rebeccam, Rachel et eam quæ peperit Samson, Annam matrem Samuelis, Bethsabee quæ fuit mater Salomonis, et Elisabeth quæ peperit præcursorem Domini; qui ex istis nati fuerunt, magni fuerunt, et in plerisque (ut jam dictum est) admirabiles quasdam similitudines Domini prætulunt de virginitate nascituri, quæ naturaliter sterilis est et non parit, videlicet Isaac et Jacob, Joseph et Samson, Samuel, Salomon et Joannes.» Verum id recte refutat noster Pineda loco citato cap. vii. Nam ex Scriptura liquet Bethsabee illico ex adulterio Davidis concepisse prolem: ergo naturaliter erat fecunda; nam quis dicat Deum adulteræ sterili, in ipso adulterio fecunditatem per miraculum concessisse? Sic enim visus fuisset Deus adulterium probare, illique cooperari: quod ergo dicitur ipsa «sanctificata ab immunditia,» intellige quod purificata fuerit a sordibus menstrui, a quibus lege veteri et Evangelica purificantur puerperæ. **Sexto**, idem Pineda, quem sequitur Salazar, censet Bethsabee cum videret prolem, quam ex adulterio Davidis conceperat, illico morte a Deo percussam, fuisse percussam, ac metuisse vehementer ne pari modo secundus filius, puta Salomon simili nece feriretur, ideoque pro ejus vita sollicitam preces et vota nuncupasse: qua de causa, inquit, illum filium votorum suorum appellat, id est, quem non solum ex utero editum pepererat, sed in dies etiam votis ac precibus quodam modo reparturiebat. Huc spectat lectio Septuaginta qui habent, *quid, fili mearum orationum?* Itaque Salomon *orationum filius* dicitur, sive quia precibus illum mater a Deo obtinuit, sive etiam quia editum jam in lucem mater precibus a præcoci morte vindicavit, sive etiam quia regnum, sapientiam et probos mores eidem mater precibus suis exoravit. Quapropter affirmare licet orationem una cum Bethsabee Salomonis matrem fuisse, aut etiam commatrem: sic enim in homil. *De Anna et Samuele* S. Chrysostomus asserit orationem in procreando, alendo et educando Samuele Annæ commatrem extitisse.

Vers. 3.

3. NE DEDERIS MULIERIBUS SUBSTANTIAM TUAM, ET DIVITIAS TUAS AD DELENDOS REGES. — Hebraice, *ne dederis mulieribus robur tuum, et vias tuas ad delendos reges*; Chaldaeus, *ne dederis mulieribus fortitudinem tuam, et vias tuas filiabus regum*; Septuaginta Vaticani, *ne dederis mulieribus substantiam*

tuam, et mentem tuam, et vitam in seram consilii mutationem; Complutensis et Regia æque ac Theodotion, *εἰς μεταμέλειαν*, id est *in pœnitentiam*. Pro *substantiam* hebraice est **כֶּלֶךְ** *chelecha*, id est *roburtuum, vel virtutem tuam*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *pecunias tuas*: in his enim robur suum constituunt divites; Septuaginta, *opes tuas*.

Igitur *primo*, per *substantiam* accipias opes, *q. d.* Ne opes tuas, o Salomon, profundas in mulieres; meretrix enim est abyssus et vorago, quæ opes quantumvis magnas et regias vorat et sorbet.

Secundo, «ne dederis substantiam,» id est *robur, carnem et sanguinem tuum mulieribus*: libido enim et fornicatio exhaurit corporis vigorem, spiritus et sanguinem, illudque emaciat et consumit, imo lue venerea multisque morbis inficit et conficit, ut dixi cap. v, vers. 9 et sequentibus.

Sensus ergo est, *q. d.* Noli, o fili mi, mulierum potentum contagio integerrimas regis vires, atque amplissimas regni tui opes delere et extinguere. Vera fuit vates Bethsabee; vero enim præ sagio divinavit Salomonis per mulieres lapsum et exitium. Porro pro *divitiis* Hebræa et Chaldaea habent, *vias tuas ad delendos reges*. *Primo* et genuine, *q. d.* Ne in eas illas vias, hoc est, ne capessas illas actiones, quibus enervari, deleri et perdi solent reges; actiones hæc sunt fornicationes, comestationes, ebrietates, profusiones opum æque ac virium in meretrices et mulieres. Hæ enim regibus adimunt robur mentis et corporis, iudicium, prudentiam, sanitatem, æque ac ærarium exhauriant, ut sumptus ad rempublicam tuendam necessarios non habeant, fiantque inopes, ignavi, viles, imbelles et contemptibiles; quæ certa est pernicietas regum et regnorum, dum reges voluptatibus dediti regnum negligunt, regni que opes in suas delicias et luxurias absumunt. Unde Chaldaeus verit, *ne des vias tuas filiabus regum*, ut copuleris amore carnali filiabus principum, præsertim regum vicinorum Chananaeorum, quod lege a Deo vetitum est, uti reipsa immemor hujus moniti materni, eis copulatus est Salomon cum gravi sua culpa æque ac pœna, III Reg. xi, 1.

Syrus, *ne des vias tuas cibus regum*. Ergo vetat gulam et libidinem, quibus se dedere solent reges, qui opibus regiis ad luxum et licentiam carnis abutuntur. Hoc enim hemistichium pendet a priori: «Ne dederis mulieribus substantiam tuam,» illudque inculcat et exaggerat ostendendo ejus effectus et damna, scilicet quod mulieres perdunt regum opes, famam, dignitatem, robur et vitam. Ita Hebræi, Beda, Jansenius, Baynus et alii. Exempla sunt in Davide, Samson, Sardanapalo, Hercule et ipso Salomone: hisce enim mulieres ademerunt sapientiam, sanctitatem, robur, vigorem omneque decus: imo eos effeminarunt, hostibusque prodiderunt et perdiderunt.

Secundo, alii, *q. d.* Noli, o Salomon, tuas opes et vires profundere in mulieres, ne hoc tuo exem-

pro delectis et perdis reges, regumque ac tuos imprimis, proceres et consiliarios, ut illi pariter sua in meretrices profundant. Potens enim est regis exemplum: illud enim subditi et proceres intueri et imitari solent.

Tertio, alii censent hic diversum a præcedenti, novumque esse monitum de colenda pace cum vicinis, q. d. Noli, o Lamuel, bellum movere vicinis regibus, ut eos evertas, et regna eorum in te transcribas: hoc enim superbum et injustum est; sed potius stude paci et amicitiae, ut quiete et diutine regnes, sisque uti nomine, ita reipsa Salomon, id est pacificus. Hoc enim sapiens pacis consilium dedit Bethsabee Salomoni, ne in belli molestias et damna tam se, quam reges gentesque vicinas conjiceret. Idque secutus Salomon regnum effecit pacificum, opulentum et fortunatum (1).

Porro Septuaginta vertunt, ne dederis mentem tuam et vitam in seram consilii mutationem, vel, ut habet Auctor Catenæ Græc., ne mentem vitamque tuam ei studio mancipes, cujus postea te peniteat, quod fiet, si opes viresque tuas in mulieres prodigas, uti præcessit. Qua ratione hæc versio consentiat cum Hebræo, non satis liquet. Aliqui sic adaptant: Septuaginta, inquit, ex Hebræo verterunt, ad delendum reges, id est ad deletionem et obliationem regum, q. d. Ne vias illas et vivendi rationes ineas, quæ cogunt reges styllum vertere, id est sententias et consilia mutare, ut sit metaphora ab his, qui quod semel in tabulis exarant, converso stylo detergere et delere coguntur. Alii censent Septuaginta more suo Hebræa non verbotenus, sed quoad sensum paraphrasticè reddidisse: alibi enim non raro magis paraphrasticè quam interpretem agunt. Verior ratio est, quod Septuaginta per מלכין melachin, id est reges, intellexerunt consilium, q. d. ad delendum consilium, hoc est, ad seram consilii mutationem. Unde mox subdunt: Cum consilio omnia fac; de quo mox plura.

Vers. 4. 4. NOLI REGIBUS; O LAMUEL, NOLI REGIBUS DARE VINUM: QUIA NULLUM SECRETUM EST, UBI REGNAT EBRIETAS. — Hebraice, non regum, o Lamuel, non regum bibere vinum, et gubernatorum non est siceram; Chaldaeus, observa te a regibus, o Lamuel, observa te a regibus qui bibunt vinum, et a potentibus qui bibunt siceram; Septuaginta paulo aliter, cum consilio omnia fac, cum consilio vinum pota; potentes iracundi sunt, vinum autem non bibant; S. Hieronymus in cap. v. Isaia sic reddidit verba Septuaginta, potentes vero, si iracundi sint, vinum non bibant (2).

(1) Ita multi, in his Winerus. Maurer tamen, ob parallelismum, et vias tuas ne des ad perdendum reges, id est, studia tua et instituta ne conferas in id quod exitio est regibus, mulierum immodicum amorem: conf. v, 9; vii, 26. Lanechoth pro tehamechoth, infin. hiphil nominascente. Melakin chaldaica plurali terminatione instruitur. Gesenius mechoth habet plur. femin. nominis participialis macheh, vel legit mochoth, vertitque, ne dedas te corruptricibus regum, pellicibus.

(2) Membrum posterius in hebræo, et principibus ad

Pro nullum secretum hebraice est לרוזנים lerozenim, id est, principibus ne des siceram. Hebræum enim אי e valet אין en, id est non, ait Aben-Ezra et cæteri. Videtur Noster in Hebræo legisse ולא לרוזנים velo rozenim, id est, quia non secretarii, scilicet sunt, ubi est ebrietas; unde vertit, quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas. Rozenim enim secretarios et secretorum scrutatores significat, ut patet Isaia xl, 21. Ita Jansenius.

Quæres, cur Septuaginta pro: Noli regibus dare vinum, vertant, cum consilio omnia fac; Hebræum enim melachim significat reges, non consilium. Respondeo: Hebræum melachim, id est reges, significat quoque consilium, et מלך melach, id est regnare, significat quoque consulere, eo quod vere regnare sit consulere reipublicæ, sive cum consilio et prudentia rempublicam gubernare. Unde rex idem est qui consultor et prudens gubernator, uti multis ostendi Daniel. iv, 24, juxta illud S. Basilii apud Antonium in Melissa, part. II, cap. 1: « Proprium est regis iis quibus præsit prospicere. Regnum est legitima præfectura. » Idque plane hic et Eccle. ii, 12, significant Septuaginta dum pro melachim, id est reges, vertunt consilium; quare pro אל al, id est non, legerunt אל el, id est ad, cum. Unde apposite vertunt, cum consilio omnia fac, et cum consilio vinum bibe, puta sobrie, parce et moderate, quantum sanitas mentis et corporis requirit, q. d. Cave, o fili mi, Salomon rex, a mulieribus æque ac a vinolentia, quia utraq; auferunt consilium maturamque deliberationem et prudentiam quæ in rege ad sapienter regendum requiritur vel maxime, juxta illud Osee iv, 11: « Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor, » uti pluribus ibidem ostendi. Atque hac de causa in regibus majora sunt peccata et culpæ quam in plebeis, quia scilicet impediunt sanum consilium, quod summe regibus ad recte regendum est necessarium, uti docet D. Thomas, II II, Quæst. CXLIX, art. 4 in corp. Unde Auctor Catenæ Græc. sic Septuaginta explicat, q. d. Vino potius et crapulæ tute imperes, quam imperium illorum subeas; nam si isthuc feceris, ab honesto quod natura vel ratio dicat, non facile excides. Occuparis autem circa veræ vitis vinum, hoc est circa divinarum Scripturarum interpretationem, rerumque natura constantium considerationem, magnoque judicio et mentis deliberatione in ea incumbas.

Hinc patet sensus Vulgatæ versionis: « Noli regibus, o Lamuel, dare vinum; » quæ verba prima fronte videntur non Salomoni interdicerere vinum, sed jubere ut Salomon aliis regibus vinum interdicat. Verum hic sensus parergus est, imo absurdus. In Judæa enim unus duntaxat rex erat Salomon: apud Gentiles vicinos, plures quidem erant

quid temetum? Alii, et ne sit, vel absit a principibus, ut dicant: Ubi est temetum? Maurer, absit a regibus bibere, potatio vini Et a principibus, aut temetum.

reges, sed his vino interdiceret nequibat Salomon. Hinc nonnulli censent matrem hic suggerere Salomoni, ne regibus, id est prefectis, iudicibus et consiliariis suis permittat vinum, ut sobrii sanarent consilia, eaque servent secreta, ac rempublicam sapienter administrarent.

Verum, cum mater hic instruat Salomonem, cæteraque monita ad ipsummet dirigat, hoc quoque ad ipsum dirigere non est dubium. Sensus ergo est, *q. d.* Noli regibus, id est tibi ipsi, o fili mi Salomon, qui es rex, tuisque regiis consiliariis (qui *melachim* quoque, id est reges, vocantur; regnare enim est consulere reipublicæ ut paulo ante dixi) dare vinum, scilicet in magna copia, ut fiant temulenti, vinolenti vel ebrii: nam vinum moderate sumptum acuit ingenium, consilium et sapientiam ad recte gubernandum. Est euphemismus: festive enim et decore, honoris causa Salomoni loquitur mater non in secunda, sed in tertia persona a more veterum Hebræorum, quem hodie præ cæteris nationibus Germani sequuntur, qui, dum viris honoratis loquuntur, non dicunt in secunda persona: Domine, facito hoc vel illud; sed in tertia: Dominus faciat hoc vel istud. Odiosum enim et rusticum est tuiizare, et dicere: Tu, o rex vel princeps, abstine vino.

Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, ex quo sic passim vertunt: « Non est regum, o Lamuel, non est regum vinum, » hoc est, non est tuum, o Salomon, qui es rex, indulgere vino, sed vacare sapientiæ et sapienti Israelis gubernationi. Unde et quod Noster subdit in plurali: « Ne forte bibant, et obliviscantur iudiciorum, » Hebræa efferunt in singulari: « Ne forte bibat, et obliviscatur statuti, » id est, ne forte bibas tu, o rex fili mi Salomon, et obliviscaris statuti, scientiæ præcepti, et juris divini vel humani. Hinc *Septuaginta* clare vertit: *Ne forte bibas, et pervertas rationem.*

Noster Vilalpando in *Ezech.* cap. xxvii, vers. 15, *cap.* 49, lit. D, putat סכר *secher*, id est sicera inebrians, et ipsa ebrietas, alludere ad אסכר *escar*, id est donum, pretium, munus, quasi hic veterum principibus et iudicibus, ut accipiant munera, quia munera eos inebriant instar vini, ut iuris obliviscantur illudque pervertant; vinum ergo hic accipi pro munere instar vini demerente, per catachresin. Verum ex antecedenti et sequenti liquet hæc omnia spectare ad vinolentiam, non ad acceptionem munerum.

NOLI REGIBUS, O LAMUEL, NOLI REGIBUS DARE VINUM. — Iterat *regibus* ad pondus et emphasim, *q. d.* Omnino omnibusque modis reges arcendi sunt a vinolentia, tum quia plane dedecorosum et probrosum est, si rex, cujus est regere regnum, sit ebrius et regatur a vino, tum quia regum est omnia cum ratione, iudicio et consilio facere, ut vertunt *Septuaginta*. Sobrii ergo sint oportet, non ebrii et rationis consiliique impotes. Idem a Salomone didicit Plato, qui, lib. III *De*

Republ.: « Ab ebrietate itaque, ait, omnibus diximus abstinendum; sed tamen cum alii, tum maxime custodi non conceditur, ut ebrietate gravatus ubi terrarum sit nesciat. Nempe ridiculum esset custode indigere custodem. » Custodem vocat principem, quia principis est instar custodis vigilare, et ab hostibus cæterisque malis custodire subditos. Et Solon, qui Atheniensibus hanc tulit legem: « Princeps, si deprehendatur ebrius, morte mulctetur. » Item Alexander ab Alexandro, lib. III, cap. xi, tradit apud Indos lege similiter cautum ut concubina, vel alia quælibet mulier, regem temulentum occidens, hoc donaretur munere, ut successori nuberet. Exemplum est in Alexandro Magno, qui ex temulentia Clitum sibi charissimum et fidissimum occidit; de quo S. Augustinus, *Exhort. ad sacras virgines*: « Innumerares quidem, ait, jugum dominationis diu reousantes, vinolentia in alienum redegit arbitrium: Alexander omnium victor a vino victus est. »

O LAMUEL, — Tacite hic Bethsabæe aliam dat causam, cur Salomon cæterique reges abstinere debeant a potatione, quod scilicet sint *Lamueles*, id est vicarii Dei in terris, cum quibus et in quibus est, imperatque et gubernat Deus. Deus autem plane exors carnalis, utpote purus spiritus, horret vinolentos et ebrios. Ebrietas enim facit iracundos et furiosos instar dæmonum. Unde S. Augustinus, *serm.* 24, eum vocat « dæmonem blandum; » S. Chrysostomus, *hom.* 1 *ad Popul.*: « Ebrius, ait, dæmon est voluntarius. » Rursum S. Basilius, *homil.* 16 *De inglutie et ebrietate*: « Ebrietas, ait, non suscipit Dominum, Spiritum Sanctum depellit; nam ut fumus fugat apes, sic crapula fugat dona Spiritus Sancti. »

QUIA NULLUM SECRETUM EST UBI REGNAT EBRIETAS. — Hæc est prima ratio expressa, ob quam Bethsabæe Salomoni et regibus interdicit vinum, quod scilicet vinolentia detegat arcana eorum consilia, quo fit ut tumultus, seditiones et bella concitentur. « Quod enim latet in mente sobrii, hoc natus in ore ebrii. » Quocirca ad hunc Salomonis locum alludens S. Augustinus, *hom.* *ad sacras virgines*: « Ebrius, ait, vultu dejecto supinus accumbit, et nullo alio cogente præter vinum cordis sui arcana patefacit, et amicorum commissa secreta in medium producit. » Pondera illud: « Nullo alio cogente præter vinum, » *q. d.* Vinum ad proditorem secreti ebrium non tam agit, quam cogit.

Nimirum « speculum formæ est æs, animi autem vinum, » ait *Æschines* apud Maximum, *serm.* 30. Hac de causa nonnulli principes solent inebriare eos quos suspectos habent, ut ab ebris expiscantur et extorqueant arcana eorum consilia. Nam, ut ait Plato in *Symposio*: « Vinum et cum pueritia, et sine pueritia veridicum est. » Hinc illud *Poætæ*: « Et vino tortus et ira. » Torquentur enim quodam modo homines vino et ira, potique et irati arcana

Reg
care, ut
vino.

Exem-
pla.

Caonæ.

sibi commissa interdum enuntiant. Ita, *ode 21, lib. III, Horatius canit* :

Tu lene tormentum ingenio admoves
Plerumque duro; tu sapientium
Coras, et arcanum jocoso
Consilium retegis Lyæo.

Recte vero Plato, lib. I *De Legibus*, nullum ait esse tormentum minus sumptuosum, minusque noxium ac periculosum quam vinum, ad explorandos hominum affectus et mores. Apposite rursum Horatius *ad Pisones* :

Dicantur reges magnis urgere calullis,
Et torquere mero, quem perspexisse laborant.

Unde *ὄψυχῆς Διόνωτος*, id est *crudelis Bacchus*, Græcis dicebatur, non tam quia olim vivi homines ei sacrificarentur, quam quod excruciet qui sese illi dicarunt, id est ebrios. Et *Διόνωτος*; dictus quasi *τὴν Δία*, hoc est *τὴν θεῶν νόσων*, id est, *mentem feriens*, pungens, lancinans, vulnerans. Anacharsis in *Convivio* apud Platonem ita dormiens decubuit, ut quæ procreationis causa natura corpori affinxit sinistra manu, os vero dextra comprimeret, quod bene poti hominis linguam valentiore freno existimaret indigere. Quocirca veteres picam Baccho sacram fecerunt dicaruntque, teste Natali Comite, lib. I *Mythol.* cap. XI. Pica enim est garrula, et quidquid audierit refert. Idem facit ebrius, unde Horatius :

Arcanum demens detegit ebrietas.

Nam : « In vino veritas. »

Sapienter Seneca, *epist.* 84 : « Quemadmodum, ait, musto dolia ipsa rumpuntur, et omne quod in imo jacet, in summam partem vis caloris eiecit : sic vino exæstuante, quidquid in imo jacet abditum, effertur et prodit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum vino redundante, ita ne secretum quidem; quod suum alienumque est, pariter effundunt. » Egregie Ambrosius hanc eandem vini vim contemplans dixit, lib. *De Elia et Jejun.* cap. XVII : « Plerique vino utuntur ut equuleo, et quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo, ut patriæ statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia. Quis inter cyathos textit quod latere cupiebat? » Cujus rei si exempla quæras, notum illud M. Crassi. Is enim, ut Dio, lib. LI, bellum contra Dacos et Bastarnas exercens, admisit eorum legatos, et convivio satis lauto excepit : qui vino pleni sua omnia consilia denudarunt. Sic etiam Bonosus imperator Barbarorum legatos propinato vino ebrios reddebat, extorquebatque quæcumque vellet, ut ait Flavius Vopiscus. Ebrii enim nullum secretum tegere norunt; imo, et qui retegunt, ebrii sunt censendi : ebrii enim est et insipientis secretum suum aperire, sed maxime extraneo.

Aliarum rationem cur reges abstinere debeant

vino, dant Septuaginta dum vertunt, *potentes iracundi sunt, vinum autem non bibant*. Vinum enim accendit iram et bilem, et iracundos agit in furorem. Unde Plato, lib. VIII *De Republ.* : « Ebrius vir, ait, tyrannicum gerit animum; quin etiam furiosus et extra se positus, non solum hominibus, sed et diis imperare contendit, speratque se id consecuturum. » Ac causam subjicit, quod ebrietas acuit animos et iras, quæ parientiam tyrannidem et furorem. Vere Eratosthenes apud Stobæum, serm. 18 *De incontinentia* : « Vinum, ait, igni æqualem habet vim ut hominem subierit, quem conturbat ut Libycum mare Aquilo vel Auster, itaque prodit latentia in mentis recessu, animumque universum concutit. » Tullius Cimber vinolentus erat, ideoque iracundus, et jugi domini que impatiens; quare in Julii Cæsaris cædem cum sociis conjuravit, dicens : « Ego quemquam feram, qui vinum ferre non possum? » uti refert Seneca, *epist.* 84.

5. ET NE FORTE BIBANT, ET OBLIVISCANTUR JUDICIORUM, ET MUTENT (COMMUTENT) CAUSAM FILIORUM PAUPERIS. — Hebraice, *ne forte bibat, et obliviscatur statuti* (juris et justitiæ) *et mutet judicium filiorum afflictionis*. Loquitur mater Salomoni in plurali, et in tertia persona honoris causa, ut dixi, *q. d.* Ne forte tu, cum tuis consiliariis bibens vinum, fias temulentus, et per temulentiam obliviscaris juris et justitiæ, itaque mutes et transvertas causas pauperum. Unde clare Chaldeus vertit, *ne forte bibas, et pervertas rationem tuam, et mutes judicia omnium filiorum pauperis*; Septuaginta, *ne obliviscantur sapientiæ, et recte judicare non possint imbecilles*; vel, ut Auctor *Catenæ Græcorum*, *ne infirmos ac debiles conterant*; Syrus, *a regibus cave, vel, ne bibas et obliviscaris investigationis, et obliviscaris judicii filiorum pauperis*.

Causa physica est, quod ebrietas mentem sopit, imo mergit et sepelit in vino, ut homo jam sit rationis impositus, nec tam homo, quam brutum; quare sapientiæ, juris, justitiæ, causarum rerumque omnium eum capit oblivio. Fumis enim vini turbatum habet cerebrum, qui species phantasiæ obnubilant, confundunt et commiscant, ut pro veris falsa imaginetur, et videre sibi videatur. Causa ethica est, quod ebrietas faciat hominem levem, petulantem, iræ et amoris obnoxium, ut sopita jam ratione in gratiam amici compotoris, multa promittat et faciat quæ juri et honestati adversantur.

Quocirca S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. XLI : « Illis, ait, qui in ebrietate et luxuria vivunt, dies in caliginem nocturnam vertitur, non quidem extincto sole, sed mente ipsorum per ebrietatem obfusata. Ebrietas est rectæ rationis alienatio, et delirium, et secundum animam sanitatis perditio. Vinum immodice potum luxuriæ fomes est, voluptatum suppeditatio, lues juventutis, animæ venenatio, rationis extinctio, virtutis alienatio. » Ibidem

Acuit iram.

Vers. 5. Judicium pervertit.

Ebrietas revelat arcana.

Causa physica.

Ethica.

Gnom. 3.

Clemens : « Omnis vinosus, ait, inferior est ira, et mente vacuus. » Ibidem S. Basilius : « Vinum a Deo, ait, datum temperantibus donum ad consolationem infirmitatis, lascivientibus nunc factum est instrumentum luxuriæ. Ignis ille qui carni ex vino innascitur, fomes fit ignitorum jaculorum inimici : rationem enim et mentem vinum demergit; affectus autem et voluptates, ut oleum flammam, accendit. » Et mox : « Ebrietas dæmon est sponte admissus per voluptatem in animos. Ebrietas mater est malitiæ, impugnatio virtutis; hæc ex forti timidum facit, ex modesto lascivum, justitiam ignorat, prudentiam abolet. Nam sicut aqua repugnat igni, sic immoderatio vini sobriam mentem exstinguit. Ebriorum graves sunt somni, profundi, et suffocationi, imo revera morti vicini; vigiliæ vero ipsorum, minus etiam quam somni, sensuum habent; vita enim eis insomnium est, qui cum tunicam non habeant, neque quod in crastinum comedant, regnant tamen, et exercitiis imperant in ipsa ebrietate, et urbes ædificant, et pecunias distribuunt. » Idem, homil. *De Jejunio* : « Ebrietas, inquit, ut somnum affert mortis germanum, ita vigiliam habet obliviosam somnis assimilem. »

Quocirca Deus sacerdotibus, dum sacris funguntur, vino sub pœna mortis interdicit, *Levit.* cap. x, 9 : « Vinum, inquit, et omne quod inebriare potest, non bibetis tu et filii tui, quando intrabitis in tabernaculum testimonii, ne moriamini : quia præceptum sempiternum est in generationes vestras : et ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum et profanum, inter pollutum et mundum : doceatisque filios Israel omnia legitima mea, quæ locutus sum ad eos. » Atque hæc de causa Nadab et Abiu, quia temulenti pro igne sacro ignem profanum obtulerunt, eodem igne cremati sunt, uti ibidem ostendi.

6 et 7. DATE SICERAM MŒRENTIBUS, ET VINUM HIS QUI AMARO SUNT ANIMO : BIBANT, ET OBLIVISCANTUR EGESTATIS SUÆ (Chaldæus, *detritarum vestium*), ET DOLORIS SUI (Septuaginta, *laborum suorum*; Symmachus, *molestiarum suarum*) NON RECORDENTUR AMPLIUS, — quamdiu scilicet vinum; vel vis vini in eis fuerit, ait Galatinus, lib. V *De Arcanis fidei*, cap. vii, ubi pluribus exemplis probat *amplius, vel ultra*, non semper æternum aut longum sed subinde breve tempus significare. Septuaginta, *date inebriativum his qui in mœroribus, et vinum bibere his qui in doloribus*. In Hebræo pulchra est paronomasia inter סֵכֶר sechar, id est sicera sive vinum, et לֹא יִזְכָּר lo izchar, id est non recordetur, q. d. Sechar sive sicera tollit זֵכָר zechar, id est memoriam dolorum et angorum.

Primo, pro mœrentibus hebraice est לֹא־נִבְדָּה leobed, id est pereunt, id est damnato ad mortem, inquit Hebræi et Arboreus, his enim dari solet vinum, ut mœrores suos mitigent, roburque mentis et corporis colligant ad tolerandum supplicia, juxta illud *Amos* ii, 8 : « Et vinum dam-

natorum bibebant in domo Dei sui. » Sic Judæi Christo crucifigendo dederunt vinum myrrhatum ad perferendum crucis tormentum, *Marci* xv, 23. Unde Vatablus vertit, *damnatis date vinum, etc., ut calamitatis suæ non recordentur*; Syrus, *ut injustitiæ et calamitatis non reminiscantur*. Scilicet Bethsabee dissuadet Salomoni et iudicibus vinum, argumento petito a contrariis, q. d. Vinum pertinet ad reos, eosque qui morte ob scelera mulctandi sunt : indecens ergo et indignum est ut iudices, qui eos morte mulctant, in reorum locum subeant, vinumque bibant. Audi Galatinum ex libro *Sanhedrin*, lib. VIII *De Arcanis fidei*, cap. xix : « Dixit R. Rasda, quod egressurus occidendus potabatur pulvere incensi in scypho vini, quatenus separarentur sensus ejus ab eo, sicut dictum est *Proverb.* xxxi : Date ebriativum perditum, et vinum amaro animo. Erant autem in Jerusalem mulieres honestæ, quæ hæc sponte mittebant. »

Secundo, alii per mœrentes accipiunt lugentes, qui scilicet lugent mortem patris, fratris, sororis, uxoris : his enim de more datur vinum, ut mœrorem pellant vel mitigent. Unde *Jerem.* cap. xvi, inter extremas Hebræorum calamitates assignat, quod vino ad temperandum luctum destituerentur : « Et non dabunt, ait, illis potum calicis, ad consolandum super patre suo et matre. » Ita noster Hieronymus Prado in *Ezechiel.* cap. xlii.

Tertio, quoslibet mœrentes hic accipe cum S. Chrysostomo et aliis passim. Hi enim hebraice vocantur *pereuntes*, quia mœrore conficiuntur et contabescunt, ut prope perire videantur, ait R. Levi. Ad hoc enim Deus post diluvium docuit Noe modum conficiendi vinum ex uvis, ut ejus et filiorum mœrorem ob inductum mundo diluvium, et rerum omnium exterminium, hilaritate vini temperaret, *Genes.* ix, 20. Vinum enim dolorum oblivionem inducit, phantasiam recreat, mentem exhilarat. Nec mœrentibus magnum periculum est ab ebrietate, quia mœror ebrietati resistit. Unde Hippocrates et medici docent tristes et melancholicos ægre vino vinci et inebriari, sed id facile contingere sanguineis, et in lætitiâ effusis. Audi S. Chrysostomum, homil. 29 in *Genes.*, qui explicans illud *Genes.* ix, 20 : « Cœpitque Noe vir agricola exercere terram, et plantavit vineam, bibensque vinum (copiosius) inebriatus est, » causam assignat : « Quia, ait, magna tenebatur tristitia, et sibi ipsi consolationem inde excogitare volebat, sicut et sapiens quidam dicit : Date vinum iis qui in tristitia, et sicera iis qui in dolore, monstrans quod nullum tam præsens est tristitiæ remedium, atque vini usus; tantam utilitatem ejus ne perdat intemperantia. Quod autem in tristitia et mœrore fuerit justus ille; videns seipsum in tanta solitudine, et illorum hominum corpora ante oculos projecta, et commune omnium sepulcrum hominibus et brutis factum, quis contradiceret? Mos enim Prophetarum et justorum

Secundo, genuine.

Mesti ægre inebriantur, cur?

Vinum datum a Deo ad remedium tristitiæ.

omnium est, non solum pro iis duntaxat dolere, qui sibi proximi sunt, sed et pro reliquis omnibus. »

Idem S. Chrysostomus, homil. *De Castitate et Sobrietate* : « Vinum moderatum, ait, debilem stomachum reficit, vires deficientes reparat, algentem frigore calefacit, vulneribus infusum medetur, antidotis etiam diversisque medicamentis adjunctum salutem operatur, tristitiam removet, languores animi delet, lætitiā infundit, convivas honesta miscere colloquia facit; paulo amplius vero sumptum quodammodo convertitur in venenum. » Et post nonnulla : « Rusticanum quidem, sed sanum dictum : Vini medicamentum plus justo sumptum, venenum esse cognoscitur. » Salomonem de more secutus Siracides : « Vinum, ait, in jucunditatem creatum est, et non in ebrietatem ab initio. Exultatio animæ et cordis, vinum moderate potatum, » *Eccli. cap. xxxi, 33*. Vide ibi dicta. Alcæus Græcus poeta lyricus sic de vino canit :

Gnomæ.

Vinum enim, quia obliviam dolorum inducit, Semelæ et Jovis filius
Hominibus dedit. Infunde miscens vinum,
Unam ad aquæ mensuram duas addens meraci,

ut scilicet in cyatho duæ partes sint vini, tertia sit aquæ. Idem :

Nullam aliam severis arborem prius vite.

Ex quo Horatius :

Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem.

Xenophon in *Symposio* : « Vinum ita mærores sopit, ut mandragora hominem; benevolentiam autem, non aliter quam oleum flammans, excitat. » Epictetus apud Maximum, *serm. 30* : « Cicadæ, ait, canoræ, cochleæ autem mutæ, gaudent tamen hæ humectatione, illæ vero calore : hæ provocantur rore, et in eum exeunt, illas contra excitat sol ardens, et in eo canunt. Itaque si vis et musicus, et ex omni parte aptus vir existere, cum in comotationibus vino animus irrigatus fuerit, tum eum progredi et contaminari ne sinito : at, cum in concessibus a ratione animus incensus fuerit, tum et divinare et justitiæ oracula canere jubet. » Hac de causa vini reperiuntur dictus Liber, vel quod det licentiam et libertatem loquendi, vel quod liberet a curis, ait Seneca, lib. *De Tranquillitate animi*, de quo vide Jacobum Pontanum, lib. II. *Progymn.* Unde Horatius, *ode 7, lib. I* :

O fortes, ait, majoraque passi
Mecum sape, viri, nunc vino pellite curas.

Idem, lib. II, *Satyr. 3* :

Ducere sollicitæ jucunda obliviam vitæ,

hoc est, ait Lambinus : « Potare, seu haurire obliviam curarum. » Et Anacreon :

Quando vinum bibo, dormiunt curæ.

Et Ovidius :

Vina parant animos faciuntque caloribus aptos :
Cura fugit multo diluiturque mero.
Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit :
Tunc dolor et curæ, rugaque frontis abit.

Et Plato, lib. I *De Legibus* : « Vinum, ait, haustum continuo hominem seipso lætiores atque hilariores reddit. » Socrates apud Xenophontem in *Symposio* : « Atque ut bibamus, ait, viri, etiam mihi valde placet. Revera enim vinum rigans animos, curas quidem non secus atque mandragora homines, sopit. » Panyasis apud Athenæum, lib. II :

Est cibus igni par, vinum mortalibus ipsum,
Cujusvis medicina mali, medicina dolorum,
Maxima lætitiæ pars, et splendoris in ipsis.

Denique S. Augustinus, *Ad Virgin. cap. 1* : « Vinum, ait, tristitiam removet, omnes animi languores delet, lætitiā infundit, convivas honesta colloquia miscere facit (1). »

Neque hoc ignoravit Lutherus, hæresum nostri ævi fax, qui, uti refert Cochleus, cum acres ob novatam fidem et adinventam hæresim, assiduosque pateretur conscientie scrupulos, ut eos vino sopiret vel exstingueret, quotidie perpotabat et pergræcabatur strenue, ut videretur semper vinolentus et temulentus; atque suæ perfidie asseclis, qui similibus conscientie scrupulis exagitabantur, idem remedium suggerebat, ut scilicet scrupulos vino obruerent, sed frustra : nam ex ebrietate evigilantibus, et jam sobriis vivacius recrudescabant scrupuli, atque mordaces mentis angores eos acrius mordebant et discruciant; malam enim conscientiam, et perfidiam assidue mordentem, nec vinum, nec res ulla mundi sanare potest, nisi vera fides duntaxat et pœnitentia.

Tropologice, Nesteros Abbas apud Cassianum, *Collat. XIV, xvii*, ex Septuaginta : « Date ^{μῆτρον} ~~μῆτρον~~, hoc est, ait, ebrietatem (id est *inebriamentum*), ut vertunt Vaticani, puta *sicceram inebriativam*), his qui in tristitia sunt, etc., id est, his qui pro pœnitentia actuum pristinatorum mærore atque tristitia deprimuntur, spiritualis scientie jucunditatem velut vinum quod lætificat cor hominis, affluenter infundite, eosque salutaris verbi erapula refovete, ne forte jugitate mæroris, ac lethali desperatione demersi, abundantiore tristitia absorbentur qui ejusmodi sunt. »

8. APERI OS TUUM MUTO, ET CAUSIS OMNIUM FILIORUM QUI PERTRANSEUNT. — Vatablus, *patrocinare silenti in causa sua; alii, loquere pro muto; Abenezra, propter eum qui effari nequit, tu loquere. Mutilus ergo vocatur, qui ad tribunal vocatus, jus suum tueri vel præ pudore non audet, vel præ imperitia nescit, quales sunt peregrini, pu-*

(1) Et Homerus, *Iliad. Z, 261* :

Ἄνδρ' ἰδὲ κενυμένον μένος μέγχι οἴνοιο δίζηται,
Viro defatigato robur magnum vinum auget.

pilli, rustici, viduæ, quæ ab אלם *ilem*, id est mutus vel ligatus, cui scilicet lingua est ligata ne fari queat, vocantur אלמנות *almanoth*, quod ligatæ sint vel mutæ, ut suas injurias propulsare, suumque jus per rationes et leges tueri non valeant. His enim judex et princeps debet esse patronus, ac pro eis loqui, eorumque jus contra potentes et eloquentes defendere, uti fecit S. Ivo pauperum advocatus, S. Ludovicus rex Franciæ, et S. Job : « Auris audiens, ait, beatificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum cui non erat adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum, etc. Oculus fui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum : et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et dentibus illius aufereram prædam, » *Job* XXIX, 11. Ita passim Interpretes (1).

Quare minus genuine aliqui per *mutum* accipiunt taciturnum et servantem secretum, *q. d.* Tua secreta nulli reveles nisi muto, id est silenti, qui secretum non effudit, sed silens in mente condit et conservat : silens enim videtur elinguis et mutus. Verum hic non agitur de servando secreto, sed de tutandis miseris qui se tueri nesciunt. Unde Chaldæus vertit, *aperi os tuum his qui non pervertunt judicium*, imo jus habent, quod explicare et probare nequeunt.

Septuaginta per *mutum* accipiunt verbum Dei : « Aperi, inquit, os tuum verbo Dei, et judica omnes sane vel integre, » *q. d.* Verbum Dei exaratum in S. Scriptura elingue est, inanime et quasi mutum, quia leges judiciales et jura scriptis chartis tabulisque S. Scripturæ continentur, nec fari seque tueri queunt. Tuum ergo, o rex et judex, est ea animare et vocalia efficere, ut ea ore tuo enunties, promulges, defendas, ac ex eis justam sententiam proferas, sotes damnando et puniendo, insontes absolvendo et præmiando. Rex ergo et judex est os verbi Dei, æque ac juris et justitiæ, quod illam velut mutam facit vocalem, sonoram et formidabilem. Aliter alii : censent enim Septuaginta pro *muto* in dativo vertisse *mutus* in nominativo, scilicet *aperi os tuum mutus*, hoc est, non tua, o rex, sed Dei verba proferre debes : noli ergo ex cerebro tuo loqui, sed mutus et tacens expecta a Deo quidquid dicturus es ; ac tunc demum dictata a Deo verba dicito : Dei enim potestate et vice fungeris, ejus nomine jus dicis et causas judicas ; ergo sic loquere ut Deum decet, cujus vices geris : utere scilicet verbis Dei, hoc est, ad eum modum integre ac juste sententiam profer, ac si Deus ipse ex solio sententiam proferret : Deus enim per judicem velut per os suum loquitur, et justum judicium enuntiat. Verum

(1) *Aperi os tuum muto*, pro iis qui se in judicio defendere non possunt, *in causam*, vel *pro causa omnium filiorum oppressionis*; *chalaph* irruit quoque significat.

prior expositio, uti plenior, ita germanior est.

ET CAUSIS OMNIUM FILIORUM QUI PERTRANSEUNT. — Minus recte Tigurina vertit, *aperi os tuum muto, in judicio omnium eorum qui provocant*, scilicet ad tuum tribunal et judicium. Hebraice enim est בני הלהף *bene chaloph*, id est *filiorum mutationis vel transitus*. Quod primo, Pagninus vertit, *omnium filiorum mundi*; hi enim in perpetua sunt mutatione ac assidue transeunt tenduntque ad mortem. Omnis ergo homo est filius mutationis, quia a vita transit in mortem, a morte in immortalitatem. Unde Vatablus vertit, *in causa omnium filiorum interitus*, id est mortis, *q. d.* Omnibus esto æquus, omnes ex æquitate judica; neminem verere, esto is potens, dives et princeps sit : quia omnes sunt mortales brevique morientur, juxta illud : « Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram quæ non revertuntur, » *II Reg. cap. XIV, 14*; et illud : « Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret et arescat, » *Psal. LXXXIX, 6*; et illud *Job XIV, 1* : « Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, etc., fugit velut umbra; et nunquam in eodem statu permanet. »

Secundo, Chaldæus vertit, *judica causas perversorum* : hi enim sunt *filii mutationis*, quia jura pervertunt, caque in injurias mutant et convertunt.

Tertio, alii per *filios mutationis* accipiunt eos quorum fortuna commutata est, ut ex prosperitate et opibus dejecti sint in adversitatem et pauperiem : horum enim sors miserior est sorte eorum qui nunquam felices vel opulenti fuere, ideoque magis miseranda et sublevanda. Huc accedit R. Salomon : « Qui pertranseunt, » ait, sunt populi, quorum auxilium præterit et irritum evasit.

Quarto, alii per *filios commutationis* accipiunt reos, qui vitam cum morte commutant, *q. d.* Vide, o Salomon, o rex, o judex, ne quem præcipitanter morti adjudices; a morte enim non est commutatio et reditus in vitam, sed semel occisus in æternum manet occisus; quare vide ne quem temere inaudita causa condemnes : sic enim facile insontem et justum condemnabis. Ita Abenezra : « Bene chaloph, ait, sunt morti adjudicati ob capitale supplicium; horum igitur causam rite solerterque discutiendam curato. »

Quinto, proprie et genuine, *filii mutationis vel transitus* vocantur peregrini. Hi enim cum a patria absint, sintque apud exteros, nullum habent notum vel patronum, nesciunt jura loci, ab indigenis parvi fiunt, facileque ab improbis opprimi vel circumveniri queunt. Principis ergo est eorum patrocinium suscipere, eosque velut suos protegere et promovere. Exponit quod dixit : « Aperi os tuum muto. » Peregrini enim peregre sunt quasi elingues et muti, præsertim quia sæpe linguam loci non intelligunt, aut eloqui nesciunt.

Mystice, S. Hieronymus (vel potius Rabanus) in cap. I *Threnor.*, ad illa : *O vos omnes qui transitis per viam* : « Hinc, ait, per Salomonem dicitur :

Filii mutationis.
qui?
Respond.
primo.

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto,
genuine

Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt; muti enim dicuntur, qui prædicatorum verbis contradicendo minime resistunt, qui etiam pertranseunt sunt, quia intentionem mentis in amore vitæ præsentis dedignantur agere. » Aliter Beda : « Os, ait, aperire muto, est populo gentium fidei verbum prædicare, qui divina eloquia prius personare nesciebat. »

9. APERI OS TUUM, DECERNE QUOD Iustum EST, ET JUDICA INOPEM ET PAUPEREM. — Hebraice, *aperi os tuum, et judica justitiam, et judicium* (1) *afflicti et egeni*; Chaldaeus, *et jus redde pauperibus, et injuriam patientibus*; Septuaginta, *et judica pauperem et imbecillum*. Addunt prisca codices : *Et vindica inopem et pauperem*. Quæ verba a quopiam per modum glossæ adjecta fuere. *Judica* enim idem est quod *vindica* inopem et pauperem a vi et oppressionem divitum : regis enim est pauperum jura tueri contra potentiam divitum, cum ipsi contra eos se defendere nequeant. Tu ergo, o Lamuel, cum quo est Deus, in terris vices Dei exerce, de quo ait Psaltes : « Tibi derelictus est pauper, orphanus tu eris adjutor. » Præclare S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. vi : « Non in pretiosa veste et zona, inquit, nec in præconis voce cernitur princeps, sed in eo quod collapsa reficiat, quæ male constituta sunt corrigat, ac in injuriosos animadvertat, nec patiatur a potentioribus jus auferri. » Et Epictetus : « Nihil est quod magis eum qui præsit, deceat, quam ut neminem vel superbe contemnat, vel indecore admiretur, sed ex æquo omnibus præsit. »

ALTERA PARS CAPITIS ET ULTIMA LIBRI.

Huc usque audivimus monita Bethsabæe data Salomoni filio : nunc Salomon matri vices rependit, ac matris occasione mulierem fortem, id est insignem matremfamilias, in eaque ipsammet matrem graphice depingit et celebrat. Sicut Christus accepto testimonio a S. Joanne Baptista, quod ipse esset Messias et Agnus, qui tollit peccata mundi, Joanni vicem rependit, hæc ei dans encomia : « Quid existis in desertum videre? etc. prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est : Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista, » *Matth.* cap. xi, 7. Ita Vatablus, Baynus, Aben-Ezra, Jansenius et alii.

Alii censent hæc quoque esse verba Bethsabæe, quasi ipsa postquam monuit Salomonem de cavendis mulieribus, nunc eum doceat qualem ambire debeat uxorem, ac quot illa quantisque dotibus pollere debeat. Ita Cajetanus. Verum prius quod dixi verius est.

(1) Aliis *din* est verbum, eodem sensu, scilicet, *judica inopem et pauperem*, ut Vulgatus.

Porro elegantiae causa versus hi sunt alphabetici : *primus* enim incipit a prima littera *aleph*, *secundus* a secunda littera *beth*, et ita consequenter per 22 versus; qui a totidem litteris Hebraicis ordine alphabetico inchoantur. Idem fit in *Threnis* Jeremiæ, ubi causam assignavi, et in *Psalms* nonnullis, ut *xxv*, *xxxiv*, *xxxvii*, *cxi*, *cxii*, *cxviii*, *cxlv*. S. Hieronymus, *ad Paulam Urbicam*, censet hæc omnia ad finem capitis Iambico tetrametro esse conscripta : cujus metri quænam olim apud Hebræos fuerit ratio, numerus, pedes et mensura, jam ignoramus.

Allegorice depingit hic Salomon Ecclesiam, quæ uxor est Christi, veri Salomonis, et materfamilias fidelium omnium. Ita Auctor *Imperfecti* apud Chrysostomum, hom. 23 in *Matth.*, S. Gregorius, *XXXIII Moral.* *xxii*, vel juxta aliam editionem, *xvi*, Beda, Salonijs, Glossa, Arboreus, Baynus et alii; quin et S. Ambrosius in *fin. tom. II* editionis Romanæ, fuse totum hoc caput Ecclesie adaptat; sed hic commentarius pene ad verbum idem est cum serm. 43 S. Augustini *De Diversis*, magisque redolet stylum S. Augustini, ac S. Augustino tribuitur a Possidio et Beda *Rom.* *viii*, et a doctoribus Lovaniensibus, qui hos S. Augustini sermones velut novos primi ediderunt. In textu tamen aliter sæpe vertit legitque hos Salomonis versus S. Ambrosius, aliter S. Augustinus. Rursum S. Ambrosius uberius est, et plura habet quam S. Augustinus.

Apposite ergo Christianos alloquitur S. Epiphanius in suo *Ancorato* : « O vos orthodoxi et Ecclesie filii, veritatis filii, sapientis et fortissimæ mulieris illius filii, cujus gloria est apud Salomonem dicentem : Mulierem fortem quis inveniet? *Proverb.* *xxxii*. Velut rara sit, imo potius una, fortem mulierem intelligit Ecclesiam Dei, vestram matrem, qua nihil fortius est, ut quæ moriatur per singulas excitationes persecutiones, pro nomine viri sui. » Hæc Epiphanius.

Tropologice depingit animam sanctam heroicis virtutibus deditam, ac signatim B. Virginem, cui hæc applicat S. Bernardus, *serm.* 9 inter parvos, et fusius *serm.* 2 super *Missus est*; sic et Auctor *Catenæ Græcorum*.

Symbolice, mulier fortis est sapientia, item S. Scriptura, cui hæc adaptat Lyranus ex R. Salomone.

Rursum mulier fortis est virtus heroica, sive virtutis perfectio. Ita R. Levi. Audi nostrum Pinedam, lib. II *De Rebus Salomonic.* cap. *iv*, num. 10. Monetur, inquit, a matre Salomon ne accipiat conjugem de terra Chanaan, dum ait : « Ne dederis mulieribus (Chanaanæis) profanis doctrinis, voluptatibus, falsæ religioni) substantiam tuam, et vias tuas ad delendos reges; » sed vaca sapientiæ, quæ reges amplificat. Suadet igitur ut « mulierem fortem accipiat de ultimis finibus et procul : » ipsa est sapientia. Hinc ejus dotes alphabetario carmine describit, ut ipsa etiam elementa

literaria cum sapientiæ studio jungantur, et puerum ab ipsa alphabetaria tabella sapientiæ et pietati assuefaciat.

Scriptis de muliere forti ingentem librum Albertus Magnus, quo singula capituli verba fuscè examinavit, ex iisque discursus et conceptus morales elicit, quibus magnam concionibus materiam suppeditat.

Vers. 10.
Aleph.

10. MULIEREM FORTEM QUIS INVENIET? (q. d. Inventu est non impossibilis, sed difficilis, quia paucae tales sunt, et velut rara avis in terris) PROCU ET DE ULTIMIS FINIBUS PRETIUM EJUS. — Marcus Antonius Abagarus ex vetustissimis Bibliis ante annos 800, Armenorum lingua et caractere scriptis, legit: *Mulierem sani cerebri quis inveniet? pretiosior ea est lapidibus pretiosis.* Pro muliere hebraice est *חַיִל* *chail*, id est mulierem vel uxorem: de conjugata enim et matrefamilias hic agi patet ex sequenti: « Confidit in ea cor viri sui, » etc.

Mulier
fortis
quæ?
Respond.
primo.

Pro *fortem* hebraice est *חַיִל* *chail*, id est roboris, virtutis, strenuitatis. Unde primo, aliqui vertunt, *mulierem divitiarum*: divitiarum enim sunt robur et fortitudo divitis, *Prov. XVIII, 11.* Ita Abenezra, qui vertit, *mulierem divitias parantem, q. d.* « Quis invenire queat mulierem rem facientem, roburque parantem præ sapientia qua sit exulta? »

Secundo.

Secundo, alii vertunt, *mulierem exercitus*, id est mulierem validam et militarem: unde de ea subdit: « Et spoliis non indigebit, » q. d. Fortitudine sua ampla ab hostibus spolia referet, quales olim fuere Amazones quæ tractando arma bellicosissimæ evaserunt, de quibus Valerius, lib. V *Argonaut.*: « Qualem Mavortia vidit Amazon; » Mavortia, id est bellicosa vel Marte genita, uti ipsæ de se jactabant. Et Virgilius, I *Æneid.*:

Ducit Amazonidem lunatis agmina peltis,
Penthesilea furens.

Sic Lycurgus, legislator Sparta, corpora virginum cursu, lucta, disci et telorum jactu exercebat. Rogatus, hanc causam dedit: « Ut in valido corpore foetus validas agens radices, pulchre adolescent, ipsæque deinde mulieres robore in partu foetæ, ejus dolores et conjugii domusque labores facile sustineant et superent, utque si necessitas postulet, pro se suisque liberis et patria possint pugnare et præliari. » Hinc Gorgo Leonidæ uxor cuidam dicenti: « Solæ vos Lacænae, viris imperatis, » respondit: « Solæ enim nos viros parimus. » Ita Plutarchus in *Lycurg.* et in *Apephthegm. Lacon.* Similes Amazones et Lacænas nostra vidit videtque ætas. Sane durior et severior educatio filiarum facit eas robustas, animosas, strenuas, generosas, uti experientia quotidiana docet. « Sauromatæ uxoribus ceu dominis per omnia parent: virginem non prius locant ad nuptias, quam hostem occiderit, » ait Nicolaus, *De Moribus gentium.*

Tertio.

Tertio, Septuaginta melius vertunt, *ἡρώδεια ἀνδρείου*, id est *mulierem virilem*, puta viraginem,

quæ virtute cum viris certet, imo viros superet; Chaldæus, *mulierem bonam*; Vatablus, *mulierem masculam*; alii proprie et genuine; *mulierem strenuam, industriam, heroicam*, puta heroinam; alii, *omni virtute cumulata*; Baynus, *mulierem audacem ad res gerendas*. Solent enim mulieres esse pusillanimes et timidæ; unde mulier dicta est quasi *mollis*. « Quare mulier fortis, ait Hieronymus Osorius, dicitur, quæ muliebrem superat infirmitatem: nam fere mulierum genus infirmum et molle est, mulieremque a *mollitie* dictam passim docet Etymologorum turba: ergo femina quæ muliebrem, id est mollem et imbecillem naturam vincit, et conditione sua superior existit, hæc mulier fortis appellatur, seu mulier virtutis. » Hebræum enim *chail* vocatur strenuitas, industria, vigor tam mentis quam corporis, qui scilicet in labore et exercitio consistit, ac cum dolore enititur, et quasi parturit (radix enim *חול* *chol* significat parturire, et cum dolore eniti) facinorosa et actus heroicos. Mulier ergo *chail*, id est virtutis et strenuitatis, est quæ in operando est strenua, in patiando magnaanimata, in regendo discreta et sapiens, in consolando blanda, in mercando industria, in providendo sollicita, quæ maritum alit, solatur, ditat, beat; quæ proles severe educat in lege et timore Dei, quæ servos et ancillas in officio et concordia continet, quæ domum et familiam prudenter moderatur, ei de victu et vestitu providet, eam locupletat. Talis fuit Salome, mater septem Machabæorum, II *Machab.* vii. Talis fuit S. Felicitas, talis S. Symphorosa, quæ septem filios erudire ad martyrium. Talis fuit Nonna mater S. Gregorii Nazianzeni, de qua ipse in funere patris sic ait: « Divinam Scripturam dicentem audivi: Mulierem fortem quis inveniet? quæ in sententia externi quoque sunt: siquidem illorum hoc est, nullam proba uxore meliorem rem cuique evenire posse, nec rursus improba pejorem. » Porro probam definit eam quæ pia est erga Deum, et industria sedulaque erga familiam, ac ab utroque matrem dilaudat: difficile enim est utrumque copulare; pietas enim quietem et otium, sedulitas sollicitudinem et negotium requirit.

PROCU ET DE ULTIMIS FINIBUS PRETIUM EJUS. — Hebraice Noster forte legit *מִפְּנֵי* *mippinanim*, id est *ab angulis*, id est *ultimis finibus* (*כְּנֵף* *pinna* enim angulum et finem significat) *pretium ejus*; jam aliis punctis legunt *מִפְּנֵי* *mippeninim*, id est *præ margaritis*, sive *unionibus pretium ejus*; Septuaginta, *pretiosior est lapidibus pretiosis quæ talis est*; Chaldæus, *pretiosior est lapidibus optimis*; alii, *pretiosior est rubinis*, sive *carbunculis*; Vatablus, *feminam virtute præditam quisquis nactus fuerit, mercem habet gemmis procul petitis pretiosiorum* (1). Jam

(1) Recte Rosenmullerus, et longe majus margaritis dactylum ejus.

Primo, aliqui sic exponunt, *q. d.* Mulier fortis res adeo rara et pretiosa est, ut in ultimis terræ finibus sit inquirenda, indeque arcessenda et evocanda. Sic regina Saba dicitur « venisse a finibus terræ, » id est a longinqua regione ad Salomonem, ut ejus sapientiam audiret, III Reg. x, 1, et *Matth. xii, 42.*

Secundo, planius et germanius, *q. d.* Mulier fortis, id est strenua et industria, rara res est rarique pretii, uti solent esse ea quæ de ultimis Indorum terris afferuntur : pretium enim ejus tantum est, ut cum pretiosissimis gemmis et margaritis, quæ ex remotissimis orbis partibus adducuntur, æquiparandum sit. Unde ex Hebræo legentes *mippenim*, jam vertunt, *longinquum ab unionibus pretium ejus*, id est, longe superat pretium unionum sive margaritarum. Aut quod eodem redit, *q. d.* Pretium mulieris fortis adeo magnum, carum et rarum est, ut de ultimis terræ finibus petendum sit : nihil enim quantumvis pretiosum in terra nostra est, quod pretium mulieris fortis adæquet; sed a longe petendum est, quod ei in pretio debeat comparari et adæquari, hoc est, mulier fortis est res pretiosissima, cujus pretium vix æstimari, difficiliter inveniri potest, quia pretium auri et argenti superat, ac cum pretio gemmarum certat, imo illud ipsum vincit et transcendit.

Alludit ad priscam uxorum coemptionem. Olim enim mariti uxores dato pretio coemebant ab eorum parentibus, uti Osee, cap. iii, vers. 2, uxorem sibi emit quindecim argenteis. Vide ibi dicta. Et Jacob emit Rachelem, serviendo pro ea Laban patri ejus septem annis, *Gen. xxix, 27.* Sensus ergo est, *q. d.* Si uxorem strenuam et virilem dato de more pretio justo emere velis, nulli parcas expensæ, quia talis omne pretium superat. Hinc Septuaginta vertunt, *pretiosior est lapidibus pretiosis, quæ talis est*; Hebræa, *pretiosior est margaritis*. Quale et quantum sit pretium margaritarum, ac sanctorum qui per eas representantur, præsertim B. Virginis, per multas utrorumque analogias ostendi *Apoc. xxi, 21.* Syrus, *pretiosior est lapillis pretiosissimis, quibus nullum par pretium est.*

Mystice
mulier
fortis est
Ecclesia.

Allegorice, S. Ambrosius in hoc *Proverb.* caput, sub finem tom. II, per mulierem fortem accipit Ecclesiam, per ejus virum Christum, per filios Martyres : « Congruit, ait, diei Martyrum fortitudo mulieris; nisi enim ipsa fortis esset, ejus pignora in passione defecissent. » Et S. Augustinus, *serm. 217 De Tempore* : « Mulierem fortem quis inveniet? quod dixit : Quis inveniet, difficultatem inveniendi, non impossibilitatem oportet intelligi. Mulier ista fortis Ecclesia est. Quomodo non est fortis, quæ ab initio mundi tantis tribulationibus fatigatur, et tamen non vincitur? Mulierem fortem quis inveniet? Quis alius nisi Christus? Non autem eam fortem invenit, sed inveniendo fortem fecit. Nam ut eam inveniret, no-

naginta novem dimisit in montibus, et quæsivit unam quæ erraverat, et humeris suis impositam ad ovile proprium revocavit. » Et fusius, *serm. 218* : « Mulierem fortem quis inveniet? Difficile est invenire eam, et difficile est nescire eam. Nonne ipsa est civitas in monte, quæ abscondi non potest? quare ergo dictum est : Quis inveniet? cum dici debuerit : Quis non inveniet? Sed tu civitatem in monte positam vides, ut autem in monte ponitur, inventa est : ipsa est enim ovis illa quæ perierat. » Et nonnullis interjectis : « Et postquam eam invenit, non solummodo de spinis peccatorum suorum eripuit, sed etiam lapidibus pretiosis ornavit. Ideo de ipsa dicitur : Pretiosior est lapidibus pretiosis. » Concludit denique assignans ejus lapides pretiosos, ceu mundum muliebrem : « Sunt in Ecclesia lapides pretiosi, et semper fuerunt, docti scilicet, abundantis scientia et eloquentia, et omni instructione legis. Pretiosi plane isti lapides sunt : de ipsis fuit Cyprianus, de ipsis fuit Ambrosius, et cæteri eorum similes. Ex eorum numero quidam erraverunt ab ornatu hujus mulieris. » Eadem pene ad verbum habet S. Ambrosius loco jam citato; quare ex alterutro in altero transcripta esse videntur.

Luculentius magisque pathetice Beda, qui per pretium mulieris fortis, id est Ecclesiæ, accipit Christum, qui pretio sanguinis sui eam redemit : hoc autem pretium procul fuit, quia de cælis venit. Addit deinde : « Quamvis et ita recte possit intelligi, pretium sanctæ Ecclesiæ procul positum fuisse, quia incarnatio Verbi Dei, conversatio inter homines, passio ac resurrectio longe a nostræ esset naturæ conditione discreta; quoniam videlicet ille et quando voluit, et de qua voluit matre natus est, et sine peccato vixit in mundo, et quando voluit, et qua voluit morte discessit a mundo, tempusque resurrectionis et ascensionis suæ in potestate habuit, et cætera hujusmodi, in quibus tam procul est a nobis, quam cælum distat a terra. »

Tropologice, mulier fortis, imo heroina omnium fortissima, ac martyrum princeps et regina est B. Virgo, quæ, ut ait S. Bernardus, *serm. 9* inter parvos : « Adeo fortis fuit, ut illius serpentis caput contereret, cui a Domino dictum est : Inimicitias ponam inter te et mulierem, et inter semen tuum et semen illius : ipsa conteret caput tuum. » Quocirca B. Maria est margarita, quæ omne pretium superat : pluris enim valet quam omnes angeli et homines mundusque universus, et, ut ait S. Augustinus : « Ornamenti sui ipsa pretium est. » Quæ recte unio dicitur, quia sibi suæque carni, et consequenter toti generi humano Filium Dei, et comitanter totam SS. Trinitatem univit et copulavit in perpetuum. Idem S. Bernardus, *serm. 2* super *Missus est* : « Cui, ait, hæc victoria (contriti serpentis) servata est nisi Mariæ? Quam vero aliam Salomon requirebat,

Tropolo-
gica,
mulier
fortis est
B. Vir-
go.

cum dicebat : Mulierem fortem quis inveniet? Noverat quippe Sapiens hujus sexus infirmitatem, fragile corpus, lubricam mentem : quia tamen et Deum legerat promississe, et ita videbat congruere, ut qui vicerat per feminam, vinceretur per ipsam; vehementer admirans aiebat : Mulierem fortem quis inveniet? quod est dicere : Si ita de manu feminæ pendet et nostra omnium salus, et innocentiae restitutio, et de hoste victoria, fortis omnino necesse est ut provideatur, quæ ad tantum opus possit esse idonea. Sed mulierem fortem quis inveniet? At ne hoc quæsisse putent desperando, subdit prophetando : Procul et de ultimis finibus pretium ejus, hoc est, non vile, non parvum, non mediocre, non denique de terra, sed de cælo; nec de cælo proximo terris pretium fortis hujus mulieris, sed a summo cælo egressio ejus. »

Et ani-
ma sanc-
ta.

Rursum mulier fortis est anima sancta et religiosa, præsertim quæ actionem contemplationi jungit. Vita enim activa est quasi ancilla, contemplativa est quasi filia pulchra et delicata; at utraque simul est quasi mulier fortis uxor Christi, ipsum namque contemplationis stringit amplexibus, ac sua doctrina, prædicatione et actione multos ei filios gignit, educat et gubernat. Talis rara est et inventu difficilis. Hujus indumentum est fortitudo patientiæ, et decor justitiæ : fortitudo tuetur decorem, et decor ornat fortitudinem. Vide nostrum Alvarum de Paz, libro II *De Vita spirituali*, part. II, cap. XIX.

Vers. 11.
Beth.

11. CONFIDIT IN EA COR VIRI SCI, ET SPOLIIS NON INDIGEBIT. — « Confidit, » id est secure in uxore strenua conquiescit cor mariti, quia certus est non tantum de ejus castitate, sed et de ejus fide et strenuitate : in eam ergo cordis sui curas et sollicitudines de providendo familiæ resignat; illi opes suas, arcana sua, resque omnes vel actas vel agendas tuto credit et committit. Magna enim est mariti crux et anxietas, si uxorem de fide suspectam, aut pigram vel improvidam habeat : tunc enim tota domus cura in maritum recidit, nec tantum domus, sed uxoris ipsius : timet enim maritus ne uxor res suas prodigat, aut cum amicis vel amasiis epulando consumat, aut in suos cognatos furtim dispenset, aut per imprudentiam negligendo dissipet : quare mille, ut ita dicam, oculis ejus actus ceu Argus observat, ut vix aliud agere queat, nec animus ei sit ad quippiam magni aggrediendum. Hisce omnibus maritum exonerat uxor prudens et strenua, quæ proinde marito confidentiam, quietem, securitatem et gaudium inenarrabile affert.

ET SPOLIIS NON INDIGEBIT, — scilicet vir, non uxor. Hebræum enim יָצָר *tehsar* est masculini generis; unde virum respicit, non uxorem. Potest tamen ad utrumque referri, si sic ad verbum ex Hebræo veritas, et *spolium non deficiet*, scilicet tam viro quam uxori. Chaldæus, et non *spoliatur, neque indiget*. Jam

Primo, per *spolia* aliqui accipiunt annonam et cibos ad alendam familiam necessarios. Unde Syrus vertit, et *dactylis non indigebit*. Dactylis enim, qui fructus est palmæ, Syri, Indi et Egyptii victitant, utpote quibus suppetit palmarum copia, quæ eis victum et vestitum suppeditant. Unde S. Paulus primus Eremita, S. Antonius, S. Macarius, cæterique Anachoretæ in Thebaide dactylis, quos paucos per diem sumebant, per multos annos vixerunt.

Spolia
quæ?
Resp.
primo.

Secundo, alii per *spolia*, accipiunt opes et bona quælibet (1). Unde R. Salomon vertit, et *bonis non carebit*; Vatablus, *re domestica non egebit*; Tigurina, *res ejus non decrescunt*; Aben-Ezra, *mariti animus in ea confidit, quod rem familiarem administrat; quare suppellectilem quæ ab ea paratur, nunquam desiderabit*

Secundo.

Tertio, noster Salazar per *spolium* accipit vestem scutulatam, quæ a scuto dicitur, quod scutorum formis sit insignita. Scuta autem solent esse spolia belli, *q. d.* Uxor strenua non indiget scutulata veste et monilibus, sed nuda et indotata a marito duci potest, tum quia illi dos sufficiens est industria et strenuitas propria; tum quia ipsa virilis est, ideoque ornamenta illa muliebria ceu feminea et vilia, quæ tam studiose sectantur mulieres vanæ et philocosmæ, utpote veris prudentiæ et virtutum ornamentis destitutæ, despiciat atque contemnit, omnemque suum cultum collocat in sapientia, probitate et strenuitate.

Tertia.

Quarto, Jansenius proprie *spolia* accipit, *q. d.* Vir hujus strenuæ uxoris non opus habebit ut ad castra procedat, fiatque miles ad captanda hostium spolia, ut ex iis se alat et ditet : quia uxor strenua affatim opum ei suggeret, ut eas ex spoliis hostium cum tanto sui impendio et periculo quærere non debeat.

Quarto.

Quinto, Luysius Legionensis, tract. *De Muliere forti*, per *spolia* accipit mercaturam et merces, quia non raro mercatores merces et opes ex spoliis, puta ex usuris, fraudibus et injustis contractibus, quibus alios spoliant, congerunt, *q. d.* Vir iste felix, cui diligens ac sollicita uxor contingit, augendæ rei familiaris spem in ipsa reponebat, satis sibi ducet agros colere et fructus decerpere, quos tellus sponte affert; negotia vero et mercaturam exercere ad quæstus ampliores percipiendos, opus sibi esse non existimabit.

Quinto.

Sexto, planius et plenius, *q. d.* Confidit in ea cor viri sui, quod ipsa sibi et familiæ suæ industria de rebus necessariis abunde providebit, ita ut spoliis non indigeat; sed loco spoliiorum armis partorum sint illi fruges et opes, labore vigoreque suo partæ. Nominat *spolia, primo*, quia persistit in metaphora *mulieris fortis*, hebraice חַיִל *chail*, id est militaris et bellicosæ, cujus spolia sunt manuum, non hostium : suis enim ma-

Sexto,
genius

(1) Recte.

nibus diripit lucra ingentia instar spoliatorum; secundo, quia olim primæ Hebræorum opes conflatae fuere ex spoliis, quibus spoliarunt Ægyptum, Exodi XII, 36, et Chananæos, cum per Josue eos devicerunt, et Chananæam occuparunt. Hinc per catachresin Hebræi quaslibet opes vocant *spolium* vel prædam, ut patet versu 15. Sic etiamnum Arabes, Tartari, Cosaki aliique plures vivunt ex rapto: unde omnes eorum opes sunt spolia; tertio, et spolia notat tum virtutem mulieris, tum opum copiam, q. d. Mulier fortis suo valore et sapientia res ad familiam necessarias viro sibi-que comparabit, non minore industria, nec minore virtute quam si victis hostibus asportasset spolia; quare rebus omnibus affluet, perinde ac si optima ab hoste spolia retulisset: nam, captis urbibus, magna et varia rerum supellex victoribus cedit, quæ spolia dicuntur; ita Baynus. Hinc Septuaginta: *Et bonis vel honestis spoliis nunquam indigebit*, ubi Auctor *Catenæ Græcor.*: Ejus, inquit, proventus et fructus appellantur honesta spolia ad differentiam malorum, qualia sunt quæ injuste comparantur.

Allegorice.

Allegorice, cor Dei et Christi confidit in Ecclesia, quam sibi despondit, quia per gratiam et charismata sua eam fortem et stabilem efficit, ut contra omnes dæmonis et impiorum impugnationes fidelis et sancta perseveret usque in finem mundi, imo in æternum. Ita S. Ambrosius, lib. VI in *Lucam*, post initium: « Confidit, inquit, in ea vir suus. Videamus quid hæc viro faciat suo, quod opus ejus, quod sit obsequium, cur confidat in ea Christus. Bona uxor virum suum vestit. Vestiat Jesum fides nostra corpore suo, vestiat carnem ejus divinitatis suæ gloria; sicut et illa hinc vestimenta fecit viro suo, ut in præsentem et in futuro sæculo honorificet eum. Non mediocris hæc femina, cujus tale extrinsum est, quam non mollia Ianae fila carpentem, sed pretiosa virtutis pensa tractantem vir ejus inveniat, quæ manus extollat in noctibus, et ad libram dirigat opus, morumque suorum pondus examinet, gestorum quoque noverit servare non mensuram, gloriosi subtegmen laboris intexens. » Causam subjicit amorem et expectationem sponsi, puta Christi. Unde ait: « Sollicita quando vir redeat, anxia atque suspirans, et jam cum viro suo esse desiderans, dicens: Moras facit vir meus venire, festinabo ipsa ad eum; occurram ei facie ad faciem, cum venire cœperit in gloria sua. Veni, Domine Jesu, ut invenias sponsam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi: Inveni quem dilexit anima mea, introducat te in domum vini (vinum enim lætificat cor hominis), inebrietur spiritu; agnoscat mysterium, loquatur oraculum. »

Rursum S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis* (exstant inter novos a Lovaniensibus editos), qui ad verbum idem reperitur apud S. Ambrosium,

in hunc *Proverb.* locum sub finem tom. II, editionis Romanæ, sive Sixtinæ: « Plane confidit, ait, et ut confidamus et nos, docuit. Commendavit enim Ecclesiam usque ad terminos orbis terrarum per omnes gentes, et a mari usque ad mare. Hæc si non usque ad finem perseveraret, in ea cor viri ejus non utique confideret. » Et post nonnulla: « Mulier hæc spoliis non indiget, non quia non quærat, sed quia abundat multis. Unde utique mundum spoliat, rapit undique trophæa diabolo. Ideo dicit viro suo, sicut scriptum est in Psalmo: Exsulto ego in verbis tuis sicut qui invenit spolia multa. Quemadmodum spoliis indigebit, quæ undique rapit, undique trahit, undique acquirat, undique operatur bona? »

Sic et Beda, qui et causam addit: Novit enim, ait, spiritum gratiæ, quem dedit; novit virtutem charitatis, quam ejus præcordiis infudit. Unde ei dicitur a sponso *Cantic.* VIII, 6: « Pone me utroque signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. »

Idem ab eodem sponso tropologice dicitur cui libet animæ fideli et sanctæ, quæ totam mentem, totum amorem et affectum in Christo ceu sponso defixit. Unde S. Ægidius, socius S. Francisci, rogatus « quænam esset via ad sanctitatem, » respondit: « Una ad unum, una ad unum, » scilicet una anima uni Deo detur, tota et in solidum, quanta quanta est; sic evadet sancta, imo celestis et divina, ut in ea ceu in templo suo confidat et conquiescat Deus, ac vicissim ipsa in Deo et Christo ceu sponso amantissime confidat et conquiescat; uti præ cæteris fecisse S. Agnetem legitur in ejus Vita apud Ambrosium, *serm.* 90, et lib. I *De Virgine*. Anima enim sancta; perfectè Deum et Christum amans, tota se in ejus amorem effundit et transfundit: quare non aliud cogitat quam ipsum, quem in omnibus rebus contemplatur et amat; nec in iis amat aliud quam ipsum, unde æqualiter ipsum amat in omnibus tam adversis quam prosperis: quia Christum suum reperit tam in monte Calvariæ, quam in monte Thabor. Sicut ergo in monte Calvariæ non amat crucem, sed Christum crucifixum, sic in monte Thabor non amat gloriam, sed Christum gloriosum: illi enim dicit: « Dilectus meus mihi, et ego illi. »

Rursum mulier fortis est B. Virgo, in qua vir ejus, puta S. Joseph, post plane perspectam existimiam ejus sanctitatem, et conceptionem de Spiritu Sancto ex angeli revelatione cognitam, plane confusus est et conquievit. Hinc graves theologici asserunt Josepho, mox ut conjugium iniit cum B. Virgine, ob tantæ virginis et matris Dei reverentiam, exemptum fuisse omnem libidinis fomentum et sensum, ita ut ne primos quidem ejus motus persentisceret. Ita censent Joannes Eckius, serm. *De S. Joseph*, Jacobus Christophopolitanus in *Magnificat*, Gersonius, serm. *De Nativ. Virginis*, et

alii. Porro idipsum, puta fœdis hisce motibus sese liberum, utique persentiscebatur ipse Joseph; idque non ante, sed a conjugio B. Virginis sibi obtigisse advertebatur: illam ergo ut virginem divinam reverebatur, omnemque post Deum in illam spem et fiduciam collocabat. Rursum Spiritus Sanctus fuit quasi vir B. Virginis, quia in ea operatus est conceptionem Christi, fecitque in ea quod in aliis mulieribus efficit vir. Unde cum B. Virgo angelo nuntianti Christi incarnationem respondisset: « Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? » occurrit angelus, et virum assignavit Spiritum Sanctum, dicens: « Spiritus Sanctus superveniet in te; et virtus Altissimi obumbrabit tibi, » ut scilicet totus tota sua plenitudine in te illabatur, itaque in te confidat, id est confidenter et secure in te habitet, tibi sua dona omnia communicet, tibi seipsum omniaque sua credat et committat, imo Verbum cum tota deitate ceu commpositum, imo depositum divinum, in te confidenter collocet et deponat. Unde S. Laurentius Justinus agens de nuptiis B. Virginis, ait Spiritum Sanctum et Josephum sic officia inter se partitos fuisse, ut cura et custodia corporis Virginis ad Josephum pertineret, animi autem curam et custodiam sibi numeret Spiritus Sanctus. Denique in ea confidit cor Spiritus Sancti, quia eam peccatorum advocatam constituit, per quam plurima eorum, qui a peccatis ejus ope salvantur, spolia acquirit; cujus rei innumera sunt exempla: unde ipsa vocatur « spes peccatorum, et fiducia miserorum. »

Et Spiritus Sanctus.

Vers. 12. Gimet. Uxor strenua reddet viro bonum, quod?

Resp. primo.

Secundo.

Tertio.

12. REDDET EI (scilicet viro, ut patet ex Hebræo נָשִׂיָהּ הוּא quod est masculinum) BONUM, ET NON MALUM, OMNIBUS DIEBUS VITÆ SUE, — quibus scilicet vivit ipsa mulier, ut patet ex Hebræo, q. d. Non ad aliquot dies, menses vel annos, sed constanter per omnem vitam uxor strenua reddet marito bonum, et non malum.

Primo, Aben-Ezra sic exponit, q. d. Mulier strenua marito bona rependit, eo quod maritus in eandem spem suam rejiciat, in eaque confidat, nec unquam de ea male mereatur. Huc accedit Baynus, q. d. Uxor viro pro confidentia, qua illam sibi devinxit, reddet ei fidem, non perfidiam, ut scilicet bona ei retribuatur, non mala, quod sinceram et liberalem uxoris indolem arguit, ac magnanimitatis ejus est indicium, eo quod amore se vinci non sinat, sed amorem amore penset, obsequia obsequiis superet.

Secundo, Vatablus, q. d. Uxor mascula virum suum semper lætitia afficit, quia facit ut jugiter gaudeat ob bona quæ ei assidue procurat; bonum enim sæpe significat lætum, sive jucundum, sicut malum significat triste et molestum; ut cum dicitur: « Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum! » Et: « Sufficit diei malitia sua, » id est afflictio et tristitia sua, Matth. vi, 34.

Tertio, alii, q. d. Uxor proba viri opes non dissipabit, sed cumulabit et auget, idque faciet ut

bonum bono rependat, quo significat Salomon virum ita benevolum et beneficium esse debere uxori, et sua benevolentia et beneficentia provocet, et quasi cogat illam ut eandem sibi reddat et retribuatur, quod sane prudens est consilium: hæc enim est optima ratio conciliandi pacem et concordiam inter conjuges, si obsequiis inter se certent. Vir ergo præveniat uxorem beneficiis, uxor eadem, imo majora illi rependat: « Magnes enim amoris est amor; » et: « Si vis amari, ama. » Nullum enim potentius telum ad extorquendum amorem, quam amor.

Quarto, Jansenius bonum quodlibet accipit, q. d. Quarto. Mulier fortis reddet viro bonum, et non malum: hoc est, juxta confidentiam, quam vir de ea habet, reddet hæc mulier viro bonum, idque sine alicujus mali permixtione; nec id ad breve tempus, sed omnibus diebus vitæ suæ; ergo et post mortem mariti, si ipsam superesse contingat, non obliviscetur ejus, sed pie semper erga illum affecta persistet. Bonum autem quod mulier viro reddit est animi securitas, et per illam cordis lætitia, vitæ longævitas, rerum domesticarum procuratio et conservatio, etc. Sic et Ecclesiasticus ait, cap. xxvi, 1: « Mulieris bonæ beatus vir: numerus enim annorum illius duplex. Mulier fortis oblectat virum suum, et annos vitæ illius in pace implebit; » et vers. 16: « Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit; disciplina illius datum Dei est. »

Quinto, pressius et strictius noster Salazar hæc accipit de uxore, cui severus, morosus et durus obtigit maritus, q. d. Licet maritus acerbus uxorem generosam objurget, carpat, succenseat, ipsa tamen adeo lenis et magnanima est, ut omnia sustineat, et bona placidaque verba malis et acerbis regerat; itaque vincit mariti asperitatem, ut ex iracundo fiat mitis et blandus, uti B. Monica mater S. Augustini sua lenitate domuit iras Patritii sui mariti, ut refert S. Augustinus, lib. IX Confess. Qua de re pulchrum exemplum viperæ, quæ, dum copulatur cum muræna, prius venenum evomit, affert et conjugibus imitandum proponit S. Basilius, hom. 7 Hexam.: « Vipera, ait, ob nuptiarum venerationem virus evomit: tu duritiam, tu feritatem, tu crudelitatem ob unionis reverentiam non deponis? »

Igitur hic est heroicis mansuetudinis, patientiæ et magnanimitatis gradus, qua uxor viro bonum pro malo, mollia pro asperis, humilia pro superbis, blanda pro iracundis rependit. Nimirum hominis est bonum pro bono regerere; sancti et angeli est bonum pro malo reponere; vice versa, ethnici est malum pro malo reddere; barbari et demonis est malum pro bono retribuere. Omnes hi sensus oppositi sunt; primus tamen planior est, quartus plenior, quintus pressior et profundior.

Porro R. Levi reddet vel retribuatur accipit improprie pro dabit, largietur, quomodo subinde

in Scriptura accipitur α retribuere pro tribuere, α ν ρ δ ν ρ , scilicet compositum pro simplici, nulla habita ratione meriti vel recompensæ. Unde exponit, *q. d.* Uxor gnava virum sibi beneficiis demeretur, eo quod ejus servituti et obsequio se prorsus demittat et mancipet, neque unquam servitutem defugiat. Hinc et Septuaginta Complutenses vertunt, *operatur enim viro suo bonum, et non malum tota vita sua*; Vaticani, *operatur enim viro bona in omni vita sua, q. d.* Mulier pigra, vel morosa et rixosa, molestat virum eumque stimulat ad mala, puta ad iram, tristitiam, desperationem; at mulier sedula, et viri amans, illi cooperatur ad omne bonum, quia eum in adversis solatur et erigit, in difficilibus animat, in perplexis sanum suggerit consilium. Quare sicut boves idem trahentes jugum, se invicem solantur, animant, roborant, ut currum frugibus onustum facile trahant, quem alteruter solus trahere nequiret: sic uxor eodem jugo matrimonii conjugata (unde et conjunx dicitur), et copulata cum viro, ejus labores et dolores compatiendo et consolando alleviat, imo in se transcribit, ut junctis utrinque viribus facile omnes tolerant et superent, itaque jugum conjugii paribus animis et passibus alacres et læti ducant. S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis*, legit, *operatur viro suo bona et non mala*; et Syrus, *fecit ei bonum*; et Auctor *Catenæ Græc.*, *tota vita viro conciliat bonum, et non malum, q. d.* Ut viri gratiam capteret, bona semper operatur, nunquam mala; hoc signum est probæ indolis, æque ac virtutis: fidelium enim et Sanctorum hoc axioma proprium est, quod in omnibus actionibus velut premeditatum præferunt: « Omnibus bene, nulli male facito: de omnibus bene merere: omnes amicos benevolentia retine, inimicos officiis tuis concilia et fac amicos. » Docuit idipsum Christus verbo et exemplo, qui nulli licet inimicissimo vindictam optavit, multo minus intulit, sed omnibus suam doctrinam et gratiam obtulit. Unde de eo ait S. Lucas, *Actor. x*, 38: « Transit benefaciendo, et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo. » Deus enim omnibus benefacit, nulli male, ideoque est et vocatur Deus, quia « solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos, » *Matth. v*, 45.

Allegorice, de Ecclesia et anima sancta.

Allegorice Ecclesia, et anima sancta sponso suo Christo reddit bonum, et non malum, quia studet bonis operibus, et cavet a malis, ut ei placeat, ideoque bona bonis accumulare satagit, ut eis magis magisque suam gratiam et Christi gloriam magnis quotidie incrementis adaugeat. Ita S. Ambrosius in cap. xxxi *Proverb.*, sub finem tom. II: « Hinc mulier ista, ait, quia exspoliat mundum, rapit gentes, tota vita operatur bonum; verum non sibi, sed viro: ut quæ jam non sibi vivat, sed qui pro omnibus mortuus est, et resurrexit. Viro ergo operatur bonum, illi servit, illi devota est, illum diligit, illi placere semper studet. Non

se ornat, nec propter suos, nec propter alienos oculos; non querit hominibus placere; non querit quæ sua sunt: operatur omnia viro suo. » Huc accedit Beda: « Reddit quippe, ait, anima Christo bonum; cum perceptis ab eo vitæ muneribus recte vivendo respondet; cum ea quæ ipsa scire vel facere ab illo adjuta potuit, etiam aliis intimare satagit. »

Rursum mulier hæc est B. Virgo, quæ Josepho sponso, eo quod virginitatis suæ fuerit in conjugio custos, retribuit omne bonum. Audi S. Bernardum, serm. *De S. Josepho*: « Amplius autem, quia omnia quæ sunt uxoris sunt viri, credo quod beatissima Virgo totum thesaurum cordis sui, quem Joseph recipere poterat, ei liberalissime exhibebat. » Et post nonnulla: « Quantas putas exhortationes, consolationes, promissiones, illuminationes, et æternorum bonorum revelationes recepit in transitu suo Joseph a sanctissima sua sponsa Maria? » Hac de causa B. Virgo Josepho cooperata est ad omnem virtutem, gratiam et gloriam, uti explicare pergit S. Bernardus: « Quomodo, ait, cogitare potest mens discreta, quod tanta unione uniret menti tantæ Virginis aliquam animam, nisi ei virtutum operatione simillimam? unde credo Joseph fuisse mundissimum in virginitate, profundissimum in humilitate, ardentissimum in charitate, altissimum in contemplatione, » etc.

13. QUÆSIVIT LANAM ET LINUM, ET OPERATA EST CONSILIO MANUUM SUARUM. — Hebraice, *quæsit lanam et lina, et fecit in voluntate manuum suarum* (1); alii, *in beneplacito manuum suarum*; Chaldaeus, *et operata est juxta voluntatem manuum suarum*; Septuaginta, *filans lanam et linum, fecit quod utile est manibus suis*; Syrus, *vestigavit linteum, seu tunicam; operata est ejus manus quodcumque libuit.*

Sensus clarus est, *q. d.* Studuit lanificio: unde non exspectavit donec maritus ei lanam et linum coemeret, vel obtruderet; sed ultro ipsa utrumque quæsit, ut inde vestes laneas et lineas conficeret, quibus virum, filios et domesticos decorare vestiret. Hoc est quod subdit: « Et operata est consilio manuum suarum, » id est, manus juxta voluntatem ejus operatæ sunt, ita ut manus tam promptæ forent ad opus quam voluntas, perinde ac si manibus insita fuisset voluntas et promptitudo operandi. Est hypallage. Ita Aben-Erza: Operata est, inquit, in voluntate manuum, quasi manibus volendi facultas insit; ut e contra in manibus pigri est nolitio, ut ita dicam, operandi. Et Vatablus, *in beneplacito*, ait, *manuum suarum, quia complacet sibi, et delectatur opere manuum suarum*; Tigurina, *operatur cum voluptate manibus suis*; ut enim opus sit facile, fructuosum et constans, voluntas adsit oportet.

(1) *Studiosa est lanificii et linificii, et tractat (lanam et linum) labore, vel peritia manuum suarum.* Maurer, *tractat, manibus terit (coll. arab.) lanam et linum, et opus facit manibus lubentibus.*

B. Virgo
Josepho
retribuit
omne bonum.

Vers. 13.
Daleth.

Consilio
manuum
multiplex.

Secundo, R. Emmanuel vertit, *fecit voluntatem manibus suis*, id est, quidquid voluit ex lana et lino confecit; tanta erat ejus operandi in lino et lana dexteritas, ut voluntas non materiam, sed materia voluntatem et manum sequeretur, ut quidquid illa vellet, illico dexteritate manuum in lucem proderet et fieret.

Tertio, Noster vertit, « consilio, » id est industria, peritia et dexteritate manuum suarum, *q. d.* Mira pollet manuum, æque ac mentis industria, ad eximie et dexterrime filandum, texendum, et quodlibet opus textile faciendum. Ars enim, puta habitus et dexteritas filandi, texendi, fabricandi, etc., tum in mente manus ad opus dirigente, tum in ipsis manibus operantibus, quæ ex assidua operatione habitum et facilitatem operandi induerunt, consistit. Sic de Beseleel architecto tabernaculi ait Deus *Exodi xxxi, 2*: « Implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabricari potest. »

Rursum « consilio, » id est prudentia prudentique electione, *q. d.* Prudenter operatur manibus non res fuitiles et inutiles, sed serias et utiles, quæ ad domesticorum vestitum conferant. Unde Septuaginta vertunt, *et fecit quod utile est manibus suis*. Multæ enim nugosæ et curiosæ mulieres operantur res nugosas et curiosas, sed inutiles, imo illecebrosas et noxias: at mulier hæc prudens non nisi utilia, sana et sancta operatur. Hoc est ejus consilium, hæc ejus sapientia et prudentia. Hinc Plato in *Symposio* Salomonem secutus, *πρῶτον*, id est opum deum, fecit filium *σοφίας*, id est consilii: consilio enim parantur opes. Illecebrosa sunt pepla, et sindones adeo subtiles, ut per eas corporis forma et nuditas transluceat, quæ proinde carpens S. Hieronymus, *epist. 7 ad Lætam*, de institutione filiae, sic ait: « Spernat bombycum telas, serum vellera, et aurum in fila lentescens: talia vestimenta parat, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur. »

Moraliter de lanificio feminarum. Moraliter, discant hic mulieres se suasque filias lanificio et lanificio assuefacere: hoc enim proprium est feminarum opus, ut ad hoc natæ et a natura factæ factæque videantur, idque duplici fine et fructu: primo, ad fugam otii; secundo, ad custodiam honestatis et castitatis. Operi enim dum intendunt, amasios fugiunt, eisque attendere nequeunt. Quocirca ab omni ævo strenuarum mulierum, etiam principum et reginarum, hæc in lana et lino fuit occupatio. Laudatur Anna uxor Tobiae, quod ibat quotidie ad opus textorium, *Tob. cap. ii*. S. Hieronymus instituens virginem Demetriadem: « Habeto, ait, lanam semper in manibus, vel staminis pollice fila deducito, vel ad torquenda subtegmina in alveolis fusi vertantur. » Et alibi *ad Lætam*, de institutione filiae: « Discat et lanam facere, teneræ colum, ponere in gremio calathum, rotare fusum, stamina pollice ducere. » Ex veteri Romanorum more thalassii

nomen in nuptiis crebro iactabatur, ut videlicet hac nuptiali voce provocarentur novæ nuptæ, exhortarenturque ad opus et lanificium, ut Varro et Juba, et Plutarchus tum in *Romulo*, tum in *Questionibus*, cap. *xxix*, et Festus Pompeius tradiderunt: *thalassio* enim significat lanificium, ait Plutarchus, unde Latinis *thalassio*. Quam vocem crebro occinebant sponsæ, illamque signum fuisse lanificii testatur Varro, scilicet thalassionem veteres vocasse quasillum vas lanificiis aptum. Hinc Thalassio apud Romanos erat Hymenæus, puta virginittatis deus, inquit Servius: virginittatis enim custos est lanificium. Sed et sponsæ (quod scribit Varro, et Plutarchus postremo a me citato loco, et Plinius lib. VIII, cap. *xlviii*) colum secum in domum sponsi inferebant et fusum, virorumque januam lana coronabant ac cingebant: hac quoque cæremonia nuptiali indicantes, lanificium a nuptiis in domo maritali exercendum esse. Item apud eosdem Romanos in pelle lanata nova nupta considerere solebat, quo testaretur lanificii officium se præstituram viro, ut refert ipse Pompeius. Quin ipsi Romani apud Caiæ Cæciliæ statuam æream, in templo M. Anci sitam, colum, lanam et fusum confixerunt, pudicitiae et industriæ ejus certa monumenta. Auctores M. Varro et Plinius loco jam citato, et Plutarchus in *Problem.* dicto cap. *xxix*. Ea est autem, ut scribit idem Pompeius, quæ, antequam Romam venisset, Tananquil vocabatur, uxor Tarquinii Prisci Romanorum regis, quæ tantæ probitatis fuit, ut id Caiæ nomen boni ominis causa frequentarent nubentes, quam summam asseverant fuisse lanificam. Cujus etiam rei meminit Caius Titus Probus in *Epitome* X lib. Valerii Maximi, si non titulus ejus libri fallax sit: ubi et illud præterea dicit ideo institutum fuisse, ut nova nupta ante januam mariti interrogata quænam vocaretur, Caiam esse se diceret. Non multo post tempore Lucretiam nocte sera lanæ deditam, inter lucubrantem ancillas in medio ædium sedentem, Collatinus maritus juvenesque Tarquinii inveniunt; quod pro signo probitatis accipi voluit Livius, paulo ante finem lib. I ab Urbe condita, et Plinius, aut quisquis est auctor, lib. *De Viris illustr.* in Tarquinio et Collatino; et Servius in eum locum Virgilii, lib. VIII *Æneidos*:

Nec non Tarquinium ejectum.

Sed et eandem historiam recensens Ovidius, lib. II *Fastorum*, ait:

Inde cito passu petitur Lucretia; ejus
Ante thorum calathi, lanaque mollis erat:
Lumen ad exiguum famule data pensa trahebant.

Theano Pythagorica, Brotini Crotoniatæ (ut Plotino placuit) aut ipsius Pythagoræ (ut Theocritus maluit) uxor interrogata, quam potissime uxorem commendaret, respondit illud Homericum: « Telam texentem et meum (id est viri:

nam Agamemnon est qui loquitur) lectum instruentem. » Ita Athenæus Naucratica, et Stobæus, *serm. 72.* Apud eundem Homerum, lib. IV, tum *Odysseæ*, tum *Iliados*, Helena lanificium exercet; et lib. V ejusdem *Odysseæ*, Mercurius Calypso nympham, Atlantis filiam, texentem reperit; et lib. VI, Areten Alcinoi regis uxorem in foco sedentem, cum ancillis et pensa purpurea torquentem invenit Nausicaa ipsius filia. Herodotus in *Calliope* tradit Xerxem regem regum, ab Amestri uxore donatum amiculo quod ipsa texerat. Curtius quoque, lib. V, memorie prodidit Alexandrum vestes Macedonicas ad se ex Macedonia missas, cum his qui eas confecerant, tradi Sisygambi matri Darii jussisse, eamque admoneri præcepisse ut, si cordi vestes essent, eis neptes assuefaceret. Ad quam vocem cum lacrymæ obortæ prodidissent animum aspernantis id munus (quippe cum non aliam contumeliam magis Persarum femine accipiant, quam admovere lanæ manus), Alexander ea re cognita ad eam pervenit: « Et, mater, inquit, hanc vestem qua indutus sum, sororum non solum donum, sed etiam opus vides; nostri decipere me mores. Cave, obsecro, ne in contumeliam accipias ignorantiam meam. » Apud Terentium in *Andria*, Simonis senis ad Sosiam libertum hæc verba sunt:

Primum hæc pudice vitam, parce ac duriter
Agebat, lana ac tela victum quaritans.

Huc facit illud Ovidii ad Leandrum:

Tortaque versato ducentes stamina filo,
Feminea tardas fallimus arte moras.

Et Claudianus in eo epigrammate, quod de equo Honorii Imperatoris edidit, loquens de Serena regina uxore Stiliconis:

Et medium te zona liget, variata colorum
Floribus, et castæ manibus sudata Serenæ.

Tranquillus memorat Augustum Cæsarem ita filiam et neptes instituisse, ut lanificio se assuefacerent. Idemque fecisse Carolum Magnum scribit Eginhardus illius Cancellarius in Vita ipsius. Alibi item testatur ipse Plutarchus Augustum ipsum non temere alia veste, quam domestica usum esse, ab uxore, et sorore, et filia et neptibus confecta. Plutarchus testimonio Bibuli asseverat Brutum ad bellum exiturum, Porciam uxorem interpellantem ad eolum et telam remisisse, usum versibus, quos Homerus Hectori Andromachen alloquenti assignat, *Iliad. XXII*, ubi narrat ipsam, dum telam orditur, lamenta ejulatusque e turri ob mortem mariti audivisse. Nota est casta heroina Penelope Ulyssis uxor, quæ absente marito ob formam a procis appetita ut eos falleret, dicebat se nulli nupturam nisi prius telam, quam orsa erat, pertexuisset; quare interdiu telam texebat, sed noctu eandem retexebat, ut nun-

quam eam pertexeret. Denique Virgilius, lib. VII *Æneid.*, ita castam probamque feminam pingit:

Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositum cinerem, et opitos suscitât ignes;
Noctem addens operi, famulasque ad lumina læta
Exercet penso, castum ut servare cubile
Conjugis, et possit parvos educere natos.

Hæc et plura Tiraquellus, *leg. x Connub. num. 38* et seq.

Porro Carolus Magnus, rogatus cur filias lanificio occuparet, duas causas dedit: *primo*, ut otium vitarent; *secundo*, ut, si ad paupertatem per reslantem et adversam fortunam redgerentur, hoc opere sibi victum pararent. Ita Eginhardus. Hoc in opere eminuit S. Elisabetha, Andreæ Hungarorum regis filia, quæ per summam injuriam a cognatis castris et possessionibus spoliata, lanam manibus operabatur et linum, ut de sui laboris impendio se aleret, et pauperes, quorum erat ancilla, ut mater vestiret. Ita nobilissimis orla natalibus mundo se fecit ignobilem, ut nobilitaretur in cælis, pro corona suscipiens cinerem, cilicium pro fascia pectorali, fustum lanæ et lini pro sceptro. Unde et meruit, in cælum defixa, videre Dei Filium Jesum ad se inclinatum cælis patentibus, eumque inter alia consolationis lenimenta audire dicentem: « Si tu vis esse mecum, ego ero tecum, et a te nullatenus separabor. » Ita habet ejus Vita.

S. Elisabetha lanam et linum operans, cur?

Poetæ deas ipsas linum lanamque tractare asserunt. Narrat Ovidius, lib. VI *Metamorph.* Arachnen Iamoni filiam, eo quod deam Palladem in lanificio provocare ausa esset, ab ea superatam, versam esse in araneam, quæ pristinam adhuc telæ servat artem; unde et aranea græcè vocatur ἀράχνη.

Dixi fustum feminarum esse decus, nam viro- rum est dedecus. Unde David Joab homicidæ imprecatus est: « Nec deficiat de domo Joab... tenens fustum, » *II Reg. III, 29, q. d.* Posteri Joab sint effeminati, ut ad vile et muliebre exercitium filandi redigantur, eoque victum sibi quarere cogantur. Sic Sardanapolo probrum fuit et exitium, quod eum Artabanus dux militum inter concubinas purpuram nentem invenisset; illum enim regno et vita privavit. Hinc Eutropium eunuchum Arcadii Imperatoris pædagogum, ideoque imperii rectorem, ita perstringit Claudianus:

Fustus virorum dedecus.

— Quid te turpissime Lellis
Inseris, aut sævi pertentas Pallada campi?
Tu potes alteris studiis hærrere Minervæ,
Tu telas non tela pati, tu stamina nosse,
Tu segnes operum solers urgere puellas,
Et niveam dominae pensis involvere lanam.

Idcirco Narseti viris multis fortiori, Justiniani Imperatoris illa Juno impotens minitata, se illum gynæceo pensis et quasillis addicturam; quam ignominiam vir strenuus, graviter cum Romani imperii clade vindicavit. Exemplum ingens ne,

qui superiores sunt, in subditos temere linguam laxent.

Allegorice S. Augustinus, serm. 217 *De Temp.* : Mulier fortis, id est Ecclesia, ait, et anima sancta operatur lanam, id est carnalia et temporalia; et linum, id est spiritualia et æterna: utraque enim in hac vita fidelibus necessaria sunt. Sed audi S. Augustinum: « Quid est lana, quid linum? Lana carnale aliquid, linum vero spiritale signat; quia in ordine vestimentorum, interiora sunt linea vestimenta, lanea vero exteriora. Lana etiam de commixtione animalium nascitur, linum vero sine carnis voluptate de terra procreatur, imo castitatis imaginem præferre videtur. In tantum ut sacerdotes veteris Testamenti ex præcepto legis, propter castitatis indicium, lineis femoralibus uterentur. Ergo in lana carnale aliquid, in lino vero spiritale significatur. Pro laude etiam ponuntur. Invenis enim hominem porrigentem manu eleemosynas pauperi, nec tamen de Deo ibi cogitantem, sed hominibus placere cupientem: laneam vestem, quæ videri potest, habet, interiorem lineam non habet. Invenis alium dicentem tibi: Sufficit mihi conscientia mea, Deum colo, Deum adoro, quid mihi opus est ad ecclesiam ire, aut visibiliter christianis misceri? lineam vult habere sine tunica. Non novit, neque commendat talia mulier ista. Invenit hæc mulier lanam et linum, et fecit utile. Multi inveniunt, sed non faciunt utile manibus suis. Cum libenter auditis, invenitis; cum bene vivitis, facitis. » Eadem pene ad verbum habet S. Ambrosius in *XXXI Prov.*, sub finem t. II, qui et addit: « Operari carne, et non operari spiritu, quamvis bonum videatur, utile non est; operari vero spiritu, et non operari carne, pigrorum est, etc. Tene spiritualia, et carnalia spiritualiter, operare. »

Allegorice.

Lana carnalia opera, linum spiritualia notat.

De B. Virgini.

Lana est pietas, linum carnis maceratio.

De B. Virgini.

Beda vero per lanam accipit simplicitatis et pietatis opera, per linum castigationem carnis: linum enim variis modis macerando, tundendo, pectendo, carminando; etc., præparatur et quasi castigatur: « Possunt, ait, in lana, qui ovinus est habitus, omnia pietatis et simplicitatis opera, quæ proximis impendimus, accipi. Potest in lino, quod ex terra virens oritur, sed longo ac multiplici exercitio amittit humorem nativum, atque ad gratiam novi candoris pervenit, castigatio nostræ carnis intimari: cujus dum ingenitas vitiorum sordes per continentiam excoquimus, dignam profecto eam, qua Christum induamus, efficitur, juxta illud Apostoli: Quotquot ergo baptizati estis, Christum induistis. Quærit ergo mulier fortis lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum, cum Ecclesia sancta sollicitè perquirat, quibus se pietatis fructibus exercent, quomodo a carnalibus emundet illecebris. Et hoc utrumque consilio prudentissimo, hoc est supernæ solummodo retributionis facit intuitu. »

Rursum opus laneæ et lini optime convenit B. Virgini. *Primo*, plane ad litteram; nam, ut ait Epiphanius, Presbyter Constantinopolitanus, in

Vita B. Virginis, « erat ipsa docilis, et amans doctrinam, et non solum insacris Litteris, sed etiam in lana et lino, serico et bysso laborabat. Erat præterea in sapientia et intelligentia, super omnes illius sæculi adolescentulas, cunctis admirationi, quæ et vere conficeret ea quorum usus in templo erat sacerdotibus. » Et S. Anselmus in lib. *De Vita Virginis*: « Opus vero manuum ejus, ait, erat laneæ, lini et serici. » Hinc et Moniales in monasteriis, exemplo beatæ Virginis, magnam diei partem in opere manuali, lanam et linum operando, transigunt. Idem virginibus feminisque devotis suadent, imo jubent, prudentes Confessarii; quæ enim eo relicto totas se dedere volunt orationi, lectioni, contemplationi, cerebrum quod feminis est debile, affligunt et lædunt, fiuntque phantasticæ, anxie, scrupulosæ, maniacæ, superbæ, deliræ, uti experientia multa didici.

Secundo, allegorice: quia, ut ait S. Epiphanius, lib. III *Contra hæres.*, longius a principio, explicans illud *Job cap. xxxviii*, juxta Septuaginta: *Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, et variegandi scientiam?* « Mariæ datum est, ait, ut pepererit nobis agnum et ovem, et ex gloria ipsius agni et ovis, factum est nobis velut ex vellere in sapientia per virtutem ipsius, indumentum incorruptibilitatis. »

Secundo.

Tertio, tropologice: nam, ut ait Proclus Cyzicenus Episcopus, *De Nativ. Christi* (exstat initio *Concil. Ephesini*), « hæc sola pons est, per quem Deus ad hominem descendit: hæc admirandæ illius œconomiae tela, ex qua et in qua ineffabili quodam modo admirabilis illius unionis tunica confecta est; cujus quidem textor exstitit Spiritus Sanctus, netrix virtus ex alto obumbrans, lana vetusta villosaque Adami pellis, trama impolluta Virginis caro, radius textoris immensa gestantis gratia, artifex verbum per auditum illapsum. » Trama est subtegmen, et (ut ait Sergius) filum quod intra stamen currit. Trama dicta, ut ait Varro, « quod phrygionis tranat vestimentum. » Pro tranat videtur legendum *trameat*, id est *transmeat*, sive *penetrat*.

Tertio.

Quarto, anagogice: quia lana repræsentat vitam activam, linum subtile contemplativam; utramque operata est, et in eminenti gradu exercuit B. Virgo, quæ in omni opere Martham Magdalene mirifica harmonia perfecte associavit.

Quarto.

14. FACTA EST QUASI NAVIS INSTITORIS DE LONGE PORTANS PANEM SUUM. — Hebraice, *fuit sicut navis circumventis, de longe adducet panem suum*; Chaldaeus, *facta est sicut navis mercatoris, cujus e longinquo affertur cibus*; Septuaginta Vaticani, *facta est tanquam navis mercaturam exercens de longe; congregat autem hæc vitam*; Complutenses et Regii habent, *congregat autem hæc divitias*; Syrus, *tanquam navis mercatoris a longinquo mercimonia advehens*. Institor ergo vocatur mercator, eo quod cumulandis mercibus opibusque sedulus instet, vel quia negotio suo insistit, inquit Ulpianus. Unde et domos ur-

Vers. 14. He.

besque circumit (ideoque hebraice vocatur *socher*, id est circitor vel circuitor) singulis suas merces offerens, et ut eas emant urgens et instans.

Sensus ergo est, *q. d.* Mulier hæc strenua operando lanam et linum similis est navibus mercatorum, quia sicut illæ pannos, telas, aliasque merces in longinquas orbis partes deferunt, pro quibus ex eisdem locis referunt alias merces, unde mercatores sibi victum et necessaria comparant: ita et illa a longe sibi parat panem suum, hoc est victum familiæ necessarium, quia pro his quæ manibus suis operata est, comparat sibi etiam quæ ex longinquo afferuntur, dansque exteris pannum a se confectum, accipit ab eis frumentum in cibum; ipsa ergo cum domi maneat, nec cum mercatoribus extremos currat ad Indos, tamen velut navis quædam necessaria a longe advehens, etiam ipsa sua exteris communicando portat de longe panem suum.

Analogia mulieris strenuæ et navis. Prima.

Igitur analogia navis et mulieris sedulæ in his consistit. *Primo*, sicut navis frumentaria ex Sicilia vel Ægypto (quod olim erat horreum Italiæ) frumenta devehit in Italiam: sic mulier hæc panem, id est cibum quemlibet invehit in domum suam. Rursum, sicut naves Indiæ ex India in Hispaniam et Europam deferunt aromata, aurum, argentum aliasque merces pretiosas; et sicut navis Japonica quotannis ex India Lusitanis, et Religiosis in Japone degentibus et evangelizantibus defert annonam totius anni, adeo ut si navis pereat, periclitentur omnes Religiosi, qui in Japone sunt, de victu et vita: sic pariter mulier hæc quemlibet cibum et supellectilem familiæ necessariam procurat, ita ut ab illa omnium qui in domo sunt, victus et vita pendeat. Hinc eam comparat navi, non curru, quia una navis plus vehit quam centum, imo mille currus.

Secunda.

Secundo, sicut navis merces domesticas in longinquas oras vehit et vendit, indeque alias revehit, itaque duplex facit lucrum: ex utrisque enim lucratur: sic pariter mulier hæc suos pannos et telas, quas per se suosque texuit, per naves et mercatores in exteras regiones, ubi cariores sunt, mittit et distrahit; indeque merces alias comparat, quibus familiam alat, vel quas dividat; itaque duplex, vel triplex lucrum facit. Imo, ut notat Baynus, in eo superat naves, quod ipsa domi secure consistens, hæc omnia per mercatores vel famulos et ancillas efficiat, cum naves longissimas regiones peragraré et oberrare debeant, idque cum perpetuo sui et mercium periculo, ne naufragium patiantur, aut a piratis capiantur.

Tertia.

Tertio, sicut navis nunquam, ne noctu quidem nautis dormientibus, quiescit, sed semper navigat, ac circumit et obit varias regiones, singulis suas merces proponens, et indigenis ad eas emendum instans: sic mulier strenua nunquam quiescit, sed cæteris dormientibus ipsa vigilat, semper sollicita, omnibus invigilans, jugiter cogitans quomodò domui de omnibus prospiciat; ideoque as-

siue perdia et pernox operatur et laborat, nec unquam in opere fatigatur aut lassescit.

Quarto, sicut naves non uno alterove anno, sed quamdiu durant, subeunt maria, mercesque vehunt et revehant: sic mulier sedula tota vita sua sibi similis est, semperque laborat ut res familiæ curet et adaugeat, nec quiescit nisi in morte, quasi jam peracto navigationis suæ cursu.

Quinto, sicut naves e remotissimis regionibus merces raras et pretiosas advehunt, quo fit ut Veneti, Antuerpienses, Genuenses, cæterique maris accolæ, qui navigationi et mercaturæ vacant, domi suæ habeant opes et delicias quaslibet, ac quidquid alicubi præclarum vel pretiosum est, quia omnia per naves sibi afferri curant: sic pariter mulier strenua domum instruit non tantum carne, vino, telis, pannis illius regionis, sed et ex remotis ea quæ ad familiæ non tantum necessitatem, sed et splendorem faciunt, accersit.

Sexto, mulier hæc comparatur non uni navi, sed navibus in plurali, ut habent Hebræa, puta classi integræ, quæ ingentem mercium copiam affert, quia ipsa licet una instar est multorum, ac per se perque filios, servos et ancillas plura conficit, quam multi simul juncti in suis familiis efficiant.

Allegorice et tropologice, hæc omnia facile est adaptare Ecclesiæ et animæ sanctæ, mutato duntaxat nomine mulieris in nomen Ecclesiæ vel animæ. Ecclesia enim ceu navis omnis generis annonam fidelibus affert, puta verbum Dei, Sanctorum exempla, conciones, exhortationes, Sacramenta, ac præsertim Eucharistiam, quæ est panis vitalis, manducantibus afferens vitam presentem et æternam. Audi Bedam: « Navis, ait, per mare peregrina, ut illic venditis quæ attulerat, cariora ad domum reportet: sic nimirum sancta Ecclesia, sic anima quæque perfecta virtutum divitiis gaudet onustari, quibus majora divinæ gratiæ dona mercetur. Optimum namque est commercium, cum bona quæ valemus operantes, primo hanc a Domino mercedem recipimus, ut ad majora semper agenda proficiamus, dehinc vitam percipiamus sempiternam. Facta ergo est anima sancta quasi navis institoris, quæ transit desiderio fluctus sæculi præsentis, solaque se in cælis accipere sperat æterna gaudia, et pro his abundantius adipiscendis quidquid valet instanter agere, quidquid adversum occurrit, fortiter superare contendit. »

Audi et Auctorem *Operis imperfecti in S. Matth.*, apud S. Chrysostomum, *xxiii*: « Facta est tanquam navis mercaturæ longinqua, id est Ecclesia, quæ navigantibus Apostolis, gubernante Domino, flante Spiritu Sancto, prædicationis verbo ubique discurret, portans secum magnum et inestimabile pretium, quo omne genus humanum, vel potius totum mundum sanguine Christi mercata est, de quo idem Salomon, cap. *xxx*, *19*, retulit dicens, vestigium navis pelagizantis inveniri non posse,

ostendens conversationem Ecclesiae non terrenam esse, sed caelestem, juxta id quod Apostolus ait: Nostra conversatio in caelis est, » *Philip. III.*

De B.
Virgine.
Primo.

Pari modo eadem adaptes B. Virgini, quae in domum, id est in Ecclesiam, inexit panem vivificum, puta Christum Dominum, dum eum peperit in Bethlehem, id est in domo panis. Unde S. Gregorius, homil. 8 in *Evang.*: « Bene, ait, in Bethlehem nascitur, id est in domo panis; ipse enim est qui ait: Ego sum panis vivus qui de caelo descendi, » *Joan. VI.* Ipsa ergo « de longe, » id est de caelis, per vitae hujus pelagus portat panem suum. To enim *de longe* notat distantiam inter Verbum et humanam naturam, quam sibi hypostaticè univit in utero hujus mulieris benedictae. Recte vero panem hunc vocat *suum*, quia sola absque viri opera illum concepit, quem in Bethlehem per partum suum virgineum, tanquam ex navi in omnium utilitatem exposuit, ut eo in

Secundo.

Eucharistia pascamur. Rursum, ipsa navis institoris plena fuit mercibus caelestibus, puta omni virtute et gratia. Unde Damascenus, orat. 1 *De Dormit. Virgini.*: « Hæc est, ait, quæ gratiæ abyssum invenit, et duplicem virginitatis navem incolumem servaverat, animamque non minus quam corpus incolumem custodierat. » *Tertio*, Virgo etiam dormiens mente vigilabat intenta orationi et amoris divino, juxta illud in *Cantic.*: « Ego dormio, et cor meum vigilat. » Quocirca perdia et pernox augebat virtutum merita et luera, quibus fideles et Ecclesiam ditavit. *Quarto*, B. Virgo velut materfamilias Ecclesiae assidue e caelo illi de omnibus prospicit, quia apud filium omnem illi gratiam exposcit et impetrat. Ipsa est quæ animavit S. Athanasium, ut Ecclesiam defenderet contra Arianos, S. Cyrillum contra Nestorianos, S. Augustinum contra Pelagianos, S. Dominicum contra Albigenses, S. Ignatium contra Lutheranos.

Tertio.

Ipsa est quæ stans temporibus religiones novas suscitavit, ut Ecclesiam senescentem novo doctrinae et virtutum splendore renouent et illustrent. Qua de re vide Hieronymum Platam, lib. 1 *De Bono status Relig.* cap. XXXIV.

Vers. 15.
Vau.

15. ET DE NOCTE SURREXIT, DEDITQUE PRÆDAM DOMESTICIS SUIS, ET CIBARIA ANCILLIS SUIS. — Hebraice, et surrexit adhuc nocte (dum adhuc nox esset), deditque prædam domui suæ, et statutum puellis suis.

Pro *prædam* hebraice est *טרף tereph*, quod proprie est esca ferina, diciturque de feris quæ venando prædantur minores feras et jumenta, eaque discerpunt et devorant. Inde per catachresim transfertur ad quamlibet escam animalium et hominum, præsertim quæ venando, id est laborando et sudando, comparatur. Est metaphora a leonibus et feris, quorum omnis cibus prædando acquiritur, estque præda.

Pro *cibaria* hebraice est *חֹק חֹק* *hoc*, id est demensum, statutum, consuetum, a radice *חֹקק chacac*; id est statuere, describere, definire: unde

tam ad statum cibum, quam ad statum pensum referri potest. Hinc Chaldeus vertit, *dedit pensum ancillis suis*; Syrus, *dedit opus puellis suis*; Theodotion, *dedit constitutionem puellis suis*; Septuaginta, *dedit opera puellis suis*. Hoc ergo tam pensum operis quam demensum cibi, puta portionem et cibum definitum, hoc est statum panem et escam in dies constitutam sive ordinatam, ideoque ordinariam significat.

Sensus ergo est, q. d. Mulier hæc strenua et provida non stertit in multam lucem, sed ante auroram noctu surgit, ut servis et ancillis, filiis et filiabus cæterisque domesticis præparet tributumque cibos, utque totius diei operas et pensa inter eos partiatur, singulisque sua distribuat et adæquet, scilicet ne quid perdat lucis et temporis, sed id totum operi impendant. Quare servis iturris ad arros colendos, vel aliud opus summo mane, imo noctu, maturius dat jentaculum, ac simul cibos assignat, quos in agrum deferant, ibique comedant, ne, si domum ad prandium revertantur, tantillum temporis perdant et operi suffurentur. Ancillis pariter suis in aurora pensa lanæ, lini et operarum distribuit, ac annonam assignat, ut expedite sint ad opus, illique totum diem insument. Hæc enim sunt signa, imo actus magnæ providentiæ, sedulitatis et strenuitatis in matrefamilias.

Porro cibos hosce vocat « prædam, » primo, quia noctu obiter quasi capiuntur et rapiuntur. Alludit enim ad leones et feras, quæ post cœnam nocte digestam rursum famelicæ, in tenebris et aurora exeunt venatum et prædatum, ut alias feras et animalia, ceu prædam capiant et devorent. Sic *Job XXIV*, 5, dicitur: « Alii quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum, vigilantes ad prædam (Hebraice, *aurorantes prædæ vel rapinæ*) præparant panem liberis. » Hinc vocantur lupi vespertini, id est nocturni, qui noctu prædantur, de quibus multa dixi *Habac.* 1, 8, et *Jerem.* 1, 6. Ita quoque mulier hæc leonina summo mane cibos hosce servis et ancillis obiter capiendos et quasi rapiendos parat, ut ad iter opusque sint expediti et celeres. Rursum *præda* significat hosce cibos magna industria et labore mulieris comparari, ac non nisi labori insigni servorum et ancillarum velut mercedem attribui. « Qui enim non laborat, non manducat, » ait Apostolus. Hinc, ut ait S. Ambrosius, lib. *De Abraham*: « In domo sapientis nemo piger est. » Olim matres in Balearibus insulis pueris non dabant cibum, nisi cum eminus propositum fundæ jactu dejecissent, tum ut eos labori assuefacerent, tum ut in arte sagittandi exercerent, in qua proinde tam eximii evasere, ut scopum quemlibet non fallente, sed certo ictu contingerent, imo pilum in coma capite illæso ferirent: quocirca in prælio fundibularii existere hostibus formidabiles.

Tertio, sicut leo et læna prædam quam venatus est, non ipse solus comedit, sed in partes

Gibi vocantur præda. Primo.

Secundo.

Tertio.

discerpit, atque catulis suis sive leunculis distribuit: sic mulier hæc cibos industria sua partos, in servos et ancillas partitur, sed seorsim, non mixtum, scilicet primo servis dat תרפח *tereph*, id est carnem ferinam, puta escas duriores; deinde seorsim ancillis dat cibaria leviora. Ubi nota ejus honestatem et pudicitiae studium, quæ ancillas a servis separat, ut mutuos aspectus, colloquia, aliasque luxuriæ inter eos illecebras amoveat; ac simul discretionem, qua cuique annonam congruam attribuit.

Quarto. Quarto, pro et cibaria ancillis suis, Septuaginta, Chaldaeus, Syrus et alii vertunt, et pensum operarum ancillis suis. Hebræum enim חוֹך *choe*, tam pensum operarum, quam demensum escarum, penso operarum, velut mercedem merito laborique respondentem, significat: quo innuit mulierem sapientem hanc legem fixisse ancillis suis, ut non prius demensum escarum sive statutum cibum sumant, quam pensa operarum persolverint.

Moraliter, hic disce matrisfamilias dotem esse vigiliam, ut, sicut ille ait, ultima eat cubitum, prima ante alios, et ante lucem surgat, qua in re mulierum indolem transcendat oportet: mulier enim natura sua phlegmatica est, ideoque lenta, tarda, somnolenta, adeo ut Comicus eam ex mora natam asserat. Sic enim ait Pleusides Plautinus in *Milite*:

Mulier profecto nata est ex ipsa mora
Nam quævis alia, quæ mora est æque, mora
Minor ea videtur, quam quæ propter mulierem est.

Et Terentius in *Heautont* :

Dum moliantur, dum comantur, annus est.

Secus est in hac muliere virili, quæ virago est, et non tantum mulieres, sed et viros et virtute et vigilantia superat. Unde vigilantia in emblematicus pingitur quasi matrona et virago, dextra tenens librum, sinistra virgam cum lucerna accensa: atque ei grus pede altero elevato sustinens lapidem, ut, si quo casu in somnum incidat, lapidis ruentis ad pavementum allisu strepituque excitetur et evigilet.

Rursum uxor hæc suis dat cibum noctu, ut innuat totum diem dandum labori et operi, noctem vero necessariæ refectio. Ita S. Antonius, S. Hilarion cæterique Anachoretæ cibum non per diem, sed vespere et noctu sumebant, idque duabus de causis. Prior erat, ut totam diem operi vel manuali, vel mentali, puta orationi, studio, lectioni et contemplationi impenderent, nec ab eo per cibum impedirentur: venter enim cibo onustus mentem hebetat, ut nequeat acumine suo uti, et sublimia scrutari. Posterior, quod verecundarentur, et quasi indignum ducerent hominem et servum Dei comedere per diem, quodque sol eum comedentem aspiceret. Vilissima enim hominis actio est comedere, utpote in qua mens ho-

minis nata ad spiritualia et celestia, deprimitur ad terrena et carnalia, similisque est brutis. Unde sanctus ille Anachoreta in Vitis Patrum pudore suffusus, lacrymabatur, cum cibum sumeret, eo quod noctu escam porcorum et animalium sumere cogeretur, qui per diem cibo vesceretur angelorum.

Allegorice S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis*, hæc exponit de Ecclesia, æque ac de anima sancta: « De noctibus, ait, exsurgit: noctes tribulationes sunt, sed cui hæc? De noctibus surgit, id est in tribulationibus proficit, etc. Et dedit escas domui suæ: in noctibus præbuit se imitandam; faciens docuit quod faciendum dixit. »

Rursum Beda: « Nox, ait, dicata est quieti, dies labori. Sic Ecclesia et anima sancta quasi nocte quiescit, cum intermissa ad tempus sollicitudine externa, sibimet vacare, seque ipsam spiritualiter incipit curare: vel lectionibus videlicet sacris, vel orationibus ac lacrymis sese, vel aliis hujusmodi studiis secretius exercendo. Surgit autem de nocte, cum in eisdem suis fidelibus, ad agendam etiam proximorum curam se sollicitate accingit. Quod fraternæ administrationis opus duobus modis exercere consuevit: quia et eos qui foris errabant, ad fidei gratiam convocat; et illos qui fidei Sacramentis jam sunt imbuti, ut bonis operibus amplius insistant, excitare non desinit. Unde bene dicitur: Dedit prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis. Dat namque prædam domesticis suis, cum eos quos ab antiquo hoste docendo eripere potuit, societati illorum qui in fide præcessere, conciliat; dat et ancillis cibaria, cum humiles quosque, et debito timore sua jussa servantes, ne pio labore lassescant, supernæ mercedis commemoratione reficit. »

Porro hæc omnia mutato nomine adapta B. Virgini, quæ noctu excipiens incarnationis Verbi ad Archangelo nuntium, illi assensum præbens, Verbum in se incorporavit, ut illud in escam nobis proponeret in Eucharistia. Rursum suam gratiam et merita, quæ in nocte hujus vitæ innumera et quasi immensa, per actus intensæ charitatis, humilitatis, patientiæ cæterarumque virtutum comparavit, non sibi soli servavit, sed in Ecclesiam fidelesque omnes dispensavit, et in dies dispensat. Nam, ut ait S. Bernardus, « de plenitudine illius omnes accepimus. » Insuper eminentes Sanctos noctu, id est ante ætatem, prævenit, ut a puero, imo ab utero, incipiant vacare Deo et pietati, uti de S. Joanne Baptista, S. Nicolao, S. Dominico, et aliis legimus: quare tunc eis virtutum pensa dispensat, ut ea sensim illi crescentes ætate et meritis pertexant et perficiant.

16. CONSIDERAVIT AGRUM, ET EMIT EUM (1): DE VERS. 16. FRUCTU MANUUM SUARUM PLANTAVIT (2) VINEAM. — *Zain*.

(1) Sensus est: Si quando placentem agrum in animum inducit emere, rem ad exitum perducit agrumque comparat.

(2) *Plantavit* in hebræo verbum est masculinum, quod

Hebraice, *cogitavit agrum et accepit eum*; Abenezra, *de agro emendo cogitationem suscepit*; Chaldaeus, *cogitavit in consilio, et accepit agrum*; Vatablus, *contemplatur agrum*; Tigurina, *consultat de agro, et emit eum*; Septuaginta, *considerans agrum emit eum*; et *de fructibus manuum suarum emit possessionem*; Syrus, *agriculturam meditat*.

Dupliciter hic versus accipi potest: *primo*, de agro a vinea separato, *q. d.* Muller hæc prudens et sedula ex pretio telarum et pannorum quos confecit, emit tam agrum quam vineam, id est agrum, ad sementem et messem frumenti; vineam, ad vindemiam uvarum et vini: atque ita familiæ tam de cibo quam de potu, puta tam de pane quam de vino prospexit. Ubi nota *est consideravit, q. d.* Non temere, non fortuito, sed mature et consulto emit agrum, nimirum prius exacte consideravit conditionem, commoditatem et fertilitatem agri, æque ac vilitatem pretii quo venalis offerebatur: quare agrum fertilem bono vilique pretio emit. Rursum simili modo emit vineam, in eaque vites conseri curavit, aut certe eas in parte agri jam empti ad vites apti consevit. Sic videmus in Lombardia in eodem agro vites segetibus et arboribus immixtas, magna elegantia et fructu. Idem enim ager fert frumentum, uvas, poma et pira.

Secundo, accipi potest de agro in vineam commutato, *q. d.* Consideravit agrum quemdam ob tenuem frumenti proventum ab heris negligi, parvique æstimari; quare emit eum vili pretio, atque ex eo vineam effecit: quia considerans eum, perspexit glebas ejus, et eum vitibus, quam segetibus esse aptiorem, et uvarum quam frumenti feraciorem; quare ex inculto cultum, ex sterili fertilem effecit, quæ sane egregia est ejus industria ac solertia. Frumentum enim exigit solum crassum et pingue, vites vero solum gracile et tenue. Audi Virgillum, I *Georg.*:

Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo.

Plinius clariusque Theophrastus, lib. II, cap. xxv: « Pratense et arenaceum, ait, vitibus percommodum est, et in summa solutum, leve, tenue. » Audi et Columellam in lib. *De Arboribus*, cap. xiii: « Locis aridis, et macris, et siccis vitem sere, natura feracem et validam, crebrisque acinis: quod si pingui agro validas vites deposueris, pampinis magis eluxuriabunt, et qualemcumque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. » Et lib. III, cap. v, ait: « Vitiarium faciendum in terra mediocri potius quam pingui. »

Anagogice S. Augustinus, *serm.* 43, inter novos Lovanienses, per *agrum* accipit cælum, cælestemque gloriam, quam Ecclesia et anima fidelis mercatur et emit labore manuum suarum, puta

ad maritum est referendam, nisi impersonaliter sumas, subaudito participio *plantans*.

laborando, et accumulando multa bona opera, præsertim charitatis et patientiæ. Considerat enim et prospicit, quod « non sunt condignæ passionnes hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. »

Allegorice Beda per *agrum* et *vineam* accipit primitivæ Ecclesiæ propagationem: Ecclesia enim a Christo fundata in Judæa, cœpit se propagare et plantare per vicinas provincias et gentes, easque per novalia spiritualium agrorum et vinearum excolere, indeque messem et vindemiam magnam fidelium, virginum, martyrum et confessorum colligere.

Hæc omnia adaptes B. Virgini, quæ *primo*, in seipsa plantavit agrum et vineam, cum corpus et animam assidua virtutum omnium operatione excoluit. *Secundo*, ipsa agrum et vineam primitivæ Ecclesiæ sua sapientia, providentia, meritis et exemplis plantavit, adeoque fertilem effecit, ut in omni sanctitate effloresceret, ac viros Apostolicos, martyres et virgines proferret, imo ut omnes fideles viverent vitam non tantum christianam, sed et religiosam in paupertate, castitate et obedientia, uti fecere Essæi sub S. Marco Alexandriæ, et Hierosolymitæ Christiani sub S. Petro, ut patet *Actor.* cap. II, III et IV, ubi plura hæc de re dixi. Rursum ipsa per omnia sæcula propagavit agrum Ecclesiæ per alias et alias gentes, ac in eis plantavit vineas sanctarum selectarumque congregationum, præsertim Religionum, et Religiosorum diversorum ordinum, qui vino suæ devotionis, castitatis et charitatis Ecclesiam inebriarent. Insuper ipsa ex agro et vinea sua profert fidelibus in Eucharistia « frumentum electorum, et vinum germinans virgines, » ut ait Zacharias cap. IX, 17. *Tertio*, ipsa fideles singulos quasi agros et vineas novellas in fide et sanctitate excolit: nullus enim fidelium et Sanctorum est, qui non suam fidem et sanctitatem, qualiscumque et quantacumque ea sit, debeat B. Virgini: ipsa enim a Christo constituta est materfamilias, cujus proinde filii, quos ipsa Christo parit, alit et provehit, sunt omnes fideles et justi. Porro, sicut mulier illa sapiens sua sagacitate tellurem aptam semini facit agrum, tellurem vero feracem uvarum facit vineam: sic et B. Virgo quemque fidelium ad eam virtutem, statum et perfectionem dirigit provehitque, ad quam per naturam et gratiam maxime propendet, maximeque idoneus et aptus videtur. Qua in re illam imitentur prælati, principes, rectores Religionum, et quilibet superiores, ut subditos applicent illis muniis, ad quæ eos per indolem et gratiam maxime habiles et proclives animadvertunt: naturam enim secundante gratia magnum quid producitur; sin hæc duo dissideant et gratia naturæ sit dissona, parum proficitur, juxta illud:

Tu nihil invita facies dicere Minerva,

id est natura. Quis enim perpetuo naturæ oblu-

Allegorice.

B. Virgo
et vinea.
Primo.
Secundo.

Tertio.

Anagogice.

tari, et velut adverso flumine remigare, ventisque contrariis perpetim navigare valeat?

Vers. 17. **17. ACCINXIT FORTITUDINE LUMBOS SUOS, ET ROBORAVIT BRACHIUM SUUM.** — Hebraice, *cinxit in fortitudine lumbos suos, et confirmavit brachia sua ad opus*; Septuaginta, *præcincta fortiter lumbum suum, firmavit brachia sua ad opus*; Aquila et Theodotion, *accinxit fortitudine sua τὸν ὄστρον*, id est *humerum, vel armum, vel dorsum suum*. Pro *roboravit* Symmachus vertit, *ἐξαρτάωσεν*, id est *solidavit*; Aquila et Theodotion, *ἐξαρτέρωσεν*, id est *induravit callosque obducere fecit*; Vatablus, *fortiter lumbos suos accinxit*; Aben-Ezra, *venes suos illa succinxit quasi robore sese instruxerit* (1).

Primo, S. Augustinus, *serm.* 43, Beda, Salenius et Hugo per cingulum hoc mulieris strenuæ accipiunt mortificationem et castitatem; in lumbis enim est origo seminis et luxuriæ, uti docent medici. Lumbos ergo succingere in fortitudine, est fortiter carnis concupiscentias restringere et cohibere. Unde Beda: « Actio boni operis Domino acceptabilis esse non valet, si non fluxa luxuriæ quis prius simul a carne et a mente restringat. » Sic et S. Gregorius in illud *Luce XII*: *Sint lumbi vestri præcincti*: « Tunc, ait, lumbos præcingimus, cum carnis luxuriam per continentiam concretamus. » Hinc zona olim virginitalis erat insigne, quam proinde solvebant conjugatæ. Verum hic proprie non a castitate, sed a fortitudine laudatur hæc virago; comitanter tamen a castitate, quia, sicut libido vires exhaurit et enervat, sic castitas easdem firmat et roborat, uti experientia docet. Unde *castra* militum fortium dicta sunt a *castitate*, vel a *castratione* libidinis, uti alibi ostendi. Castitas ergo facit fortem hanc viraginem.

Secundo et genuine, alludit ad cingulum quo viragines et viri, præsertim profecturi, laboraturi, vel præliaturi lumbos succingunt, ut eos in se infirmos, molles et fluxos cingulo astringant, densent, firment et roborent: ita pariter cingulo succingit se hæc virago, ut robur viresque colligat, tum ut domum, agrum et vineam veloci fortique gressu obeat lustratque, tum ut opera robusta robusto corpore menteque capessat. Quare et cingulo, et per cingulum magis ipsa fortitudine se accingit; hæc enim ipsi est cingulum, et velut balteus militaris, quo ad opera heroica ceu miles ad prælia se accingit, animumque et robur exauct. Significatur ergo hæc catachresi, quod hæc virago naturam femineam mollemque excitet et exstimulet ad virile robur, tum mentis, tum corporis, *q. d.* Virile robur, viriles animos excitavit et induit, uti fecit mater septem Machabæorum, « femineæ cogitationi masculinum animum inserens, » filiosque fortiter exhortans ad martyrium,

(1) Sensus est: Alacriter et strenue ad labores obundos accedit. Loquendi forma inde desumpta, quod qui prolixioribus vestimentis utuntur, solent ea in operibus faciendis succingere, ne impedimento sint. Græcus Alexandrius recte adverbialiter ἰσχυρῶς, fortiter, reddidit.

II *Machab.* VII, 21. Vide quæ de cingulo militis christiani fuse dixi *Ephes.* VI, 14.

ET ROBORAVIT BRACHIUM SUUM, — *q. d.* Robuste brachia sua exeruit ad robustos labores quos exercuit: hoc enim roboris exercitio augetur robur. Unde Milo Crotoniates nobilis pugil, quotidie brachiis portando vitulum, cum ille ætate et mole cresceret, sensim per exercitium crescente pariter brachiorum robore, iisdem portavit eundem adultum et bovem effectum. Huc facit quod Plato, lib. V *De Republica*, et lib. VIII *De Legibus*, doceat viragines militiæ adscribendas, ideoque exercendas in circo et ludo equestri, atque in *Critia* asserit tales olim fuisse, quæ in deas ob sua fortia facinora relatæ sint. Verum plus æquo mulieribus tribuit Plato, dum eodem libro *De Republica* vult eas viris omnibus esse communes ad majorem civium unionem, in quo plane vir sapiens delirat.

Mystice S. Augustinus, *serm.* 43 *De Diversis*, sive inter novos a Lovaniensibus editos, hæc applicat Ecclesiæ et animæ sanctæ: « Succincta, ait, fortiter lumbos firmavit brachia sua, vere fortis. Vide si non est ancilla, quam devote servit, quam parate: ne fluctuantes sinus carnalium concupiscentiarum impediunt operantem, succinxit lumbos, ut nihil superfluum calcet, dum in opere festinat; ibi enim castitas mulieris hujus zona præcepti constricta, succincta fortiter lumbos suos, firmavit brachia non defectura. »

Porro hæc omnia adaptes B. Virgini, cujus virginitas et fortitudo divina enituit, tum in itineribus, laboribus, paupertate, persecutionibus, quas ab Herode et Judæis pro Christo infante fortiter pertulit; tum in constantia, qua Christo crucifixo usque ad mortem adstitit, omniaque tormentorum genera, quæ Christus patiendo, ipsa compatiendo pertulit; tum quod in Pentecoste cum Apostolis, imo præ Apostolis, induta sit virtute ex alto, ac Spiritum receperit in summa fortitudinis plenitudine, ut scilicet ipsa post Christi mortem omnes Apostolorum dolores, omnes fidelium crucces, totumque Ecclesiæ pondus sustineret; quod et reipsa præstitit. Vide dicta cap. VIII, vers. 14, B. Virgo ad illa: « Mea est fortitudo. » Fuit ergo ipsa quasi Atlas Ecclesiæ primitivæ, uti et est modernæ.

18. GUSTAVIT ET VIDIT QUIA BONA EST NEGOTIATIO EJUS: NON EXTINGUETUR IN NOCTE LUCERNA EJUS. —

Hebraice, *gustavit quod bona circuitio ejus non extinguetur*, etc.; Septuaginta, *gustavit quia bonum est operari, et non extinguitur lucerna ejus totam noctem*; Vatablus, *percipiens opus suum esse frugiferum, etiam nocte operatur*; Aben-Ezra, *solerti ratione et consilio* (עָוָה *taam* enim, id est *gustus, etiam consilium et rationem significat, quia sicut gustus sapit et discernit cibos, sic ratio sapit et discernit res commodas ab incommodis*), *deprehendit et intellexit negotiationi vacare utilissimum esse*. Alii *taam* vertunt, *supputavit apud se negotiationes*, id est *impensas et lucra, ac vidit, id est certo collegit artem quæstuosam se exercere*.

De B. Virgine.

B. Virgo Atlas Ecclesiæ.

Vers. 13. Teth.

Gustavit ergo, id est experientia didicit, ac gustu ipso clare sensit, quantum et quam suave esset lucrum negotiationis suæ et diligentiae in operanda lana et lino, praesertim dum ex iis emit agrum et vineam, indeque vinum gustavit et bibit: quare totam pene noctem opere impendit ad lucernam, ideoque eam non permisit exstingui. *Tò gustavit* significat *primo*, considerationem et computum expensarum et lucri; *secundo*, crebram experientiam, quod scilicet crebro ingens lucrum ex lanificio et linificio reportarit et senserit; *tertio*, gustum et oblectationem: lucrum enim labore partum, velut proprium, propriaeque industriae fructus mire sapit, et velut saccharum labores condit, sapidosque efficit; cum lucrum ἀποκέρ, id est sine labore obveniens, v. g. ex hæreditate aut donatione, velut alienum et extrinsecum parum delectet, et quasi insipidum sit: quod enim magno stetit, rarum et carum est; quod ultro obvenit, parvi aestimatur.

Porro olim feminas strenuas cum suis puellis et ancillis, non tantum per diem, sed et noctu ad lucernam vacasse lanificio et linificio, patet ex dictis vers. 13. Unde Virgilius, I *Ceorg.*:

Nec nocturna quidem carpentes pensa puella
Nescivere hiemem.

Et Ovidius, lib. II *Fastor.*, Lucretiam a Tarquinio adultero noctu sic inventam refert:

Inde cito passu petitur Lucretia, cujus
Ante thorum calathi, lanaeque mollis erat.

Et rursus in epistola sic Penelope ad Ulyssem:

Nec mihi quarenti spatiosam fallere noctem,
Lassaret viduas pendula tela manus.

Id imitentur Pastores, Prælati virique zelosi, ut cum pastoribus Bethlehemiticis super gregem suum pervigilent; sic merebuntur cum eis primi videre Christum nascentem, imo resurgentem et venientem ad iudicium; hoc enim vel summo mane, vel noctu peragendum est, juxta parabalam virginum prudentium noctu lampadas accensas habentium, et sponsum expectantium: «Media, ait, nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obviam ei, etc., et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias,» *Matth. xxv, 6.*

Quocirca Ecclesia celebrabat olim in festis Martyrum vigiliis: noctu enim pervigilabant fideles in oratione ad templa et sepulcra Martyrum. Hinc nocturni in officio Ecclesiastico, quos etiamnum Religiosi permulti noctu decantant: qua in re imitantur Christum, qui per diem prædicabat, vespere vero secedens in montes pernoctabat in oratione. Unde mystice Auctor *Catenæ Græcorum*: Per lucernam, ait, mentem puram et contemplationi deditam, donisque spiritualibus ornatam accipe.

S. Genovefa. Memorabile est quod de S. Genovefa legimus in ejus Vita, cum singulis sabbatis soleret per-

noctare in oratione, ac quadam vice nocte pergeret ad basilicam S. Dionysii sua opera constructam, cereus illi et sociabus præluens exstinctus, ipsa orante, illico cœlitus ab angelis rursus fuit accensus (Idem contigit S. Gudulæ, quæ fuit filia S. Amelbergæ sororis Pipini, estque Bruxellensium advocata, ut habet ejus Vita apud Surium ad diem 8 januarii). Unde ejus imagini apte subscribi solet hic versus: «Non exstinguetur in nocte lucerna ejus,» præsertim quia ipsa splendore sanctitatis, jugis orationis, abstinentiæ et miraculorum toti Galliæ, imo orbi, præluxit et præluet. Ideoque S. Simeon Stylites per litteras ejus se precibus commendavit, ac S. Remigius, Clodoveus, Clotildis aliique Principes et Prælati illi cœvi, magno eam in honore et pretio habuerunt, adeo ut Parisienses eam jugiter ut patronam colant, eo quod præter alia ab eorum urbe Attilam et Hunnos, qui ceteram Galliam vastabant, suis orationibus averterit.

Olim in Oriente erat monasterium *Acemetarum*, id est non dormientium, sed semper in Dei laudibus pervigilantium, uti fecit S. Simeon Stylites, et S. Daniel ejus assecla, aliique: nimirum, «vita Sanctorum vigilia;» vita brevis est, æternitas longa; tam ergo noctu quam diu operemur bonum, ut merita et gloriam accumulamus in omne ævum duraturam.

Salomonem secutus Plato: «Nemo dormiens, ait, ulla re dignus est;» ita refert Laertius, lib. III; et Philippus rex Macedonum, cum in exercitu quodam tempore obdormisset, experrectus: «Tuto, ait, dormivi, vigilat enim Antipater,» significans non esse regum indulgere somno, præsertim in bello, nisi habeant fidum vigillum præfectum. Ita Plutarchus in *Apophth.* Vere Philo apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. XLII: «Somnus, ait, velut publicanus dimidium vitæ nobiscum partitur.» Et Democritus apud Maximum, *serm.* 29: «Temperantes, ait, et studiosi nunquam dormitant, etiamsi sua studia in multam noctem producant; non enim somnus tanquam dominum eos impellit, cervicem vino subactam et in servitutem redactam, quasi cum contumelia deprimens; sed liberi et recti permanent: cum autem somnum pelunt, eum pura mente recipiunt, neque prosperitatibus elati, neque ullis rebus adversis dejecti: æqualiter enim utraque hæc fert animus sobrius, neutroque horum se vinci patitur; itaque et suavissime dormit omni dolore vacuus, et somno non intercepto.»

Symbolice, «non exstinguetur in nocte,» id est, in adversis tentationibus et persecutionibus, viraginis lucerna, id est letitia, ratio, consilium, gloria, posteritas, felicitas; horum enim symbolum est lucerna, uti dixi cap. XX, 27, et cap. XXIV, 20.

Allegorice S. Augustinus, *serm.* 43 *De Diversis*: Ecclesiæ lucerna in nocte, ait, est spes in tribulatione et ærumnis hujus vitæ; hæc enim spes eam illuminat, animat, corroborat, ut constans

Lucerna
ab angelo
accensa.

Moraliter,
de
conturna
vigilia et
labore.

Nocturnorum
origo.

Symbolice.

Allegorice.

in virtute et bonis operibus persistat, exspectans lucem et diem beatæ immortalitatis. « Ut in tenebris, ait, non deficiamus, sed per patientiam exspectemus; quod non videmus, speremus. Tota ergo nocte ardeat lucerna nostra. Et quia qui nobis quotidie loquitur verbum, oleum infundit, ne lucerna extinguatur: ideo quotidie audiamus verbum, suscipiamus oleum, sustentemus lucernas ardentes, ut docet Dominus: Et lucernæ ardentes in manibus vestris, *Lucæ XII*. Sic enim mulieris fortis hujus exemplum imitabimur. »

Audi et Bedam: « Gustavit, ait, Ecclesia, et quælibet anima perfecta, id est intimo mentis desiderio cognovit, quia bona est negotiatio vitæ immarcescibilis, quam relictis illecebris temporalibus æternam mercemur in cælis. Gustavit autem, id est aperte didicit, quia bonum est per instantiam prædicandi, quoscumque valet, ad viam veritatis adducere, atque ideo nullis tribulationum tenebris, nec ipsa morte potest lucerna devotionis ejus exstingui. Eorum namque lucerna nocte exstinguitur, quamvis in die videatur ardere, qui, sicut Dominus ait, ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt. »

Subdit deinde per noctem posse accipi quietem orationis et contemplationis, *q. d.* « Lucerna Ecclesiæ et animæ sanctæ non exstinguitur in nocte, quia et cum a negotio quiescit actionis, vacat liberius luci supernæ contemplationis; cumque a publicis cessat operibus, curat se ardentius vel auditui sanctæ lectionis, vel laudibus mancipare divinis, juxta exemplum videlicet mulieris industriæ, quæ non solum interdum necessariis solet instare laboribus, sed et noctu sæpius accenso lumine lucernæ parilem rei familiaris agere curam. »

B. Virgini
nocturna
lucerna.
Primo.

Optime hæc accommodes B. Virgini. *Primo*, quia ipsa tam noctu quam diu vacabat orationi, et amoris divini cæterisque bonis operibus, juxta illud *Cantic. v, 2*: « Ego dormio, et cor meum vigilat. » Unde S. Bernardus, *serm. 2 De Assumptione*, opponens illam virginibus fatuis, quæ, veniente sponso, caruerunt oleo ad lampades suas accendendas: « Non sic, ait, mulier illa fortis, quæ serpentis caput contrivit; habes enim post multa in laudibus ejus, quia non exstinguitur in nocte lucerna ipsius. In flagellationem hoc dicitur fatuarum, quæ, veniente media nocte sponso, conquerunt sero, et dicunt: Quia lampades nostræ exstinguuntur. Processit igitur gloriosa Virgo, cujus lampas ardentissima ipsis quoque angelis lucis miraculo fuit, ut dicerent: Quæ est ista? etc.: clarius enim cæteris rutilabat, quam replevit oleo gratiæ præ participibus suis Christus Jesus filius ejus, » etc.

Secundo, quia Christo in cruce morienti, cum apostoli de ejus resurrectione diffident et desperarent, in sola B. Virgine mansit lucerna, id est certa fides et spes resurrectionis, quod scilicet tertio die resurgeret uti promiserat. Atque hoc

representat Ecclesia, inquit Amalarnus in *Officio Eccles. hebdomadæ sanctæ*, cum cereos duodecim exstinguit, unicumque accensum reservat: scilicet significat in duodecim Apostolis obscuratam, vel exstinctam fuisse fidem et spem resurrectionis Christi, in B. Virgine vero vivam et splendidam permansisse. Unde S. Cyrillus, *serm. Contra Nestorium*, eam vocat « lampadem inextinguibilem. » Deipara ergo fidem tempore Dominicæ passionis, veluti in nocte tribulationis et angustiae, sibi propter filii compassionem nimis tenebrosa, solidamque ardentem servavit, quod satis ostendit, dum filio in cruce suffixo fortiter astitit, neque ejus crucem erubuit domi se abduco, sed palam in publicum prodit, et ut Christi passionibus magis communicaret, illum secuta stabat juxta crucem ejus. Cum cæteris autem mulieribus ad unguendum corpus ejus (quem firma fide tertia die resurrecturum credebat) nequaquam accessit, ut propterea de muliere illa forti dictum sit: « Non exstinguetur in nocte lucerna ejus. »

Tertio, quia dum moreretur, illico resurrexit, ac tam corpore, quam anima felix et gloriosa assumpta est in cælum; quare mors illi non tam mors quam vita fuit. Lucerna ergo, id est vita, ejus non fuit morte exstincta, sed magis accensa. Unde Damascenus, *orat. 2 De Assumptione*: « Tu sola nobis, ait, in terra consolatio relicta es, et te vivente simul vivere, et moriente simul mori beatum est; quid autem moriente dicemus? tibi enim mors quoque ipsa vita est, ac vita præstantior, atque hanc vitam incomparabiliter antecedens. »

Quarto, quia B. Virgo et dum viveret, et multo magis jam in cælis, pro omnium fidelium hominumque salute sollicita, perdia et pernox laborat et pervigilat, efficitque ut singuli pro sua salute solliciti pervigilent. Quo S. Bernardus adaptat illud: « Ad lumen ejus ambulabunt in nocte. » Hoc est, inquit, favor illius et gratia mihi proface et lumine erunt, ad hujus sæculi nocturnas tenebras dispellendas. Ipsa ergo est velut pharus luminibus circumdata, fidelibus in nocte et mari hujus sæculi navigantibus portum salutis ostendens. Quidni? cum S. Paulus singulis fidelibus dicat, *Philip. II, 15*: « Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. »

Denique S. Bernardus, *serm. 2 De Pentecoste*: « Ad illam, ait, sicut ad medium, sicut ad arcam Dei, sicut ad rerum causam, sicut ad negotium omnium sæculorum respiciunt, et qui in cælo habitant, et qui in inferno, et qui nos præcesserunt, et nos qui sumus, et qui sequentur, et natorum, et qui nascentur ab illis. Illi qui sunt in cælo, ut resarciantur; et qui in inferno, ut eripiantur; qui præcesserunt, ut Prophætæ fideles inveniuntur; qui sequentur, ut glorificentur, etc. In te enim angeli lætitiæ, justi gratiam, peccatores veniam invenerunt in æternum. Merito in te re-